

נאמנו מאד

**עדויות גדולי ישראל
על הליכותיהם ומנהגיהם
בימי חולי ומגיפה**

**אשר נאספו ונלקטו
מתוך כתביהם וחיבוריהם**

אורך ימים

**מכון ירושלים
תש"פ**

אלול • ראש השנה
עשי"ת • יום הכיפורים
סוכות • שמחת תורה
חנוכה
פורים
פסח
פדיון הבן
תפילין • בר מצוה
שמיטת כספים • פרוזבול
אורך ימים

יו"ר המערכת
הרב דוד אברהם
ראש ישיבת בנין אב, ירושלים

עורך ומגיה:
הרב יעקב יהושע בוקסבוים, ירושלים

© כל הזכויות שמורות ל"מכון ירושלים" ע"ר
ירושלים העיר העתיקה, רח' גלעד 14, ת.ד. 100
נדפס בישראל, דפוס המכון
מיסודם של השותפים העוסקים במלאכת המתכת

Printed In Israel

עימוד: י. סלמון
עיצוב: נ. ויסקופף

ת

אורך ימים ושנות חיים

"זה טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה וכו'. נטל את הפרוכת ועשאו כמין גרנותני, והביא כל כלים שבמקדש והניחן בהן, והושיבן בספינה לילך להשתבח בעירו וכו'. עמד עליו נחשול שבים לטובעו. אמר כמדומה אני שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים. בא פרעה טבעו במים, בא סיסרא טבעו במים, אף הוא עומד עלי לטובעני במים. אם גיבור הוא יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה. יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע, בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה וכו', עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה". (גיטין נו, ב)

ולטענת הבל של אותו רשע, כסיל כאיולתו; כמדומה אני שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים. וכי אם אין גבורתו אלא במים, והוא אשר איבד לפרעה ולכל המונו, לסיסרא וכל חיילותיו, אטו לא מלך רם ונישא הוא?

ומהו לשון 'כמדומה' שנקט האי רשיעא?

היאך העיז פניו, הלא אין הולכין בדיני נפשות אחר הרוב, וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו?

"אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף אם דלת היא נצור עליה לוח ארז" (שה"ש ת, ט).

"אם חומה היא, זה אברהם. אמר הקב"ה אם מעמיד הוא דברים כחומה, נבנה עליה טירת כסף, נצילנו ונבנה אותו בעולם. ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז, אם דל הוא ממצוות ומטלטל מעשיו כדלת, נצור עליה לוח ארז" (שהש"ר פ"ח, א).

אכן, זה לעומת זה.

תרבות רומי כל ענינה; כמדומה. מטלטלין מעשיהן כדלת הסובבת על צירה תדיר, וכל מגמתם להטיל ק"נ שערי ספק בלבבות.

וישראל קדושים, מעמידים דברים כחומה וטירת כסף, יתד היא שלא תימוט.

ומשעה שקבע טיטוס רשיעא כל ענינו על נקודת ה'כמדומה', משם דרך איש ישר בעיניו לילך שובב בדרכי ליבו.

בשעה זו, דוק וחוג רעשו, המו גוים מטו ממלכות, אכן כאדם תמותון וכל חכמתם תתבלע, צרי אין בגלעד רופא אין שם ועת צרה היא ליעקב ומחדרים אימה, מדבר באופל יהלוד, ולך עמי בא בחדריך, מאימת בריה קלה שיש לו להקב"ה בעולמו.

ואנו, אין לנו שיור אלא התורה הזאת. מעולם לא פסקה ישיבה מאבותינו, ותורתך שעשועי, והיא אגוני ומצלא וממנה תוצאות חיים.

במאסף שלפנינו; 'נאמנו מאד - אורך ימים', כונסו מאות עדויות של גדולי ישראל ז"ל, על תהלוכותיהם ופסקיהם, מאורעותם והוראותיהם בימי מגפה וחולי לתפ"ץ [=לא תקום/ תקפוץ פעמיים צרה].

נצטרפו ובאו לפונדק אחד; חקרי הלכה ומוסרם הטוב. הליכות עולם ומעשה רב. דברי צרי ונוחם, חידושי דינים סגולות ופלאות, רפואות ועובדין טבין.

לא באו בזה אלא דברי חכמי ישראל עצמם, כפי שנכתבו על ידיהם, בהקדמות ספריהם, ובין שיטי חידושי תורתם וכתבי ידם. והרי הם לפנינו בכלי ראשון. עדותיהם נאמנו מאד, וריחם לא נמר - עמד לעולם.

מכון ירושלים, המשמש זה שנות דור, אכסניה לתורת חכמי ישראל די בכל אתר ואתר, ממזרח וממערב מצפון ומים, ואשר זוכה להשקות חמרא טבא, יין המשומר, לגרונם של תלמידי חכמים, מגיש בזה היום לפום רבנן ותלמידיהון קנקן חדש מלא ישן, 'אורך ימים', כרך נוסף מתוך סדרת 'נאמנו מאד', המצטרף לספרים על פדיון הבן, תפילין ובר מצוה, שמיטת

כספים ופרוזבול, בנוסף לסדרת 'נאמנו מאד' על המועדים [שבעה כרכים],
אשר כבר יצאו לה בס"ד מוניטין בהיכלי התורה.

ברכה נאמנה להוגה הרעיון וראש מערכת 'נאמנו מאד', ידידנו הדגול
והנעלה, ספרא רבה, הרה"ג רבי **דוד אברהם** שליט"א, ראש ישיבת 'בנין
אב' בירושלים, ועימו יעמוד על הברכה הרב **יעקב יהושע בוקסבוים**
שליט"א, אשר ידיו 'נאמנו מאוד' בעריכת סדרה חשובה זו, וגם כאן עמל
וטרח בסידור הדברים ובליטושם, ובהוצאת ספר זה מן הכוח אל הפועל.

ויהי נועם ה' עלינו ומעשי ידינו כוננהו, אמן.

תוכן הענינים

א שנות ראינו רעה

ד' תנ"ג • ד' תקמ"ו • ד' תקמ"ז • ד' תקצ"ט • ד' תרל"ו • ד'
תשע"ג • ד' תש"פ • ד' תת"נ • ד' תתע"ג • ד' תתק"י • ד'
תתקכ"ו • ד' תתקס"ב • ה' נ' • ס"ג • ס"ה • ע"ב • ע"ה • ע"ח •
ק"ה • ק"מ • קמ"ו • ק"ס • קע"ב • ק"פ • רי"א • רנ"ב • רס"ד •
רצ"ג • רצ"ז • ש • ש"ה • ש"י • שט"ז • שי"ז • ש"כ • שכ"ג •
של"ב • של"ג • של"ד • של"ט • שמ"ז • ש"נ • שנ"ב • שנ"ד •
שנ"ו • שנ"ח • שס"ד • שס"ז • שס"ט • שע"ט • ש"צ • שצ"ו • ת"ו •
ת"ח • ת"ט • תכ"ג • תכ"ד • תכ"ז • תל"ז • תל"ח • ת"מ • תמ"ח •
ת"ע • תע"ג • תע"ד • תפ"ז • תק"ט • תקכ"א • תק"ל • תקל"ג •
תקמ"ה • תקנ"ב • תק"ס • תקס"ג • תקס"ה • תקע"ג • תקע"ד •
תקע"ז • תקפ"ז • תקפ"ט • תקצ"א • תקצ"ב • תקצ"ד • תקצ"ה •
תקצ"ו • תקצ"ז • תר"ה • תר"ח • תר"ט • תר"י • תרי"ב • תרי"ג •
תרי"ד • תרט"ו • תרט"ז • תרכ"א • תרכ"ה • תרכ"ו • תרכ"ז •
תרכ"ח • תרל"ג • תרל"ה • תרל"ו • תרל"ז • תרל"ח • תרמ"א •
תרמ"ה • תרנ"ג • תרנ"ה • תר"ס • תרס"ב • תרס"ג • תער"ב •
תרע"ג • תרע"ה • תרע"ח

לח אמונה ובטחון

מב מוסר ה' בני אל תמאס

מו דרשות

מט חשבון נפש

צוואת רבי יהודה החסיד • קבורה • צדיק ורשע • השבעות
וכשפים • טעם על פי הסוד • מורה שלא כדין • ביטול תורה •
כבוד ס"ת • שוחט בסכין פגומה • ביזוי תלמידי חכמים •
מחלוקת • שקר • בנין בית הכנסת • צניעות

נח השגחה על עניני העיר

נט סיבות טבעיות

סא	זהירות
	נקיון • זהירות מכעס • זהירות במאכל
סח	הדבקה
סט	הסגר
	בגדים וחפצים שבבית • בתי הסגר • גדולי ישראל בהסגר
עג	בריחה
	לברוח מא"י לחו"ל • רב העיר
עה	גדולי ישראל בגלות
	רבי אברהם אביגדור [זכור לאברהם] • רבי אברהם ׳ן טאוה • רבי דוד קונפורטי [קורא הדורות] • רבי חיים יהושע אלעזר חמצני [כה תברכו] • רבי חסדאי ב"ר שלמה • רבי יאשיהו פינטו [נבחר מכסף] • רבי יהונתן ב"ר יוסף [ישועה בישראל] • רבי יום טוב צהלון [מהריט"ץ] • רבי יוסף ב"ר יעקב [ראש יוסף] • רבי יוסף מולכו [שלחן גבוה] • רבי יוסף מטראני [מהרי"ט] • רבי יעקב שאול אלישר [ישא ברכה] • רבי ישראל משקלוב [פאת השולחן] • רבי משה איסרליש • רבי משה טולידאנו • רבי משה מטראני [מבי"ט] • רבי נסים ב"ר ראובן • רבי נסים חיים משה מודעי [מימר חיים] • רבי סעדיה לוגנו • רבי עמנואל פראנסיס • רבי שלמה בכור חוצין
פב	תחילת המגיפה
פב	ריבוי המגיפה בשבת
פג	ימי הקור
פג	גזירת המגיפה
פו	בפתע פתאום
פז	הניגפים
	זקנים עם נערים • מעוברות
פט	גדולי ישראל במגיפה
	רבי אבא סירירו • רבי אברהם די בוטון [לחם משנה] • רבי אברהם הלוי [גינת ורדים] • רבי אברהם שונשול [עשת שן] • רבי אפרים הכהן ריישר [שער אפרים] • רבי בנימין הלוי • רבי

דוד שמול [מעט דבש] • רבי חזקיהו אברהם רולו • רבי חיים נסים מודעי [מימר חיים] • רבי יהודה אריה די מודינא [חי יהודה] • רבי יהודה סיד [יסד המלך] • רבי יהודה סירירו • רבי יוסף אלקלעי [אמר יוסף] • רבי יוסף זונדל מסאלנט • רבי יוסף יואל ריבלין • רבי יוסף מטרנאני [מהרי"ט] • רבי יעקב יוסף הרופא • רבי יצחק אלגאזי • רבי יצחק חזן • רבי יצחק לוריא [האר"י הקדוש] • רבי כליפא ׳ מלכא [כף נקי] • רבי מנחם מנדל מויטבסק • רבי מנחם מנדל קרוכמל [צמח צדק] • רבי מנחם נחום • רבי מנחם צבי רוזנברג • רבי משה שמשון בכרך [חות יאיר] • רבי נסים חיים משה מזרחי [אדמת קודש] • רבי עמנואל חי ריקי [הון עשיר] • רבי עמנואל סירירו • רבי צבי הירש אריה לייב • רבי צדקה חוצ'ין • רבי ראובן סירירו • רבי רפאל הלוי [קול בן לוי] • רבי רפאל ׳ יקאה • רבי שלמה אמאריליו • רבי שלמה זלמן קלעטשאווור • רבי שמואל קאלפו • רבי שמעון אושנבורג • רבי ששון ב"ר אליהו ז"ל מבבל

ק	טירוף הדעת
ק	מחילת עוונות
קא	דרכי המגיפה
קא	מזיקין
קב	ניגף ונתרפא
קג	סוגי המחלות
	חולי הראש • מחלה השחורה • מחלת אבעבועות • מחלת חולי רע • מכת נכפה • מכת פאקין • מכת צרעת • מכה צרפתית [פרנסיא] • מכת קדחת
קי	ביקור חולים
קיב	קבורה
קטו	ניחום אבלים
קטו	גמילות חסדים
קכב	תפילה
	בית הכנסת • תפילה בציבור • שליח ציבור • תפילות גדולי ישראל • סידור • נוסח התפילה • אמירת קרבנות • פיטום

הקטורת • מ"ב מסעות • פסוקים לשמירה • ברכת הלבנה • שמות
ויחודים

קלח צדקה
קמ רפואות
קמד רופאים
קמז פלאות
קנ חלומות
קנב קמיע
קנד סגולות
קס תורה

קביעת עתים לתורה • כתיבת ספרים • ספרים שאבדו

קעה ספרים שנדפסו
יש נוהלין • פרדס רימונים • זבח פסח • זבחי צדק

קעו אורח חיים

תפילין • תפילה • ברכת כהנים • נפילת אפים • קריאת התורה •
קדיש יתום • ברכת המוציא • ברכת הריח • ברכה מעין שבע •
קריאת התורה בשבת • להתריע על מגיפה בשבת • הוצאה
בשבת • קבורה בשבת • עשיית אוהל בשבת • כתיבה בשבת •
ערובין • ברכת הלבנה • מאכלים הכשרים לפסח • מצה • ליל
הסדר • יום טוב שני • חול המועד • הנחת תפילין בחול המועד •
ארבע תעניות • י"ז בתמוז • אכילת בשר בשבוע שחל בו ת"ב •
תשעה באב • אם מתענים על הדבר • ראש השנה • צום גדליה •
עשרת ימי תשובה • יום הכפורים • לפרוע התענית אח"כ • ז' •
אדר • פורים

קעז יורה דעה

ברכה על השחיטה • מאכלות אסורות • חלב נכרי • מקואות •
נדרים • הסכמות הקהל • שבועות • כבוד רבו • צדקה • מילה •
מזוזה • פדיון הבן • אונן • הוצאת ב' מתים כאחד • קבורה •
קבורה בקבר אבותיו • פינוי עצמות • מותר המתים • אבלות •
אבלות ביום פינוי עצמות

רמו	אבן העזר
		אנוסה • קטלנית • עגונה • קדושין • כתובה • ירושה • גירושין •
		גט • מיאון • יבום
רסה	חושן משפט
		דין • מסים • משחק בקוביא • גבית חוב מיתומים • חזקה •
		מצרנות • שותפין • מקח וממכר • מתנת שכיב מרע • ירושה •
		אפוטרופוס • פקדון • שומרים • שכירות • שכירות פועלים
רפז	ויהי אחרי המגיפה
רפח	הודאה

שנות ראינו רעה

[א]

"אין לך יום שאין קללתו מרובה שנה אחר שנה במגיפה וחולאים רבים היו מתמוטטין".

(רבי חיים אבולעפיה ז"ל,
קונטרס חנן אלהים סוף ספר חיים וחסד)

[ב]

"בזמן הזה שבעונותינו הרבים כמעט הוא רגיל בכל שנה".

(רבי מסעוד חי רקח ז"ל,
מעשה רקח פ"ב מהל' תעניות הל' ו)

[ג]

"בעורכי השתא הכא בדור הזה שהדבר רח"ל מסבב במדינות".

(רבי משה סופר ז"ל,
דרשות חתם סופר ח"ב דף שפו)

[ד]

"פה בגדאד כל ל' שנים היה דבר".

(רבי עזרא ראובן דנגור ז"ל,
פרקים בתולדות יהדות בבל ח"ב עמ' 533)

[ה]

"בשנתינו זאת היתה מגיפה בכל העולם".

(רבי נסים חיים משה מזרחי ז"ל,
שו"ת ארמת קודש אהע"ז סי' לג)

ד' תנ"ג

"גאלו שנת תנ"ג, ומלך ב' שנים, והיה בשנה ההיא מגיפה בכל העולם כמעט שנחרב העולם, ויותר היה במצרים".

(רבי אברהם זכות ז"ל,
ספר יחסין)

ד' תקמ"ו

"בשנת תקמ"ו עלה אבק מהארץ באויר ונפלו בהמות מהארץ לים, שנתעפש האויר והיה מגיפה גדולה בכל העולם".

(רבי אברהם זכות ז"ל,

ספר יחסין)

ד' תקמ"ז

"בשנת תקמ"ז שהוא שנת אלף ושמו"ח לנוצרים שרפו כל היהודים מאשכנז, שהקימו עליהם עדות שקר שהשליכו סם המות בבורות, ובשנה ההיא היתה מגיפה גדולה בכל העולם, וזה הענין כבר הזכרתי אותו בספר יחסין שזכרו גידו בספרו, שהיה בזמן ההוא שמתו שני שלישי העולם מפני חיבור ה-ג' עליונים שבתאי צדק מאדים במזל דלי שהוא צורת אדם, והיו קמים על היהודים בחינם".

(רבי אברהם זכות ז"ל,

ספר יחסין)

ד' תקצ"ט

"אז מגיפה גדולה ובפלוריאנסיא מתו ל"ו אלף איש".

(רבי אברהם זכות ז"ל,

ספר יחסין)

ד תרל"ו

"עלה ארבה על מדינת צרפת, והיה להם שש כנפים שש רגלים ושתי שינים, ואכלו כל פרי העץ ותבואות, וימותו ותבאש הארץ. ונמשך מזה מגיפה גדולה, ומשם באה המגיפה לספרד ואיטליא ואשכנז, אשר מקדם לא היה כמות".

(סדר הדורות)

ד' תשע"ג

"בשנה ההיא [היתה] מגיפה גדולה בכל העולם, ויותר לאנשי ליגוריא שהם הגינוביזיש, והיו שומעין קולות בלילה בזמן המגיפה והיו בלא דעת".

(רבי אברהם זכות ז"ל,

ספר יחסין)

ד' תש"פ

"מגיפה גדולה בכל ארצות אירופי, ולא נשאר חצי העם, והמתים בדבר יצאו

שנות ראינו רעה _____ ג

מגופם כדמות נחשים ותולעים אשר העם ברחו ונסו מפניהם, ובסיבת זה לא נתנו לקבורה".

(סדר הדורות)

ד' תת"נ

"עלה הארבה והיה מחזיק פרסה ברוחב ושלש פרסאות באורך, ולא היה נראה ניצוץ השמש, ואכלו כל התבואות, וימותו הארבה ותבאש הארץ, ונמשך מזה מגיפה גדולה כמעט בכל שטח אשכנז ארבע שנים".

(סדר הדורות)

ד' תתע"ג

"בשנת תתע"ג נראה קומיטא וכן רעמים ומים שלא נשמעו בעולם [כמוהם]. ומיד באה מגיפה גדולה שנחרבה פאביאה".

(רבי אברהם זכות ז"ל,

ספר יחסין)

ד' תתק"י

"רעשים רעמים וברקים סערות ברד ואש וגשם שוטף, ונמשך מזה רעב ומגיפה באשכנז".

(סדר הדורות)

ד' תתקכ"ו

"בשנת תתקכ"ו היתה מגיפה בקושטאנמינופלא ומתו שלש מאות אלף איש".

(רבי אברהם זכות ז"ל,

ספר יחסין)

ד' תתקס"ב

"דבר כבד מאד וכו', ולא היה עוד לנוצרים תקומה, באופן שמן השמים נלחמו למען הדיחם מעל אדמת ישראל".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,

מדרש תלפיות ענף הדושים)

ה' נ'

"בימי הרא"ש שהיה כמו ה' אלפים נ', שהוא כמו אלף רכ"ב לחורבן, נפלו מן

השמים חגבים רבים ותבאש הארץ, וגלגל מגיפה גדולה באיטליאה, ונתפשטה כמעט בכל העולם, ואמרו כי לא נשאר מכל הילודים המעשר".
(סדר הדורות)

ס"ג

"ובשנת ס"ג היה באיטליא ארבה שלא היה כמוהו ממש כנפים. ונתיילד אז מגיפה גדולה".
(רבי אברהם זכות ז"ל,
ספר יחסין)

ס"ה

"בשנה זו היה מגיפה גדולה בשטח אשכנז, ושני שלישים מתו".
(סדר הדורות)

ע"ב

"היה בשנה ההיא מגיפה גדולה באשכנז ושליש העם מתו בדבר".
(סדר הדורות)

ע"ה

"היה דבר כבד מאד בכל ארצות אירופה ומתו יותר משליש הישוב, ולא שכבו העם בחולי רק כמו יום אחד ומתו".
(סדר הדורות)

ע"ח

"בשנת ע"ח בגוליו לקות שמש גדול, ואז מגיפה גדולה באיטליא".
(רבי אברהם זכות ז"ל,
ספר יחסין)

ק"ה

"שנת ק"ה וק"ו וק"ז שמתו יותר משני שלישי העולם, ואפילו בהבטה מיד היו נופלים ומתים, עד שהרגו כל המצורעים, כי יראו אולי מעפשים האויר".
(רבי אברהם זכות ז"ל,
ספר יחסין)

ק"מ

"בשנת ע"ב לנוצרים נראה קומיטא כ"ב דיאינירו מגוון אש ושערות בו במזל מאזנים ועבר לצד צפון ועבר כל המזלות בשמונים יום. ודע שאמר אריסטו כי זמן הקצר לקומיטא הוא שבעה ימים והארוך שמונים יום. ומיד אחר זה נראה קומיטא אחרת במזל טלה וזנבה לצד מזרח, ובשנה הנמשכת לה יובש ורעב ומגיפה ומלחמה".

(רבי אברהם זכות ז"ל,
ספר יחסין)

קמ"ו

"היה בשנה ההיא רעות רבות ומגיפה גדולה כמעט בכל הארצות".
(סדר הדורות)

ק"ס

"היה מגיפה חזקה בכל אשכנז ופרובינצה וקטלוניאה, ומישראל לא מת אחד, וטענו על היהודים שהטילו סם במים, וגלגלו עליהם צרות רבות".
(סדר הדורות)

קע"ב

[א]

"ברומא קמו פתאום בני העיר ויאמרו ליהודים שימירו ואם לאו יהרגו כולם. ובשלושה ימים המירו ט"ו אלפים נפשות וכו'. ובשעת השמד היתה סערה גדולה בים וכיבשה והספינות וכל עצי השדה שבר, וגם דבר ומגיפה גדולה".
(סדר הדורות)

[ב]

"בשנת קע"ב היתה סערה גדולה בים, ונשברו ספינות שבים, והיה דבר גדול ומגיפה, אבל לא כמו שנת ק"ה וק"ו וק"ז".

(רבי אברהם זכות ז"ל,
ספר יחסין)

ק"פ

"בשנת ק"פ נראה קומיטא כצורת כוכב, וזה הורה מיד באיטליא רעב ומגיפה, וכן רעש הארץ בפוליא".

(רבי אברהם זכות ז"ל,
ספר יחסין)

רי"א

"שנת רי"א שהוא אלף וי"ב לנוצרים נראה בלבנה כמו דם, והיה רעש הארץ, ונפל להב מן השמים, והים עבר מגבולו הנהוג והשקיע ארצות, והיה רעב גדול ומגיפה גדולה פתאום".

(רבי אברהם זכות ז"ל,
ספר יחסין)

רנ"ב

[א]

"הקים ה' שטן לשלמו ולשלוחו דון פירנאנדו מלך גדול וכו' אין חקר לגדולתו. המושל בכל מלכות ספרד ושיזילייא ואייהם בכל מקומות ממשלתו וכו'. לא לעזר ולא להועיל היה כסף ערשתו. וזהב רפידתו וכל השתדלותו בחצר מלכותו. לא שוה לו דמעתו ונאקתו. תשובתו אחרי מהרתו. אף חכמתו לא עמדה לו להצילו מרעתו אשר הוגה ה' ביום חרון אפו. וצור להוכיח יסדתו. כי אין דבר שיוכל לתקן את אשר עותו. ואין מעמד לפני קרתו ואין נסתר מחמתו. ויצא יעקב מבאר שבע ממכון שבתו לפרט 'מזרה' ישראל שנתו, מהאלף הששי לבריאת העולם וייצירתו. ביום אחד היתה יציאתו מכל מדינות מלכותו. יום תשעה באב בצומו ותעניתו. בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' איש איש מנחלתו. ויצא מלכם לפניהם יראת ה' ואהבתו. לא ברכו אלקים ולא חיללו בריתו. וילך חרנה באף ובחימה ובקצף גדול בחרפת אלמנותו. ויתהלכו מגוי אל גוי מפה ומפה נע ונד עד כלותו מעל פני אדמתו. וילך הולך ובכה עד היום הזה ולא יתמו ימי בכיתו עד יום מותו. מקצתו בערבה וארץ הריסותו, ומקצתו שם בים דרך ובמים עזים נתיבתו. אלו ואלו ספו תמו מבהלתו, טלטולו וחרדתו. לא שליו ולא נח עם אלהי אברהם צאן ידו ועם מרעיתו. ולא מצאה מנוח לכף רגלה יונתו תמתו. חשך השמש בצאתו, ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו, וערפל התולתו. ירעם משמים

ה' ועליון יתן קולו קול ענותו. אש וגפרית ורוח זלעפותו והלך בסערותו, כל איש ישראל כמויץ יסוער מגורן וכעשן מארובתו וכו'. ודבקה בו דבר ומגיפה שבי וביזה, גם כל חולי ומחץ מכתו. בכל מקומות הליכתו, אל מקום פלוני אלמוני תהנתו. היה ה' כאויב שמרה לנצח עברתו. בלע ישראל שפך כאש המתו. זה ימות בדרכים אשר הלך חשכים בשחפת ובקדחת באין תרופות תעלתו צרי למחלתו, מושכב על מיטתו. וזה ימות מדבר באופל יהלוך בעמדו על רגליו שבתו וקימתו. מקטב ישוד צהרים נופל כהיום תמצאון אותו וכו'".

(רבי דון יצחק אברבנאל ז"ל,

מעייני הישועה הקדמה)

[ב]

"עיקר [גלות בני] קשטייליא נכנס לפורטגאל, מפני שלא היו יכולין ליכנס בים ולורו עצמן וכו'. ויכלה הזמן ולא יכלה מלספור דברי פורטגאל שנכנסו יותר מק"כ אלף נפשות ולא נשאר אלא מעט מהם במגיפה".

(רבי אברהם זכות ז"ל,

ספר יחסין)

רס"ד

"בשנת רס"ד היה רעב ומגיפה בכל העולם".

(רבי אברהם זכות ז"ל,

ספר יחסין)

רצ"ג

"אותה המגיפה שהעידו עליה לא היתה שנת המגיפה שהיתה היום עשרה שנים, אלא המגיפה קודמת לו שהיתה בשנת הרצ"ג וכו', כשהיו הספרדים בבוקיעא והלכו לעין מיריא".

(רבי משה מטראני ז"ל,

שו"ת מבי"ט ח"א סי' פח)

רצ"ז

יום אסרו חג של שנת ה' ש"ז וכו', והיתה מגיפה היום עשרה שנים".

(רבי משה מטראני ז"ל,

שו"ת מבי"ט ח"א סי' פח)

ש

[א]

"אור ליום שבת כ"ז למנחם שנת ש' זמן המגיפה, ה' עמך וכו'".
(רבי יוסף קארו ז"ל,
מגיד מישרים פר' ראה)

[ב]

"שנת ה' ש' בהיותי חוץ למדינה בורה מחמת המגיפה, ה' יצילנו".
(רבי משה מטראני ז"ל,
שו"ת מבי"ט ח"א סי' קב)

ש"ה

"כתב בסוף מחזור האשכנזים, ומביאו ג"כ בשלשלת הקבלה, שישראל אחד איש בליעל נתקוטט עם הרב ר' יוסף ׳ לב בשאלוניקי על ענין פסק דין שכתב נגדו, והכהו על הלחי בשוק בפני כל העם, ולא היה מי שימחה בידו, ואין דובר אליו דבר על ענין זה, מפני היות האיש הבליעל שהוא עשיר גדול ותקיף ואלם מאד. ובהיות הרב לפני החנות שהוא שהיה של בשם אחד ושמו אברהם קמלאנו, קרע את בגדיו ואמר שומו שמים על זאת. ובלילה הוא נכנס הבשם בחנות וראה שם עכבר וקרב אליו הגר לשרפו, והאור נאחו ונסבך בניירות שהיו לו בחנות, ונתרבה הלהב, וקם שריפה גדולה, ונשרפו כמו חמשת אלפים בתים מיהודים ומאתים נפשות וכמה בתי כנסיות ובתי מדרשות, ואח"כ עלה הנגף בעם והיו מתים בכל יום כמה נפשות מישראל, עד שהגיעו ביום א' של שבוע שנקברו ביום ההוא שי"ד מתים כמנין שדי, ומהיום ההוא והלאה היה הנגף הולך ומתמעט עד שנעצרה המגיפה, וכל זה היה בשנת הש"ה ליצירה".
(רבי דוד קונפורטי ז"ל,
קורא הדורות פ"ג)

ש"י

"בשנת ה'ש"ה היו היה דבר ומגיפה מאת ה' יתברך בעונותינו, ומתו כמה חתנים בני שנתם וכלות בשמחתן".
(רבי משה מטראני ז"ל,
שו"ת מבי"ט ח"א סי' כז)

ש"ט

"הייתי בתוך הגולה אשר הגלינו מעירנו בשנת שט"ז לפ"ק, מחמת עיפוש האויר ל"ע, והיינו גרים בארץ לא לנו בעיר שידלוב".

(רבי משה איסרליש ז"ל,
הקדמה לספר מחיר יין)

שי"ז

"בשנת שי"ז נולד חזיר שהיה לו פני אדם, וכן אפרוח נולד בארבע רגלים, והיה החורף קר מאד, והיה רעב ומגיפה, וכן בבהמות ובעופות שנלחמו אלה עם אלה".

(רבי אברהם זכות ז"ל,
ספר יוחסין)

ש"כ

"המעולה כ"ר שמואל ג'יקי נ"ע נפל למשכב, ונחלה חולי של מגיפה וכו', והיה עת פקודתו שנמטה למות יום שלישי י"ט לכסלו שנת הש"כ לעת ערב".

(רבי יצחק אדרכי ז"ל,
שו"ת דברי ריבות סי' שנמ)

שכ"ג

"ידוע כי המגיפה התחילה באותה שנה בין פורים לפסח, כי קודם הפסח כ-ח' או עשרה ימים יצאנו מן העיר לכפרים, כי כבר מתו כמה אנשים ממגיפה וכו', וקודם ר"ה נעצרה המגיפה".

(רבי משה מטראני ז"ל,
שו"ת מכי"ט ח"ג סי' נד)

של"ב

"ונפטר [האר"י ז"ל] לבית עולמו בן ל"ח שנים במגיפה בשנת ה' של"ב ליצירה, ונתנו הזקנים סימן עליו 'ח"ל' עליו חובת הבעור. כך שמעתי בשאלוניקי מפי זקנים מקובלים נוחי נפש".

(רבי דוד קונפורטי ז"ל,
קורא הדורות פ"ג)

של"ג

"שנת ה' של"ג היתה מגיפה בעיר, והלך הרב אבא מארי ז"ל עמי לבוק"ע [פקיעין] וכו', ובסוף המגיפה נפל ממנו רב וכו' מוהר"ר דוד ן' זמרא ז"ל".

(רבי יוסף מטראני ז"ל,

שו"ת ופסקי מהרי"ט החדשים עמ' ב)

של"ד

"בשנת של"ד חום גדול עד שיבשו האילנות, ונבקע הארץ באימליא, ויצא אש מלמטה, ומיד היה מגיפה גדולה אז".

(רבי אברהם זכות ז"ל,

ספר יחסין)

של"ט

"באלול בביריא, הוכתי במגיפה ובאתי בשערי שאול, לולי אלוהי אבי בעזרי בזכות אבי מורי והתענה עלי כל ח' ימים ובחסדיו העלה ארוכה לי".

(רבי יוסף מטראני ז"ל,

שו"ת ופסקי מהרי"ט החדשים עמ' כב)

שמ"ז

"ראינו אותו מוטל על ערש דוי, והיה נתפס מן המגיפה וכו', כל זה היה ביום רביעי ג' סיון שנת השמ"ז ליצירה".

(רבי יוסף ן' עזרא ז"ל,

שו"ת ר יוסף ן' עזרא סי' יח)

ש"נ

"היה שנת בצורת במדינת ביה"ם, והיה איש עני אשר בנפשו יביא לחמו וצעקו לו בניו ללחם ופורש אין לחם, ויבך האיש בלילה ההוא ביגון ואנחה ויצעק אל ה', ויהי בבוקר ויצא בפחי נפש לחמו להביא משא חומר למכור, ויהי כאשר חפר מצא באדמה אפר ואבק לבן אשר לא ידע מה הוא, ויביאה אל ביתו, ויעש ממנו תבשיל דייסא, ויאפה ממנו לחם, ויאכלו וישבעו, ויודע הדבר וילכו שם לאלפים ולרכבות לקחת מן העפר לטרף ומזון בני ביתם. ואמר בעל הספר גם אני ראיתי זאת העפר ולקחתי ממנו להיות לי למשמרת".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,

מדרש תלפיות ענף דברים)

שנ"ב

[א]

"התחלנו המלאכה וכו' בשנת ויעמוד בין המתים ובין החיים והמגיפה נעצרה [שנ"ב לפ"ק]".

(רבי יצחק קלונימוס ב"ר מרדכי יפה ז"ל,
שער ספר זבח פסח)

[ב]

"מדבר הוות וכו' בשנת שנ"ב".

(רבי יצחק ב"ר אהרן מפרוסמיץ ז"ל,
סוף ספר פרדס רמונים)

שנ"ד

"שנת ונחת שלחנו מלא דשן, ישכתי בה [בעיה"ק ירושלים] ימים אחדים כאורח נטה ללון, מפני חרב היונה ואימת המגיפה".

(רבי יוסף מטראני ז"ל,
סוף ספר דרך הקודש)

שנ"ו

"ז' אדר ה' שנ"ו נחלה בני הנער אברהם מחולי הוארולי אשר מתו בק"ק זה בששה חדשים יותר משבעים ילדים וילדות, וישב אל האלהים אשר נתנו, גם שני בני האחרים היו חולים מחולי הנ"ל בסכנה גדולה, ואז חנן אותם לי ה' המבורך לעולם".

(רבי יהודה אריה די מודינא ז"ל,
חיי יהודה עמ' נא)

שנ"ח

"חרה אף ה' בעולם בשנת 'משיח', ובאה מגיפה בתארודנת יום ראשון של פסח, וברחו כל הקהל להרים ולגבעות ולכפרים, וגם שם לא מצאנו מנוח משנאת אויבינו אכלונו ויכלונו הלסטים והמהומות. ואני וקצת מהקהל יצ"ו ברחנו לכפר אקא, ושם ינוחו יגיעי כח. והיינו שם בחוסר כל מצד יוקר השער, גם חסרון כים

קשה מן הכל. ושבח לאל יתברך נסנו לעזרה, נסנו לנפשנו, בחרנו חיי צער מן המות, והיתה המגיפה עד ראש חודש תמוז ותעצר המגיפה, ושבו מן הקהל הדרים בהרים, כי אמרו פקד ה' את הארץ, והיו שם בתארודאנת, ואנחנו הדרים באקא ואחרים שפחדו שמא תחזור המגיפה לא שבנו. ויהי בשנה השנית והיא שנת 'זה קרבן' (שם"ד) בסוף ניסן חזרה המגיפה קשה מהראשונה, וכל מי שהיה נכנס לעיר מהבורחים היה מת, וגם הבורחים רדפה אחריהם. והאחרונה קשה מהראשונה, כי הראשונה ברחו כל יושבי הארץ, והאחרונה באה על העיר במח. ובראש חודש אב י"ל שב ה' מחרון אפו".

(רבי משה אלבאז ז"ל,
הקדמה ספר היכל הקודש)

ש"ד

"בסוף ניסן חזרה המגיפה קשה מהראשונה".

(רבי משה אלבאז ז"ל,
הקדמה ספר היכל הקודש)

ש"ז

"בחדש תשרי שם"ז לפ"ק וכו', כי הוציא ה' כלי זעמו על האומות, שלח בהם את הדבר משלחת מלאכי רעים, עד אשר מאימת מות ברחו רבים מן המקום הנ"ל, ויברח ישראל גם בתוכם".

(רבי שלמה אפרים איש לוננשיץ ז"ל,
הקדמה לספר עמודי שש)

ש"ט

"היה מהומה גדולה בכל מדינות צרפת ממלחמות ורעש ומגיפה".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,
מדרש תלפיות ענף דברים)

שע"ט

"ויהי היום בשנת שע"ט בשנת הגמול"ל נהפך לאבל מחוליגו, כי יד ה' הויה בדבר גדול מאד ויהרוג מחמדי עין".

(רבי אברהם אזולאי ז"ל,
הקדמה לספר חסד לאברהם)

ש"צ

"בעת ההיא בחודש ניסן בשנת שלש מאות ותשעים החלה מגיפה גדולה וחזקה במחנה האשכנזים וגם במחנה המנטובאני וימת בשני החיילים עם רב וכו'. גם באנשי העיר החל הנגף, ובמחנה ישראל כמו כן בעורכי, ובראשונה היו מתים מבני ישראל ג' או ד' בכל יום, ותחזק המגיפה, עד כי בעונותינו סמוך לחג השבועות היו מתים עשרים ויותר בכל יום ויום. והגמו סוגר כמצות המרקוזי ממונה מהדוכס על הבריאות, אין יוצא ואין בא, רק אנשים יהודים מעט אשר היו הולכים לקבור את מתי בני עמנו בבתי הקברות, ותמיד היו אנשי חיל מלוין אותם להיות להם למשמר וכו'".

(רבי אברהם מאסראן ז"ל,
הגלות והפרות דף יא)

שצ"ך

"מעשה שאירע בק"ק ווירמיישא ברעש הגדול שנת שצ"ו, שסיפר לי איש ישר ונאמן, שהיה בימים ההם שחלתה בת יחידה של אחד מן הגדולים ועשירים אשר בק"ק במגיפה ב"מ, ומפני רוב הניגפים רחמנא ליצילן וכו'".

(רבי יאיר חיים בכרך ז"ל,
שו"ת הות יאיר סי' ס)

ת"ו

"אספרה אל חוק מה שאירע בחורף ת"ו לפ"ק, כי הנה מחמת הרעש שהיה במדינה ממלחמה וממגיפה, נמלטתי אל ארץ אחרת, ובשבט ת"ו לפ"ק שבתו אל אחוזתי".

(רבי מנחם מנדל קרובמל ז"ל,
שו"ת צמח צדק סי' מ)

ת"ח

"ובהיותנו בכפר בשנת ת"ח ליצירה לא תקום פעמים צרה, בורחים מחמת אימת המגיפה".

(רבי דוד קונפורטי ז"ל,
קורא הדורות פ"ג)

ת"ט

בחדש אלול ת"ט לפ"ק בערה אש המגיפה בקהילתנו הק' וברחנו מן העיר אל היערה וכו'. ועינינו ראו את מיתת אחינו בני ישראל קרוב למאה נפשות טהורים וכו', ותעצר המגיפה אחר כמו שלשה חדשים".

(רבי יוסף ב"ר יעקב ז"ל,
הקדמה לספר ראש יוסף)

תכ"ג

"שנת התכ"ג פרץ ה' פרץ בעמו, ותבער במ מגיפה, והוצרכו לברוח לכפר בונגאר באש"י".

(רבי חיים בנבנשתי ז"ל,
כנסת הגדולה או"ח הגהות כ"י סי' שנה אות ב)

תכ"ד

"במקום לגדי ואמסטרדם היתה מגיפה גדולה ב"מ, ומתו יותר ממאה וחמישים אלפים נפשות בזמן מועט".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,
מדרש תלפיות ענף דברים)

תכ"ז

"היה מגיפה בעיר טבריה בשנת 'תזכה' ותחיה ליצירה".

(רבי יוסף קצבי ז"ל,
שו"ת מהר"י קצבי סי' ד)

תל"ז

"חברתיהו אני הצעיר אלינוע"ם אחי החרי"ף בשדי ארגיל, שלא באתי בעיר מפני המגיפה שנת תז"ל כמל וכו'".

(הקדמה ספר דיואן
שירי ר' עמנואל פראנסים)

תל"ח

"ימים של צער בשנת תל"ח לפ"ק בזמן המגיפה וריתחא".

(רבי אריה יהודה לייב ז"ל בן רבי אפרים הכהן,
הקדמה לשו"ת שער אפרים)

ת"מ

"על דברת המגיפה שהיתה בעיר רודוסטו [שנת ת"מ] וכו', שבכלל המתים במגיפה מת יהודי אחד ארביאדו מפה מצרים".

(רבי מרדכי הלוי ז"ל,
שו"ת דרכי נועם אהע"ז סי' נו)

תמ"ח

"בשנת תמ"ח היה לקות השמש בכ"ט לאוגוסט בחצי היום, ואז היו מלחמות באינגלאטירא וצרפת ואיטליא. ומשם ועד שני שנים היתה מגיפה גדולה ורעש הארץ".

(רבי אברהם זכות ז"ל,
ספר יחסין)

ת"ע

"הכה כל ארץ מולדתי בשבת אפו בדבר רח"ל, היא השנה ע"ת פור רגלי וכו', יצאתי מעיר מולדתי היא ק"ק ראזנאי מדינת ליטא יצ"ו וכו', מימיני ומשמאלי כרעו ונפלו מדבר באופל וכו'".

(רבי יהונתן ב"ר יוסף ז"ל,
הקדמה לספר ישועה בישראל)

תע"ג

[א]

"ברידתי הוה עובדא בשנת תע"ג בכרחי לעיר ש'ירון מפני חמת המגיפה בר מינן".

(רבי יוסף מולכו ז"ל,
שלחן גבוה סי' תסו אות יד)

[ב]

"בשעת הדבר בר מינן בשנת תע"ג".

(רבי יעקב רישר ז"ל,
שו"ת שכות יעקב ח"ב סי' צו)

[ג]

"עכשיו שנמצא רעש דבר בעולם ב"מ בשנת תע"ג ונמצא הרבה מישראל הם בדוחק גדול".

(רבי יעקב רישר ז"ל,
שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' פד)

תע"ד

"בשנת תע"ד היה בפראג קול רעש מגיפה, והעיר לדבר הסגיר, ורוב העולם פורו רגליהם, אך מפני הסיבה נסגרת בפראג, והיתה המגיפה גדולה באיזה חדשים נפלו בעורכי יותר מארבע אלפים נפשות, ועם כל זה בחסדי ה' מלטתני מן הדבר אותי ואת נפשות בני ביתי".

(רבי נתנאל אשכנזי וייל ז"ל,
סוף ספר קרבן נתנאל)

תפ"ז

"פעם אחת בשנת התפ"ז, בבואי פה העירה אדריאני, היתה בתי חולה מסוכנת למות, והיה מגיפה בעיר, ולא הניחה אותי בתי לשכב [ביום הכפורים] בבית הכנסת כי אם איתה בבית".

(רבי יוסף מולכו ז"ל,
שלחן גבוה סי' תרי"ט אות יב)

תק"ט

"באה מכת הדבר רח"ל ומתו חסידים ואנשי מעשה, ויש יום שהיו מתים עשרים בני אדם, ונשתהא זה כמו שש חדשים, ואנו ברחנו לעיר אחרת".

(רבי משה מולידאנו ז"ל,
נר המערב עמ' רלא)

תקכ"א

"מה שהשבתי לרבני עירנו יע"א ה"ה מורכי שלמה אמאירליו ומהרנ"ג ז"ל שהיו בזמן המגיפה בעיר וירי"א יע"א בשנת ה' תקכ"א".

(רבי יוסף שמואל ז"ל,
ראש משביר ח"א אהע"ז סוף ספר כג)

תק"ל

"מצאתי בשו"ת ב"א החדשות דבשנת תק"ל היה שינוי אויר, ובכל האקלים הזה כמעט לא היתה עיר אשר לא חילה ה' בה בחולי הדבר רח"ל".

(רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון ז"ל,

שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' יד)

תקל"ג

[א]

"בשנת תקל"ג ג"כ היה דבר ב"מ, ומתו [לרבי צדקה חוצ'ין ז"ל] ב' בנים. ואני ראיתי ספר דרשותיו של שבת הגדול כולו הספד על המתים שמתו בהדבר ב"מ".

(רבי עזרא ראובן דנגור ז"ל,

פרקים בתולדות יהדות בבל ח"ב עמ' 534)

[ב]

"ויהרוג כל מחמדי עין בחורים ובתולות וכו'. חסידים ואנשי מעשה וכו', טובים שבהם הרוג, עיני העדה בעלי צדקה ומצוה, וחכמי הישיבה שתורתם אומנותם וכו', וכל מלמדי תינוקות".

(רבי צדקה חוצ'ין ז"ל,

עבודת הצדקה)

תקמ"ה

[א]

"בשנת תקמ"ה נגזרה גזירה, ונשתלחה ה'יד מדבר הוות פה מתא יע"א".

(רבי עזריאל לחאיך ז"ל,

משכנות הרועים מערכת הש' אות קבו)

[ב]

"מודעת זאת כי בשנת תקמ"ה הייתי מתגורר בכפר נאבל מדבר באופל לתפ"ץ".

(רבי עזריאל לחאיך ז"ל,

משכנות הרועים מערכת הש' אות קמג)

[ג]

"דבר כבד פה עיה"ק [טבריה] מימי הפורים עד אחר הפסח".
(רבי מנחם מנדל מויטבסק ז"ל,
יסוד המעלה ח"ב עמ' קו)

תקנ"ב

"רובם ככולם מאנשי שלומנו [בצפת] ברחו לעיר הקודש פקיעין, וב"ה נמלטו
שם בחיים ושלום וכו'. בטבריה, אנחנו ספרדים ואשכנזים יחד סגרנו את העיר
של היהודים ויעמדו שומרים שמה כדי להכניס דברי מאכל הצריכים וכו'. וב"ה
שישבנו בשלוח בתוכה כל ימי ההסגר כולנו כאיש אחד בלב אחד, בלי שום
מורך לבב ובלי שום ביטול תורה ותפילה, הכל כמקדם, ושמחנו בשבתות ובימים
טובים וכו'".

(ספר יסוד המעלה ח"א עמ' רכח)

תק"ס

"שלח אלי בשנת ה' תק"ס בזמן המגיפה לתפ"ץ רב נהוראי החכם השלם והכולל
כמוהר"ר דוד מורדוך ז"ל וכו'".

(רבי יוסף רפאל חזן ז"ל,
מערכי לב ריש דרוש קלב)

תקס"ג

"גם בשנת תקס"ג ג"כ היה דבר [בבגדאד]".

(רבי עזרא ראובן דנגור ז"ל,
פרקים בתולדות יהדות בבל ח"ב עמ' 534)

תקס"ה

"בשנת תקס"ה היה חולי הדבר בעיר ג'יברלאמר".

(רבי דוד בן שמעון ז"ל,
ומצור דבש יור"ד סי' בז)

תקע"ג

"בשנת תקע"ג היה חולי הדבר בעיר ג'יברלאמר".

(רבי דוד בן שמעון ז"ל,
ומצור דבש יור"ד סי' בז)

[א]

"ויהי בימי בואי [לארץ הקודש בשנת תקע"ג], אז היתה מוצאי שביעית, עלה מות בחלונינו מדבר באופל יהלוך וכי".

(רבי ישראל משקלוב ז"ל,
הקדמה לספר פאת השולחן)

תקע"ד

[א]

"בשנת ה' תקע"ד ליצירה שהיה דבר ומגיפה ב"מ לתפ"ץ".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
סמיכה לחיים אהע"ז סי' מ)

[ב]

"וכאשר ראינו בעינינו להרב כמוהר"ר אברהם ן' עזרה זצוק"ל בשנת תקע"ד במגיפה גדולה חסד לאברהם נפלאים מעשיו".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
ספר חיים ראה עו, ב)

[ג]

"מגיפה גדולה בתמוז שנת ה' תקע"ד. מה חרי האף הגדול הזה אשר כמוהו לא נהיה וכמוהו לא תוסיף, כי בצרה גדולה אנחנו, כי אין בית אשר אין שם מת, וכמה חכמים וצדיקים ספו תמו".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
חלקם בחיים דרוש כא להספד)

[ד]

"דרוש שסידרתי על גיסי הנבון ומעולה איש החסד כמו' יעקב שוחמי נ"ע בכר בנימין הי"ו, שנפטר במגיפה גדולה בתמוז שנת התקע"ד".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
חלקם בחיים דרוש כא להספד)

[ה]

"בשנת תקע"ד היה מגיפה גדולה".

(רבי יצחק פאלג' ז"ל,
יפה ללב ח"ה או"ח סי' תקעו)

[ו]

"בשנת תקע"ד חזרה המגיפה רח"ל בגליל הק".

(רבי ישראל משקלוב ז"ל,
הקדמה לספר פאת השולחן)

[ז]

"מעשה שאירע בזמן המגיפה שנת התקע"ד".

(רבי חיים בנימין פונטרמולי ז"ל,
פתח הדביר סי' שו אות יז)

[ח]

"על פטירת כמה חכמים ובחורי חמד שנפטרו במגיפה בשנת ה' תקע"ד לתפ"ץ".
(רבי רחמים אריה אברהם הכהן ארייאש ז"ל,
שפתי רננות דרוש ג להספר)

תקע"ז

"באו אצלי כל בני ביתי בריאים וטובים, ולא אונה אליהם רעה במגיפה שהיתה
בעיר שאראי".

(רבי חיים יצחק מוספאייח ז"ל,
הקדמה לספר חיים וחסד ח"ב)

תקפ"ז

"בעורכי חוט הדין שלמעלה משוך עלינו זה כמה חדשים לייסרנו במיתת אנשים,
עד שכמעט אין יום שלא ימותו ג' או ד' נפשות רח"ל".

(ק"ק אורשא,
אור ישראל יח עמ' קעח)

תקפ"ט

"בשנת תקפ"ט היה חולי הדבר בעיר ג'ברלאטר".

(רבי דוד בן שמעון ז"ל,
ומצור דבש יור"ד סי' כז)

תקצ"א

[א]

"ויהי בשנת תקצ"א, והנה דבר באופל יהלוך, ומצפון פתחה הרעה זו מחלת החולירע רח"ל אשר משכנה היה מעולם במדינת אזיא, ועקבותיה לא נודעו בכל מדינות אירופא, רק ע"י המלחמה שהיה אז למדינת רוסיא ומדינת הטורקייא הודבקו אנשי המלחמה עם המחלה הנ"ל, והביאו אותה למדינת רוסיא, ומשם נפצה על פני כל הארץ, ותהי לחרדת אלקים בכל מקום בואה שמה ה' ישמרנו. וקודם חג השבועות שנה הנ"ל פרשה רשתה גם על עירנו, ושמה משכנה בתוכנו, כשיד משדי באה, רבים חללים הפילה ברשתה ועצומים היו כל הרוגיה רחמנא ליצלן".

(רבי יהודה אריה קלוגר ז"ל,
תולדות שלמה עמ' נד)

[ב]

"אירע בן בחדש כסליו שנת תקצ"א ג"כ בשליטת החולי ההיא, ולא טוב היה אחריתו אז".

(רבי משה סופר ז"ל,
שו"ת חתם סופר או"ח סי' קב)

[ג]

"יום ג' תמוז תקצ"א לפ"ק וכו'. תמול הגיעני מכתב מגאון אחד מגאליציא בוכה ומתאונן על התפשטות החולי קאלרא רח"ל, ובפרט במקהלות קדושות לבוב ובראד, וכבר רבים שמתו רח"ל וכו'".

(רבי משה סופר ז"ל,
קובץ תשובות סי' א)

[ד]

"שלשום [מ"ז תמוז] הגיעני מכתב תשובה אחד מבראד מהגאון מורכי שלמה קלוגר, ושם נאמר כי תל"ת שמה שקמה המגיפה והרויח ה' להם, אך במשך ה' שבועות מתו קרוב לאלפיים תלמידי חכמים יראי שם רח"ל, ומשארי ערי גאליציא קיבלתי מכתבים, וכולם מבקשים ממני שאעורר לב מו"ח הגאון [ר'] עקיבא איגר] נ"י להתפלל בעד שארית הנמצאה, ומסתמא גם לו הגיעו כתבים כאלו. מכל מקום לא אמנע מה שבכוחי לעשות וכו".

(רבי משה סופר ז"ל,

קובץ כרם שלמה ז')

[ה]

"בזמן המגיפה רח"ל אשר היה במדינתנו בשנת תקצ"א".

(רבי ישראל זאב מואלשין ז"ל,

ארח דוד עמ' תכב)

[ו]

"בקיץ תקצ"א היה שם בבבל עת צרה מגיפה גדולה רח"ל, וברחו מהעיר הרבה".

(רבי שניאור זלמן מנחם מנדל ז"ל,

זכרון ירושלים דף כ)

[ז]

"בשנה שעברה שהיא שנת תקצ"א שיצאה בעולם החולאת המרה שקורין חולירע רח"ל שהיתה קשה מדבר רח"ל, שהמיתה אלפים ורבבות נפשות, וכל החורף היה סגור ה' ירחם".

(ימי מוהרנ"ת

סי' קח)

[ח]

"בשנת תקצ"א ותקצ"ג היה דבר ב"מ [בעיר בגדאד], והיו אומרים 'כל שעה יכריזו אלף', רח"ל מתו אלף ב"מ. ולכן לא נשאר יחוסים וכיוצא".

(רבי עזרא ראובן דנגור ז"ל,

פרקים בתולדות יהדות בבל ח"ב עמ' 534)

[ז]

"הגאונים הצדיקים אשר מתו במחלה הנוראה רח"ל וכו' בשנת תקצ"א".
(רבי יקותיאל אשר זלמן עניול ז"ל,
סוף ספר שו"ת מהרי"א עניול ז"ל)

[י]

"היה החולי רע בשנת תקצ"א".
(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,
יד שאול יור"ד סי' שעה)

תקצ"ב

[א]

"אל תהי מיקל בצוואת רבינו יהודה החסיד זיע"א בשום צד, כי רוב שמתו בשנת
תקצ"ב ובשנת תקצ"ז היו ממה שעברו על הצוואות".
(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
תוכחת חיים פר' במדבר)

[ב]

"באותן הימים היה חולי רע בעיר שנתרבה".
(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
רוח חיים יור"ד סי' שנד)

[ג]

"ראינו במגיפה בשנת תקצ"ב וכו'".
(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
ספר חיים ראה עו, ב)

[ד]

"הבט נא כי נפשנו נבהלה מאד על השמועה הלא טובה, הלא למשמע אוזן
דאבה נפשנו, כי חולי רע ומר קוליר"א מורבי"ש אשר ממנו מתו למאות ולאלפים
במחוזות רחוקות ממנו, היינו מאיים הרחוקים נתפשט במדינות פרס, ומשם

לרוסיה לפולוניה לאונגריא לאלנגיטורא, ועכשיו שוט שוטף ועובד במדינת צרפת שהיא קרובה אלינו".

(קובץ תפילות,

זכור לאברהם תשס"ב עמ' א' קמז)

[ה]

"הן עלינו להודיע הדבר הגדול הזה לדורות עולם בעז"ה, אשר בתלת זימני הוה חזקה, מאלפים ורכבות אנשים ונשים, אשר ת"ל התענו כולם בצום הגדול ביום הכיפורים דשנת תקצ"ב ותר"ט ותרכ"ז בכל מדינתנו אז, ולא קרה להם כל רע חלילה".

(רבי בצלאל הכהן ז"ל מוילנא,

שו"ת ראשית בכורים דף סט בהגה"ה)

[ו]

"הערתי אותם לייחד לבכם לה' עד אשר לא יבואו ימי הרעה וכו'. והיא שעמדה לנו התפילות והצדקות שגברו עלינו חסדי ה', שלא גברה המחלה כל כך בעירנו ב"ה".

(רבי עקיבא איגר ז"ל,

אגרות סופרים כט)

[ז]

"חולי קאלארא רח"ל בשנת תקצ"ב".

(רבי משה סופר ז"ל,

דרשות חתם סופר דף סב)

[ח]

"נהגו באר"ץ טובה שקורין האלי"ב יע"א, על איזה צרה שיש בעיר ח"ו, שביום המילה שיש בעיר, בין מילה לפריעה אומרים 'ויעבור ה', ומיד נענין. וכמו שכתב מורינו הרב שבט מוסר בליקוטיו שאחר הדרושים, יעויין שם. והיינו שבעת המילה מתעוררין הרחמים. וכן נעשה מעשה בעירנו אזמיר יע"א, בשנת התקב"ץ,

כשאירע דבר גדול מחולי המהלך, הנקרא בלע"ז קולירא וכו', והיתה הרוחה, תהלות לאל יתברך".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
תוכחת חיים פר' לך לך עמ' סד)

תקצ"ד

"בחדש נחמו שנת תקצ"ד וכו' שהיינו באותו פרק במקום אחד בכפר בונגאר באשי מפני חמת המציק דבר בעיר".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
רוח חיים יור"ד סי' רא אות ה)

תקצ"ה

[א]

"בשנת תקצ"ה בכסליו היתה קוליר"א רח"ל, ביאה ראשונה שבאה לפאם, ובה מתו ב' צדיקים, מוהר"ר אבא סירירו בכמוהר"ר יונתן זצ"ל, וכמוהר"ר יהודה סירירו זצוקלל"ה".

(פאם וחכמיה עמ' 81)

[ב]

"בשנת תקצ"ה היתה מניפה גדולה בכל ערי המערב ובערי מזרח בחולי הקולירא אשר נתחדש באותו זמן, ומתו כמה אלפים נפשות".

(רבי דוד עובדיה ז"ל,
קהילת צפרו ח"ד עמ' פו)

[ג]

"הנה בעירנו הוה עובדא בשנת התקצ"ה וכו', ובאותן השנים היה קוליר"ע בעיר לתפ"ץ וכו', ולא היתה צרה כהוא יומא".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
רוח חיים יור"ד סי' שנד)

תקצ"ו

[א]

"בעידן ריתחא מגפת קאלרא רח"ל בראנדיבורג".

(רבי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר ח"ו לקומים סי' כג)

[ב]

"בשנה זו שנת התקצ"ו התחיל הדבר לתפ"ץ קודם חג הפסח וכו', ובמוצאי החג דאז ברחנו מן העיר".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

שו"ת חקקי לב, או"ח סי' ה)

תקצ"ז

[א]

"אל תהי מיקל בצוואת רבינו יהודה החסיד זיע"א בשום צד, כי רוב שמתו בשנת תקצ"ב ובשנת תקצ"ז היו ממה שעברו על הצוואות".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

תובחת חיים פר' במדבר)

[ב]

"בעירנו אזמיר יע"א נוהגים לשחוט במקולין בכל ליל מוצאי שבת קודש, והיו השוחטים בעצמן מרננים בדבר, כי אי אפשר לומר ונקה להיות השחיטה ובדיקה כדת משה וישראל מחמת אורך המקום שהוא רחוק, וצריך לילך סמוך לחשיכה, וגם כשיהיה זמן החורף מחמת הקור והגשמים הרבה הרי הוא עיף ויגע הרבה, וחויץ מזאת מחמת הרוח והגשמים אין האור מאיר יפה, וכמה חששות שיבוא לידי טרפה מרוב הבהמות הנשחטות ושהבעלים אצים, עד שהיה הענין ששוחט אחד היה מת במגיפה בשנת התקצ"ז, וכה היה דברו סמוך למיתתו, שיאמרו להרב מורבי המופלא מר קשישא כמוהר"ר שלמה חכים ז"ל שישתדל בכל עז ותעצמות להרים מכשול זה מקרב עמו שלא ישחטו בלילה כלל השוחטים

במקולין. ויהי אחרי המגיפה טרח ויגע הרבה מורבי המלך שלמה ז"ל ולא עלה בידו לבטל המנהג, עד שנכנסנו אנכי הצעיר עם שני צנתרות הזהב הרבנים הרב הכולל כמהר"ר יוסף ן' עזרא נר"ו והרב השלם הדה"מ זר"ק כמהר"ר נסים אברהם אשכנזי נר"ו, ומרחנו ויגענו הרבה, ושלי"ת עלה בדינו, ועשינו הסכמה גמורה בכל חוזה ותוקף שמהיום הזה והלאה לא ישחטו השוחטים במקולין כליל כלל בשום מוצאי שבת, זולת אם חל להיות ערב יו"ט לבד וכו".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

רוח חיים יור"ד סי' א אות יז)

[ג]

"ובן נעשה מעשה בעירנו אזמיר יע"א וכו' בשנת התקצ"ז כשהיה מגיפה בעיר, לא תקום פעמים צרה, שעשו כסדר הלזה [לומר 'זיעבור' בשעת המילה], והיתה הרוחה, תהלות לאל יתברך".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

תוכחת חיים פר' לך לך עמ' סד)

[ד]

"בעורבי חולי הקאלרא שלט שם [בק"ק קראקא] בעת ההיא [בחודש כסליו]".

(רבי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר או"ח סי' קב)

[ה]

"יען בשבוע הזאת דפרשת חוקת ביום ראשון היתה פטירת הרב הכולל בישראל להלל פלפלא חריפא כמוהר"ר חזקיהו אברהם רולו ז"ל. ובעורבי היתה פטירתו בקיצור ימים ושנים ביום א' משמרת תמוז ה' תקצ"ז בחולי הקולירה עם כמה נפשות יקרות מישראל וכו' שמתו באותו זמן לא תקפ"ץ, יותר מק"ן נפשות".

(רבי יעקב ניניו ז"ל,

חן וכבוד דרוש ס)

תר"ה

"ביום כ"ה טבת המגיפה נעצרה".

(רבי משה צבי מסווארען ז"ל,

הקדמת ספר ליקומי שושנים)

תר"ח

[א]

"בשנת תר"ח שהיה זמן מגיפה".

(רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון ז"ל,
דעת תורה סי' תריח)

[ב]

"שנת תר"ח היתה החולי רע רח"ל לפני ראש השנה ולאחריו".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,
יד שאול יור"ד סי' ריד אות ב)

[ג]

"היה החולי רע בשנת תר"ח".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,
יד שאול יור"ד סי' שעה)

תר"ט

[א]

"בשנת תר"ט בצום גדליה היה חוליר"ע".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,
עדות כיוסף דברי שאול סי' תקסו)

[ב]

"הן עלינו להודיע הדבר הגדול הזה לדורות עולם בעז"ה, אשר בתלת זימני הוה חזקה, מאלפים ורכבות אנשים ונשים, אשר ת"ל התענו כולם בצום הגדול ביום הכיפורים דשנת תקצ"ב ותר"ט ותרכ"ז בכל מדינתנו אז, ולא קרה להם כל רע חלילה".

(רבי בצלאל הכהן ז"ל מוילנא,
שו"ת ראשית כבורים דף סט בהגה"ה)

תר"י

"כלה מכת הדבר, היינו דאמרי אנשי קוליר"א לתפ"ן מפה מתא תונס יע"א בשלהי שנת ה' ת"ר ועשר".

(רבי יוסף גיג' ז"ל,

פי המדבר פ, ב)

תרי"ב

[א]

"בשנת תרי"ב היה קולירא [בבגראד], ומתו רבים וגם שליחים ב"מ".

(רבי עזרא ראובן דנגור ז"ל,

פרקים בתולדות יהדות בבל ח"ב עמ' 534)

[ב]

"חכם יעקב יוסף הרופא [מבגראד] נלב"ע בשנת תרי"ב בקולירא, ונקבר בפונדק יהושע כהן זיע"א".

(רבי עזרא ראובן דנגור ז"ל,

פרקים בתולדות יהדות בבל ח"ב עמ' 534)

תרי"ג

"בעזה"י רואים אנחנו כי הצליח ה' ב"ה אותנו, ויסיר החולי מעירנו בימים האלו".

(רבי אליהו גוטמכר ז"ל,

יריעות שלמה ח"ב עמ' 705)

תרי"ד

"לעתות כאלה אין הפנאי מסכים, וכולנו כשיכורים מראות ברע החולי הכבד הלזה, כי נגע אל ליבנו זה שלש חדשים לא נחנו ולא שקמנו, יראים וחרדים עצבים ודואגים".

(רבי חיים נסים מודעי ז"ל,

שו"ת מימר חיים יור"ד סי' כד)

תרט"ו

[א]

"אחר כל הצרות שעברו עלינו מן הרעב וממכת הקולירה לתפ"ץ, כי שחה לעפר נפשינו דבקה לארץ במנינו, כי מי הוא זה ואיזהו אשר נמלט שנה זאת מלהתייטר בתוכחות על עון, כל אחד ואחד כפי שיעורו כקמן כגדול כעשיר כאביון בין דין לדין ובין נגע לנגע, אית מאן דאתפרע בנפשיה, ואית מאן דאיתפרע בממוניה, דאפילו מי שלא הוכה בחולי הנזכר נתייטר בממוניה בשכירות הבתים בתים לבריחים, שהערה למות נפשו למצוא המעות להוציאם, וידל ישראל עד מאד. ואפי' העשירי עם יוסף ה' עליהם אלף פעמים, מלבד דלפי שיעורם כן ירבה הוצאתם ויותר קשה טלטולא, עוד זאת מידי צערא דגופא לא היה איש נמלט תמיד כל הימים מטרת המחשבה, ולא ישקוט ולא ינוח כי יחוש במעיו, והקול נשמע באזובי קיר לבו עמו ופרחה נשמתו ב"מ פן יירש השלש"ל, ולא דבר ריק הוא כי בנפשו דבר".

(רבי חיים דוד חזן ז"ל,
ייטב לב דרוש כו להספד)

[ב]

"בשנת תרט"ו היתה קולירא רח"ל".

(פאם וחכמיה עמ' 81)

[ג]

"דרוש שדרשתי בשבת תשובה בשנת ה' תרט"ו ליצירה בקהל רב ק"ק אלגאזי יכב"ץ, ולכבוד כמה נפשות של אנשים צדיקים וגשים צדקניות, ומיתה של בחורים ובתולות ותינוקות של בית רבן בחולי הקוליר"ה".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
ברכת מועדיך לחיים ח"א דרוש ד לתשובה)

תרט"ז

[א]

"בשנה זו שנת תרט"ז שהיתה שנה קשה וכו', שהיה חולי רע רח"ל בעת שקצרו".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,
שו"ת שואל ומשיב שתיארה סי' לח)

[ב]

"בשנים תרט"ז תרי"ז היתה קדחת לתפ"ץ, ושררה אצל היהודים ביתר שאת כמעט אין בית אשר שם מת, והכל חולים. והיו אומרים שמתו בצירוף הכל ג' אלפים ויותר".

(פאם וחכמיה עמ' 81)

תרכ"א

"דחק ונכנס חולי הקולירא והוכרחנו למשכונני נפשין לקחת מלוה למעלה מל' אלף גרוש וכו', למהר לשלח את יושבי עיר הקודש [טבריה] ת"ז אל ראשי ההרים שתי ערי הקודש צפת ופקיעין וכו', כי אין החולי הנזכר שולט שם".

(רבני עיר מבריה,
יסוד המעלה ח"א עמ' רמט)

תרכ"ה

[א]

"באותו הפרק החל הנגף בעם חולי הקולירא ב"מ, וברחנו מן העיר [אזמיר] כמו ד' חדשים".

(רבי נסים חיים משה מודעי ז"ל,
מימר חיים אהע"ז סי' מד)

[ב]

"בשנת תרכ"ה הייתי בעיה"ק פקיעין ת"ז בורח מחולי הקולירא לתפ"ץ".

(רבי חיים יהושע אלעזר חמצי ז"ל,
כה תברכו מערכת הב' סי' ו)

[ג]

"בן היה בעירנו אזמיר יע"א שנת תרכ"ה דנתרבה החולי רע כמו שנת התקצ"ב וברחו רובם". ומה שנשארו בעיר מדלת העם, הוציאם שר העיר על פי עצת הרופאים הבקיאים להחר גבוה מצד העיר, ונמטע שם אהלים, וישבו שם כמו ג' שבועות, הם ונשיהם וטפם, ולא היה בהם שום חולי כלל, עד שכילה הדבר מתוך העיר".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,

זכורה לחיים ח"ב פר' לך לך ת, ב)

[ד]

"בן יברך ה' אותנו לקיים מצות פריעת בעל חוב לכל מה שחייבים כוללות עירנו להגביר הנוכר ז"ל ולשאר הגבירים הי"ו אשר הלוו בימות הקיץ לצורך הוצאות כוללות העיר מחמת חולי הקוליר"ה לתפ"ץ".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,

צדקה חיים דרוש כמ להלבשה)

[ה]

"ראינו הגביר הצדיק החכם המרומם כמו רבי יעקב נ' גבאי זלה"ה בחולי רע כבד מאד שנת תרכ"ה וכו'".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,

ספרי חיים ראה עו, ב)

תרכ"ו

[א]

"בהתחלת שנת תרכ"ו החלה מגפת החולי רע הידועה בעיר".

(רבי אליהו יוסף ריבלין ז"ל,

אהלי יוסף עמ' 12)

[ב]

"בשנה זו שלש אלה רגזה ארץ הארבעה והרעב והאחרון הכביד מאד זו הדבר רח"ל, אשר בארזים נפלה שלהבת, עד כי בירושלים מתו בחמשה עשר יום מאה

שנות ראינו רעה _____ לג

וחמשים נפשות קדושים צדיקים תלמידי חכמים מישראל הם אנשי שם, ומה גם
ביתר העם אין מספר, ליבי ליבי על חלליהם ילדים יונקים שדים אין מספר."
(רבי משה נוסבוים ז"ל,
שערי ירושלים שער מזון הארץ)

[ג]

"בשנת התרכ"ז היה חולי הקוליר"א לתפ"ץ".
(רבי חיים חזקיה מדיני ז"ל,
שדי חמד אסיפת דינים מערכת בין המצרים סי' ב אות א)

[ד]

"הוה עוברא בשנת כתר"ו, שהן בעון ה' אלהינו הדימנו במחלת הקוליר"א רח"ל,
והתחילה להרבות הרוגיה בחודש תשרי, ורבים חללים הפילה".
(רבי חיים דוד חזן ז"ל,
ישרי לב מערכת הי')

[ה]

"המחלה הנוראה מחלת החלי-רע אשר רבים חללים הפילה פרצה גם בעירנו
[בגראד] וסביבותיה מתחילת חודש תשרי, ורבים תכו לרגליה, ונמשכה עד חודש
כסליו. ותהלה לאל שרוב הנופלים הנלכדים ברשתה קמו עמדו ולא עזבם ה'
בידה".

(רבי בכור שלמה חוצ'ין ז"ל,
יהודי בבל עמ' רכא)

תרכ"ז

[א]

"איש יקר אחד מת בכפר בר"ה תרכ"ז העבר בחולי רעה מגיפה רח"ל".
(רבי אברהם שמואל בנימין סופר ז"ל,
שו"ת כתב סופר יור"ד סי' קפג)

[ב]

"הן עלינו להודיע הדבר הגדול הזה לדורות עולם בעז"ה, אשר בתלת זימני הוה חזקה, מאלפים ורכבות אנשים ונשים, אשר ת"ל התענו כולם בצום הגדול ביום הכיפורים דשנת תקצ"ב ותר"ט ותר"ז בכל מדינתנו אז, ולא קרה להם כל רע חלילה".

(רבי בצלאל הכהן ז"ל מוילנא,
שו"ת ראשית בכורים דף סט בהגה"ה)

[ג]

"זה דרש אותו הסיניור אליעזר אלחאנאמי הי"ו על מר אביו שנלב"ע בקוליר"א לא תקפ"ץ".

(הן וכבוד דרוש כמ)

תרכ"ח

"זה מה שאמרתי ביום א' פרשת נצבים וילך תרכ"ח שהיתה מגיפה בתינוקות של בית רבן לתפ"ץ, שהרבה מתו, ויעשו תשובה תפילה וצדקה ויתכפר להם".

(רבי יוסף שאול נתנוון ז"ל,
דברי שאול פ"ר נצבים)

תרל"ג

[א]

"בימי אנחה יתן ה' ברכה והצלחה ורווחה להרב המופלג הדיין המצויין בהלכה, מורבי אברהם נ"י גרינבורג דיין בקהל ארטודאקסין במישקאלץ. מכתבו קבלתי ושם נאמר לחוות דעתי לאשר בקהילתו ושאר גלילות אשר שם חולי הקאלרע שולטת וכו'".

(רבי משה שיק ז"ל,
שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רצ)

[ב]

"היתה המגיפה בפרשבורג".

(רבי יצחק ווייס ז"ל הי"ד,
שו"ת שיח יצחק סי' תצא)

תרל"ה

"בשנת תרל"ה היתה קולירא לתפ"ץ, ומכלל המתים מתו ב' צדיקים, כמוהר"ר עמנואל סירירו ז"ל בכמהור"ר מתתיה ז"ל במבחר ימיו כבן מ"ה שנה. ונמיעה של קודש כמוהר"ר ראובן סירירו בכמהור"ר יהושע זצ"ל כבן עשרים שנה. ונמשכה כארבעים יום הקולירא, ומתו בה כמאתים נפשות מישראל לתפ"ץ."

תרל"ו

[א]

"זה שנה אחר שנה שבענו בו ולענה מרא וחרחבינא, כי מדי שלש שנים כל מידי דמיון אתיקורי הוא דמתייקרי כי כבד הרעב בקרב הארץ עשרת מונים מאשר היה לפניו וכו'. ואלה קשה בשנה האחרת היא היתה אם למצורת כי חלה ה' חלאים רעים מינים ממינים, כי אין בית אשר אין שם מטה מוצעת, השותים במזרקי את קובעת, לא אחת ולא שתיים, לא תקום צרה פעמים, וזה קשה מן הראשונה, על מחלת לענות, כאן שנה מרה כלענה כי רוח עברה הוא חולי הקולירא דנפיש בעתותיה, כל היכא דאיתיה, ובפרט בעיר קודש מבריא".
(רכני מבריא ז"ל,
אוצר גנויים עמ' 171)

[ב]

"לפנינו ילך דבר וכו' אשר רבים נלכדו ברשתו. ויצא מבת בבל כל הדרה, אשר כמעט רוב גבריה ונכבדיה ורבניה פנו לה עורף ויצאו בגולה נדרו הלכו ושמו אל המדבר פניהם להמלט מן התבערה".
(רכני בכור שלמה חוצ'ין ז"ל,
יהודי בבל עמ' רכא)

תרל"ז

[א]

"בסוף שנת התרל"ז התחיל חולי רע במקנה הצאן והבקר, ומהם נמשך לבני אדם, ומתו מהערביים לאלפים ורבבות, וגם הרבה מישראל בכל מרוקו. וגם מור

דודי כמוהר"ר דוד זצ"ל הנ"ל נתבקש בישיבה של מעלה י"ד לטבת התרל"ח בן מ"ח שנה וכו'. ואז רפו ידי אחיו הנשארים לפליטה".

(רבי יוסף משאש ז"ל,
אוצר המכתבים ח"א הקדמה)

[ב]

"בשנת התרל"ז ברחו כמה בעלי בתים מעירינו בגדאד מחמת החולי שקרה באותה שנה בקיץ לתפ"ץ, והלכו למקומות הערביים יושבי אוהלים".

(רבי יוסף חיים ז"ל,
שו"ת רב פעלים ח"א או"ח סי' כח)

תרל"ח

"מו"ר רבי עמנואל סירירו האחרון, נתבקש בישיבה של מעלה יום תשעה באב תרל"ח בקוליר"א לתפ"ץ במבחר ימיו".

(ספר מלכי רבנן בערכו)

תרמ"א

"המחלה הנוראה חולי רע קולירא אשר פשה הנגע בעיה"ק [טבריא] ת"ו, ויצא חצי העם בגולה להמלט על נפשם בכפרי הגוים".

(רבי עיר טבריא, מגני ירושלים עמ' כא)

תרמ"ה

"בהגיענו לעיר טאנכיר מצאנו לדאבון ליבנו כל העיר הומיה מדיעות הבאות בעיתונם מערי ספאניא כי יש להם מחלת הקולירע, ושהיא מתפשטת בכל תוקף אצלם".

(רבי מימון בן עפר ז"ל,
אורות ממזרח עמ' רמד)

תרנ"ג

"חכם ששון ז"ל [אחי רבינו יוסף חיים מבבל ז"ל] גלב"ע בשנת ה' תרנ"ג בחול
הרע רח"ל".

(הקדמה לספר נפלאים מעשיך)

תרנ"ה

"בשנים תרנ"ה תרנ"ו פרצה הקולירא, בפאם היו קרבנות רבים, בצפרו נפגעו
שבע נפשות מהמחלה".

(רבי דוד עובדיה ז"ל,

קהילת צפרו ח"ג עמ' 163)

תר"ס

"בשנת תר"ס ותרס"א חרה אף ה' בעמו, והיתה מגיפה במחוז"ק פאם יע"א
לתפ"ץ, ומתו אנשים ונשים ומתן חמשת אלפים בני אדם.

(רבי יוסף נ' נאיים ז"ל,

שארית הצאן ח"ד סי' שנד)

תרס"ב

"נעשה מעשה בזמן המגיפה בר מינן בשנת תרס"ב".

(רבי חיים אשר עזרתי ז"ל,

זכור לאברהם תשס"ה עמ' קממ)

תרס"ג

"בירושלים תובב"א הסובלים כעת חרפת רעב מחלירע השורר בסביבות העיר,
ועיר הקודש נצורה סגורה ומסוגרת אין יוצא ואין בא וכו', והיא סגורה ומסוגרת,
וסובלים ממש חרפת רעב רח"ל והוא פקוח נפשות".

(רבי חיים עוזר גרודז'ענסקי ז"ל,

שו"ת אחיעזר ח"ב יור"ד סי' כג)

תער"ב

"מגיפה בעיר תוניס".

(הקדמה לספר חן טוב למרי נפש)

תרע"ג

"בשנת תרע"ג פרצה בטבריא ת"ו מחלת הדבר".

(רבי מאיר ועקנין ז"ל,
שו"ת ויאמר מאיר סי' א)

תרע"ה

"ביום חמישי ד' לחודש אדר פסקה המגיפה בישראל, אע"פ שהיתה עדיין נוהגת
בנכרים".

(רבי יהודה פתייה ז"ל,
מנחת יהודה עמ' עא)

תרע"ח

"במגיפה הגדולה שהיתה אחרי מלחמת העולם הראשונה אשר הלליה רבו מאד
מאומות העולם, ומהיהודים מתו רק מעט מאד, ורופא וחוקר גדול אחד אמר
או שהגיע למסקנה כי מליחת הבשר הנהוגה אצל היהודים מוציאה כל מיני
חידקים מחוללי המחלה, וכמה עניינים שהיו במשך הדורות המעידים שתורתנו
היא תורת חיים. וגם בימינו בזמן הקולירה רח"ל תיכף מופיע חוק מטעם משרד
הבריאות שצריך כל אחד לעשות נטילת ידים לפני האוכל, ולשטוף ולרחוץ כל
פרי ואוכל יפה יפה, ברוך אשר בחר בנו ונתן לנו תורת אמת".

(רבי אברהם הכהן ז"ל,
מלל לאברהם עמ' קמה)

אמונה ובטחון

[א]

"מגיפה אינו חולי תדיר, שהרי עובר הוא לזמן מועט או לזמן מרובה".

(רבי יוסף דוד משאלוניקי ז"ל,
בית דוד חו"מ סי' מג)

[ב]

"השי"ת מתנהג עמנו כמידת החסד וכמידת הרחמים יותר ויותר ממה שהיה
בדורות הקדמונים שמדות והרג וחרב ומלחמה ודבר ומגיפה, ברוך פודה ומציל".

(רבי אבהם פאלג'י ז"ל,
וימהר אברהם מערכת הכ' אות קיח)

[ג]

"הנה ראיתי במכתבו הנעים אשר כהנראה הוא מבוהל ממאורע [המגיפה] הנעשה בעת ההיא. אתפלא ידידי על איש נבון כמוהו שיבהל מזה, הלא ידענו גם ידענו כי קירבת המוות לעיני משכיל גם בעת בריא כאולם נגד עיניו יעמוד וכו'. ואין הפרש בין זה העת, רק כי בזה הוא בגלוי לעין כל. ובאמת כבר אמרו חכמי הרופאים כי העולם יתפאר על שרואים לפעמים חלילה אחד נופל ומת כרגע, אך יותר יפלא על אדם שהוא הולך וחי אף רגע כפי רוב הפגעים אשר הוא עלול כל רגע ורגע, אם לא כי יד ה' עשתה זאת לשמרו ולנצרו והוא ישמרנו תמיד".

(רבי שמחה זיסל זיו ז"ל מקלם,
בית קלם עמ' שסב)

[ד]

"אמרתי לאדם רגזן וקפדן, דיתן בדעתו דאם יפול בשכונתו דבר ומגיפה, תיכף ויעש בריחים להשכיר בית אחרת ואומר נלינה בכפרים כעובר אורח, דאז לא יקפיד על שום דבר, דהכל כאין נגדו, דחושש דתצא רוחו ישוב לאדמתו והיום כאן ומחר בקבר, דלא ידע את עתו, ולא ישקוט דהוא עתיד ליתן דין וחשבון, וא"כ אם יחשוב בליבו דבאין עידן עקתין ואז הכל כאין נגדו, איך הוא מקפיד וכועס בהיותו על בוריו ולא יזכור מאותן השעות להיות מעביר על מידותיו".

(רבי אברהם פלאני ז"ל,
שמו אברהם ח"ב פר' נצבים אות שצא)

[ה]

"באמת הסכנה מרחפת על בני אדם בדבר כמו במלחמה".

(רבי אריה לייבוש הורוויץ ז"ל,
שו"ת הרי בשמים ח"ג סי' קטו)

[ו]

"חולי המגיפה יפחדו יותר ויותר שמא ימות במהרה, דרובם למיתה כנודע".

(רבי יעקב הלוי ז"ל,
שו"ת מהר"י לבית לוי כלל ג סי' יט)

[ז]

"הירא ורך הלבב הוא מסוכן בעת הדבר בעת מגפה כמפורסם, אף כי רבים הם אשר הם אבירי לב ואינם מפחדים, מכל מקום אותם המפחדים מסוכנים הם, ויש להם להמלט על נפשם וכו'. מי שהוא אביר לב לפעמים נכנס אימה בליבו פתאום והוא לא הבין זה בעצמו מקודם".

(רבי מאיר קצנלבוני ז"ל,
שו"ת מהר"ם פדואה סי' פו)

[ח]

"אדם זה בוטח וסמוך לבו על רפואה זו. ואם לא ישתה מורה לו יעלה פן יפגענו ח"ו, ופחד זה מזיק לגופו ויסתכן ח"ו".

(רבי חיים יוסף דוד אזולאי ז"ל,
שו"ת יוסף אומץ סי' מ)

[ט]

"לזאת לכל עת ולכל חפץ זמן, בעת אשר המחלה הלזו נראתה בארץ רח"ל גם כפה, זאת תורת האדם וזה שכל הישר לבלי לפחוד ממנה מאומה, כי מה הוא חיי האדם בכל האופנים, כי מי יודע אם יכשר דרכו וכו'. ולזאת באשר בל הנהגת הדת נשתנה על פי הדין בעת הלזו, אין לרבות במרירות בימים הקדושים, ועת לשמור ולעבוד את ה' בחדוה היא המעוה. כן אין לדאוג ואין להתאונן על נפש יקרה, כי נפטרה כצרתה חיי ההבל לבוא למחוז דרכה הנכוחה תנצב"ה".

(רבי ישראל ליפקין מסאלנץ ז"ל,
אור ישראל אגרת כב)

[י]

"שלא לדאוג, ולהרחיק כל מיני עצבות. שלא לילך בלילה באויר העיר בצהרים כשהחמה זורחת. טוב לטייל על פני השרה לשאוב אויר".

(רבי עקיבא איגר ז"ל,
אגרות רעק"א אגרת עא)

[יא]

"ידוע כי הרופאים מזהירים מאד בזמן המגיפה בכלל ובפרט בחולי הנ"ל שלא יצטערו ולא יתנו על לב שום דאגה"

(רבי משה סופר ז"ל,
שו"ת חתם סופר או"ח סי' קב)

[יב]

"לכאורה י"ל דהפחד אינו מזיק רק כשכבר יש הדבר שהוא בא מחמת שינוי האויר. ובאויר המשונה הוא מזיק לאדם כל פחד ודאגה".

(רבי מלביאל צבי מנבונים ז"ל,
שו"ת דברי מלביאל ח"ב סי' צ)

[יג]

"כי נודע לכל שגם מהפחד תסובב בנקל המחלה אם תמצא עילה, דהיינו על מי שמתענה".

(רבי מאיר צבי ווייטמאיר ז"ל,
שו"ת רמ"ן או"ח סי' למ)

[יד]

"בחולי הקוליר"א אפילו אם נתחזק החולי בעיר טוב שיכרת, וגם בזה לא יועיל ההסגר בביתו שבעיר, יען כי זה החולי של הקוליר"א יזיק לאדם הפחד וההבעתה, ויתהווה בו החולי מחמת הפחד וההבעתה אשר יפחד ונבעת. ואומרים הרופאים מעשה בדרך משל ומליצה. פעם אחת היה חולי הקוליר"א בעיר אחת גדולה, וקודם שנתחזק החולי מצא אדם אחד את המשחית הממונה על חולי הקוליר"א ואמר לו 'כמה נפשות אתה רוצה ליקח'. ואמר 'חמשה אלפים'. וסוף דבר מתו באותה העיר ט"ו אלפים באותו החולי. וימצא האיש ההוא לאותו המשחית ואמר לו 'למה שיקרת שאמרת אתה שליח על מספר חמשה אלפים, ולקחת ט"ו אלפים'. והשיב 'לא שיקרתי, כי לא לקחתי בחרבי על ידי אלא רק חמשה אלפים, ואותם העשרה מתו מחמת רוב הפחד והבעתה שהיה להם בעבור החולי הזה בעיר. עד כאן משל הוא בדרך מליצה, להודיע שיש נספה בלא משפט מחמת פחד והבעתה. ולכן טוב לברוח למקום רחוק, כדי

שלא ישמע באזניו ולא יראה בעיניו החולי השולט בבני אדם ויבוא לידי פחד והבעתה ואז ילקח ח"ו. והשי"ת ברחמיו יבטל כל גזירות קשות ורעות מעלינו ומעל כל ישראל, ולא ישמע שוד ושבר בגבולינו ובגבול כל עמו ישראל ובלע המות לנצח ולא נוסף לדאבה עוד, אכי"ר".

(רבי יוסף חיים ז"ל,
בן יהודע כ"ק ס, ב)

[טו]

"התורה היא רפואה וחיים ולכל בשרו מרפא וכו'. ומשום להסיר העצבון והדאגה, אדרבה התורה היא עצמה מסיר היגון והדאגה, כדכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
ספר חיים סי' בו)

מוסר ה' בני אל תמאם

[א]

"בימי מגיפה צריך זהירות יראת שמים ביותר".

(רבי אברהם פלאנץ ז"ל,
אברהם אנכי פר' תבא דף קפא)

[ב]

"וראוי לירא וחרד דבר ה' לכבות גחלת המגיפה בצדקה המצילה ממות. ותשובה ומעשים טובים, ויחשוב בעצמו כשעבר כבר חמת המגיפה שאולי הוא היה מאותם שנגזר עליהם מיתה אם לא היו בורחים מהמדינה והושם גלותו ומלטולו חלף מיתתו, ובתוך זמן המגיפה יחוש שמא הוא מאותם שנגזר עליהם מיתה אף אם ינוסו או יתחבאו, וירבה בתפילה וצדקה ותחנונים לפני האל יתברך בתשובה ומעשים טובים".

(רבי משה מטראני ז"ל,
בית אלהים שער התפילה פמ"ז)

[ג]

"אין לך יום שאין קללתו מרובה שנה אחר שנה במניפה וחולאים רבים היו מתמוטטין, ואין שמים על לב באומרם מקרה הוא. והאמת כי אין הנחש ממית כי החטא ממית, ואשמם בראשיהם שאין להם למוכיה והיה כעם ככתן מרבין כבוד עצמו וממעטין כבוד שמים".

(רבי חיים אבולעפיא ז"ל,

קונטרס חנן אלהים סוף ספר חיים וחסד)

[ד]

"השי"ת הביא עלינו בעוונותינו החולאים הרעים שעברו שמתו בהם כמה מהאנשים, שלא היה בית אשר אין שם מת, וזה להכניע את ליבנו לשוב בתשובה, והנה בעוונותינו לא השגחנו בזה, כי אם הרבינו לסור מדרכיו יתברך".

(רבי שמואל שאול סירירו ז"ל,

דרושי מהר"ש סירירו ז"ל דרוש ט)

[ה]

"ואמרתי וכו' אל הקהל אחי מאין אתם, לפי שהיו מקובצים בבית החיים, לזה אמרתי כשואל אותם מאין אתם, האם אתם מהמתים השוכנים במקום הזה, וכאילו הם משיבים לי 'מחרן אנחנו'. בורחים אנחנו מבתינו ומבית הכנסת לבית הקברות, מחרונו של הקב"ה. ועוד אני שואל מהם, 'הידעתם' את מי שהוא עתיד ללבן עוונותינו ומוחל וסולח לחטאתינו, והם ענו אותי 'דענו', שהנה הוא הקב"ה יחיד בעולמו מוחל וסולח. חזרתי לשואל להם האם הוא בשלום עמו, והם עונים 'שלום', ובתנאי 'הנה רחל בתו וכו'', והם התלמידי חכמים וכו', וצועקים ובוכים ושבים בתשובה וכו'. ובכו בכיה גדולה הקהל יצ"ו".

(רבי שמואל שאול סירירו ז"ל,

דרושי מהרש"ש סירירו ח"ב עמ' תפו)

[ו]

"דרוש לב לפר' כי תבא בבית הכנסת איטלייאני על השמועות המרעידות מחולי הקוליר"א שנתפשט בעורבני בעיירות הקרובים והרחוקים רח"ל. הלא שמעתם בשבת שעברה, בעת הקמת הספר תורה, קול ברוח נשברה ובלשון קצרה,

להודיע לכם בני היקרים אנשי צורה, כי מחמת השמועות שאינן נאות ומבהילות ומרעידות, כי בעוורבי חולי הקוליר"א, נתפשט באיזה עיירות והיה לזור"ה, והקרובים והרחוקים יושבים בפחד ומורא, העומדים על הפקודים מעת המלכות גזרו גזירה, לחפש ולפקוח על הדרכים בתים גנות חצרות לולין ואוצרות ואשר בו המערה, להסיר מהם כל חולאה ולכלוך ולרחוץ בנקיון עד דיבושם אוירא, ולתכלית דברים זו ניתנו להדפיסם ולבא לידי מסירה, לכל בעל הבית וגם לבני קהל עדתנו היתה אמירה, למען כל אחד מהם בביתו ובחומותיו נקה לו ונקה זו היא נמירה. ולכן באותו פרק כי הרימותי קולי כאשה מצירה, אמרו אליכם דעו ובינו בדעתכם הישרה, כי כמו שהחכמים והרופאים עומדים זריזים וגוזרים נקיון לשמירת הגוף ונוקטים חומרא, ק"ו בן בנו של ק"ו כי נכון הדבר לנקות קרבנו ולבבנו ולהסיר מבתי הנפש בחיפוש וחקירה, כל חלאת וזוהמת החטאים ופשעים והרהורי עבירה, ולשוב אל ה' ולבקש ממנו עזרה, מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל במקוה טהרה".

(רבי יחיאל חיים וויטריבו ז"ל,

ויחי עוד ח"ב צג, ב)

[ז]

"מפני היד שנשתלחה באף ובחימה מדבר באופל הגה באתי בתוכחות מוסר, והיה זה בשבת שעברה ר"ח תמוז תשנת ה' תקע"ד".

(רבי רפאל יעקב מנשה ז"ל,

עין המים דרוש יז)

[ח]

"ראויים היו מיתת הבחורים וכל אלו התוכחות לכפר על חטאתינו חטאת הציבור והיחיד, דבעינינו ראינו דהאלהים עשה שייראו מלפניו ונשוב בתשובה כי הן הראנו ידו הגדולה והרעיש את הארץ כאילו ח"ו הוא עושה כליה כאשר ייסר איש את בנו ומראה לו שרוצה להורגו כדי שעל ידי הפחד יחזור מדרכו ורגזו וחלו כל הקהל".

(רבי חיים דוד חזן ז"ל,

ייטב לב דרוש כז להספד)

[ז]

"והחי יתן אל ליבו דאם ח"ו השמע קול שניגף אדם, אפילו אחד מעיר, אז רעדה אחותם שם חיל כולדה מחולי הדבק, ואין כסף נחשב בעיניו, ותיכף ומיד מבקש מקום לברוח כדי להוציא את בניו ואת בני ביתו מן העיר, ועייל ונפיק אזוי בסוסים ובחמורים רוכבי אתונות הרצים יצאו דחופים, ובא עד כיסו כדי לשכור בית לבריהים כדי להציל ממות נפשם. ואם זה עושה בעבור שמירת גופו, כפלים מזה צריך שיעשה בעבור שמירת נפשו ונפשות כל בני עירו, דחולי כבוד זה הוא ידבק יותר מהמגיפה לתפ"ץ דמטמא את אויר הארץ".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

תוכחת חיים פר' שמות)

[י]

"תמהנו מרעות תשש כחנו מצרות ממה שעבר עלינו ים הזדונים מהחולי רע לתפ"ץ, ומי יתן דבשעה שמתגרה היצר הרע להחטיא את האדם שיעלה על ליבו אותן השעות קשות ורעות שעברנו יותר מחבלי יולדת. ומי ילוד אשה שהיה בטוח דנגע לא יקרב אל אהלו ואל עצמו ואל בשרו, וכמעט היינו כמו מתי מדבר, ונתקיים בערב תאמר מי יתן בוקר, אינו אלא דעוונינו ענו בנו. ואוי אבירי לב האומרים זו מכת מדינה ובכל הארץ משפטיו וסכב כל העולם, אי לזאת כדבריהם למה היה באף ובחימה ובקצף גדול, והיה מעותד להיות במדת הרחמים, או כשאר מקומות דלא עבר החולי כלל. אלא ודאי דהקב"ה לא עביד דינא בלא דינא צדיק הוא וצדיק דינו, כי בעורכי אנו רואים כמה וכמה יתומים קטנים בלי משען ומשענה דנתקיים בהם כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני דשמים וארץ בוכים עליהם, וכמה אלמנות כי במקום לילך אמה אצל בתה לתת לה תנחומין בכו תרווייהו ונתקיים בהן ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה, דאמה ובתה כלה וחמותה נשארו אלמנות בשבוע אחד, וכמה בני אדם נשארו חשוכי בנים ויושבים על שולחנם בד כבוד ולפני לחמם אנחתם תבא. ובפרט צרתן של תלמידי חכמים המוטלת על הכל להתאבל וכו'. וכמו כן כמה ר"ב חאגיז נ"ע שהיה תלמיד חכם, ולומר יפה המבלי אין קברים במקומות שהלך שבא לאזמיר ותיכף מצא את קברו, ונתלוח עם ב' בניו קשה סלוקן של בחורים וכו'. והנני יוסיף מלמד דהיה עושה מלאכת ה' באמונה כמוהר"ר משה הלוי מ"כ בן עזריה חברינו כמהר"ר ראובן ז"ל דאדאזיל ואתי להביא בני ביתו לכפר פגע בו מלאך

המות ונשארו בני ביתו באמצע השוק עם המשאות וכו'. וכאלה רבים מחזיקים ביד לומדי תורה מלאי מצוות כרימון, ונשים צדקניות, ותינוקות של בית רבן שלא חטאו, דהלכו כצאן לטבח יובל. ואם באנו להזכירם אפילו קצתם יכלה הזמן והמה לא יכלו, ומה שדיברנו עד הנה כבר היינו מאריך מרחא ואיכא משום מירחא דציבורא. הצד השווה דאנו משערים דקהילה גדולה היה מתמלא מאלה שמתו מחולי זה. ועוונותינו המו אלה וחטאותינו מנעו הטוב ממנו דנתבטל מעירנו כמה תפילות וכמה מצוות וכמה לימודי ה', וראו נא כמה טליתות וזוגי תפילין מונחים בקופסא וכמה סידורים תורה מונחת בקרן זוית, ועוונותינו גרם כל אלה".

(רבי אברהם פלאני ז"ל,
יסד המלך דרוש י)

[יא]

"והן בעוון יסרנו השי"ת ונתן לנו שבר על שבר בחולי הקוליר"ה לתפ"ן, דבעורכי נאספו כמה מיני צדיקים וחסידים ובחורים ובתולות, דלא על חנם חרה ה' אפו בנו, ובודאי עוונותינו המו אלה".

(רבי שלמה יפה ז"ל,
אשר לשלמה בנו, ב)

דרשות

[א]

"דרוש שדרשתי על שמועה כי באה שנתבקש בישיבה של מעלה החכם השלם כרבי ראובן בן מוהר"ר הרב המובהק וכולל דיון ומצויין וחסיד מר קשישא כרבי יעקב אבן צור שמת בחולי המגיפה בעיר סאלי, אב בחכמה ורך בשנים, שנותיו היו קרוב לחמשה ועשרים שנים, עמיתי בתורה ובמצות, אוי לאזנים שכך שמעו, ה' ישקה לאביו כוס תנחומין, ויהיה מובח כפרה בעד כל ישראל".

(רבי אליהו הצרפתי ז"ל,
ספר קול בוכה)

[ב]

"דרוש י"ד דרשתי בזמן המניפה".

(רבי שמואל שאול סירירו ז"ל,
דרושי מהר"ש סירירו ח"ב דרוש יד)

[ג]

"דרוש שדרשתי בכפר בונגאר באשי מדבר בעיר לא תבא ולא תהיה וכו'".
(רבי ברזלי יעבין ז"ל,
לשון עדומים דרוש טו)

[ד]

"הספד על הגאונים הצדיקים אשר מתו במחלה הנוראה רח"ל, ובתוכם גם בנו הרה"ג הצדיק ז"ל בשנת תקצ"א זי"ע וכו'. הנה ענינינו היום לא עת האסף דרושים ומליצות, כי אם להוריד כנחל דמעה על שבר עמנו ועל יגון נפשנו אשר עברו עלינו מי היגונים צפו על ראשינו, כי לוקחו מעלינו מחמדי נפשנו וכו'".
(רבי יקותיאל אשר זלמן עניול ז"ל,
סוף ספר שו"ת מהרי"א עניול)

[ה]

"דרוש שדרשתי בק"ק אורחים וכו' ועל פטירת כמה חכמים ובחורי חמד שנפטרו במניפה בשנת ה' תקע"ד לתפ"ץ".
(רבי רחמים אריה אברהם הכהן ארייאש ז"ל,
שפתי רננות דרוש ג להספד)

[ו]

"דרוש שסידרתי על גיסי הנבון והמעולה איש החסד כמו' יעקב שוחמי נ"ע בכר בנימין הי"ו שנפטר במניפה גדולה בתמוז שנת ה' תקע"ד. מה חרי האף הגדול הזה אשר כמוהו לא נהיית וכמוהו לא תוסיף, כי בצרה גדולה אנחנו, כי אין בית אשר אין שם מת, וכמה חכמים וצדיקים ספו תמו, ועל איזה מהם אבכה תחילה, אינו אלא דעוונותינו הטו אלה. ובתוכם היה בעל אחותי, וצר לי מאד דטרם שניגף בא לבקר אותי ושאל לי סכום הדפסת ספר אחד מספרי חיים כמה

צריך, דאיותה נפשו להוציא לאור מתורת חיים, ונאנס ולא עשאה, הא ודאי מחשבתו הטובה הקב"ה מצרפה למעשה".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
חלקם בחיים דרוש כא להספד)

[ז]

"דרוש שדרשתי על אדונתי מרת אמי כבודה בת מלך וכו'. צר לי מאד על אדונתי מרת אמי המעטירה כבודה בת מלך, כי ביד חזקה זה הדבר כבוד מאד, עלה הכור'ת לפניהם וימותו במגיפה וכו'".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
ראה חיים ח"ב סדר חוקת ובלק)

[ח]

"דרוש שדרשתי בשבת תשובה בשנת ה' תרט"ו ליצירה בקהל רב ק"ק אלגאזי יכב"ץ, ולכבוד כמה נפשות של אנשים צדיקים ונשים צדקניות ומיתה של בחורים ובתולות ותינוקות של בית רבן בחולי הקוליר"ה".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
ברכת מועדיך לחיים ח"א דרוש ד לתשובה)

[ט]

"דרוש שדרשתי להחכם השלם והכולל כמוהר"ר רפאל ן' יקאה ז"ל שנת תרי"א שמת במבחר ימיו בחולי רע במגיפה לתפ"ץ, ומת חוץ לעיר, ולא זכה לקבורה כראוי לו, והיה חריף וטוב לשמים ולבריות".

(רבי מאיר שלמה פארנימי ז"ל,
אמרי שפר דרוש ד)

[י]

"דרוש על כמה גאונים שמתו במגיפה".

(רבי משה סופר ז"ל,
דרשות חת"ס תמוז תקצ"א)

[יא]

"אני ראיתי ספר דרשותיו [של רבי צדקה חוצ'ין ז"ל] של שבת הגדול כולו הספד על המתים שמתו בהדבר ב"מ".

(רבי עזרא ראובן דנגור ז"ל,

פרקים בתולדות יהדות בבל ח"ב עמ' 534)

[יב]

"זה מה שאמרתי ביום א' פרשת נצבים וילך תרכ"ח שהיתה מגיפה בתינוקות של בית רבן לתפ"ץ, שהרבה מתו, ויעשו תשובה תפילה וצדקה ויתכפר להם". (רבי יוסף שאול נתנון ז"ל, דברי שאול פר' נצבים)

חשבון נפש

[א]

"עבר כלה קיץ וקצת מן החורף והמגיפה לא נעצרה, אמרנו ארוכה היא בעוון הדור".

(רבי יהודה ן' ויהנא ז"ל,

שו"ת אבקת רובל סי' צמ)

[ב]

"בדרשותי אסוף אסיפם כל הטעמים והסיבות שיש לדבר ומגיפה כאשר עינדך תחזינה מישרים. וה' שומר ישראל".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

נפש חיים מערכת המ' אות ד)

[ג]

"ודע כי ענין חולי המגיפה בר מינן נלאו כל הרופאים והיודעים לידע מה טיבה, אם היא כשאר חולאי הגוף בגופניים, או אם היא על ידי מזיקים. והכל אמת הוא, כי תחילתה הוא על ידי מזיקים מחמת עיפוש האויר, ואחר שהכו את האדם נעשית ההכאה כמו חולי גופני".

(רבי שמואל ויטאל ז"ל,

ישורון ג עמ' תקלו)

[ד]

"יודוע כי סיבת המגיפה היא מצד רוח עוועים הנכנס באדם מצד רוח הטומאה. והרופאים אומרים שהוא מעיפוש האויר. רואים ואין יודעים מה רואים. והכל הולך לדרך אחד".

(רבי אברהם סאבע ז"ל,
צירור המור במדבר ה)

[ה]

"ומפני שראיתי בענין הדבר שנתפשט בפי כל ההמון גם החכמים בפרט חכמי הטבע שענין המגיפה הוא הפסד האויר במקום שהוא מסיבות ידועות, ומתערב הוא עם אויר הנשאף לאדם ומזיקו, באופן שמקרבים הדבר לטבע, כראותם הבורחים מחמת המגיפה שהם ניצולים, והעומדים באויר ההוא הנפסד מסתכנים, לכן ראיתי לכתוב מה שנראה לי בענין הזה. והוא כי אמת ויציב ונכון כי כל מה שיארע לאדם בכלל ובפרט הוא מאתו יתברך, וביחוד ענין המות הנגזר על הכל ביום ראש השנה שהוא יום הדין, ונכתב ונחתם האיש לחיים ולמות, ואם נגזר עליו מיתה לא יועיל נוסו וברחו ביום עברתו, אבל מי שלא נגזר עליו המיתה ועמד במקום הסכנה, אפשר שילכד ויסתכן.

וכשנגזר על מדינה ידועה שיהיה בה באותה השנה דבר ח"ו, וימותו בה אנשים ידועים בשמותם ומנינם, הענין נוהג כך, כי כל המתים במגיפה והנלכדים בה גם שהיו בורחים כולם נחתמים ביום ראש השנה למיתה, אלא שיש הפרש ביניהם. כי קצתם הם מחוייבים בדינם למיתה החלטית, בין יעמדו במקום ההוא או לא יעמדו אלא יברחו וינסו, וקצתם הם מחוייבים בדינם אם יעמדו במקום ההוא, ואם יברחו כל אחד מהם ערוקיה מסתייה, ובאותו הצער שמצטער נחשב לו כגלות וניצול באותה שעה, והוא יתברך יודע בחירתו של זה האיש מה שיבחר אם לעמוד אם לנוס, וכשרואה ויודע שבחירתו תהיה לעמוד במקום המסוכן חותמו למיתה, וכשבחירתו לנוס חותמו לחיים. ואם הוא ישר בדרכיו, הוא יתברך נותן בליבו ומדריך אותו מורה לו מקום לנוס שמה. וקצתם שאינם מחוייבים אז בעונש ההוא אלא שהם מסתכנים בעצמם לעמוד במקום הסכנה ואינם ראויים לשיעשה להם נס ונדבק בהם החולי ההוא במדינה, ואם טבעם מוכן להסתכן בחולי ההוא הם מסתכנים, והוא יתברך יודע בחירתם וחותמם למיתה, אם יבחרו לעמוד במקום סכנה בהיות טבעם מוכן להפסד בהתדבק בהם החולי ההוא, ואם אין טבעם מוכן לכך אינם נזוקים.

וענין הדבר בכלל הוא השגחה מאתו יתברך שהוא בורא חדשה בארץ, והוא הפסד האוויר מוכן ועומד ללכוד ברשתו אותם שנגזר עליהם שימותו, ומייסר ביסורין קצת האנשים שלא נגזר עליהם מיתה בהיותם מוכים ומדוכאים בחולי ההוא, והוא יתברך מקרב הענין לטבע, כי אותם הבורחים ואינם ניצולים מרפה את ליבם שלא להשמר בדרך טבע מהחולי ההוא המתדבק בו, ומי שאינו נגזר למיתה אלא לחיים, הוא יתברך מראה לו דרך שינוס ולא ילכד אפילו בצער החולי בלי מיתה ותהיה נוסו כפרתו. וקצתם נחתמים בודאי לחיים כי גם שיעמדו לשם לא יאונה להם כל און. והאיש הנלכד חושש בעצמו אולי הוא מאותם שנתחייבו אם יעמדו, או מאותם שמסתכנים בעצמם אם יעמדו במקום הסכנה, ולכן באים בחדריהם, או נסים ובורחים מחמת המגיפה, וכמו שראינו בדורות הראשונים וכו'. וגם כי חכמי הטבע גם כן אומרים כי הויית האוויר עצמו הוא בדרך טבע, עם כל זה היה יכול האל יתברך להציל עמו ועבדיו מהכנת הפסדו, אלא שחטאי הדור גורמים שיהיה גזר עליהם שימותו בו המעותדים למיתה".

(רבי משה מטראני ז"ל,

בית אלהים שער התפילה פט"ז)

[1]

"מגיפה היא שלוחה מאתו יתברך בעוונותינו מזמן לזמן אשר ימות בה נער וזקן טף ונשים בלי סיבה. ובחולי זה נתכלכל דעת הרופאים, שאין בהם מי שידע מטוב ועד רע, שמצינו שיאמר הרופא בענין חולי זה שהחולה טוב, ולא יעבור עליו שעה או שתי שעות עד שימות, וכמה חולים במגיפה רואים את המלאך המשחית, מהם שיראו בחרב, מהם בקשת ובחצים וכיוצא, שראינו פה צפת בגליל העליון כמה וכמה, כי בזמן המגיפה מתגלמים שלוחי הדין שיוכלו לראותם".

(רבי אליהו די ווידאש ז"ל,

ראשית חכמה שער האהבה פ"ד)

[1]

"זה ימים בלכתי בדרך בעת נסעי על מרכבת הקיטור, שאלני אדם אחד במה שמבואר במקראי קודש שסיבת המגיפה נעשה על ידי מלאך משחית, והרי בימינו נתברר ע"י כלי השקפה המגדילים את הראות, שסיבת התדבקות המגיפה מאחד

לחברו מתהווה ע"י רמשים קטנים דקה מן הדקה. והשבתי לו, דע כי לא מחכמה שאלת זאת, האם סבור אתה כי אלה הרמשים הברואים הקטנים הם חיים מעצמם בלי השפעת כח עליון, אין הדבר כן, אלא יש כח נעלם מאיתנו השופע בהם חיותם אשר הם חיים, והנה הנביאים ידברו מצד כח הרוחני, והמכעים ידברו מצד כח הגשמי".

(רבי חנוך העניך מייטלבוים ז"ל,
שו"ת מפענח נעלמים סי' ט)

צוואת רבי יהודה החסיד

"אל תהי מיקל בצוואת רבינו יהודה החסיד זויע"א בשום צד, כי רוב שמתו בשנת תקצ"ב ובשנת תקצ"ז היו ממה שעברו על הצוואות".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
תוכחת חיים פר' במדבר)

קבורה

"אם מגיפה בעיר, יחפרו ויגלו העפר לראות בשל מי הרעה, במת או בקובריו".
(רבי יהודה החסיד ז"ל,
ספר חסידים סי' תשל)

צדיק ורשע

"יש שנעשה לו נס בעבור העתיד, כגון שנים היו בעיר אחת, אחד צדיק ואחד רשע, כשהיו ילדים קטנים והלכו לבית הספר לבית חכם ללמוד היו בצהרים, ותינוקות הרבה עמהם, וראו כולם קטב מרירי, ומתו כל התינוקות, אלו שנים נתעלפו ונפלו בחולי ונפל עורם ושערם וחיו. וכשגדלו נעשה האחד צדיק ואחד רשע. הצדיק ת"ח ולא היה מקבל לשון הרע, והרשע עם הארץ ומלשין, והיה שטן לבני צדיק ולעם. ולמה נעשה נס לצדיק, אם בשביל צדקותיו, הרי גם לרשע נעשה נס. אלא כך אמר הקב"ה אני אחיה זה לבניו של זה לשטן כשיחטאו בני הצדיק שיהא זה להם לשטן".

(רבי יהודה החסיד ז"ל,
ספר חסידים סי' תקמט)

השבעות וכשפים

"מי שעוסק בהשבעות של מלאכים או של שדים או בלחישת כשפים לא יהיה סופו טוב, ויראה רעות בגופו או בכניו כל ימיו וכו'. ולבסוף לא תהא לו תקנה, כמה עשו וכמה שאלו ומהם נדלדלו או המירו הדת או נפלו בחולי רע או זרעם".
(רבי יהודה החסיד ז"ל,
ספר חסידים סי' רה)

טעם על פי הסוד

[א]

"יש בזה סוד ידוע, כי המגיפה באה מחמת הסתלקות ארבעה שמות הפשוטים מן המלואים. מלואים עם הכולל גימטריא מגיפה, והכוונה שיחזור להאיר בהם הפשוטים".

(רבי משה חיים אפרים ז"ל,
דגל מחנה אפרים פר' כי תשא)

[ב]

"בעת שהיה החולי ב"מ אמרתי דוהו מה שאומרים בתפילה במטבע התחינה 'והסר ממנו מכת המות', דראשי תיבות גימטריא הוי"ה ואדנות, דעל ידי שיהיה יחוד קדוש בהוי"ה ואדנות תוסר ממנו מכת המות. וה' שמע תפילתנו תלוי"ת".

(רבי יוסף גינ' ז"ל,
פי המדבר פ, ב)

מורה שלא כדין

"[על המורה אשר הורה שלא כדין], אם יהיה איזה שורש פורה ראש ולענה כעם עמורה, ולהוציא עוד בשפתיו ולהגות בגרונו ולהעלות דבר זרות על שרבוב לשונו, במידה אשר מדד יהא מידתו, וישתרכב לשונו על גוויתו בפגיעת מרגלים תהא פגיעתו, במיתת מגיפה תהא מיתתו, וקבורת החמור תהא קבורתו, אם לא יבקש להתיר גערותו, וילקה ויתוודה ואז יחזור לכשרותו".

(רבי שלמה לוריא ז"ל,
שו"ת מהרש"ל סי' לג)

ביטול תורה

"יושבי שיאו דלאו בני תורה נינהו, כי בעוונות, הכריתה מהם המגיפה ראש וזנב-
כפה ואגמון".

(רבי שמואל די מודינא ז"ל,
שו"ת מהרשד"ם יור"ד סי' קלג)

כבוד ס"ת

[א]

"גזרתי בחרם מי שנותן ס"ת לקהל שלא יוליכוהו בשווקים מטונפות כאשר היו
נוהגין עד עתה להוליכו דרך מים סרוחין ומיט סרוח, עד שהמלוין אותו משימין
ידים על אפם מפני הריח רע, והוא בזיון התורה. צא ולמד מדרכי הגוים, כשרוצה
לעבור אדם גדול שולח לכבד השווקים והמיט, ואיך נוליך תורת אלהינו במקום
מטונף. הנהגתי להכריז יום הקודם שספר תורה יוליכוהו למחר לבית הכנסת,
שיכבדו ויסירו המיט והמים סרוחין כל אחד סמוך פתח חצירו, והשאר בעל
המצוה ישכור פועלים לנקות החוצות עד פתח בית הכנסת. ודא תהא למיקם
לעלם, כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו. צא ולמד מאנשי בית שמש שהקלו בכבוד
הארון מתו שבעים אלף. ודבר זה היה קשה מכל מה שהיו עושין, והיו מתים
כל שנה כמה נפשות שלא חטאו במגיפה וחלאין אחרים. וזה ה' שנים שכיבדו
את התורה, פסקה המגיפה והחלאים. כן יהי תמיד, אמן כן יהי רצון".

(רבי חיים אבולעפיא ז"ל,
סוף ספר חיים וחסד אות יט)

[ב]

"ושמעתי מפה קדוש אאזמו"ר הגה"ק מהר"ש זצ"ל מפה"ק, כי הגאון המובהק
מהר"א תאומים ז"ל בעל חסד לאברהם עשה מעשה רב בקהילת בוטשאטש,
פקד לגנוז כל הס"ת הישנים שחושבים לפסולים להוציאם מארון הקודש,
ולהניחם בבלי חרם, וקברום אצל צדיק בבית החיים, כמבואר בשו"ע יור"ד,
ואח"כ נהיתה מגיפה ומחלת תינוקות רח"ל, ורעשה עליו העיר והגליל. ולכאורה
יפלא הלא כרינא דשו"ע עביד. אך נראה כיון שבאמת בין הס"ת שחושבים
לפסולים יש בהם הרבה שעכ"פ חומש אחד כשר לקרות בו, וכמבואר ברמ"א
(או"ח סי' קמג סעיף ד), דעכ"פ בשאר החומשים הכשרים מותר לקרות בס"ת

פסול. הגם שנהגו להחמיר בזה, אבל להורות לקולא על ידי זה לחשבם לפסולים ולהוציאם מארון הקודש לקברם בכלי חרם, בודאי צריכין לחוש לחומרא אולי אינם פסולים גמורים. וגם אולי היו יכולים לתקנם, רק נתעצלו בעבור ההוצאות. ושגו בזה, דגמירי דציבור לא מיעני. ולא יצאו מקדושתם וכבודם להניחן בארון הקודש, כיון שכן נהגו העולם להניחם בארון הקודש, וגם שם בהעיר הנ"ל מתחילה, ואין להוציאם מארון הקודש מכבודם שהחזיקו. וישרים דרכי ה"ל".
 (רבי חיים אלעזר שפירא ז"ל,
 שו"ת מנחת אלעזר ח"ג סי' נב)

שוחט בסכין פגומה

"ידוע שכל מי ששוחט בסכין פגומה שמיתתו יהיה במגיפה, כי 'פגימה' הם אותיות 'מגיפה'. ואם אין מת עתה במגיפה, מתגלגל נשמתו שימות במגיפה".
 (רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,
 שבט מוסר פל"ו)

ביזוי תלמידי חכמים

[א]

"והנה שמעתי בשאלוניקי מפי זקנים, כי יום אחד אירע לו מחלוקת למהר"י ן' לב בהיותו בישיבה עם הרב ר' שלמה בן חאסון הזקן אביו של הרב ר' אהרן חאסון, והוא הנוכח בתשובות הרשד"ם בחלק או"ח ויורה דעה (סי' מג), על ענין דיבור אחד מהתוס' שהקשה הר"י מקורביל. ואמר רבי שלמה ן' חאסון שקושייתו של הר"י מקורביל לא היה קושיא כלל אלא שמעה, ועל זה נתגלגלו הדברים, ונתרבה המחלוקת בין שני הרבנים הנוכחים, ונתגדלה המדורה עד שהגיע הדבר שבירכו זה את זה בישיבה בתוך [חבורה] גדולה של חכמים, ואחר ימים מועטים היתה מגיפה בעיר שאלוניקי והלכו לכפרים, ושם בהיותם בכפר נהרג החכם כרבי דוד ן' לב בנו של הרב מהריב"ל".
 (רבי דוד קונפורטי ז"ל,
 קורא הדורות פ"ג)

[ב]

"בכלל העונשים אשר נמצאו ברו"ל הוא במי שפוגם בכבוד ת"ה, ובפרט כשהוא גדול העיר ורב שלהם שהוא נענש במגיפה ב"מ".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

תוכחת חיים פר' שמות)

מחלוקת

[א]

"מה מאד יש להרחיק ממחלוקת בכל הימים, ובפרט בזמן המגיפה בר מינן יש להזהר שלא יהיה מחלוקת עם שום נברא ולא מחלוקת בתוך ביתו וביותר עם קרוביו ושכניו כי הוא דבר מסוכן בר מינן וכו'. וכבר כתבתי במקום אחר בס"ד כי אני הגבר ראתה עיני מיום שעמדתי על דעתי כי כל איש ואשה משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר שהיו ביניהם מחלוקת לא יצאו נקיים הב' הכיתות ונלקו בין בגופם בין בממונם רח"ל וכו'. וביותר יש להזהר מלעשות קטמה ומחלוקת עם משרתיו, כי אפילו בזמן שהשנים כתקנן צריך להיות זהיר מלהיות מריב עמהם על אשר לא עשו איזה שירות כתקנו, כי מה יעשה הוא בעצמו לפני שוכן מעונה כי הוא עבד ה' ואינו עובד עבודת רבו כתקנו וכו'. ומה גם בימים ההם ובזמן הזה שהם ימי דין וח"ו יבא לעורר עליו דינים קשים, ולפעמים לא יבצר כי יצעקו ויקללו ח"ו ואין השעה צריכה לכך. ואם יהיה הוא נעלב מהם וכו', וירויח בזה שאינו כועס ולא עצב, כי הקטמות והמריבות מביאות את האדם לידי כעס ולידי עצבון, ובימים אלו יש לזהר הרבה מלבוא לידי כעס ולידי עצבון. והחכם עיניו בראשו לזהר בכל הפרטים והענינים האלו".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רפואה וחיים פ"ה אות עו)

[ב]

"במחלוקת ב"מ בא הדבר, ולתיקון המגיפה הוא להרבות שלום בעולם".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

פעולת צדיק לחיים ספ"א)

שקר

"בשעת הדבר לא עלה על ראשי שום מורא מחמת עצמי, כי ידעתי שאין אני אומר שקר, אבל אותם השקרנים נפלו כמו קש".

(רבי פנחס שפירא מקוריץ ז"ל,
אמרי פנחס השלם ח"א עמ' שמט)

בנין בית הכנסת

"נקטינן כי כמו שיש עונש ח"ו מחשש מגיפה על ידי שלא תבעו בנין בית המקדש, כמו כן יש ח"ו עונש מגיפה כשאין תובעין בנין בתי כנסיות שהם במקום בהמ"ק וכו'. ונהירנא כד הוינא טליא, דקודם שנבנו הבתי כנסיות שבעירנו אזמיר יע"א בשנת התק"ס, כי קודם לכן בכל שנה ושנה לא היה נקי בעיר מדבר ומגיפה בין רב למעט, וכשנבנו הבתי כנסיות שבעיר בשנת הנו' עד שנת התקע"ב ואילך שהתחילו הבתי כנסיות להיחרב והיו צריכים לבדק הבית, שחזרה להיות מגיפה בעיר לא תקום פעמים צרה, וכשנבנו הבתי כנסיות וחיזקו את בדק הבית ותיעצר המגיפה מעל ישראל, אמנ".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
ספר חיים סי' מה אות ד)

צניעות

[א]

"הזנות ובפרט עם גויה מביא דבר ומגיפה לעולם וכו', דעוון זה דין גרמא דאגדרלמוסיא בא לעולם והורגת טובים ורעים והוא חורבן עולם בסיבתו, ומלבד המתים שגורם מצער לכל אחד שהוא אבל על מתו ובוכה וצועק וימאן להתנחם, ובפרט אם מתו מוטל לפניו ולא יספיק לקוברו מהרה. ומי שיש לו קרן מעות דהמציא כליא קרנא כדי לברוח ולא יוכל לעסוק כלל באומנותו להרויח להביא טרף לביתו ומוכר תכשיטיו ומלבושיו להשכיר בית גלינה בכפרים ומלמולא דגברי וטרף נעים ונדים דוויים וסחופים על חולי המגיפה, וכמה קטנים שהתחילו להתלמד בתורה ובאומנות במילה עבדתא והיו לאחור ולא לפנים וגורם חורבן עולם בכל פינות".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
חוקי החיים פר' בלק קמה, ב)

[ב]

"ההולכין בשבת בדרכים המקולקלין והן נכשלין בזימה וחילול שבת, אינן לוקחין מוסר לחוס על בניהם ובנותיהם, דבהיסח הדעת בא לאדם מהפכה גדולה רח"ל איזו שריפה או מגיפה דיברה אנה אלך מרוחק ואנה מפניך אברח".

(רבי אברהם פלאני ז"ל,

אברהם את ידו ח"א דרוש ו לשבת הגדול דף קכו)

[ג]

"בעיר הזאת נשי הספרדים נוהרות מאד מלגלות שערותיהן כאשר ראו מאבות אבותיהן מימי קדם, אך מקרוב התחילו קצת לפרוץ גדר זה, והחרדתי עליהם בדרשתי ביום הדין שכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, והודעתי להם את אשר דיברו רבנן קדישי מוסר השכל על זה, הם אמרו כי עוון זה גורם מגיפה לעולם, כי 'מגיפה' ראשי תבות 'מפני גילוי פאת הנשים'.

(רבי חיים חזקיהו מדיני ז"ל,

שרי חמד מערכת הר' אסיפת דינים אות ב)

השגחה על עניני העיר

[א]

"בזמן שמתענין על דבר אחד כגון בתעניות וכו"ב אחר יום טוב ובין ראש השנה ליוה"כ ויוה"כ עצמו או בשביל גזירה או בשביל מגיפה, שמבקשים לצדיק גמור שיתפלל עליהם, צריך לצדיק לחקור איזו עבירה יש ביניהם, ויאמר אם אתם חפצים שאתפלל עליכם נתקן אותו עון תחלה. ואם אינן נשמעין לו אל יתפלל עליהם, כי יותר עון הוא שיתפלל והעון בידם".

(רבי יהודה החסיד ז"ל,

ספר חסידים סי' תשנה)

[ב]

"ידקדקו החכמים וישגחו הפרנסים בזמן המגיפה לתפ"ץ על מצב העיר ותחלואיה אשר חילה ה' בה לא על מנן, כי לא עביד דינא בלא דינא וכו', ובכך חיובא רמיא על מי שיש בידו למחות ולחפש ולדקדק הדק היטב בעניני העיר

ותחלואיה אולי ישקיף ה' השקפה לטובה וירחם עלינו ויעצור המשחית והמגיפה מעלנו ומעל עמו ישראל".

(רבי אברהם שלום חי חמווי ז"ל,
אביעה חידות דף סה)

סיבות מבעיות

[א]

"אחר הגשם המופלג יזדכך האויר יותר, וגם כי כל הפסד אויר מופלג בסורו יהיה ראוי שישאר האויר יותר זך ויותר בריא כאשר נמשך אחרי המגיפה, אשר ראינו בעינינו, וזה לסיבות מבעיות".

(רבי נסים תלמיד הרמב"ן ז"ל,
ר"י אברבנאל בראשית ה)

[ב]

"מגיפה היא מעיפוש האויר מחמת רוב העם".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
נפש חיים מערכת המ' אות ד)

[ג]

"דע לך שבענין המגיפה נשתבשו הדעות וכל אחד הולך נכוחו. יש מי שאמר שלפעמים יבוא הדבר בסיבת מחברת כוכבים למעלה, ואמרו כי במחברת שבתאי וצדק יהיה הדבר חזק ונראים זנבות אש, ופעמים רבים ידמה כאילו יש באויר צבעים גוונים אתרוגיים וירוקים וברקים ולהבות. ואמרו קצת התוכנים שאלו העניינים והגוונים הנראים בזמן הדבר שיתיילדו מן האידים והעשנים העבים ואז יפסד האויר ונשאף לצדדי הלב, ומצד שהוא אויר מעופש הוא מוליד באנשים ובבעלי חיים חלאים רעים ונאמנים. וראיה כשיהיה מזה האופן שיתחילו למות האנשים היושבים בקצת מקומות שמקיף בהם האויר, והיושבים בהרים הגבוהים גם כן יקרה שלפעמים יפסד האויר המקיף אותנו, והוא שיפסד מצד עיפוש המימות כמו האגמים והחפירות שיותך מהם אידים ארסיים, ויבא מצד האויר הנפסד הדבר. וכך העידו בעלי המחקר שפעם אחת בא דבר שלא בזמנו מצד

פגרים מתים שנשארו בלא קבורה ומתו אנשים רבים והנשאר מהם נפלו בשכחה גדולה עד שלא היה שום אדם מכיר בנו".

(רבי יוסף אלשאקר ז"ל,
צפנת פענח סדר קדשים עמ' תמב)

[ד]

"התחלתה אמרו הרופאים שהוא מן הארבה אשר זרק ארס בפירות וירק השרה, וגם מן הריח שלהם אשר נשלחו על פני הוצות חמרים חמרים. הארבה נראה בארץ בשנת העבר תרכ"ה בר"ח אדר פתאום בנהרים, ויכס את עין הארץ אשר כמוהו לא היה ולא יהיה, כל אחד גדול כצפורי שמים, ד' כנפים לאחד מהם ושני רגלים גדולים, ויש להם שיניים כשיני המגירה, ונתפשטו בשדות וכרמים ואכלו כל ירק עשב, ותיכף ומיד נתייקר השער כי הגוים הטמינו כל תבואות הארץ מפחד הארבה הנורא. ותבאש הארץ מן הארבה בנפלו על הארץ כאמתיים. ובים הלכו הספינות העישן שתי שעות בין הארבה אשר נפלו שם, וזאת הספינה הולכת ד' פרסאות בשעה. ואחר חג הפסח התחיל הדבר בעם באלכסנדריא של מצרים אשר עיר גדולה מאד, ומתו בכל יום כאלף נפשות עד שנגע בירושלים, ומשם להסביבות ולטבריא ולצפת ת"ו".

(רבי משה נוסכיים ז"ל,
שערי ירושלים שער מזון הארץ)

[ה]

"עוד ראיתי ונתון אל ליבי להודיע מה שאמר לי זקן אחד שוחט מומחה אשר הוא בליוורנו יע"א, וזה שמו החכם הותיק כמוהר"ר יצחק הכהן נר"ו שקודם ביאת חולי הקוליר"א לעיר הנוכרת פעם אחת לתפ"ץ, היה רואה בקיבת הבהמות בועה אחת לפנים סרוחה לאין קץ, ולא היה חושש לה, לפי שלא הייתה במקום האסור, וכשהיה החולי הנוכר מתו כמה נפשות, ולא הרגיש בזה כלל, ואחר עבור זמן גדול הייתה הקוליר"א הנוכרת במקומות הסמוכות לעיר הנוכרת, ובאותו הזמן תחיל להתראות הבועה הנוכרת, פעם נראית בין מלפי רגל הבהמה במקום הרך ופעם נראית הקיבה כמו שהיה רואה מקדם, וחשב בדעתו שמא החולי הזה נמשך מאכילת הבשר אשר בו החולי הזה, וקיבל על עצמו להטריף כל הבהמות הנמצא בהם אותה בועה. והיה בודק כל הבהמה באותו זמן מכף

רגל ועד ראש, ומן השמים בבוא החולי הנזכר לעיר לא מת אפי' קמן מישראל. ואז ידע בודאי כי זהו החולי. ומיד הלך והודיע את הרופאים, וגזרו אומר גם לבדוק כל הבהמות, ונסתלק החולי מהם ולא חזר עוד. ואעפ"כ הריני מודיע את כל שוחט להיות דבר זה בדעתו, שבזמן שישמע איזה חולי ב"מ בעולם לבדוק כל אברי הבהמה, ולמצוה רבה יחשב לו. שבלא"ה כבר כתבו חכמי הרופאים שכל החולאים נמשכים לאדם על ידי אכילת הבשר, וכל המציל נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא ולזכות גדול יהיה לו. וה' אלהינו יזכנו לעשות מצוותיו ותורתו ולעבדו בלבב שלם".

(רבי יהודה דיוואן ז"ל,
זבח שלמים)

[ו]

"יש עוד מין זבובים, אשר יבואו באויר הנשימה והאדם שואף אותם, ובכואם בקרב האדם יזילו רוק מפייהם, ובהתערב הרוק בדם האדם יתפוצצו העורקים ויעורר חולי רע, רח"ל".

(רבי אלכסנדר שמואל הלפרין ז"ל,
שו"ת מהרא"ש הקדמה)

[ז]

"אתם ראיתם בעיניכם בעוורבי, כי לרגלי הכפנא ששרר בארץ גבר חולי הקולירא וקדחת הצהובה רח"ל, ומקרי מות רבים היו".

(רבי יעקב חי זריהן ז"ל,
אהלי יעקב פר' תרומה)

זְהִירוֹת

[א]

"כי הראות באויר הדבר ובכל החליים הנדבקים, יזיק מאד וידביקם, וכן המחשבה בהם".

(רבי משה ב"ר נחמן ז"ל,
בראשית יב, יז)

[ב]

"במגיפה צריך שיעיין בשניים, האחד לשמור עצמו בעצת הגזר מן הנזק, והב' אי ניזק ח"ו לרפאות עצמו".

(רבי מנחם הכהן ז"ל,

משמרת טוביה משמרת הבית פ"ה)

[ג]

"יזהר הרבה מאד להרחיק ממקום החולה כל ריח רע, וכמו כן ריח בשר צלי ומבושל, וכמו כן ריח דגים חיים ומבושלים ומטוגנים, וכן בצלים ושומים ודומיהם מריח שלהם חיים ומבושלים ומטוגנים, וכן ריח המלפפנות שקורין פיפנו, שכל מיני ריח של דברים אלו הם וכיוצא בזה מזיקים הרבה מאד לחולי הזו. ויש לבית דין שבכל מקום בזמן דבר ומגיפה אם יש בעיר ח"ו שיכריז בכל חוזק ותוקף על הדבר הזה שיהיו כל בני העיר מלעשות ולגרום ריח העושה נזק לחולי זה. ואם יעבור איזה אדם מהם לענוש אותו ולקונסו, כי ח"ו נפש הוא חובל והוי כאילו שופך דמים רח"ל".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רפואה וחיים פ"ה אות כא)

[ד]

"עיין בספר עזרת כהנים על מדות בקונטרס פינות העזרה בשם ספר שלמי הגבורים, שריח רע דוחה ריח רע יותר ממה שדוחה ריח מבושם, כי ריח הבושם יחליש הריח רע ולא יסיר אותו מכל וכל, משא"כ ריח רע יסיר אותו מכל וכל, כי מצד התדמות הוא מושך ריח מדבר המוסרח. ומביא ראיה מהרופאים הקדמונים שכתבו שבזמן הדבר והמגיפה רח"ל הבא מחמת עיפוש האויר, צריך אדם לעמוד בכל בוקר מעט על מקום שיש בו בית הכסא, ואז ישמר מזה החולאת, כי ימשוך אליו האויר הרע שמשך אדם לקרבו, וזה עי התדמות, וישאר גופו נקי, עיין שם. וזה היה כותב ג"כ רופא גדול מהרופאים בשנת תרנ"ה שהיה שורר החולאת הנ"ל רח"ל".

(רבי ישכר דב באב"ד ז"ל,

אוצר י"ד החיים עמ' רלב)

[ה]

"זוהר שלא ישב במקום חושך ואפילה, ומשתחשך ידליק נר להאיר. כך שמעתי שציוה הרב הגדול מהר"א יצחקי בעל זרע אברהם ז"ל".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,

רפואה וחיים פ"ה אות כח)

[ו]

"מזה הזהירו שלא יושיט בלילה שום דבר בזריקה, ואפילו כיום אם לב יודע מרת נפשו שהוא מלא עוונות, ומכל שכן בזמן דבר ומגיפה דביום נמי זוהר כמו בלילה, וה' שומר ישראל".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,

חיים טובים כח, ב)

[ז]

"יראה לעניות דעתי דבזמן המגיפה רח"ל צריך לזוהר הרבה במאכלו שתהיה כוונתו באכילתו לשם שמים ולברר ניצוצי הקדושה שבמאכלו, כי ידוע הוא כי עיקר מאכלו של אדם הוא לברר ניצוצי הקדושה, וכאשר תהיה כוונתו רצויה לברר ניצוצי הקדושה שבמאכלו, יושב בשמים יראה טוב כוונתו וטורחו שמשתדל בכירור ניצוצי הקדושה ויסתירהו בסתר עליון מהמשחיתים מכים את האדם בעבור גמר הכירור.

גם צריך לזוהר הרבה מאיסור גילוי עריות, יען כי המכה הזאת אינה באה אלא בעבור גמר הכירור, והמגלה עריות הוא מכניס מחדש ניצוצות הקדושה תוך עמקי הקליפה, ואם לא זוהר בגילוי עריות ושלא להכניס ניצוצי הקדושה בקליפה, הא פשיטא שקנאין יפגעו בו ויכהו מכת אכזרי רח"ל, כי מטעם זה אמרו ז"ל שכל מקום שאתה מוצא גילוי עריות אנדרלמוסיא באה לעולם, דהיינו מכת הדבר רח"ל, והורגת רעים וטובים וכו'.

גם יראה לי שצריך לזוהר באותן הימים מהעוונות התלויים בפה, יען כי השכינה הקדושה היא אש אוכלת, והיא רגליה יורדות עד מות תוך עמקי הקליפות וכו', וידוע כי עיקר עוונות התלויים בפה כולם הן הם פוגמים בשכינה וכו', וכשח"ו גם באותן הימים יפגום בשכינה על ידי פגם פיו ולשונו הוא מחליש ביותר כח השכינה וח"ו קנאין יפגעו בו להכותו בעבור גמר הכירור, כיון שהוא הגורם לשלא יגמר הכירור על ידי השכינה כביכול.

גם יראה לי שצריך באותן הימים לזוהר ביתר שאת מלהרהר הרהורים רעים ושלא יהרהר ביום לבא לידי קרי החמור כלילה, כי מאותן המיפות נבראים משחיתים לחבלו ולהכותו. ולכן תמצא שנוטריקון 'מגיפה', מאכל, גילוי עריות, פה, הרהור. ושם רמז כי כל מי שאינו נוהר בד' דברים האלה יפול שדוד וימות מיתת מגיפה רח"ל".

(רבי יעקב פינצי ז"ל,
זכות אבות פ"ה מ"ח)

[ח]

"ראיתי להביא חמשה לימודים שיתנהג האדם בהם בזמן המגיפה בכולם אם יכול עליהם כולם או מקצתם. הלימוד הראשון, והוא המשובח שבכל התרופות היא התשובה וכו'.

הלימוד השני, שינהוג עצמו לקרא פיוסם הקמורת בכונה וכו'.
הלימוד השלישי, שיעשה עליו קמיע אחד כפי מה שכתבו אותו קצת מקובלים, והא לך סדר כתיבתו וקצת מפירושו כפי מה שקיבלנו. והנה לך צורת כתיבתו כפי מה שקיבלנו מחכמים וזקנים, ואין לשנות בכתיבתו ולא בצורתו ולא בתגין ולא בכתרי האותיות וכו'. והנה לך התנאים של הקמיע וכו'. וקודם שיתחיל לכתוב יברך 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדש שמו וגלה סודו לעבדיו ברוך המקדש שמו ברבים'. ואלו הם תנאי הסופר וכו'. תנאי נושא הקמיע וכו'.

הלימוד הרביעי, שיברח האדם מכל המקומות שהתחיל בהם הדבר קודם שיתיישב האויר הדבריי בהם וכו'.

הלימוד החמישי, למי שאינו יכול על לימוד אחד מאלו הלימודים, וג"כ אפילו אם אפשר לעשות אותם שג"כ אם יכול להרגיל עצמו בזה הלימוד טוב הוא לו, והוא מדרך הרפואה וכו'. וכך שמענו על חכם אחד בקשטילא שהיה חכם ומקובל ורופא, ושאל אותו המלך ואמר מה היא התרופה המועלת, ואמר אין תרופה גדולה יותר מויעת הסוסים. והוא שכל כך תהיה הבריחה במרוצה עד שיבואו הסוסים לידי זיעה וכו'".

(רבי יוסף אלשאקר ז"ל,
צפנת פענח סדר קדשים עמ' תמב)

נְקִיּוֹן

[א]

"בית המטבחים נמנה עליו איש אחד שיגבה מדי שבת בשבתו מס הבשר, ומן הכסף שהוא ימומן פינאי הזבלים מן העיר, שכמעט קרוב הדבר לומר שהם אחראים למחלות הנפוצות בעיר הזאת במיוחד".

(רבי שמואל עמאר ז"ל,
תקנות חכמי מכנאס עב' שח)

[ב]

"להיות נקי, שלא להשהות מינוף וליכלוך בבית, ובכלל הזה להחליף איזה פעמים בשבוע כתונת מכובס ונקי וכו'. לפתוח החלונות בבוקר שיבוא אויר בהחדרים".

(רבי עקיבא איגר ז"ל,
אגרות רעק"א אגרת עא)

[ג]

"לשמור ההנהגה את אשר יורנו חכמי הרופאים אשר לאור דבריהם נלך גם על פי הדת ולהקים על חיי עולם הזה לטוב ומטיב. והנסיון הורנו בימים חולפים אשר גברה רחמנא לייצלן המחלה למאוד, כי כל אשר נשא שכמו לסבול עול הנהגת הרופאים באכילתו וכו' כחכם לא ככסיל, לא נראה בו נגע ומחלה רח"ל".

(רבי ישראל ליפקין מסאלנא ז"ל,
אור ישראל אגרת כב)

[ד]

"בית שמתגדלים בו רבים שיש לחוש בהם הרבה על הנקיות אינם דומים לכל יחיד בביתו. והגאון רבי ישראל סלאנטר זצ"ל עשה מעשה בעצמו ביום הקדוש כידוע. ועכ"פ די שלא ליכנס בזה בעובי הקורה במקום שיש לחוש. והבחורים לעצמם אינם כופים אותם כי אם במי שיודעים שנצרך. ואפשר במקום זה מותר גם לאינו נצרך משום הנצרך".

(רבי יוסף חיים זוננפלד ז"ל,
שו"ת שלמת חיים או"ח סי' שמו)

[ה]

"במגיפה הגדולה שהיתה אחרי מלחמת העולם הראשונה אשר חלליה רבו מאד מאומות העולם, ומהיהודים מתו רק מעט מאד, ורופא וחוקר גדול אחד אמר אז שהגיע למסקנה כי מליחת הבשר הנהוגה אצל היהודים מוציאה כל מיני חיידקים מחוללי המחלה. וכמה עניינים שהיו במשך הדורות המעידים שתורתנו היא תורת חיים. וגם בימינו בזמן הקולירה רח"ל תיכף מופיע חוק ממעם משרד הבריאות שצריך כל אחד לעשות נטילת ידים לפני האוכל, ולשטוף ולרחוץ כל פרי ואוכל יפה יפה. ברוך אשר בחר בנו ונתן לנו תורת אמת".

(רבי אברהם הכהן ז"ל,

מלל לאברהם עמ' קמה)

זהירות מכעס

"בזמן המגיפה מצויין הרבה מזיקים. והמכה הכאה בכעס, מכת המגיפה מתדבקת שם המכה היא. ועיני ראו ולא זר. ולכן יהיה כל אדם מושל ברוחו ויהיה נזהר מאד מן הכעס. ואם צריך להטיל מורא על בני ביתו יעשה תנועה כמו שכוּעם, אבל תהיה דעתו מיושבת עליו".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,

שבת מוסר פי"ז)

זהירות במאכל

[א]

"בימות המגיפה צריך להזהר בתכלית השמירה, ושיוסיף בהנהגתו לנקות המותרים, ושלא להרבות במזון, ושיאכל דברים טובי האיכות ומעטי הכמות, וירבה המנוחה וירחיק היגיעה, וירבה מהמנוחים הטובים, וירחיק האנחה וירבה השמחה, כל זה בקצה אחד מהקצוות ולא יספיק בזה המצוע בלבד, וזהו אל יהלך אדם באמצע הדרכים אלא בקצה האחרון, וכל זה הוא ענין טבעי. ומה שאמרו דבר בעיר אל יהלך אדם לבית הכנסת יחידי מפני שמלאך המות מפקיד שם כליו, והני מילי דלא קרו בה דרדקי ולא מצלו בה עשרה, הוא ענין תורני".

(רבי שלמה ב"ר שמעון ז"ל,

שו"ת הרשב"ש סי' קצה)

[ב]

"מגוסה הוא כשאינו אוכל ושותה, קולט ח"ו שינוי האויר".

(רבי אברהם אבלי גומבינר ז"ל,

מג"א סי' תקעו סק"ב)

[ג]

"ולחשמר מאוד מלהתקרר. טוב להתלבש כל אחד במפה פלאנעל חגור על הבטן. שלא לאכול מאכלים רעים, וביחוד מלפפונים, ולמעט באכילת פירות ודגים ושתית שיכר. שלא לאכול על השובע, וטוב יותר לאכול פעמים הרבה, ובכל פעם שלא במרובה וכו'. שלא לילך מחוץ לביתו על ליבא ריקנא. לאכול איזה גרנים חרדל".

(רבי עקיבא איגר ז"ל,

אגרות רעק"א אגרת עא)

[ד]

"הזהרתי פעמים הרבה באזהרה אחר אזהרה שיהיו הנהגתם באכילה ושתיה כפי אשר סידרו ואשר שפטו הרופאים להזהר מזה, וירחקו כמטחוי קשת כאילו הם מאכלות אסורות, ולא יעברו על דבריהם אף כמלא נימא. ובכלל הזה להשמר מכל דבר ודבר, כגון שלא לצאת בשחרית מביתו אליבא ריקנא, וההכרח לשתות חמין מקודם. והעובר על ציווי הרופאים בסדר ההנהגה, חוטא לה' במאוד, כי גדול סכנתא מאיסורא, ובפרט במקום סכנה לו ולאחרים, שגורם ח"ו התפשטות החולי בעיר וגדול עונו מנשוא".

(רבי עקיבא אייגר ז"ל,

אגרות רעק"א עמ' קמז)

[ה]

"האוכל משליו ימות כמגיפה ב"מ".

(רבי אברהם פאלג'י ז"ל,

וימהר אברהם מערכת הח' אות קכח)

הדבקה

[א]

"לענין דבר ומגיפה עינינו הרואות דהדבקות עושה נזק".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

שו"ת נשמת כל חי ח"ב חו"מ סי' ממ)

[ב]

"לפי דרך הטבע בעת המגיפה ידבק הדבר בכל הנוגע בנגפים".

(רבי מאיר ליבוש ז"ל,

מלבי"ם דברים ה, ג)

[ג]

"כתבו הרופאים שכשיש שום חלי בהקצב הנופח הבשר, מתדבק החולי ההוא ח"ו באוכל הבשר".

(רבי ישראל ליפשיץ ז"ל,

תפארת ישראל כ"מ פ"ד אות פ)

[ד]

"לדעת כל הרופאים כל עוד שלא נגע אינו נדבק בו החולי".

(רבי אברהם ענתבי ז"ל,

שו"ת מור ואחלות חו"מ סי' ל)

[ה]

"מגיפה אית בה ידבק, אך להנדבק ממי שנדבק במגיפה אינו ממות הגם דניגף. צמ"ד ח"ב דף לג ע"ב. ובימינו ראינו כל בתר איפכא. ה' שומר ישראל".

(רבי אברהם פאלג'י ז"ל,

אברהם אזכור מערכת המ' אות כ)

[ו]

"חולה שיש לו חולי המדבקה רח"ל, ודאי שמצוה להרחיקו מבני אדם שלא

יתדבקו אחרים בהמחלה. וכן מעשים בכל יום, שאם חלה אדם בחולי המדבקת רח"ל, מניחים אותו במחלקה מובדלת משאר בני אדם, שלא תעבור המחלה ולא יזיק שאר בני אדם. ואטו נאמר שהוא מבזה את החולה, והרי הוא רק מציל את שאר בני אדם שלא יתדבקו בהם ממחלתו".

(רבי מנשה קליין ז"ל,
שו"ת משנה הלכות חי"ז סי' ה)

הסגר

[א]

"באתי להודיע שחולי המגיפה במקומינו זה וכו' הכל בורחים ממנו, בין ניצולים בין שאינם ניצולים. ואפי' נושא במוכה במגיפה דלא מתק אינו נכנס אצלו לשואלו, וגם אינו נוטל שום דבר ממה שנמצא אצלו בבית, דעורר בעד עור, וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו".

(רבי חיים בנבנשתי ז"ל,
שו"ת בעי חיי חו"מ ח"א סי' עד)

[ב]

"כפי מה ששמענו צריך שיסגר בהחלט, ושלא יהיה לו פתח פתוח, ואפי' חור קטן, אלא צריך לסתום כל החורים והסדקים עד שלא יכנס אפי' האויר. וכיון שאין שום אדם יכול לעשות תיקון כזה, כל מי שעומד במקום שנגע בו יד ה' ח"ו וסומך עצמו על הסגר תוך הבית הוא מעמיד עצמו במקום סכנה. ולכן היותר טוב שיברח ויצא מתוך ההפיכה".

(רבי דניאל אישטרושה ז"ל,
שו"ת מגן גבורים סי' ה)

[ג]

"בימי ההסגר היה כל דבר ודבר כפול ששה במקח. גם כי השנה הזאת בעורבי נידונה בשתי רשות מתחילתה ועד סופה, כי גם זרעו ולא קצרו בעורבי מחמת העדר גשמים".

(רבי מנחם מנדל מויזשביץ ז"ל,
יסוד המעלה ח"ב עמ' קו)

[ד]

"בחפזון יצאו ובמנוסה הלכו, כדרך הכורחים לנפשותם ערום הלכו מבלי לבוש ואין כסות בקרה מפני הכוונה לפניהם לנוס באשר ימצאו, והיו צריכים לחם לאכול ובגד ללבוש מצעות ושאר כלי תשמישים, כיון שהמה מן העיר יצאו עוד לא הרחיקו, אעפ"כ היו יראים לנפשותם לקחת מאומה מביתם כדרך השמירה להשמר בנגע צרעת זו רחמנא לשיזבן, ובין כך ובין כך נאבדו חפצי ביתם שהיו ממש הפקר לכל הפקר ובתיהם שממה מאין יושב בהם איש ישראל".

(רבי מנחם מנדל מויטבסק ז"ל,

ספר תולדות רמ"מ מויטבסק עמ' תנה)

[ה]

"בזמן הדבר או חולי רע, אז אנשי העיר בורחים וסוגרים בתיהם, ואפי' המוסגר בתוך ביתו אין פותח דלתי ביתו ימים ולילות".

(רבינו יוסף חיים ז"ל,

בן יהודע ב"ק ס, א)

[ו]

"בחולי הקוליר"א אפילו אם נתחזק החולי בעיר טוב שיכרת, וגם בזה לא יועיל ההסגר בביתו שבעיר וכו'".

(רבי יוסף חיים ז"ל,

בן יהודע ב"ק ס, ב)

[ז]

"כשנפטר רבי זלמן כ"ץ ממנוטובה בשעת המגיפה הספידו רבי שאול יצחק קצנלבוין בחצר הגיטו, כי כל הבעלי בתים היו סגורים מפני המגיפה".

(הדרום לד עמ' 187)

[ח]

"ראובן חלה ממגיפה, ובאותה העיר נשמרים הרבה מחולי זה, ומפרישים ומבדילים המוגף משאר העם. ואמו של המוגף היתה עמו לשרתו, ומטלטלי

הבית והנדוניא היו עם המוגף בתוך ביתו, ואשתו של המוגף מתה קודם ו' או ז' ימים, וירש בעלה נדוניתה כדן בעל יורש את אשתו, ואח"כ מת ראובן וכו".
 (רבי יצחק אדרבי ז"ל,
 שו"ת דברי ריבות סי' רכמ)

בגדים וחפצים שבבית

[א]

"החק שחוקקו בכל ארצות אדום, שיניחו הסחורות במקום הזה הנקרא אזרי"ט הוא מחמת חולי המגיפה, שיש להם סברת האומרים שהוא מחלאים המתדבקים, ולזה הם עושים הרחקה ושמירה זו, ומניחים הסחורות במקום ההוא זמן מוגבל, ומי שעובר החוק ההוא מתחייב בנפשו, ומכל שכן בממונו. ולא משום נתינת המכס הם נותנים שם הסחורות. שנתנית המכס הוא בכניסת הסחורה בפתח העיר. והמקום הזה הוא הרחק מן העיר כאלפים אמה במידה".

(רבי שלמה צרור ז"ל,
 שו"ת תשב"ץ חוט המשולש טור כ סי' ה)

[ב]

"יש חשש סכנה ליקח בגדים מן הבית שיש בו חשש שינוי אויר".
 (רבי שלמה אפרים מלונמשיץ ז"ל,
 כלי יקר שמות ג, כב)

[ג]

"ראובן העומד במצרים, ויש לו פאטור בנא אמון, ופאטור אחד ברישיד לקבל הסחורות הבאים לו ממדינת הים. ויהי היום באה ספינה אחת, ונודע לראובן שיש לו סחורות באותה ספינה, ויען שבאותה ספינה מתו אנשיה במגיפה, מפני פחד ציוה לפאטור שברישיד שבהגיע לידו הסחורות שיפתח המשאות בפני שני עדים, ויכתוב בפניהם כל הנמצא בהם, ולשטחם לרוח היום ימים מספר, עד בא יבוא דברו מה יעשה בהם".

(רבי אליהו ישראל ז"ל,
 שו"ת קול אליהו חו"מ סי' כב)

[ד]

"בני אדם הם בורחים מדבר וממגיפה הרחק מאד כשור המועד בימי ניסן וכו'. ומצינו שאפי' בתוך העיר בורחים מחצר לחצר וממבוי למבוי, ונוהרים שלא ליגע בחולים עצמם ומתשמישיהם וכו'".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
שו"ת נשמת כל חי ח"ב סי' מט)

בתי הסגר

[א]

"הכפרים של ברוך אבאד ובונגאר באשי וכו' עשויים לטייל בהם ובתים לברחים לזמן דבר ומגיפה, והנמצאים שם הם מעירנו אומיר וכו', דלא יש שם קהילה מבני אדם, דכולם תושבים שם, והכל בדרך עראי וכו'".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
רוח חיים או"ח סי' תרפח)

[ב]

"הבורחים מדבר שבעיר חשיב דירת עראי, כיון שאין להם שום חפץ ורצון בהדירה שבכפר לולא האונס הזה, ובכל יום ויום מקוים תשועת ה' תעצר המגיפה וישבו לאהליהם, דכל כי הא ודאי מיקרי דירת עראי".

(רבי חיים חזקיהו מדיני ז"ל,
שדי חמד כללים מערכת המ' כלל קיח)

גדולי ישראל בהסגר

[א]

"עלה מות בחלוני ביתי, ומתה המשרתת שלי במגיפה כ"מ, גם בתי המהוללה ועוד נער אחד חלה בחולי ההוא וניצולו ברחמי השי"ת, ונשארתי אז אני ובניי בתוך ההפיכה הגדולה ההיא, ודלתי ביתי סגרו בעדי כמעט שני חדשים מאין יוצא ובא".

(רבי חיים ב"ר בצלאל ז"ל,
הקדמה לספר החיים)

[ב]

"בהגיענו לעיר טאנקיר מצאנו לדאבון ליבנו כל העיר הומיה מיריעות הבאות בעיתונם מערי ספאניא כי יש להם מחלת הקולירע ושהיא מתפשטת בכל תוקף אצלם, והוצרכו לעשות הסגר בכל ערי החוף, אין יוצא ואין בא כדי לנסוע בשום אניה כלל, והוצרכנו להשאר בחמשה חדשים".

(רבי מימון בן עמר ז"ל,
אורות ממזרח עמ' רמד)

בריחה

[א]

"רפואת המגיפה היא הבריחה".

(רבי שמעון דוראן ז"ל,
שו"ת יבין ובוועז ח"ב סי' נג)

[ב]

"בזמנים אלו שהולכים נעים ונדים נסים מחמת המגיפה".

(רבי משה משראני ז"ל,
בית אלהים פמ"ז)

[ג]

"בהיות דבר ומגיפה וכו' עושין קונטאמסו [הסגר], והולכין לחוץ לעיר גלינה בכפרים".

(רבי אברהם פאלג'י ז"ל,
אברהם אנכי תהלים עג)

[ד]

"כאשר יבקש האדם לנום ולברוח בזמן המגיפה ודבר בעיר וחולי הקוליר"ה למלט נפשו, ואפי' מי שאין לו יכולת לווח מאחרים וממשכן כלי ביתו כדי להציל ממות נפשו".

(רבי חיים דוד חזן ז"ל,
ייטב לב דרוש ג)

[ה]

"מעם המנהג שיוציאים לעיר אחרת בשעת הדבר, משום שבראש השנה גזור הקב"ה על המדינו איזו לחרב איזו לרעב איזו לדבר, וכיון שגזירת הדבר בעיר הזאת ולא באחרת, טוב לברוח לעיר אחרת אשר שם אין שליטה למלאך המות, כי שם לא נגזר דבר. והיציאה לעיר אחרת היא טובה כשאין שם כלל דבר של מגיפה, שאם יש שם איזה מת מה מועיל להלוך שם, מאחר שגם שם נגזרה הגזירה, וטוב לישוב בעירו מוצנע בחדרי חדרים כדי שלא יפגע בו מלאך המות".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,

חוט של חסד פר' מטות)

[ו]

"יהיה מגמתו על בניו ובנותיו ובני ביתו בזמן שיש דבר ומגיפה בעיר לא יבא ולא יהיה, לברוח למקום שאין חשש סכנה, או להסגר במקום אחר להיות עושה שמירה מעליא, לבל יצא לשוק וגם שלא ליגע עם שום בריה".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

תוכחת חיים ס"פ ויצא)

[ז]

"וכן היה בעירנו אזמיר יע"א שנת התרכ"ה דנתרבה החולי רע כמו שנת התקצ"ב וברחו רובם, ומה שנשארו בעיר מדלת העם הוציאים שר העיר על פי עצת הרופאים הבקיאים להר גבוה מצד העיר, ונטע שם אהלים, וישבו שם כמו ג' שבועות, הם ונשיהם וטפם, ולא היה בהם שום חולי כלל עד שכילה הדבר מתוך העיר".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

זכירה לחיים ח"ב פר' לך לך דף ה, ב)

[ח]

"יותר טוב שלא לברוח ולהיות בצוותא עם בני אדם היכא דיתיב ברוב עם באשר הוא שם".

(רבי יצחק פאלנץ ז"ל,

יפה ללב ח"ג קונ"א יור"ד סי' קמז אות ז. וראה בהשממות בסוה"ס קמה, ב)

[ז]

"שמעתי בעת המגיפה רחמנא ליצלן היה ויכוח בין רשע אחד הנמלט מן העיר קודם המגיפה, ובין אנשים טובים שהיו בעיר. והשיב אחד לרשע, אמשול לך משל, בעת מלחמות השרים במדינות פולין, והוציא אחד מהם חיל ממדינת יון, ובכל מקום ממשלת השר שהוציאם לא עשו כלום, כי אם לצד המתנגד שללו ובזזו. כך אתה שהוצאת המגיפה לכך היה נפשך לשלל. ודברי פי חכם חזן".
(רבי יעקב יוסף ב"ץ ז"ל,
כתונת פסים פר' צו)

[י]

"שירים אשר חיבר על דבר הנגף בני החכם רבי משה עודנו בכפר קורסי בברחו מפני המגיפה".
(רבי אברהם קאמאלנו ז"ל,
עולם הפוך עמ' צמ)

לברוח מא"י לחו"ל

"מותר לצאת מא"י לחו"ל מפני סכנת גוים וכדומה וכו'. ונראה לי דהוא נמו דמותר לברוח מפני דבר ומגיפה ושאר חולאים לא יבא ולא יהיה, וזה פשוט".
(רבי חיים פלאנזי ז"ל,
ארצות החיים שער ח)

רב העיר

"מדרך המוסר והסברה והנהגה ישרה, כי מי שהוא ראש על ארץ רבה, ובא דבר ומגיפה בעיר, שלא יצא מן העיר בתחילה כשהתחיל להשמע, כי נתן מורא ופחד ומבעית את העם היושב עליה".
(רבי חיים פלאנזי ז"ל,
פני חיים ר"פ נח)

גדולי ישראל בגלות

[א]

"ואמרינן נמי (שבת לב, א) אל יעמוד אדם במקום סכנה וכו', ואמרינן נמי

(ברכות נה, א) ג' דברים מזכירין עוונותיו של אדם קיר נמוי וכו'. מכל הני מורה דאין טוב לעמוד במקום סכנה וכו'. וכן ראיתי גדולים שהלכו למקום אחר".
(רבי יעקב מולין ז"ל,
שו"ת מהרי"ל סי' מא)

[ב]

"ראינו גדולים שהלכו וברחו למקום אחר".

(רבי שלמה לוריא ז"ל,
ים של שלמה ב"ק פ"ו סי' בו)

[ג]

"פוק חזי מאי עמא דבר, מצינו גאוני עולם חלקם בחיים היו בורחים מריח המגיפה, והרבנים אשר הם חיים עדנה וכל ישראל בכל מקומות מושבותיהם נסו לקולה. א"כ ודאי כל הבורח ומציל עצמו בראות צרת המגיפה קיים את נפשו. וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא".
(רבי דניאל אישטרושה ז"ל,
שו"ת מנן גבורים סי' ח)

רבי אברהם אביגדור [זכור לאברהם]

"היום אנו דרים בכפר בבית הגוי מפני חולי הדבר אשר היה בעיר, ה' יסלק חרון אפו מעל עמו ישראל אכי"ר, וכל היום בעמוד והחזר קאי אנו מייחלים לישועת ה' לחזור לבתינו לשלום".

(רבי אברהם אביגדור ז"ל,
שו"ת זכור לאברהם יור"ד סי' יז)

רבי אברהם ן' טאוזה

"ואנו אכלנו ממנה כמה פעמים בהיותינו כמדבר בורחים מולעפות המגיפה, והיא פת גמורה, וצריך לברך עליה המוציא וברכת המזון".

(רבי אברהם ן' טאוזה ז"ל,
שו"ת התשב"ץ חומת המשולש טור ג סי' כח)

רבי דוד קונפורטי [קורא הדורות]

"ובהיותנו בכפר בשנת ת"ח ליצירה לא תקום פעמיים צרה, בורחים מחמת אימת המגיפה".

(רבי דוד קונפורטי ז"ל,

קורא הדורות פ"ג)

רבי חיים יהושע אלעזר חמצי [כה תברכו]

"בשנת תרכ"ה הייתי בעיה"ק פקיעין ת"ו בורח מחולי הקולירה לתפ"ץ".

(רבי חיים יהושע אלעזר חמצי ז"ל,

כה תברכו מערכת הב' סי' ו')

רבי חסדאי ב"ר שלמה

"שמעתי כי אתה [רבי חסדאי ב"ר שלמה ז"ל] יצאת את העיר להמלט על נפשך מדבר באפל יהלוך להחיש מפלט, ומקום תחנותך לא הוגר לי ואת עיר המקלמ".

(רבי יצחק ב"ר ששת ז"ל,

שו"ת הריב"ש סי' שעג)

רבי יאשיהו פינטו [נבחר מכסף]

"יצאתי מדמשק בורח מהמגיפה כמנהג היהודים שבורחים בזמן המגיפה".

(רבי יאשיהו פינטו ז"ל,

שו"ת נבחר מכסף אהע"ו סי' סג)

רבי יהונתן ב"ר יוסף [ישועה בישראל]

"חרה אף ה' הגדול, הכה כל ארץ מולדתי בשבט אפו בדבר רח"ל, היא השנה ע"ת פזר רגלי יצאתי מעיר מולדתי היא ק"ק ראזנאי מדינת ליטא יצ"ו בחפזון אל השדה והבקעה עם אשתי ובני ביתי, ומשם מלטתי ההרה כי יראתי פן ידבקני הרעה ומתי, ואשב שם בסוכה אשר הכינתי קיץ וחורף וכו'. ברוך ה' אשר הפליא חסדו עמדי, מימיני ומשמאלי כרעו ונפלו מדבר באופל, ואני עם אשתי ובני ביתי נשארתי מותר הפליטה ונגע לא נקרב באהלי ושמע לקול תחנוני וכו'".

(רבי יהונתן ב"ר יוסף ז"ל,

הקדמה לספר ישועה בישראל)

רבי יום טוב צהלון [מהריט"ץ]

"אני כעת בורח מפני פחד ה' מפני שרי גבירה אם המדינות לוקה במגיפה לפני ה' רחמנא ליצלן, וכעת אני בכפר פרעם, ולא איתנו מספרי הפוסקים ומסכתות התלמוד די הצריך זולת מסכת קמא ומסכת מציעא וחלק הרמב"ם ז"ל".

(רבי יום טוב צהלון ז"ל,

שו"ת מהריט"ץ סי' יט)

רבי יוסף ב"ר יעקב [ראש יוסף]

"בחודש אלול ת"ט לפ"ק בערה אש המגיפה בקהילתנו הק' וברחנו מן העיר אל היערה, וגם שם עברה עלי כוס התרעלה, ונתקיים בי כמאמר הנביא יחזקאל שאמר לו ה' הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגיפה, ותמת אשתי בערב יום הכפורים תע"א לפ"ק היא אשתי השניה, ג"כ מיחוסו ארץ צנועה וחסודה זכרונה לברכה, והייתי ערער ביער בחוסר לחם כמה ימים. וכאשר הלכתי עם בני התורני מוהר"ר יעקב נר"ו בכפרים להמציא לנו טרף ומזון כ"ז תשרי, קמו עלינו סיעה מבעלי מלחמות יונים והכניסו אותנו בבית אחד ועמדו בפתח וחרבם שלופה הקיפו את הבית בחבילי קש ותבן לדון אותנו בשריפה, עד כי בחמלת ה' עלינו אשר הציל אותנו מידם וכו', והיה קול המולה מרחוק ונשמטו ממני וניצלתו מהם בלי שום פגע תהילה לאל, וכאשר ראינו מחוץ תשכל חרב האויב אמרנו אף כי מחדרים אימה בעיר אימת המגיפה, ניפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וכיד אדם אל אפול, ובאנו כולנו אל העיר ועדיין לא שקטה אש המגיפה, ועינינו ראו את מיתת אחינו בני ישראל קרוב למאה נפשות טהורים, וחסדי ה' כי לא תמנו ולא כלו רחמיו ואמר למלך המשחית הרף ידיך, ועמדנו בין המתים ובין החיים ותעצר המגיפה אחר כמו שלשה חדשים".

(רבי יוסף ב"ר יעקב ז"ל,

הקדמה לספר ראש יוסף)

רבי יוסף מולכו [שלחן גבוה]

"ברדידי הוה עובדא בשנת תע"ג בברחי לעיר ש'רון מפני חמת המגיפה בר מינן".

(רבי יוסף מולכו ז"ל,

שלחן גבוה סי' תסז אות יד)

רבי יוסף מטרנאני [מהרי"ט]

"שנת ה' של"ג היתה מגיפה בעיר, והלך הרב אבא מארי ז"ל עמי לבוק"ע [פקיעין] וכו', ובסוף המגיפה נפל ממנו רב וכו' מוהר"ר דוד ז' זמרא ז"ל".

(רבי יוסף מטרנאני ז"ל,

שו"ת ופסקי מהרי"ט החדשים עמ' ב)

רבי יעקב שאול אלישר [ישא ברכה]

"לעשות נחת רוח לנר"ן הרבנית אדונתי מרת אמי הכ"מ ביומא דמישלם הי"א חדשים חיובא רמיא עלי להגדיל המספד, ובפרט כי הן בעוונותי לא עשיתי לה שום כבוד במיתתה, שמתה חוץ למקומה בחולי רח"ל, אוי לי על שבירי".

(רבי יעקב שאול אלישר ז"ל,

איש אמונים עמ, א)

רבי ישראל משקלוב [פאת השולחן]

"ויהי בימי בואי לארץ הקודש [בשנת תקע"ג], אז היתה מוצאי שביעית, עלה מוות בחלוננו מדבר באופל יהלוך, ותחל בעכו בשווי דרך שם וכו', ואח"כ החל הנגף הכבד פה העירה, ואנחנו היינו גרים לא ידענו ענין ההסגר והשמירות, ונתקיים ותעשה אדם כדגי הים רח"ל. והרב מוהר"מ ז"ל ברח בין הרי מדברי בארץ ישראל, והרבה מהזקנים והתלמידי חכמים ברחו ירושלימה, וגם אני אחריהם נסעתי שמה עם כל בני ביתי. ואני בדרך מתה עלי אשת געורים הצנועה יראת ה' מרת העניא תנצב"ה ביום ה' סיון, ואקברה בדרך בעיה"ק שפרעם תוב"ב, ובבואי עם בני ביתי לעיה"ק ירושלים ת"ו גם שם מצאתי מחדרים אימה וחשיכה עלה מות בחלוננו, ושמה נלקיתי בכפליים בעוורכי, בני יצאוני ואינם, בחורי חמד חמודי לבני. בראשונה החל הנגף ונלקח חתני המופלג השנון וירא שמים כמו"ר רבי יואל בן לאותו צדיק מחותני המנוח מוהר"ר יידל ז"ל ביום כ"ז תמוז בן טו"ב שנה, ואחריו נפטרה בתי הצנועה מרת לאה ג"ע בת ח"י שנה ביום י"ד אב, ונשאר ממנה תינוק יונק הבן יקיר לי נכדי המופלג כמו רבי אליקים יקיר, וסבלתי יסורים רבים לגדלו עד היה בן כ' שנה, ונלקח ממני ג"כ במוצאי הג דמוצאי שביעית תקצ"ד, ואח"כ נפטר בני הנחמד כמר נחמן עש"ק ט"ו אב. וביתי הנחמדה מרת אסתר נפטרה י"ד אב. ואח"כ נפטר בני הנחמד זך השכל בן י"ד שנה כמו רבי זאב וואלף ז"ל ביום א' י"ז אב. ובא אלי שמועה רעה מגליל

הק' שנפטר אדוני אבי הרבני המופלג בתורה ויראת שמים עסקן במצוות כמו רבי שמואל זצ"ל עם אמי מגדלתי הצדקנית מרת מלכה נ"ע. והייתי שוכב על הגג בוכה ומתנפל ומתחנן לפני אבינו שבשמים, ובתי הצנועה מרת שיינדיל תחי' היתה ג"כ קמנה חולה מוטלת על ידי ודמעותי על לחיי עיני ירדו מים על כל אשר עבר עלי וגדול כים שברי. ובגליל הק' הלכו עדרים עדרים אנשי אמת גדולי חבורתנו הצדיקים וכו'. ואח"כ בשנת תקע"ד חזרה המגיפה רח"ל בגליל הק' וכו', ובחולי המסוכן הנזכר נמתה [אשתי השניה] למות, ושמע ה' לקול בכיותינו וזכות אבותיה עמדו שב"ה קמה וגם נצבה מחוליה".

(רבי ישראל משקלוב ז"ל,
הקדמה לספר פאת השולחן)

רבי משה איסרליש

"ואני משה בן כבוד אבא מרי הפרנס והמנהיג ישראל שליט"א הנקרא משה איסרליש מקראקא, הייתי בתוך הגולה אשר הגלינו מעירנו בשנת שט"ז לפ"ק, מחמת עיפוש האויר ל"ע, והיינו גרים בארץ לא לנו בעיר שידלוב".

(רבי משה איסרליש ז"ל,
הקדמה לספר מחיר יין)

רבי משה טולידאנו

"באה מכת הדבר רח"ל וכו', ונשתהא זה כמו שש חדשים, ואנו ברחנו לעיר אחרת".

(רבי משה טולידאנו ז"ל,
נר המערב עמ' רלא)

רבי משה מטראני [מבי"ט]

[א]

"שנת ה' ש' בהיותי חוץ למדינה בורה מחמת המגיפה ה' יצילנו".

(רבי משה מטראני ז"ל,
שו"ת מבי"ט ח"א סי' קב)

[ב]

"בהיותי בכפרים חוץ מהעיר מחמת המגיפה ה' יצילנו בכלל כל ישראל".
(רבי משה מטראני ז"ל,
שו"ת מבי"ט ח"ב סי' נב)

[ג]

"בהיותי חוץ לעיר ומשולל מן רוב ספרי הפוסקים בימי המגיפה".
(רבי משה מטראני ז"ל,
שו"ת מבי"ט ח"ב סי' רי)

רבי נסים ב"ר ראובן

"גדולי חכמינו ז"ל היו בורחים ממנה, כמו ששמענו הרב רבינו נסים ז"ל שברח
ממנה פעמים".

(רבי שלמה ב"ר שמעון ז"ל,
שו"ת הרשב"ש סי' קצה)

רבי נסים חיים משה מודעי [מימר חיים]

"באותו הפרק החל הנגף בעם חולי הקולירא ב"מ וברחנו מן העיר כמו ד'
חדשים".

(רבי נסים חיים משה מודעי ז"ל,
מימר חיים אהע"ז סי' מד)

רבי סעדיה לוגנו

"ברחנו לפרזים מפני המגיפה והנה אנחנו בגאלסו עם אחיכם הנחמדים יצ"ו".
(רבי סעדיה לוגנו ז"ל,
ספונות יא עמ' קיט)

רבי עמנואל פראנסיס

"חברתיהו אני הצעיר אלינוע"ם אחי החר"ף בשדי ארגיל, שלא באתי בעיר מפני
המגיפה שנת תז"ל כמל וכו', ובו אודיע דרכי שיר לשון הקודש".

(הקדמה ספר דיואן
שירי רבי עמנואל פראנסיס)

רבי שלמה בכור חוציין

"גם אנכי יצאתי בגולה לגור בארץ נוד ולשכון באהלי קדר. וכו'. הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה, ותדרד שנתו מעיני מעקיצות פרעושים ושאר רמשים, והעיר בגדאד נבוכה".

(רבי בכור שלמה חוציין ז"ל,
יהודי בבל עמ' רכ"א)

תחילת המגיפה

[א]

"מרגלא בפומייהו דאינשי, דכל זמן שלא נודע החולי אם הוא דבר או מגיפה, שאינו מזיק ליושבים אצלו. ונראה לי הטעם דהדבר הוא כעין נגעים, וכמו שהנגעים כל זמן שלא אמר הכהן טמא הוא אינם טמאים, כמו שאמר הכתוב וציוה הכהן ופינו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע, כמו בן המגיפה".

(רבי יצחק מולכו ז"ל,
ארחות יושר פמ"ו)

[ב]

"חולי רע או דבר או מגיפה אינו נראה מקודם, כי לפעמים מתפשט בן לילה ליום".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
עיני כל חי כ"ב צ, ב)

ריבוי המגיפה בשבת

"בזמן דוד המלך הגין השבת על הדבר. אך זה חולי רע ומגיפה בזמנינו איך יתכן דמתרבה בשבת יותר, ואינו אלא דסניגור נעשה קטיגור הוא יותר קשה מקטיגור מעיקרא, והחילול שבת גורם בעוונותינו הרבים. יהי רצון דבילע המות לנצח ושמרו בני ישראל את השבת לדורותם".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
מי החסד סוף שמואל ב)

ימי הקור

"באותו זמן קרה חולי הקולירה בעיר הקודש לתפ"ץ, והמנהג לברוח לכפר פקיעין כי שמה אין כוח לחולי מפני הקור".

(רבי אברהם חי נ' אמוזג ז"ל,

אברהם בכל דף ט)

גזירת המניפה

[א]

"לשון דבר אינו מיוסד על מכת המניפה הידועה, רק כל חולי המידבק מאיש לאיש וממית. ובמשנה דתעניות (פ"ג מ"ד) איזו היא דבר, עיר המוציאה חמש מאות רגלי וכו'. ש"מ שכל מיתת בני אדם רבים בזמן קצר חוץ למבע נקרא דבר. וגם על זה נאמר (ב"ק ס, ב) דבר בעיר כנס רגליך, דזיל בחר טעמא. מה שאין כן לשון מניפה איננה רק ענין מכה, שעניינה המניפה האמיתית שנולדה מכה עיפושית במקום אחד, והיא ארסיית ונמשכת לכל האיברים והדמים, כענין 'הנה אנכי נוגף את כל גבולך' וגו' (שמות ז, כז)".

(רבי יאיר חיים בכרך ז"ל,

שו"ת חות יאיר סי' קצו)

[ב]

"הלא הדבר ידוע שאין בעולם מכה מהלכת ומתפשטת יותר ממנה".

(רבי יוסף קארו ז"ל,

ב"י או"ח סי' תקעו)

[ג]

"המיתות הכרחיות לעולם, שאלמלא המניפה והמלחמה ודומיהם לא תוכל האדמה נשוא מספר הנולדים".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,

מדרש תלפיות ענף חולאים)

[ד]

"והנה המת במלחמה או במגיפה, לא מת ביומו בזמן הקצוב, כפי תולדת החום והליחה, כי מחויץ באו לו מקרים".

(רבי אברהם ן' עזרא ז"ל,

פי' הראב"ע שמות כג, כו)

[ה]

"ואע"פ שנכתבה בראש השנה נפילת החרב והמגיפה על הכלל, כדאמרינן בתקיעתא דבי רב ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום, אבל יש יחידים שאפשר שלא נכתבו לא בחרב ולא במגיפה, לפי שלא הייתה להם עבירה מחייבת, ולפיכך תועיל הניסה מהחרב והשמירה מהמלחמה, לפי שלא נכתבו בה בראש השנה ונשארו בחוק האפשר. וכן תועיל ההנהגה הטובה בשמירת הבריאות ובהסרה מן החולי וכו'. שאם לא תאמר כן אלא שהכל נגזר בר"ה על כל יחיד ויחיד, א"כ אין שם דבר בחוק האפשר, וזה שנכתב לחיים לא יצטרך לשמירה, וזה שנכתב למות לא תועילנו שמירה, ואין שם חלוקה שלישית, ומה זה שהיו נשמרים רבותינו ז"ל ומצווים על השמירה מהמגיפה. וגדולי חכמינו ז"ל היו בורחים ממנה, כמו ששמענו הרב רבינו נסים ז"ל שברח ממנה פעמים. אלא לפי שהדבר תלוי בחוק האפשר, ואולי זה האיש לא נכתב בראש השנה לא בחיים ולא במות ונשאר על קצו, ונשתנה האויר, ואפשר שיוסיף ריבוי בחום הטבעי שזה הוא סיבת הדבר והנגף, אם אפשר לתקן האויר או לנוס ממנה יועיל לו התיקון ומועיל לו הניסה, ואינו הורס בו מאמר ר' כרוספדאי דאמר ר' יוחנן שלשה ספרים נפתחים בר"ה, שהנכתבים למיתה הם אותם שיש להם עבירה מחייבת מיתתם, והנכתבים לחיים הם אותם שהגיע קצם ויש להם מצוה מחייבת אריכות ימיהם וכו'. וזהו שתמצא שהרבה נסים מן המגיפה, ובמקום שברחו שם ימותו או בחזרתם ימותו, לפי שכבר נכתבו למיתה".

(רבי שלמה כ"ד שמעון ז"ל,

שו"ת הרשב"ש סי' קצה)

[ו]

"שמעתי ממהרח"ו זצ"ל ששאל להמגיד שלו דכיון שבזמן המגיפה ב"מ ניתן רשות למשחית לחבל, למה אינו נוגף לכל אנשי אותה העיר, כי אם נוגף לזה

ומניח לזה. גם למה יש מהבורחים חוץ לעיר מהם ניגפים במקום שהם, ומהם אינם ניגפים. גם יש כמה מהאנשים שמתחברים עם הניגפים ואינו מגיע להם שום נזק, ואדרבא למתרחקים מלהתקרב אצלם מגיע להם מהנזק שניגפים. והשיב לו דג' כתבים נמסרים ביד מלאך המות. כתב אחד, פלוני ופלוני אע"פ שיהיו בתוך העיר ואפילו יתחברו עם הניגפים אין לך רשות ליגע בהם. כתב שני, פלוני ופלוני אפילו שיברחו בסוף העולם יש לך רשות לרדוף אחריהם. כתב שלישי, פלוני ופלוני אם ישבו תוך העיר יש לך רשות לשלוט בהם, אבל אם יצאו חוץ לעיר אין לך רשות לנגוע בהם, עד כאן. ומוזה הטעם נוהגים העולם לברוח מהעיר, משום שאפשר הם מהכת שאם יהיו בעיר יש לו רשות לשלוט בהם, וחוז' לעיר אין רשות לשלוט בהם. ואותם שהם חוץ לעיר וניגפים הם מהכת שאפי' שיברחו עד סוף העולם יש לו רשות לשלוט בהם.

ואני שמעתי משם מגיד אחר בענין שאנו רואים כמה בני אדם ניגפים וניצולים מהמגיפה, ושוב אינן ניגפים עוד לעולם במגפות אחרות, ויש שניגפין וניצולין ובמגיפה אחרת חוזרים וניגפים ומתים. ואמר המגיד שכל מי שניצול על שעמדו מליצים רבים עליו והצילוהו במליצתם, שוב זה אינו מת במגיפה לעולם. אמנם אם ניגף וניצול מסיבת זכות שנמצא בו יש במציאות שאם ניגף במגיפה אחרת מת וכו'".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,
ידו בכל סי' קנג)

[ז]

"יש לשאול בענין המגיפה, כיון שניתנה רשות למשחית לחבל יש לחקור על אותם המתים שניצולים, דאיך לא המיתם המלאך המשחית כיון שניתן בו רשות להמיתו. ואולי יש לומר שאותם הניגפים שמצילים, אינן ניגפים ממלאך המות רק פגעו באחד שניגף מידו של מלאך המות להמיתו, והיה זה בן גילו של זה וניגף, אמנם לא ניגף מסיבת הכאת מלאך המות ולכן ניצולים, מה שאין כן אותם שמתים, שהם ניגפים מידו של מלאך המות ממש".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,
חומ' של חסד פר' מטות)

נפתע פתאום

[א]

"המגיפה היא מכה אנושה, אבל היא מכת פתאום בלי קדימת חולי".
(רבי דוד קמחי ז"ל,
בראשית ה, כד)

[ב]

"תיכף לכניסת שמעון למצרים הוכה במגיפה, ואחר שני ימים לנגיפתו נלב"ע,
והלכו כל נכסיו לטמיון כמנהג העיר, שכל מי שמת והוא גר ואין יורש לו שם,
נכסיו הולכים לטמיון".
(רבי שלמה צרור ז"ל,
שו"ת תשב"ץ חוט המשולש טור כ סי' ה)

[ג]

"ורצה העוון וניגף במגיפה רבי משה הנזכר ומת, ולא ציוה לביתו, כי כמעט מת
פתאום בתוך ג' או ד' ימים, ומחולי שאין מבקרים לחולה ממנו".
(רבי שמואל די מודינא ז"ל,
שו"ת מהרשד"ם חו"מ סי' שמו)

[ד]

"כי נתפשט בקרב מחננו זה חולי המגיפה אשר לא תאונה אלינו רעה, אף גם
זאת הייתה מיתה פתאומית, כי בימים מועטים נפטרו לבית עולמם ג' מטיבי
מכלל חברה קדישא של ביקור חולים".
(רבי יוסף רפאל חזן ז"ל,
מערכי לב סוף דרוש מז)

[ה]

"ראובן נפטר לבית עולמו במגיפה, וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק, ואחר ימים
נפטרה רחל אשתו מאותו חולי ג"כ בלתי זרע של קיימא".
(רבי נסים חיים משה מזרחי ז"ל,
שו"ת ארמת קודש אהע"ז סי' כד)

הניגונים

[א]

"המתים במגיפה מדת הדין מתוחה מאוד על נפשות האלו ורחוק להתדבק במקום טהור וכו'. אבל מה יהיה תקוותם ותקנתם, שיהיו נשארים דבוקים בהך רוחא דשביק בגווה דאיתתא בנשיהם נשארו".

(רבי יהונתן אייבשיץ ז"ל,
יערות דבש ח"ב דרוש יא)

[ב]

"גם בבוא המגיפה בכני אדם יקרה שיהיו אנשים בבית אחד ויחלו קצתם ויהי בריאים קצתם, והכל במזל".

(רבי דון יצחק אברבנאל ז"ל,
שמות ט)

[ג]

"שכיחא מילתא אם יהיה ח"ו שעת זעם ותהיה מגיפה בעיר בר מינן וימותו עשרה ביום אחד".

(רבי משה עמייה ז"ל,
משרת משה פ"ג מהל' תשובה הל' ה)

[ד]

"מיתת הצדיק שאמרו רבותינו ז"ל דביום שנפטר הצדיק נולד צדיק אחד, דכתיב וזרח השמש ובא השמש, זה הוא כשמת כדרכו בזמנו, לא כן כשמת בחרב או מגיפה ב"מ אין דבר זה אמור".

(רבי שלמה ן' עזרא ז"ל,
יד שלמה דף ח)

[ה]

"במגפות שבזמנים אלו שהאדם נופל למשכב מחמת חולי, והוא מוכה בין ידיו או ירכיו, ומאריך קצת ימים בחליו וכו'. אנו רואים רוב המתים במגפות בינינו ילדים אשר אין בהם כל מום, והם תינוקות של בית רבן בנים ובנות וכו'. במגפות

הללו שאומרים ביום זה או בשבוע זה מתו כל כך אנשים, ואח"כ חוזרים ומוסיפים עליהם בכל שבוע או בכל חודש, ולפעמים יש הפסק בנתיים, שנותנים סכום כך וכך לאותם שמתו במגיפה, בחשבם כי כבר נעצרה, ואח"כ חוזר ומתדבק לקצת ומוסיפים על המניין".

(רבי משה מטראני ז"ל,
בית אלהים פמ"ז)

[ו]

"ראינו שבמחלה הזאת תגבר ביותר על אדם הבריא".

(רבי מאיר צבי ווייטמאיר ז"ל,
שו"ת רמ"ן או"ח סי' למ)

[ז]

"יעקב היו לו שני בנים ראובן ושמעון וכו', וראובן היה נשוי ושמעון משודך. ויהי ביום עברה וזעם וימותו גם שניהם במגיפה בהיותם בורחים בכפרים".

(רבי מרדכי הלוי ז"ל,
שו"ת דרכי נועם חו"מ סי' ז)

זקנים עם נערים

[א]

"אנו רואין בעין שהבחורים מתים במגיפה יותר מהנשואין".

(רבי דוד ן' זמרא ז"ל,
שו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרפב)

[ב]

"הזקנים אין שולט בהם כל כך מלאך המות במגיפה".

(רבי יצחק קארו ז"ל,
תולדות יצחק דברים לב)

[ג]

"כבר אמרו הרופאים, שכשיש מכה מהלכת ח"ו או דבר ל"ע, תאחו בפרטות רק הבריאים והחזקים האוכלים למעדנים, ותחום על האומללים והחלשים".

(רבי ישראל ליפשיץ ז"ל,
תפארת ישראל אבות פ"ב אות מט)

[ד]

"דבר פשוט בפי כל אדם, שבשעת הדבר זה חי וזה מת, ואפשר שימותו בדבר נערים חזקים וינצלו הזקנים החולים".

(רבי יהיאל מיכל עפשטין ז"ל,
ערוך השוחן אהע"ז סי' יז סעיף רמט)

מעוברות

[א]

"רוב המעוברות מפילות מחמת זה החולי שהוא חולי המגיפה רחמנא ליצלן".

(רבי שמואל די מודינא ז"ל,
שו"ת מהרשד"ם אהע"ז סי' קצ)

[ב]

"מתה אשה אחת בזמן המגיפה, ואחר ב' או ג' שעות מת ולדה".

(רבי צבי אשכנזי ז"ל,
שו"ת חכם צבי סי' סא)

גדולי ישראל במגיפה

"בוודאי שמעת שבעורבי פשטה החולי רע רח"ל וכו', ומבואר בשל"ה הק' שמצוה לברוח ממקום הזה, על כן באתי לכאן עיר ראצפערט, ושמעתי שב"ה בעיר הזאת מעולם לא היה זה החולי רע, ואומרים מחמת שכמה צדיקים גדולים היו בעיר הזאת".

(רבי צבי הירש פרידמן ז"ל,
קובץ עץ חיים י עמ' שפב)

רבי אבא סירירו

"מוהר"ר אבא סירירו בכמהר"ר יונתן זצ"ל מת בפאם בכולירא בשנת תקצ"ה".
(פאם והכמיה עמ' 81)

רבי אברהם די בוטון [לחם משנה]

"גם בזמן ההוא היה בשאלוניקי הרב אברהם די בוטון שחבר ספר לחם משנה

על ספר הרמב"ם, ועוד חיבר ספר שו"ת שנדפסו מקרוב ונקרא שמו לחם רב, והוא היה תלמיד מהרשד"ם ז"ל כדמוכה בתשובותיו בכמה מקומות, ולא האריך ימים ולא בא לכלל זקנה. וכ"כ החכם השלם כמרבי יוסף די נוביש בהקדמתו שעשה בספר לחם משנה. ושמעתי מפי זקנים כי נפטר בערב שבת במגפה ונקבר בין השמשות ובא השמש, והתחילו מצטערים לומר שחיללו את השבת. וכשחזרו מבית הקברות לבתיהם זרחה השמש והאיר להם היום, ושמחו על שלא חיללו את השבת".

(רבי דוד קונפורטי ז"ל,
קורא הדורות פ"ג)

רבי אברהם הלוי [גינת ורדים]

[א]

"ודמוע תדמע עיני וכו' על מפקד הבן יקיר ויחיד בן ט"ו שנה אשר לוקח ממני במגפה, ואין לנו תמורתו".

(רבי אברהם הלוי ז"ל,
שו"ת גינת ורדים חו"מ כלל ה סי' ד)

[ב]

"אנכי טרוד באבלי אל הלקח ממני בן רך ויחיד במגפה".

(רבי אברהם הלוי ז"ל,
שו"ת גינת ורדים אהע"ז כלל ג סי' יב)

רבי אברהם שונשול [עשת שן]

"כשל כח הסבל מפטירת האיש הכשר חכם וירא שמים יעקב מלמד בן רחל זלה"ה, והחכם המעיין כמוהר"ר אברהם שונשול זצוק"ל בעל ס' עשת שן כת"י, דהיה עסיק באורייתא ונהנה מיגיעו. אם אמרנו לספר בשבחייהו אין הפה יכול לדבר וכו'".

(רבי בכור בנימין מלמד ז"ל,
יסד המלך דרוש ט)

רבי אפרים הכהן ריישר [שער אפרים]

"והנה בימים האלה ימים של צער בשנת תל"ח לפ"ק בזמן המגיפה וריתחא, תכפו עלינו רעות רבות וצרות צרה אל צרה נגשה, וזה יצא ראשונה בעורבני, בנו הגדול הוי אחי אחיר"ם על כל ברכה ותהלה כקרני ראמים מנושא, מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד נכספה וגם כלתה נפשי, והכספ"ם הפריד איש מעל אחיו כמיתה חטופה וכו', בא הנושה בערב שבת קודש כיום מיתת שמואל הרמתי כ"ח לאייר בא למנוחתו במעלי שימשא, הוא הגביר החכם המרומם הולך תמים ופועל צדק ראשון הוא לכל דבר שבקדושה הראש ומנהיג ופרנס דק"ק אובן יע"א כהר"ר יחזקיהו הכהן זצ"ל אבן הראשה. אוי לרבנות שמקברת את בעליה בן שלשים שנה בעמדו לפני מלך עולם וכו'. ולמשמע און דאבה נפשנו, שבשבעה ימי אבל אחי נהייתי ונחליתי מכותיה אנושה, כי באה עד יהוד"ה מכת המגיפה והודעתיו לו בלחישתה. ויהי כשמעו הדב"ר הזה התעטף במליתו וכפיו פרושות השמים בתחינה ובקשה. וכך היה אומר הכהן גדול בתפלתו. אנא השם יהי נפשי תחת נפש בני ידידי יחידי בן זקונים הוא לי השיבה נא ועשה, מי יתן מותי תחתך בזכות יצחק אבינו הנעקד כשה. וכשמעי קול דבריו נהי ובכי ישבתי על ערש דוי וארכובתי דא לדא נקשא, ונהפכו צירי עלי כחבלי אשה, ואבכה והרימותי קולי כאריה שאג וכו'. ועודנו עומד בתפילה לפני אל רם ונישא, והנה יד ה' נגעה בי וירא אפרים את חוליו ויהודה את מזורו, ותגזור ויקם לו האומר ועושה, וגר אלהים טרם יכבה כיבה שמשו ויקרא לבנו אריה על המצוה ויאמר וכו'. ויהי כאשר כילה לצוות ויגוע ויאסף אל עמיו כמעלי דשבתא נשבה ארון האלהים מעל הכפורת וכו'. והודי נהפך עלי למשחית, מי ראה ומי שמע כזאת גזירה היא משמים, איש ואביו ילכו אל הקבורה יחדיו בשבועת שתים וכו'".

"במצודה רעה ל"ע נלכדתי, ויד ה' זו הדבר רח"ל היה בי, ועם שאר חולים נסגרת, צרות רבות ורעות נמצאת אותי טרם שנתרפאתי, מחולי זו רח"ל לחולי אחר נפלת, כל רואי היו אומרים ימי קצי הגעת".

(רבי אפרים ריישר ז"ל,

הקדמה לספר שער אפרים)

רבי בנימין הלוי

"דרוש שדרשתי בכפר בונגאר באשי מדבר בעיר לא תבא ולא תהיה על פטירת הרב המובהק נשיא נשיאי הלוי כמוהר"ר בנימין הלוי זלה"ה וכו' ושאר חסידי עליונים ובחורי חמד וכו'. ויאמר למלאך המשחית הך הכפתור, וימהר לעשות דוריו קדים שממיה לקועיה מוניה. על דבר זה ידו כל הדווים וספדה הארץ ארץ עיפתה כמו אופל כל העם מקצה וגם עד זקנה ושיבה אשר פריץ ה' וכו'".

(רבי ברזלי יעבץ ז"ל,

לשון ערומים דרוש טו)

רבי דוד שמול [מעט דבש]

"רבי דוד שמול מאריה דאתרא דעיר תונים, בעהמ"ח ס' מעט דבש, נפטר בשנת תרע"ב בזמן המגיפה לתפ"ץ, ובעת שגלב"ע פסקה מהעיר".

(הקדמה לספר חן טוב למרי נפש)

רבי חזקיהו אברהם רולו

"יען בשבוע הואת דפרשת חוקת ביום ראשון הייתה פטירת הרב הכולל בישראל להלל פלפלא חריפא כמוהר"ר חזקיהו אברהם רולו ז"ל. ובעוורבי היתה פטירתו בקיצור ימים ושנים ביום א' משמרת תמוז ה' תקצ"ז בחולי הקולירה עם כמה נפשות יקרות מישראל וכו' שמתו באותו זמן לא תקפ"ץ יותר מק"ן נפשות".

(רבי יעקב ניניו ז"ל,

חן וכבוד דרוש ס)

רבי חיים נסים מודעי [מימר חיים]

"לעתות כאל אין הפנאי מסכים וכולנו כשיכורים מראות ברע החולי הכבד הלזה, כי נגע אל ליבנו זה שלש חדשים לא נחנו ולא שקמנו, יראים וחרדים עצבים ודואגים. ה' יאמר לצרותינו די. וזה החלי וכו', וב"ה אשר הנחני בדרך אמת".

(רבי חיים נסים מודעי ז"ל,

שו"ת מימר חיים יור"ד סי' כד)

רבי יהודה אריה די מודינא [חיי יהודה]

"ז' אדר ה' שנ"ו נחלה בני הנער אברהם מחולי הוארולי אשר מתו בק"ק זה

בששה חדשים יותר משבעים ילדים וילדות, וישב אל האלהים אשר נתנו, גם שני בני האחרים היו חולים מחולי הנ"ל בסכנה גדולה, ואז חנן אותם לי ה' המבורך לעולם".

(רבי יהודה אריה די מודינא ז"ל,

חיי יהודה עמ' נא)

רבי יהודה סיד [יסד המלך]

"לא שלונו ולא שקטנו מכל אלו הצרות תכופות זו לזו בא עלינו הצרה הגדולה הזאת של הגביר החכם כמוהר"ר סיניור יהודה סיד [בעהמ"ח ספר יסד המלך] זלה"ה".

(רבי בכור בנימין מלמד ז"ל,

יסד המלך דרוש ט)

רבי יהודה סירירו

"מוהר"ר יהודה סירירו זצוקל"ה מת בפאס בכולירא בשנת תקצ"ה".

(פאס וחכמיה עמ' 81)

רבי יוסף אלקלעי [אמר יוסף]

"לו זרוע עם גבורה, גבור בתורה לומד תורה מתוך הדחק מסלסל בצעריה, בחולי רע צר"י אלפים וצר"י, אדהכי והכי נפל פתקא מן שמיא וימשכו ויעלו את יוסף לקצת יומיא וכו', ישוב לאדמתו, ויפול יוסף על פני אביו פרהה נשמתו".

(הסכמת רבני אומיר,

אמר יוסף)

רבי יוסף זונדל מסאלנט

"בהתחלת שנת תרכ"ו החלה מגפת החולי רע הידועה בעיר, ונאספו בה הרב הגאון הצדיק ר' יוסף זונדל זלה"ה מסאלנט וכו'".

(רבי אליהו יוסף ריבלין ז"ל,

אהלי יוסף עמ' 12)

רבי יוסף יואל ריבלין

"בהתחלת שנת תרכ"ו החלה מגפת החולי רע הידועה בעיר, ונאספו בה וכו'".

והרביעי הוא היה האחרון בחללי החולי רע הרב ר' יוסף יואל ריבלין סופר הכולל זלה"ה".

(רבי אליהו יוסף ריבלין ז"ל,
אהלי יוסף עמ' 12)

רבי יוסף מטראני [מהרי"ט]

"באלול בכיריא, הוכתי במגיפה ובאתי בשערי שאול, לולי אלוהי אבי בעזרי בזכות אבי מורי והתענה עלי כל ח' ימים ובחסדיו העלה ארוכה לי".

(רבי יוסף מטראני ז"ל,
שו"ת ופסקי מהרי"ט החדשים עמ' כב)

רבי יעקב יוסף הרופא

"חכם יעקב יוסף הרופא [מבגדאד] גלב"ע בשנת תרי"ב בקולירא, ונקבר בפונדק יהושע כהן זיע"א".

(רבי עזרא ראובן דנגור ז"ל,
פרקים בתולדות יהדות בבל ח"ב עמ' 534)

רבי יצחק אלגאזי

"דרוש שדרשתי בכפר בונגאר באשי מדבר בעיר לא תבא ולא תהיה על פטירת וכו' החכם השלם ספרא רבא בישראל כמוהר"ר יצחק אלגאזי ז"ל וכו' ושאר חסידי עליונים ובחורי חמד וכו'. ויאמר למלאך המשחית הך הכפתור, וימהר לעשות דוריו קדים שמטיה לקועיה מיניה. על דבר זה ידו כל הדווים וספדה הארץ ארץ עיפתה כמו אופל כל העם מקצה וגם עד זקנה ושיבה אשר פרץ ה' וכו'".

(רבי ברזלי יעבץ ז"ל,
לשון ערומים דרוש טו)

רבי יצחק חזן

"דרוש שדרשתי בק"ק עץ החיים ביום שבת קודש חיי שרה משנת תרט"ו בשבת החודש על מר אחי הרב השלם הרב המופלא כמוהר"ר יצחק חזן ז"ל וכו'. ונטל את הצדיק רב אחאי לכפרת הדור".

(רבי חיים דוד חזן ז"ל,
ייטב לב דרוש כז להספד)

רבי יצחק לוריא [האר"י הקדוש]

"ונפטר [האר"י ז"ל] לבית עולמו בן ל"ח שנים במגיפה בשנת ה' של"ב ליצירה, ונתנו הזקנים סימן עליו 'ח"ל' עליו חובת הבעור. כך שמעתי בשאלוניקי מפי זקנים מקובלים נוחי נפש".

(רבי דוד קונפורטי ז"ל,

קורא הדורות פ"ג)

רבי כליפא ן' מלכא [כף נקי]

"במהדורא קמא כתבתי במקום זה שתי קינות שיסדתי על פטירת אשתי בזמן המגיפה לתפ"ץ מהקונטרס שעשיתי וקראתי אותו 'קל עציב' עם פתוחי חותם על המצבה".

(רבי כליפא ן' מלכה ז"ל,

כף נקי עמ' קלו)

רבי מנחם מנדל מויטבסק

"אך אם אמרתי אספרה כמו, הנה כל הדברים לא יכילו רעיון מחשבות גודל אימתה ופחד בגודל צעקת חולים אשר סיבכה בשווקים, חיל ורעדה אחזתנו ובחדרים אימה. הגם כי חסד ה' יסוכבני, שליו הייתי בביתי ורענן בהיכלי, כל אשר קלטתם מחיצתי ידעתי בחסדו הגדול כי ה' אתנו אל תיראו, אמרתי ולא כחדתי לפניהם, כי פחד ה' שבר כל עצמותי, המה יביטו יראו בני. וכל ימי ההסגר לא נשאר בי שום כח, ואפס עצור המוח. ממש חלילה קצתי בחיי מגודל הרחמנות על מחשבת חוץ ממחיצתי, כל ראש לחלי וכל לכב דוי. מאז ועד עתה לא עמדתי על בורי, ה' יחלימני ויחיני".

(רבי מנחם מנדל מויטבסק ז"ל,

תולדות הרמ"מ מויטבסק עמ' תם)

רבי מנחם מנדל קרוכמל [צמח צדק]

"אספרה אל חק מה שאירע בחורף ת"ו לפ"ק, כי הנה מחמת הרעש שהיה במדינה ממלחמה וממגיפה, נמלטתי אל ארץ אחרת, ובשבת ת"ו לפ"ק שבתו אל אחוזתי".

(רבי מנחם מנדל קרוכמל ז"ל,

שו"ת צמח צדק סי' מ)

רבי מנחם נחום

"בהתחלת שנת תרכ"ו החלה מגפת החולי רע הידועה בעיר, ונאספו בה וכו' והרב הגדול הצדיק מורכי מנחם נחום זלה"ה וכו'".

(רבי אליהו יוסף ריבלין ז"ל,

אהלי יוסף עמ' 12)

רבי מנחם צבי רוזנברג

"בשנת תקצ"א שלטה מגיפת החולי רע ל"ע באיזה מחוזות ברחבי אירופה. ביום ג' אלול בהיות רבי מנחם צבי רוזנברג ז"ל לבוש בטלית ותפילין ולמד שיעורו לפני התלמידים, לפתע חש ברע והתחיל לצעוק זעקות כאב, ובתוך שעות השיב נשמתו הקדושה ליוצרה. אנשי החברה קדישא נהגו במקרה של מגיפה שלא להתעסק הרבה בהנפטר מחשש התדבקות בהמחלה המסוכנת. והיו נושאים את הנפטר בארון עד הקבר, ושם שמטו הדף בתחתית הארון כך שהמת נפל מאליו לתוך הקבר. וכך רצו לנהוג גם בקבורת רבי מנחם צבי. ויהי כאשר נודע הדבר להמהר"ם א"ש ז"ל זעק 'שני לוחות הברית מונחים שבורים לפנינו'. והלך בכבודו ובעצמו להתעסק בקבורתו בדרך כבוד הראוי לו. וכאשר ראו אנשי החברה קדישא מעשה רבם הלכו גם הם אחריו והתעסקו עמו כראוי. והמהר"ם א"ש הספידו הספד תמרורים, ואמר שהוא בטוח שהמגיפה יפסק מכאן ואילך כי בפטירתו הגן על אנשי עירו, וכן היה".

(הקדמת ספר דברי יוסף ח"ד)

רבי משה שמשון בכרך [חות יאיר]

"נעדרה ממני החסידה אשת נעורים, וזאת שנית לוקח ממני מחמד עיני במגיפה שבעתי תמרורים".

(רבי יעקב שמשון בכרך ז"ל,

שו"ת חוות יאיר)

רבי נסים חיים משה מזרחי [אדמת קודש]

"העיר ולקח ממני מחמדי עין בן חכם יניק וחכים ביצחק יקרא אבר"ך, ונתון אותו בארץ בן י"ד שנה. ואחותו כלה בחופתה, וכלתי אשת פנחס ידיד ה' ה"י בנ' ירחים סיון תמוז אב, רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם זה אחר

זה צרות תכופות זו לזו, עד שלא שקעה שמושה של צרה וצר"ה צומח"ת, כלו בדמעות עיני חמרמרו עיני חשכו הרואות בארובות, ושאר הגוף לא פלט באנחה שוברת כל הגוף".

(רבי נסים חיים משה מזורחי ז"ל,
שו"ת אדמת קודש אהע"ז סי' לג)

רבי עמנואל חי ריקי [הון עשיר]

"וגם בי נגעה כי מתה ביתי במגיפה לפני ה' בארץ ישראל".

(רבי עמנואל חי ריקי ז"ל הי"ד,
הון עשיר הקדמה)

רבי עמנואל סירירו

"מו"ר רבי עמנואל סירירו האחרון, שקידתו בתורה היתה להפליא, הרביץ תורה בישראל כלול ומושלם פלפלא חריפא. נתבקש בישיבה של מעלה יום תשעה באב תרל"ח בקוליר"א לתפ"ץ במבחר ימיו בן מ"ה שנה בחיי אביו".
(ספר מלכי רבנן בערכו)

רבי צבי הירש אריה לייב

"בהתחלת שנת תרכ"ו החלה מגפת החולי רע הידועה בעיר, ונאספו בה וכו', והרב הגדול צדיק מפורסם כקש"ת צבי הירש אריה לייב זלה"ה אשר היה אב"ד בק"ק זאגראווע במדינת פולין".

(רבי אליהו יוסף ריבלין ז"ל,
אהלי יוסף עמ' 12)

רבי צדקה חוצ'ין

"גם בי התאנף ה' בני היקרים המסולאים כפז הככור ככורתו וכו' אשר בנה בית ולא חנכו וכו' ולא שמח בחופת בניו. גם השני ארי שבחבורה ראש ישיבה קולע אל השערה, מזכירין מעשה נסים לשבת. גם את השלישי ויעקב הלך לדרכו ופגעה בו מדת הדין".

(רבי צדקה חוצ'ין ז"ל,
עבודת הצדקה)

רבי ראובן סירירו

"בכלל המתים בקולירא בשנת תרל"ה היה נטיעה של קודש כמוהר"ר ראובן סירירו בכמוהר"ר יהושע זצ"ל כבן עשרים שנה".

(פאם וחכמיה עמ' 81)

רבי רפאל הלוי [קול בן לוי]

[א]

"זה העלם יניק וחכים החכם המרומם נמע נעמן כרבי רפאל הלוי תהא נפשו צרורה בצרור החיים את ה' אלקיו עמו, דשכיב בלא זמניה מחוסר זמן חוץ לזמנו וחויץ למקומו, הנה מיתתו מפני האף וחמת מלך שניתנה רשות למשחית וכו', ואסף איש טהור ממע ה' להתפאר מיטב שדהו ומיטב כרמו".

(רבי רפאל הלוי ז"ל,

שער שו"ת קול בן לוי)

[ב]

"דרוש שדרשתי בכפר בכפר בונגאר באשי מדבר בעיר לא תבא ולא תהיה על פטירת וכו' החכם השלם מורבי כמוהר"ר רפאל הלוי ז"ל בעל קול בן לוי ושאר חסידי עליונים ובחורי חמד וכו'. ויאמר למלאך המשחית הך הכפתור, וימהר לעשות דוריו קדים שמטיה לקועיה מיניה. על דבר זה ידו כל הדווים וספרה הארץ ארץ עיפתה כמו אופל כל העם מקצה וגם עד זקנה ושיבה אשר פרץ ה' וכו'".

(רבי ברזלי יעבין ז"ל,

לשון עדומים דרוש טו)

רבי רפאל ן' יקאה

"דרוש שדרשתי להחכם השלם והכולל כמוהר"ר רפאל ן' יקאה ז"ל שנת תרי"א שמת במבחר ימיו בחולי רע במגיפה לתפ"ץ, ומת חוץ לעיר, ולא זכה לקבורה כראוי לו, והיה חריף וטוב לשמים ולבריות".

(רבי מאיר שלמה פארינמי ז"ל,

אמרי שפר דרוש ד)

רבי שלמה אמארייליו

"מה שהשבתי לרבני עירנו יע"א ה"ה מו"ר רבי שלמה אמארייליו ומהרנ"ג ז"ל שהיו בזמן המגיפה בעיר ויריאי יע"א בשנת ה' תקכ"א".

(רבי יוסף שמואל ז"ל,

ראש משביר ח"א אהע"ז סוף ספר כג)

רבי שלמה זלמן קלעטשאור

"כל הצדיקים אשר בארץ המה, בפרט אותם אשר נפטרו לעולמים בזמן המגיפה רח"ל אשר היה במדינתנו בשנת תקצ"א, הם אשר מסרו נפשם בחייהם עבור אחיהם בני ישראל, וכמו כן כמיתתם פדו אותנו מרדת שחת, וידוע שהצדיקים מכפרים על עוון הדור. אוי לי בזכרי את פטירת הרב החרוף המאור הגדול הצדיק מו"ר רבי שלמה זלמן קלעטשאור בן רבי אברהם אשר היה אב"ד פה ק"ק זלאטשאב ערך ב' שנים, וידעתי היטב מגודל צדקתו וחסידותו. נפטר בימי הזעם ביום ב' ח מנחם אב. והניח אחריו כמה מאות בויגן כתבי הקודש של חידושי תורתו בחריפות באגדות".

(רבי ישראל זאב מזאלשין ז"ל,

ארח דוד עמ' תכב)

רבי שמואל קאלפו

"את זו דרשתי בק"ק שלום לתשלום השנה מפטירת אחד מן החבורה החכם השלם והכולל החשקן בתורה כמוהר"ר שמואל קאלפו בעדן גן אלהים תהא נפשו צרורה, והיה זה בשנת ה' תקצ"ב ליצירה וכו'. וביותר יגדל המספר על שהייתה מיתתו בזמן מגיפה לתפ"ק, כי לא ראינו חוליו לא ידענו מה היה לו ולא עשינו לו ביקור חולים ופטרנוהו בלא לוייה, כי על כן לן יאות למספר, דחוששני מחטאת מעונש מתעצל".

(רבי אברהם פלאני ז"ל,

ברך את אברהם דרוש ו להספר)

רבי שמעון אושנבורג

"מאחר שראיתי שקפצו עלי ימי הזקנה ובן אין לי, כי עוונותי הרבים גרמו לי שגלח ממני במגיפה וכו'".

(רבי שמעון אושנבורג ז"ל,

הקדמה ספר דבק טוב)

רבי ששון ב"ר אליהו ז"ל מבבל

"חכם ששון ז"ל [אחי רבינו יוסף חיים מבבל ז"ל] נולד בשנת ה' תר"ט ונלב"ע בשנת ה' תרנ"ג בחולי הרע רח"ל".

(הקדמה לספר נפלאים מעשיך)

טירוף הדעת

"כיון שמת תוך ג' ימים ממגיפה, אין ספק שהיה בו שיעמום וטירוף הדעת".

(רבי אהרן פרחיה ז"ל,

שו"ת פרח מטה אהרן ה"ב סי' סה)

מחילת עוונות

"כל מי שמת במגיפה נמחלין לו כל עוונותיו וכו', משום שהוא חולי קשה ומנוול לאדם וכולם בדלין ממנו, ואין עושין לו כבוד במותו כשאר מתים מחולי אחר, וכאומרם ז"ל שכל מי שירד דלף על מיטתו סימן טוב לו שנמחלים לו עוונותיו, וק"ו הוא מי שמת ממגיפה שאין נעשה בו שום כבוד כשם שנעשה מתים מחולאים אחרים, בשביל שכולם בורחים מליגע בהם כדי שלא ידבק בה"ם.

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,

חומת של חסד פר' מטות)

דרכי המגיפה

[א]

"כל הגוים שיהיה להם נהרות שישקו אדמתם לא ינצלו מן המגיפה. גם אני ראיתי ארצות ככה".

(רבי אברהם ן' עזרא ז"ל,
זכריה יד, יט)

[ב]

"העורב ממונה על בשורות רעות בלבד, ובפרט על בשורת המגיפה בר מינן וכו'. והגולנדרין הנקרא בלש"ק צפור דרור מבשרות בשורות טובות, ובפרט על בשורת עצירת המגיפה בר מינן. וכמעט שבכל זמן המגיפה אינה נמצאת באותה העיר והולכת משם".

(רבי חיים ויטאל ז"ל,
שיחת העופות- ספר הזכרון להגרי"י פרנקל ז"ל עמ' שכה)

[ג]

"יש סמך למה ששמעתי אומרים מזקנים שבשנת ה' תקע"ד ליצירה שהיה מגיפה גדולה לתפ"ץ, היה נראה בבית הקברות דמות תבנית שור גדול".

(רבי יצחק פאלג'י ז"ל,
יפה ללב ח"ה או"ח סי' תקעו)

מזיקין

"ושמעתי מפי אדוני זקני כמו"ר רבי חיים ז"ל דין אבא לאדוני אבי הרב יעקב שלימא ז"ל שהיה מספר כי בהיותו קטן שמע מדור שלפניו מפי זקנים, כי באחת מערים הקרובות אלה היה מגיפה גדולה, ובלילה אחת שמעו קול מחייל גדול העוברים בשווקים בתופים ובכינורות, כי כן אירע לפעמים, כי המזיקים מחרידים בקולי קולות. וכשבאו לשכונה שהיה דר בה הרב הגדול כמוהר"ר אהרן לאפאפה ז"ל שמעו הגויים שהיו אומרים בלשון תוגרמא 'המרו והזהרו שלא תעברו בשכונה זאת, כי יש בתוכה חכם גדול בתורה מהיהודים, והוא יש כח בידו לכלותינו'. ושמעו זה הקול הגוים, וסיפרו ביום ליהודים, והלכו כולם להרב

להקביל פניו ולספר בשבחו ולהביא לו דורונות. ברוך המקדש שמו ברבים והבוחר בתורה ובעבדיו החכמים ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו לעולמי עד וכו'. וכן שמעתי גם אנכי מעשיות הרבה, דבזמן מגיפה ב"מ רואים מלאכי חבלה שהולכים ממקום למקום בתופים ובכינורות".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
רפואה וחיים פ"ה אות סח ואילך)

ניגף ונתרפא

[א]

"ראינו בעינינו כי אותם אשר עברו עליהם מגיפות אינם מסתכנים אלא אחד מני אלף".

(רבי דוד ן' זמרא ז"ל,
שו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרפב)

[ב]

"סכנתה מועטת היה, אחר שכבר עבר עליה כוס של זעם, כנודע".
(רבי יאיר חיים בכרך ז"ל,
שו"ת חוות יאיר סי' ס)

[ג]

"מי שהיה לו פעם אחת דבר ונתרפא, אין צריך לברוח. הרב לחם יהודה (יור"ד סי' קמז) בשם מהרי"ל. והרב ז"ל דיבר לפי מקומו דבעונות הרבים במקומו מצוי אחר שהוכה פעם אחת ונתרפא חוזר עליו חולי זה בכמה שנים ואפי' בשנה אחת פעמים, ויש שנסתכנו ה' יצילנו".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
רפואה וחיים פ"ה אות נב)

סוגי המחלות

חולי הראש

"חולי הראש שהיה מתפשט בזמן הרע הוא עד שכמעט אין בית נקי ממנו".
(רבי יאיר חיים בכרך ז"ל,
שו"ת חוות יאיר סי' קצו)

מחלה השחורה

"יש מין מגיפה ה' יצילנו שהיא מחלה מתדבקת, כמו שהיה בזמן הקדמון,
ונקראת 'מחלה השחורה'. ומי שהיה עליו סימני מחלה זו, היו בורחים ממנו והיו
יראים ליגע בו ולקברו בידים אלא בגרירה".
(רבי יחיאל מיכל עפשטיין ז"ל,
ערוך השולחן אהע"ז סי' יז סעיף רג)

מחלת אבעבועות

[א]

"עינינו דאבה מפטירת כמה אנשים ונשים בחורים וגם בתולות ותינוקות של בית
רבן ויונקי שדים בחולי רע ומר הוא חולי אבעבועות, כי בעוורכי נשרף בשרם
כבשר צלי ב"מ".
(רבי נסים חיים מודעי ז"ל,
דרישה מחיים דף לא)

[ב]

"והנה בעתה בדורינו זה שהוציאו הרופאים רפואה לזה לעשות הרכבה, והוא
בדוק ומנוסה, יש לו לאב להשתדל בזה לעשות הרכבה לבנו ולכתו תיכף כשהם
קטנים לבל יכה אותם החולי הנזכר".
(רבי חיים פלאנצי ז"ל,
תוכחת חיים ס"פ ויצא)

מחלת חולי רע

[א]

"הן בעוון חולי הרוח שקורין בערבי הו"א א"ל אצפ"ב, ובלע"ז קורין קוליר"א לתפ"ץ, היא מכה אכזרית בכל כמה שנים מתעורר רח"ל".

(רבי אברהם שלום חי חמווי ז"ל,

נפלאים מעשיך עמ' סז)

[ב]

"חולי חלירע אינו מצוי".

(רבי מלביאל צבי מננבוים ז"ל,

שו"ת דברי מלביאל ח"ג סי' כז)

[ג]

"כי כן יארע בחולי קאלערא רח"ל, שלא נרגש בו אלא דופק בעורק הצדעים או הצוואר, אבל נשימה ליכא".

(רבי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר יור"ד סי' שלח)

[ד]

"זה החולי [קוליר"א] כפטיש יפוצץ סלע, ונחלק לכמה גוונים, כי בעירנו אזמיר יע"א שהיה חולי זה בראשונה שנת התקצ"ב בתוקף עשו מיני רפואות שלא הועיל כשהיה זה החולי בשנת התר"ה, וגם שנת תרי"ד שלא היה כל כך בתוקף, ובשנת תרכ"ה היה בתוקף גדול והמציאו תרופות אחרות מה שלא עשו בשנים שעברו, וגם באופן החולי לא היו שוין בשנים הללו ולא כל החולים בהשואה אחת באחזת החולי ומהותו בגוון אחד, כי היה מהם שאחזו בולמוס ונתעלף, והיה מי שבא לו כאב הלב, והיה מי שהתחיל בחולי מעיים, והיה מי שבא לו כאב ורפיון באבריו, או נעשה שחור וכאב במעיים, ויש שמצטנן כל גופו כאבני שיש, לא ראי זה בראי זה, והיה שנה דרובן נשים, והיה שנה דרובן זקנים, והיה שנה דרובן בחורים בעלי כח. אך הצד השווה דמי שהיה לו חולי אחד והיה גופו לקוי קצת מאז מקדם עליו שלט חולי זה רח"ל. ועם שאין זה חולי ידבק כמו

מגיפה, תיקנו הרופאים קונטאמסו [הסגר], וראינו דהיה נכנס החולי במבוי אחד וכל אותו חצר היו נופלין בחולי זה, וקרו לזה חולי המהלך, דהולך וסובב כל העולם כמו שליח ורץ".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רפואה וחיים פ"ד אות י)

[ה]

"תמהנו מרעות תשש כחנו מצרות, שחנו עד למאד שפלנו עד עפר, שלא שלנו ולא שקטנו ולא נחנו מרוב הצרות התכופות אשר עבר עלינו מיום שבעה עשר בתמוז אשר כוח החולי הרע הזה הנקרא בלשון לע"ז חולי הקוליר"ה, שאחד הרואה ואחד השומע יחרד ליבו ויתר ממקומו מראות מרע ממותתן של צדיקים, אחד אנשים ואחד נשים בחורים וגם בתולות חתנים וכלות זקנים עם גערים ויונקי שדים, שכן לילה היו וכן לילה נאבדו, כפתע פתאום בא עת פקודתם, עברה וזעם וצרה, ויורם אלהים חץ פתאום היו מכותם, דאם אמרנו לישא את שמותם על סדר מיתתם ולספר בשבחם יכלה הזמן והמה לא יכלו, כי רבו מלמנות עצמו מספר, למו אבכה וכף אכה, שהן בעוון היו כדומן על פני השדה בכפרים ובעיירות על ההרים ועל הגבעות בכפר בור"ן אבא"ד ובכפר בונא"ר באשי אשר לא ראו אבותינו ואבות אבותינו לעשות בית הקברות בכפרים. וצרות אחרונות משכחות הראשונות, שהן בעוון היתה צרה גדולה בחולי הרע והנמהר לאחד מבחורי חמד נחמד ונעים מיראי ה' וחושבי שמו ואוהב התורה ולומדיה הבן של איש כשר וירא ה' ואוהב התורה רבי יוסף בכ"ר אליא הי"ו שהלך הלך לעיר קו"ש אדאס"י, ובהיות נכנס לעיר נאחז בסבך כדגים הנאחזים במצודה בחולי הנזכר והלך לבית עולמו כרגע קטון. והן בעוון לא הניחוהו להיכנס לתוך העיר, וקבר אותו אביו חוץ למקומו וחוץ לזמנו. והוא עשה כל ההכרח עד מקום שידו הגיעה. אוי לנו שכך עלה בימינו על רוב עוונינו. ואף שמעין המאורע ומקרה רע כזה אירע בכפר בונא"ר באש"י להבן רך ויחיד לאביו ולאמו וזה שמו ח"ר שמואל הלוי נ"ע בן ח"ר יעקב הי"ו, שהיה רך וטוב וקורא ושונה ומחדש בטובו חידושי תורה תורתו דילי, ובפתע פתאום בא אידו, והן בעוון נתעסק ברחיצה ובקבורה מר אביו הי"ו, עכ"פ שם נמצאו ושם היו אחינו בני ישראל הקדושים והטהורים העוסקים בקדשים ויבואו לגוד לו ולנחמו, משא"כ בעוורבי לאיש הנזכר שהיו יחידים בדרך ולא נמצא איש אחד להתעסק עמו. אוי לנו שכך עלה

בימינו. מלכד אשר כשל כח הסבל מפטירת האישה הכשר חכם וירא שמים יעקב מלכד בן רחל זלה"ה, והחכם המעיין כמוהר"ר אברהם שונשול זצוק"ל בעל ס' עשת שן כת"י, דהיה עסיק באורייתא ונהנה מיגיעו. אם אמרנו לספר בשבחייהו אין הפה יכול לדבר וכו'".

(רבי בכור בנימין מלמד ז"ל,
יסד המלך דרוש ט)

[ו]

"עברה וזעם וצרה עברה על קהל עדת ישראל מחולי הקולירא, כי שתו מי המרים ויבואו מרתה כמה בחורים ובתולות אנשים ונשים ובאו במערות צורים חתנים וכלות, ויגל ישראל מעל אדמתו, ראיתי את העם והנם נפוצים על ההרים".

(רבי יצחק אלפיייה ז"ל,
ריח ליצחק צו, ב)

מכת נכפה

[א]

"למדנו רבינו, לאה צועקת וקובלת על בעלה ראובן ואומרת איך שהוא בעלה ל"ע נכפה, וזה החולי היה לו מקודם שנשאה, ועתה טוענת ואומרת שהטעה אותה, ושלא היתה יודעת את זאת מקודם. ואם היתה יודעת לא היתה מתקדשת לו בשום פנים. ועתה שנתקדשה לו ידוע הוא לכל שזה החולי אין הדעת סובלתו ושמאים הוא עליה, ובסיבת זאת הטענה רוצה היא שיכפה את בעלה הנזכר שייגרשנה ויתן לה כתובתה ותוספת משלם, ושאינה רוצה להיות אצלו בשום פנים, כי זה החולי הוא חולי המתדבק ח"ו ל"ע. וראובן משיב ואומר שזה החולי בעולם לא היה לו מקודם שנשאה, אכן בא לו בעולם אחר שנשאה. ואף כי אין חילוק לגבי האישה, כי אין האישה שדהו של האשה כמו האשה שדהו של בעל, וזה הוא דבר פשוט. ואף אם יהיה כדבריה שזה החולי היה לו מקודם שנשאה, אין זה נקרא מום שכופין עליו הבעל להוציא, שלא נחשב עם המומים שאמרו חכמים שכופין עליו להוציא. וג"כ אף אם היה לו מקודם, סברה וקיבלה, כי זה

כמו ו' שנים ויותר שניכר בו זה החולי ואפי' הכי אח"כ נשתתהה עמו וילדה בנים ובנות ולא היתה מקפדת על זה כלום וכו'".

(רבי יוסף קולון ז"ל,

שו"ת מהרי"ק החדשים סי' כד)

[ב]

"פלוגתייהו דראבי"ה ורא"ש בהליכת הרופאים אם [נכפה] הוא חולי המתדבק, כי בשנים קדמונים היו נשמרים מד' אמות שלו שלא יתדבק חליו באחרים, ורופאי זמנינו מחליטים שאינינו מתדבק כלל ואינו מזיק אפי' לאשת חיקו אם איננו מאים עליה".

(רבי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר אהע"ז ח"א סי' קמז)

[ג]

"ידוע הוא שגם בימים שבינתיים המה ידוע חולי, וגם הוא חולי המתדבק ומאום".

(רבי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר אהע"ז ח"ב סי' סב)

מכת פאקין

"פאקין או מאולין דמכה מהלכת היא, יש לגזור תענית".

(רבי יוסף תאומים ז"ל,

פרי מגדים או"ח א"א סי' תקעו אות ג)

מכת צרעת

[א]

"אנו בית דין חתומי מטה נדרשנו מדונא דולא אשת רבי יוסף ברוך על ידי המורשה שלה לחקור ולדעת חולי בעלה הנזכר, כי רצונה להפרד ממנו, אם הדין עמה. ועל בקשתה חלינו פני הרופאים המובהקים הנרשמים למטה שישגיחו באיש הנזכר ושיעיינו בענין חוליו להודיע אלינו מהו לפי אומד דעתם. ואחר ימים שהשגיחו בו ומשמשו אותו וראו עניניו השיבו לנו דבר, וראשונה בא לפנינו

החכם הנעלה הרופא המובהק דון יצחק ואמר שהוא ראה את יוסף הנזכר וחקר בענייני חוליו, ושלפי אומד דעתו הוא מצורע. זה אמר דון יצחק הנזכר שהוא דעתו בענין הנזכר. עוד בא לפנינו הרופא המומחה רבי יצחק ן' אלוז יצ"ו ואמר, שאחר שראה והבין וחקר ענייני חליו של רבי יוסף הנזכר שבדעתו גמר שהוא בובאש שקורין מאל די פראנסייא, ושזה אומד דעתו וסברתו. ועוד בא לפנינו הרופא המומחה רבי אברהם גאני יצ"ו ואמר, שזה כמה ימים הוא היה מרפא את רבי יוסף הנזכר ולא ראה בו סימני צרעת, זולת אולסירה די נאריוזיש שנמשכת מחולי הראש שקורין קאטארו, ולפי שכשנתרפא מנגע אחד נולד אחר יש לו חשד שנמשך הדבר מחולי די בובאש, וזה סברתו שאם יש בו חולי רע, יש אותו שקורין בובאש ולא אחר וכו'. היה זה בשלזניקי ביום עשרים חדש שבט שנת ה'ש"ג ליצירה וכו'.

ובנדון שלפנינו אם הרופאים היו כולם מסכימים שזה האיש החולה העני השי"ת ירפאהו שהוא מצורע, מילתא דפשיטא דכופין אותו להוציא וכו'. אך אמנם אחר שקצת מהרופאים סבורים שזה האיש אינו מצורע אלא שהוא חולה מחולי הצרפתי, וכפי מה שחקרתי ודרשתי מהרופאים לא פסיקא להו שום חולי שיהיו לו אלו המקרים הרעים זולתי הצרעת, מעתה אני אומר לפי דעתי ועניותי שבלי שיתקבצו הרופאים מוזאת העיר שידענו שהם מומחים ומובהקים, ואם הרוב בחכמה ומנין יסכימו שזה האיש הוא מצורע יכופו אותו, ויוציא את אשתו בעל כרחו. ואם יסכימו שהוא חולי הצרפתי או בחולי אחר ממיני הבובאש, ואע"פ שקצת הרופאים הם מסתפקים ומגמגמין לומר שגם בחולי הצרפתי יש לו אלו המקרים, מכל מקום כיון דלא ברירא להו מילתא, וגם שקצת מהם אומרים דבודאי אין לזה החולי הצרפתי אלו המקרים שאמרנו, מעתה לא אסמוך אני על דעתי להקל ולומר שכופין את האיש להוציא בשום חולי ממיני שחין, זולתי בחולי הצרעת על פי רופאים מומחים ומובהקים".

(רבי יוסף ן' לב ז"ל,

שו"ת מהר"י בן לב ח"א סי' ל')

[ב]

"זה מעם למה הזהירה תורה כל כך על הצרעת ולא עשה כן על יתר החלאים, שלא היה זה מפני היותו חולי מתדבק, אלא מפני הטומאה, שהמצורע מטמא

אחרים וכו'. ומפני הטומאה היתה כל ההנהגה הזאת. גם שחולי הצרעת יפסיד האויר, מה שאין כן בשאר החלאים שאינם מממאים את הנפש ולא מפסידים את האויר ומחללים המקדש והמחנה הקדוש. ולא ייחס ראייתו אל הכהן להיותו חכם בחכמת הטבעים והרפואות, אלא מפני שהכהן הוא המזהיר על הטומאות, הוא המטמא את הטמא ומטהר המטהר.

(רבי דון יצחק אברבנאל ז"ל,
ויקרא יג)

[ג]

"שומה בפי ההמון והרופאים שהוא חולי המתדבק, והמזהירין על מגען ועל משאן ועל אהלן וכו'. ובמצורע חמורא סכנתא, שהוא חולי המתדבק, ובני אדם מרחיקין עצמם מכולי מבואה, ומנהגן תורה היא".

(רבי יוסף משראני ז"ל,
שו"ת מהרי"ט אהע"ז סי' יד)

מכה צרפתית [פרנסיא]

"לאה נשואה לראובן זה כמו ט' שנים או יותר ויש לה ממנו בן כבן ח' שנים, וראובן בערש דוי, ולאה אשתו הנזכרת אומרת שיש לה ו' שנים ויותר שבעלה ישען על ביתו ולא יעמוד מחמת חולי כבד שהיה לו ועדיין לא נתרפא ממנו, ושוב טוענת שלפי דעתה הוא מוכה חולי פרנסיא, וחולי זה הוא חולי מתדבק, ולכן בשום אופן אי אפשר לה לעמוד עמו ותובעת ממנו גט וכו'. כד מעיינן בה שפיר נראה לומר דשפיר כייפינן ליה לגרש, וזה משום דאנן סהדי דמה שטוענת ישען על ביתו ולא יעמוד, האמת איתה, אפי' טוענת כן שלא בפני בעלה, משום דרגלים לדבר וידים מוכיחות אחר שהוא בטל לגמרי מחצי גופו ואין בו כח לעמוד על עומדו, ודאי שתם כחו, כפי מה ששמעתי מפי מגידי אמת, שאמרו הרופאים. וגם למענה שאפשר לבא לידי תרופה, גם כזה שמעתי מפי מגידי אמת שזה כמה זמן החזירו אשתו לבעלה בכל עבר ופינה בכרכים ובעיירות למצא לו ארוכה ולא עלתה לו, אלא אדרבה נתיאשו ממנו. וכיון שכן מה נועיל כי נפגע בה להמתין זמן מה. ועל כן מן הדין משום עיגונא דאיתתא ראוי לכופו לגרש. וכפייה זו אינה בשומים, וגם לא בגדוי ושמטא, דאין לך כפייה גדולה מזו, וגם מעושה בישראל פסול. אלא הכפייה היא כך שאומר לו כבר חייבוך רבנן להוציא, ואם לא תוציא מותר לקרותך עבריינא.

זה שכתבתי הוא לפי הטענה שאמרה שישען על ביתו ולא יעמוד, אבל לפי הטענה שאמרה לי שיש לו ריח הפה שהיו לו כמה נגעים בפיו ומוציא לחה סרוחה, ודאי אם יתברר זה כופים אותו לגרש אפילו בשוטים וכו'. והדין המתעסק בענין זה יכוין לכו לשמים לברר הענין, לא יצא תקלה מתחת ידו בנושא חמור כזה, וה' יצליח בידו".

(רבי יצחק אדרבי ז"ל,
שו"ת דברי ריבות סי' תב)

מכת קדחת

[א]

"מה שאומר שהוא חולי מתדבק, כולו הבל, ומי שליבו נוקפו אומר כן, כי ה' יתעלה הוא המוחץ והרופא וכו'. דחולי זה שכיח מחמת עיפוש האויר הנהוג בעיר ההיא, הוה מידי דשכיח, ואין בית אשר לא היה שם חולי זה".

(רבי משה איסרליש ז"ל,
שו"ת הרמ"א סי' כ)

[ב]

"לא ידעתי אם מדינת אונגארן נחשב לנזה יפה נגד מדינת מעהרן, אחר ששכיח הרבה חולי קדחת וחולי הנקרא שעמיר רח"ל, אשר נדבק באנשים הבאים לדור שם ממדינה אחרת, וחולי זה נקרא בפי כל 'חולי רע מכת מדינת אונגארן'".

(רבי שמואל לנדא ז"ל,
שו"ת שיבת ציון סי' פח)

ביקור חולים

[א]

"ואני קיבלתי מרבתי שהמבקר את חולי המגיפה לא ישב רק יעמוד וילך הולכות והובאות בבית עד שילך משם, ובזה אין רשות למלאך המות לשלוט בו לנגפו, עד כאן. ואפשר שכיון שעוסק במצות ביקור חולים והוא עומד והולך ובא והולך ובא, בכח המצוה מבטל ריצות אלו לריצת המלאך המות".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,
מדרש תלפיות דף כ)

[ב]

"אמר המחבר אליהו הכהן, כשהיה אדוני אבי ז"ל הולך לבקר את החולה לא היה זו משם עד שהיה מכריחו לומר 'גדל', ששם י"ג עיקרים. ועד עכשיו לא ידעתי טעמו של דבר, כי בודאי היה הטעם כדי להצילו שלא יכריחו המלאך המות לכפור באלהי ישראל".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
תוכחת חיים פר' ויחי)

[ג]

"בן נוהגין שלא לבקר חולי המגיפה, זולת חברת המיוחדים לזה בבצע כסף ובכסף מלא".

(רבי יוסף מולכו ז"ל,
שלחן גבוה יור"ד סי' שלה אות א)

[ד]

"הסכמה מהחברה קדושה של 'ביקור חולים' יכב"ץ ואלהים יכוננה עד עולם סלה, דבזמן דבר בעיר פטורים מליך לביקור חולים. הגה זה דעושה ליבו כלב אריה ומקיים אשרי משכיל אל ד'ל ב'יום ר'עה, ראשי תיבות דבר, ימלטהו ה', שלא ידבק בדרך מאומה ויהיה ניצול שלא יפגע בחולי רע או במגיפה וכיוצא".

(רבי אברהם פאלג' ז"ל,
אברהם אנכי תהלים מא)

[ה]

"ראינו שמת במגיפה בחולי מטורף, ואין מבקרין אותו לחולי זה, כדי שאיש זה יצוה לביתו כראוי, שיכנסו שם בני אדם ויאמרו לו שיצוה לביתו, ויתרו בו שידע למקום שהולך ולפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון".

(רבי שמואל די מודינא ז"ל,
שו"ת מהרשד"ם חו"מ סי' שמו)

[ו]

"ועוד אני משבח ומברך אותם תמיד לאנשים כשרים ויראי שמים שעומדים על

נפשם לעשות מצות ביקור חולים בזמן שיש דבר ומגיפה בעיר לתפ"ץ, דהגם שפסק מור"ם שחייב לבקר את החולה אפי' יהיה חולי המגיפה וכו', כבר השבתי על דבריו בסה"ק נשמת כל חי דלדידי ליכא חיוב מצות ביקור חולים בזה וכו', ומכל מקום העלתי שם דנראה ודאי דמי שאינו מתיירא ואינו בורח מן העיר מדבר באופל יהלוך ואינו מתנהג במנהג הלועזים בקונטאמס"ו [הסגר], ובלאו הכי הוא מעורב ביניהם, הרי לגבי דידיה איכא מצות בקור חולים ולקבור מתים וכדומה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, ורבים מיראי ה' עושים כסדר הזה ואינן ניזוקים כלל ולא תאונה אליהם רעה בעזה"י".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,

תוכחת חיים פר' ויחי)

[ז]

"וכאשר ראינו בעינינו להרב כמוהר"ר אברהם ן' עזרה זצוק"ל בשנת תקע"ד במגיפה גדולה חסד לאברהם נפלאים מעשיו, ולהגביר הצדיק החכם המרומם כמו"ר רבי יעקב ן' גבאי זלה"ה בחולי רע כבד מאד שנת תרכ"ה, וכן היה עמו החכם השלם המשגיח על חברא קדישא של ביקור חולים כמו"ר רבי יצחק איסטרונגו נ"ע וזאת לפנים בשנת תקצ"ב, והנלוים עמהם, אשריהם ואשרי חלקם. וחייו ולא מתו, ולא נגע בהם החולי כלל, לא להם ולא לסייעתם חברים מקשיבים שהיו עמהם".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,

ספרי חיים ראה עו, ב)

קבורה

[א]

"משרתי הקברים העושים חפירות לנקברים ומתקנים המצבות וכל צרכיהם, דטורחים טירחא יתירה בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ויותר בזמן דבר ומגיפה דנפשם בכפם ואינם נותנים מנוחה לגופם לא ביום ולא בלילה, דהיה ראוי שתהיה פרנסתם בריוח וכו'. ואלו המשרתים של הקברים נומלים

פרם קבוע בכל שבוע ומרויחים פחות, וסוף סוף אינם רואים סימן ברכה ומתים עניים מרודים וכו'".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

מי החסד פר' בראשית אות לה)

[ב]

"דרוש שדרשתי להחכם השלם והכולל כמוהר"ר רפאל ׳ן יקאה ז"ל שנת תרי"א שמת במבחר ימיו בחולי רע במגיפה לתפ"ן, ומת חוץ לעיר, ולא זכה לקבורה כראוי לו, והיה חריף וטוב לשמים ולבריות".

(רבי מאיר שלמה פארינטי ז"ל,

אמרי שפר דרוש ד)

[ג]

"רפאל לוי הוחזק באח שהיה לו בארץ רחוקה, ורפאל לוי הנזכר נפטר לבית עולמו בלא זרע, ונשארה אשתו זקוקה ליבם. ואחר ימים נתקבל עדות זה על היבם בבית דין. במותב תלתא כחדא הוינא אנחנא כי דינא דחתימין לתתא כד אתא קדמנא משה נתן יצ"ו, ואחרי האיום והגזום הראוי לעשות קם על רגליו והעיד בתורת עדות גמורה איך עתה קרוב לארבעה חדשים בהיותו בעיר קוסטאנטינא בא אליו איש אחד, ושאל לו אותו האיש מאיזה מקום, והשיב אני תושב עיר אישקופיא. אמר לו ומכיר אתה לאחי רפאל לוי, והשיב לו אני הכרתי אותו, וזמן הרבה יש שנפטר לבית עולמו בלא בנים, ואשתו נשארה זקוקה. ובהיותם שניהם מדברים הגיעו שני נפטרים שהיה זמן מגיפה, והם שניהם הלכו לעשות לוייה לנפטרים. ומשה נתן העד הנזכר אמר שבאותו פרק הרגיש בעצמו שניגף ממגיפה ונחיה ונחלה ומיד הלך לביתו ונפל למשכב בקדחת עזה. ויהי ממחרת באו חברת בקור חולים לבקרו ואמרו לו מדוע היה יושב לבדו בבית אחד מוטל על ערש דוי ואין איש דורש אותו, שיותר טוב שילך בבית ההקדש ששם יספיקו צרכיו מכל מה שיצטרך, והוא נתרצה, והוליכוהו להקדש על משענתו, ומצא שם לאותו האיש ששאל לו על רפאל לוי, והיה מוטל על ערש דוי מוכה ממגיפה מתהפך מוזן אל זן עד שיצאתה נשמתו מוטל על פניו, ומיד באו רוחצים ורחצוהו והוליכוהו לבית החיים. ושאלו לו ב"ד ואתה כשראית אותו

האיש שנפטר היית מיושב בדעתך, והשיב אמת שהיה לי קדחת עזה, אבל הייתי מיושב בדעתי כשאר כל אדם וכו'".

(רבי שמואל די מודינה ז"ל,
שו"ת מהרשד"ם אהע"ז סי' רל"ט)

[ד]

"פעם אחת בהילוך ב"מ עשה לוייה לאיש שמת, ואחר לוייה הלך מיד לבית הכנסת להתפלל מגחה וערבית. ואח"כ לובש מלית קמן שלו בברכה כי עדיין יום. והתחילו לתפור התכריכים ולחפור הקבר, ואמרו לו שאינם יכולים לגמור ביום. ואמר קוברים אותו בלילה בנרות, כי כן ראה מעשה לקבור המת בשעת ההילוך בנרות".

(רבי יוסף ב"ר משה ז"ל,
לקט יושר יור"ד ח"ב עמ' צו)

[ה]

"בעת המגיפה שופכים סיד על העצמות כדי שישרפו ולא יתפשט מהם הדבר".
(רבי מאיר ליבוש ז"ל,
מלבי"ם עמוס ו, י)

[ו]

"הדרך הוא שזוהרו העם מקבור את המתים במגיפה, ובפרט החללים ששכבו ימים רבים בלי קבורה, שמעלים עיפוש ודבר ויתדבק בקוברים, ורק יפרישו אנשים מיוחדים לזה, והעם יזהרו מן הקוברים פן ידבק בהם הדבר".

(רבי מאיר ליבוש ז"ל,
מלבי"ם יחזקאל ל"ט, יג)

[ז]

"בערב יום הכיפורים יש קצת יחידים שרגילים לילך חוץ לעיר סמוך לפתח שנקרא זנב ארוך היינו קורא לונגא, לשוח בשדה שהיה בזמן המגיפה בית החיים

ונקבר שם מחכמי אומתינו, וקבלה בידינו שנקבר שם דון יצחק אברבנאל, ואומרים שם על קבריהם התפילה הכתובה".
(כתבי הקבלה של רמח"ל עמ' 301)

[ח]

"מצאתי בשו"ת ב"א החדשות דבשנת תק"ל היה שינוי אויר ובכל האקלים הזה כמעט לא היתה עיר אשר לא חילה ה' בה בחולי הדבר רח"ל, ואז הקוברים קברו במקום שמצאו".

(רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון ז"ל,
שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' יד)

ניחום אבלים

"בעת ההיא אין איש הולך לנחם משום בעיתתא".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,
שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' עח)

גמילות חסדים

[א]

"סדרים רבים וטובים נעשו בבני עמנו בעת המגיפה, מרופאים ישרים ובקיאים, ובית גדול הכינו עם מימות כסאות ושולחנות לצורך העניים החולים אשר לא השיגה ידם להחיות את עצמם, ויפקדו עליהם ממונים מאת ראשי הק"ק להשגיח עליהם בהשגחה ראויה ונכונה, וכל אחד מהק"ק התנדב נדבה מליבו לצדקה לסיוע עניי עמנו באופן ישר עד שלא נמצא שום עני חסר די סיפוק וצרכו".

(רבי אברהם מאסראן ז"ל,
הגלות והפדות דף יב)

[ב]

"ויצו הדוכס על היהודים לעמוד שם במשמרת סגורים בבתיים ארבעים יום, כי עדיין היו מהיהודים גופים בלתי נקיים מאבעבועות המגיפה, ויעמדו שם

האומללים מושכבים בארץ, והלואי היה שם תבן מספיק לשכב עליו, והרבה אשר היו אמונים עלי תולע חבכו אשפתות ואין לחם ואין כל עד כי השקיף ה' ממדומים כי לא יבושו הבוטחים בו, וישם בלב אחינו בני מוריניסי ופארמיינינו וכל ביבותיהם ויתנדבו חיטה ומעות, וישלחו לעזרת עם ה' הגולים, והפקדו ממונים מאת בני הגולה על הנדבות הבאות ויחלקו אותם בשוה".

(רבי אברהם מאסראן ז"ל,

הגלות והפדות דף יז)

[ג]

"כאשר ראינו בעינינו ושמענו באזנינו, דרוב המתים שהיו בשעת המגיפה ודבר היו מחמת הרעב שלא היו מרחמים אלו על אלו, וכיון שבאה פרנסה ממדינות אחרות היו בעלי זרוע משלוח ידם בראשונה ואמרו חייד קודמין, והיו מכינים ומזמינים ליום הצרה לימים ארוכים מחמת קטני אמנה שהיה בהם, ומחמת זה היו מתים הרבה בעורבי, ונשארו כמה אלפים ורבבות יתומים ואלמנות חסידים ואנשי מעשה נאספו, וגדולי הדור ובעלי תורה חסרו לנו".

(רבי יעקב סג"ל ז"ל,

שם יעקב דף סד)

[ד]

"בזמן מגיפה ב"מ משכירין שומרים לשמור לעניים ומספקים לחולים כל צרכיהם עד שמתרפאים".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,

מעיל צדקה תתתי אות קא)

[ה]

"לטובת אחינו מיושבי עה"ק צפת תוכב"א, בכדי יכולתינו עשינו להספיק להם צרכיהם כצאתם את העיר, הכצעקתם הבאה אלינו, כאשר החל הנגף שם זעקו ונמלטו, משם שם להם חוקי חיים לכלכלם לחם ומזון בכל המקומות אשר נדחו שמה על פני השדה וכו'".

(רבי מנחם מנדל מויטבסק ז"ל,

ספר תולדות רמ"מ מויטבסק עמ' תנה)

[ו]

"גם יקירי קציני עדתי סבכו בעזר ה', כי המחלה הזאת בל תפרץ גדריה בעניי עדתי פה, וכיום אידם לא מרחוק עמדו לבוא לעזרתם, כי ברית כרותה לחולי רע ושמורה וערוכה זאת, כי חסרון המזון תויק לגויה בעת הזאת, אם אז אוכל נכרת מפי אדם, היא נפלה עליו בתעצומות ועוז ואין שלטון נגדה. ולזאת אזרו בני קהילתי מתניהם ולא עצרו מלהביא לבית איש ואיש נדבתו כיד ה' הטובה עליהם, זכרה להם אלקים לטובה להיות נוונים עניי ודלי עמנו פה, ובעזה"י עלתה ארוכה לשכר בת עמינו. ישמח לבי ותגל נפשי בישועתם, כי הפליאו לעשות יחידי קהילתי אשר הטיבו עם עניי עדתי בימים ההם. ואעידה לי עדים נאמנים על זה מכתב התודה הלומה פה אשר נשלח הגה מאת מלכינו יר"ה אשר חיים ברצונו הטוב בהגידו לתבל במגיד חרשות שמחת ליבו על כל אשר נעשה פה בעדתינו עם העניים האומללים להחיות ברעב נפשם ולהסך בעדם מבלי נתון לבוא המשחית במכון שבתם".

(רבי עקיבא איגר ז"ל,
אגרות רעק"א עמ' קיב)

[ז]

"והרופאים אשר בקריתנו ובפרט רופאי ישראל וכל משמשי החולים שהיו ממונים על זה בזמן המגיפה, כולם זריזים יומם ולילה לא ישבותו, לא שקטו ולא נחו בין לעשירים בין לעניים, כאפס דמים ובלי בצע כסף, האם לא נודה ונמלא פה תהלות לאלהי ישראל אשר סבבוני באנשי חסד ורחמים כאלה".

(רבי משה סופר ז"ל,
דרשות חתם סופר דף סב)

[ח]

"גם לעשירי עם הכורחים מן העיר לכפרים וכדומה, יהיה השגחתם על עניי העיר ועל החולים להיות שולחין להם ממון הרבה איש כמתנת ידו ומידי דמיון, להחזיק ביד החולים לצורך רפואתם. דאע"ג שהם פטורין ממצות עשה של ביקור חולים מחמת יראה ופחד שמא ח"ו ידבקו, מ"מ חיוב מצוה התלויה בממון, ממונם לא פלט, והרי הם חייבין לסייע בממונם בכל מה דאפשר, הן בענין רפואת החולים, הן בענין שמירתם שלא יהיו החולים בלתי שומר, ובפרט בלילות שהוא

סכנה גדולה היותם בלתי שמירה, וגם לחזק ביד העומדים על המשמר שיהיה להם מאכל ומשתה כדי שיהיה להם כח כדי לעמוד ולשרת בזה בכל ליבם ובכל נפשם, זה הוה להו כאילו הם בעצמן מקיימים מצות ביקור חולים, דקיימא לן כי גדול המעשה יותר מן העושה, ובפרט בעת צרה ומצוקה, כי צריכין הם לרחמים לעשות צדקה וגמילות חסדים לבל יפגע בהם מידת הדין חלילה, ובשכר זאת משכורתם שלימה שיהיו ניצולין ושמורים מכל דבר רע, וחיו יחיו ברוב עושר וכבוד הם ובניהם עד עולם".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

תוכחת חיים פר' ויחי)

[ט]

"ועיני ראו ולא זר מעשה ה' כי גורא הוא, בתלמיד חכם אחד כשר וירא ה' וחזרן במצוות ובמידות טובות ונדיב נדיבות הגם שאינו עשיר, אדרבה היה נצרך מאחרים, ועם כל זה דרכו להטיב לכל ולהכניס אורחים בתוך ביתו. ופעם אחד בא אחד אורח בתוך ביתו, בוכה בקול מר שלא היה לו מקום ללון, ואע"ג שלא היה ת"ח זה האורח, נכמרו רחמיו וקיבלו בתוך ביתו בסבר פנים יפות ובשמחה ובטוב לבב. והיה שכרו שאירע באותן הימים שהיתה שריפה סמוך לביתו ממש ולא היה אפשרות שינצל ביתו בדרך טבע, עד שנעשה הבעל הבית יאוש מביתו, כי ראה כי אין עוזר ואין תומך. ומן השמים רחימו עליה, וניצל הבית משריפת אש. ותלו הדבר בחוש הראות שהיה בזכות המצוה מהכנסת אורחים שעשה עם האורח.

והן שני היה גם אחר שזה היה בין פוריא לפסחא, וכבר היה דבר ומגיפה בעיר בר מינן, ואירע לו גם אחר שלא נשמע בתוך בני ביתו שום דבר ומגיפה, כדי שיהיה שקט ושאנן בביתו כל ימי החג, כמו שאירעו לאחרים בר מינן שהוכרחו לברוח על ההרים ועל הגבעות ועזבו ביתם הצריהם וטירותם. והגם שהיה חששא בדבר, עם כל זה היה גם מן השמים, גם בתוך גם שהיו ניצולים ושמורים. גם דבר זה תלו הדבר שהיה בזכות מצוה זאת של הכנסת אורחים שעשה עם האורח. ועוד בה שלישיה שבא לו בסיבתו, ברכה ממקום אחר, וממרחק תביא לחמה, על ידי גלגול דברים, וזהו שכרו בעוה"ז שהוא הפירות, צא וחשוב על אחת כמה וכמה כפולה שכר העוה"ב שהוא עיקר הקרן".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

תוכחת חיים פר' וירא עמ' עה)

[י]

"דרשתי בתשלום השנה של פטירת הישיש הנבון ומעולה כרבי אשר המכונה מוריניו הכהן נ"ע, והיה זה בק"ק אורחים יב"ץ בחדש שבט שנת התקפ"ז ליצירה. ידוע הדבר ומפורסם הענין בעיני מורי ורבותי החיוב המוטל להוריד דמעות על אדם כשר, ובפרט על האי סבא יקרא המאושר הלזה דהיה איש תם וישר מכבד התורה ולומדיה. וכמה השתדל בכפר בונא'ר באשי בשנת התקע"ד והתקע"ו, והתקע"ט שהיו הולכים מבני עמינו לכפר בתים לבריחים מחמת המגיפה לתפ"ץ, והוא היה משגיח לתור להם מנוחה בכל פינות, כי מושל הכפר נתן לו הממשלה, דבלעדיו לא ירם איש את ידו. ועשה כמה טובות לאחינו בני ישראל".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

חלקם בחיים דרוש ט להספד)

[יא]

"הגביר רודף צדקה וחסד כמוהר"ר סיניור יהודה סיד ז"ל וכו', המלכד צדקותיו הרבים גדולה שבגדולות במעלות הצדקה היא הלואה, שתמיד היה מלוה לכוללות העיר בלתי שום ריוח כדי לחלק לעניים בחג המצות ולהלבשת עניים וכו'. כן יברך ה' אותנו לקיים מצות פריעת בעל חוב לכל מה שהייבים כוללות עירנו להגביר הנזכר ז"ל ולשאר הגבירים הי"ו אשר הלזו בימות הקיץ לצורך הוצאות כוללות העיר מחמת חולי הקוליר"ה לתפ"ץ".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

צדקה חיים דרוש כט להלבשה)

[יב]

"היכא דאירע דבר או מגיפה או חולי רע בעיר, דמי שהוא פרנס על הציבור לא יזוז ממקומו לברוח ויעש בריחים המאריה דאתרא, הן בעבור לפקח ולהשגיח על צרכי רפואה ומזונותיהם כי נפסק המשא ומתן, והן לתת אבירות ובטחון לכל מי שלא השיגה ידו לברוח, כיון דיש להם להשען דרב עמנו להתפלל בעדנו ועשות לימודים וצדקות לקבץ על הגבאות, דעל ידי זה תפסק הרעה ולא ימות מכל לבני ישראל".

(רבי אברהם פלאני ז"ל,

שמו אברהם ח"ב סוף דרוש ה לתשובה)

[יג]

"לא שלונו ולא שקטנו מכל אלו הצרות תכופות זו לזו בא עלינו הצרה הגדולה הזאת של הגביר החכם כמוהר"ר סיניור יהודה סיד [בעהמ"ח ס' יסד המלך] ולה"ה, אשר ראה ראינו כמה הפליא לעשות בחולי הנוכח, אשר השגחתו היתה על חכמי ישראל ה' עליהם יחיו ועל העניים ועל האביונים ועושה ומעשה ואין ספק אצלנו שהחיוב מוטל עלינו לספור לצרה ולבכותה על אבידה כזאת שאבדנו, אוי על מה שהיה מזכה לאחרים ומתנתו היתה מנה אחת אפים, ועשה חבילות חבילות של מצוות קבועות לדורות, הושיב ישיבה בראש, ובית מלאה ספרים בארבע פינות, ומר ניהו גופיה עוסק בתורה ומחדש בטובו פרפראות לחכמה ורודף צדקות. וסופו הוכיח על תחילתו שהלך לבית עולמו ביום הזה שהוא מוצאי יום הכפורים שהוא ודאי ודאי מזומן לחיי עולם הבא בלי העמדה לדין וכו'. ואם בשאר אינשי דעלמא שזכו להפטר מן העולם במוצאי יום הכפורים מזמונים לחיי העולם הבא, כל שכן וק"ו למי שזכה לתורה ולמצוות ומצות הצדקה אשר היא שקולה ככל התורה כולה, כאשר יעידון יגידון כל אנשי עירנו שיעור הצדקות אשר פעל ואשר עשה בגופו ובממונו. ומה גם שזוה שנים עשה מצוה קבועה לדורות להלביש ערומים ולכסות בשר ערוה בבגדי הלבוש אשר קוראין אותו רומ"י שהוא יקר הערך, אין ספק שזכה להלביש עצמו בבגדי ישע בגדים רוחניים.

ולי הצעיר ס"ט לי נאה ולי יאה להללו ולשבחו במצות הצדקה הלזו, ומה גם אשר יש קרוב לארבע שנים שהיה העיר בדוחק גדול והיינו בצער גדול על המנהג הקדוש והגורא אשר נוהגים בכל תפוצות ישראל שבר"ח מכת נוהגין להלביש ליתומים ואלמנות וצנועים ה' עליהם יחיו בבגדים ומלבושים ומעות לצדקה. ובאותו הפרק היה העיר בדוחק גדול, והלך הלכתי אני הפעוט אצלו בשליחות גדול אדוננו מעלת הרב הגדול מופת הדור [רבי חיים פלאג'י] עתרת החיים והשלום אשר כסאו יהיה נכון לעולם אכי"ר, וכה דיברתי אליו דברים המושכים את לב האדם על ענין ההלבשה, ותיכף ומיד נכמרו רחמיו ולקח כל המלבושים ויצא ערב בעדינו, ונתקיימה המצוה הזאת על ידו. תנצב"ה. ויקויים בו מקרא שכתוב והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספק, מלבד שאר צדקות אשר היה דעתו לרחם על העניים והצנועים ה' עליהם יחיו, וראשון לכל דבר שבקדושה, שכאשר יצאו גבאי צדקה העי"א הוא היה מתחיל במצוה כמנה יפה אחת אפים. ופעם אחת צוה אותי ולהרב השלם הרב המופלא כמוהר"ר נסים חיים מודעי

נר"ו להתעסק בגביה אחת בחול המועד לעניים וצנועים העי"א, ושאם ח"ו יסרב אחד מהם שלא ליתן, לתת לו ידיעה והוא יפרע בעדו. ויצאנו לגביה גדולה לצורך המועדים לדפוק על דלתי המתנדבים בעם העי"א וכו'. ברוך ה' אלהי ישראל אשר בחר בנו מכל האומות אומה נבחרה, גבירים רחמנים בני רחמנים מזרעו של אאע"ה, והוא התחיל במצוה רבה כזאת להתנדב מתנה ראויה להתכבד. ודעתיה עלן איך יצא הדבר, ושמה שמחה גדולה על הצדקה גדולה כזאת לרחם על ישראל הקדושים והטהורים העניים והאביונים והצנועים בעלי כבוד וכו'. ופעל ועשה כמה צדקות לקרובים ולרחוקים לעניים ולצנועים העי"א. וכל שכן למעלת התלמידי חכמים הי"א עמלי תורה, כידוע לכל באי שער עירנו בעורבי לתפ"ץ בחולי הקוליר"ה אשר היו עטופים ברעב מכמה הרפתקי דעדו עלן. והיה דעתו על עניי ישראל לרחם עליהם להיות עושה ומעשה, וקיים ממש נותנה ואינו יודע למי נותנה, לשלוח בשר למעלת תלמידי חכמים העי"א היושבים בכפרים ויושבי אוהלים לשלוח בשר בכל שבוע ושבוע. וקיים ממש ומבשרך לא תתעלם וכו'. ומנהג אבותינו וכמה אנשים צדיקים וחסידים נוהגים בכלל הצוואות אשר הם מזהירים לזרעם לקיים דברי רז"ל, דהיינו ליתן צדקה משעת היוצאת המת מן הבית עד עת הקבורה לחלק צדקה לעניים ולאביונים. וכאן נמצא וכאן היה המאושר הלזה אשר אנו עסוקים בהספרו ששבח לאל יתב' אשר נדבה רוחו אותו דחילקנו מעות לצנועים ועניים וליתומים ואלמנות העי"א כיד ה' הטובה וכו'. וצויה שלא יאמרו עליו שום שבח כי אם דוקא על שהיה מוסר נפשו על קידוש ה' נגד כל הגוים ערלי לב להכות על קדקדם להצלת ישראל ולקדש את ה' ברכים וכו'".

(רבי בכור בנימין מלמד ז"ל,
יסד המלך דרוש ט)

[יד]

"הא ודאי אוזן ששמעה את אשר עבר בין הגורים במחנה העברים חמת זו מבריה, כי מזה שלש שנים דבקו צערי"ם, רעב כבד על הארץ, ואחרון הכביד המחלה הנוראה חולי רע קולירא אשר פשה הנגע בעיה"ק ת"ו, ויצא חצי העם בגולה להמלט על נפשם בכפרי הגוים באתרא דלא שליט רוח רעה מחלה נועה, והוצרכנו לחוב בדמינו סך רב ועצום לתת עזר וסיוע לכל העם היוצא מן העיר, ולתת סיוע לנשארים בעיר, כי לא מצאו להביא טרף לביתם, והוצאות שומרי

הבתים על בתי בני ישראל מפני גוים מפני לסטים, והוצאות שומרים לחולים, והוצאות ביקור חולים וגמילות חסדים, כי חלה ה' חלאים רעים מינים [שונים] אשר אם באנו לספרם ולבארם יכלה הזמן".

(רבני עיר מבריא,
מגנני ירושלים עמ' כא)

[טו]

"דחק ונכנס חולי הקולירא והוכרחנו למשכוני נפשין לקחת מלוה למעלה מל' אלף גרוש וכו' למהר לשלח את יושבי עיר הקודש [מבריה] ת"ו אל ראשי ההרים שתי ערי הקודש צפת ופקיעין וכו', כי אין החולי הנזכר שולט שם".

(רבני עיר מבריא,
יסוד המעלה ח"א עמ' רמט)

[טז]

"פלונסק, הנני נותן בזה תודתי וברכתי להמתנדבים בעם הגבירים דפה עירנו, אשר בימי המגיפה ששררה פה רח"ל הראו רגשי לבבם הטוב לרחם על העניים והחולים, ויזילו מכיסם כאלף וארבע מאות רו"כ".

(רבי צבי יחזקאל מיכלזון ז"ל,
ספר פלונסק עמ' 178)

[יז]

"סיפרה לי אמו מרת אמו ז"ל על אביה מו"ז הקדוש זצ"ל שהיה הולך בימי המגיפה לתפ"ץ במבואות האפלים כלילות ופניו רעולים, אין נראים כי אם עיניו דוקא וגם הם במכחול, לספק מזון לחולה ולהעירו לאכול בעל כרחו".

(ספר תקנות חכמי מכנאם עמ' 27)

תפילה

[א]

"ישראל נקראו עם סגולה מכל העמים, לפי שיש להם תורה ומצוות, שיש להם סגולות נפלאות, לא עשה כן לכל גוי, לפי שהמצוות פועלים בהם למעלה מן

הטבע. כי אנו רואים כי שליה ציבור אחד מעוטף בטליתו באומרו י"ג מדות וכיוצא בזה, משיב הרוח ומוריד הגשם, ועוצר המגיפה, בלי סיבה ובלי טבע שיחייב דבר זה, כי אין קישור בין זה לזה. אבל הם פועלים בזה בסגולה נפלאה, בסגולת התורה והמצוה שיש בה סגולה להמית ולהחיות ולהוריד הגשם ולעצור המגיפה".

(רבי אברהם סאבע ז"ל,
צדור המור שמות ה)

[ב]

"כשרואים האומות לישראל שמקיימין המצוות ויוצאים מעוטפים בטלית ואומרים שלש עשרה מדות ומורידים הגשם בעתו ועוצרים המגיפה, אומרים כי בזה הם חכמים גדולים כולם בכלל, וזהו ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וזה פלא גמור, כי בכולם לא נמצא בהם אלא איש פרטי, וישראל גוי גדול כולם חכמים כולם נבונים כולם יודעים את התורה. באופן שבקיום המצוות ה' קרוב אליהם ועונה אותם בתפילתם".

(רבי אברהם סאבע ז"ל,
צדור המור פר' ואתחנן)

[ג]

"היא שעמדה לנו התפילות והצדקות שנברו עלינו חסדי ה' שלא גברה המחלה כ"כ בעירנו כ"ה".

(רבי עקיבא איגר ז"ל,
אגרות רעק"א עמ' קטז)

[ד]

"והיה פלא גדול בערב ר"ח כסליו אשר הרבינו בצום וכתפילה ובצדקה, והיה כליל עש"ק בבהכנ"ס כמו ביוה"כ בתפילה נעילה, ובאותו הלילה קודם אור היום כשעה חמישית, שאז רחמים גוברים, ראו רכים שבא מצד המזרח לתוך העיר מן השמים אש מתלקחת, והיה ככל העיר כאילו היה ח"ו שריפה גדולה כל כך מאור האש ההוא, ושמעתי על ידי עדים שראו שהלך האש על הבהכנ"ס וזקף עצמו כקומת אש ואח"כ נעלם מן העין. והיה מאותו היום נפסק לגמרי המגיפה.

בישראל נפסק ב' ימים מקודם, והיה עוד בין אינו ישראל הרבה. ובשחרית איזהו אשר היה בסכנת מות מקצה היום שלפניו, ושוב נפסק לגמרי, לא נחלה שום אדם. גם בכל הסביבה פה לא בא לשום מקום עוד, תמורת אשר לא הניח שום מקום. וכתבתי כל זה כאן למוכרת עולם".

(רבי אליהו גוטמכר ז"ל,
יריעות שלמה ח"ב עמ' 712)

[ה]

"יש להשיב כהלכה לאותן שאינם יודעים האיך נענה אדם בתפלה בהתפללו על חולה והוא נתרפא, הרי הוא כמו השתנות חלילה אצל הבורא הפשוט האמיתי. אך הענין הוא באמת מפי עליון לא תצא הרעות, רק האדם הוא מקושר בכל העולמות, ומחמת חטא הוא נפסק מהקשר עליון ונופל בענין חולי רע רחמנא ליצלו, ואחר שבא הצדיק ומתפלל הוא מקשר את האדם הזה בשורשו כבתחילה. ולכן נקראת תפילה, כי תפילה הוא מלשון התקשרות כמו (בראשית ל, ח) נפתולי וכו', ונמצא ממילא מתרפא. ולפעמים אין מועילו תפילה חלילה, כי יש עליו קטרוג חלילה, ואז צריך לקשרו בעולם הגדול הנקרא תהילה, כי תהילה הוא מלשון (עיי' איוב מא, י) ואחריו תהל אור וכו', כי שם הוא רק אור גדול, ואין כח בדין לקטרג שם, והוא רחמים גמורים, ושם נמתק הכל. ולכך נקראים שירי דוד מלכנו 'תהלים', שיכולין לפעול על ידם הכל ואין שטן ואין פגע רע".

(רבי אלימלך מליזענסק ז"ל,
נועם אלימלך הוספות ליקושי שושנה)

[ו]

"גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם ברוך הוא וברוך שמו שלא מצאתי אז בעת בואם עת ופנאי אפי' לקרות, אשר היה כל העולם שרוי בצער מהחולי הידוע רח"ל, ומחמת גודל הצער ורוב הטירדות אשר הקיפוני אז מאחינו בני ישראל אשר שמו פניהם אל עצי עדן, סבבו אל האטד לעורר עליהם רחמים גדולים אשר הם צריכים בעת הזאת, מלבד עבודת הקודש אשר עלי מתורה ותפילה".

(רבי משה טייטלבוים ז"ל,
ישמח משה דף סט)

[ז]

"בספר מגיד מיישרים ז"ל נתן מעם על מה שאנו רואין בחוש הראות שבזמן המגיפה כל מה שאנו מתפללין ומתחננין לפניו יתברך הדבר מתרבה ומתחזק ביותר. והשיב שלעולם התפילה מועלת הרבה בכל ענין, ומי כה' אלהינו בכל קראנו אליו. אלא שכל זמן שאין ישראל מתעוררים בתשובה ובתפילה, אז אין השמן מקטרג ואין גותן דעתו על ישראל להחזיק עליהם, באומרו כי כיון שכבר ניתן לו רשות א"כ מעט היום ומעט מחר ימית את כולם ויעשה כליה בשונאיהם של ישראל. אך בראותו שישראל נתעוררו לבקש את פני ה' ויודע כי אל כבוד לא ימאס ומיד יתייחד אליו הדיבור רב לך, אז מיד מבקש לטרוף יום או יומים קודם שתתבטל הגזירה. ואדרבה זוהי הוראת טובה לישראל כי מיד יכלה ותעבור המגיפה מעל ישראל ולא ימותו".

(רבי נתנאל חבובא ז"ל,

קרבן נתנאל עמ' תקכא)

בית הכנסת

"בענין תפילה בבית הכנסת, לדעתי זה אמת שהקיבוץ במקום צר אינו נכון, אבל אפשר להתפלל כתות כתות, ובכל פעם במתי מעט, ערך ט"ו אנשים, ויתחילו כאור הבוקר, ואחריה כת אחרת, ויהיה מיוחד לאנשים אלו באיזהו זמן יבואו להתפלל שם. וכן במנחה. ולומר אחר תפילה ערב ובוקר תהלים איזה מזמורים שיבחר מעב"ת. ואח"כ הנוסח 'אל רחום שמך, עננו ה' עננו, מי שענתה. ויהי רצון אחר תהלים, ולהזכיר בתוכו גם על המלך יר"ה וזרעו ושריו וכל שוכני ארצו. ולומר בבוקר ובערב אחר פרשת התמיד בציבור כל נוסח פרשת הקטורת, 'אתה הוא שהקטירו וכו', ולומר אח"כ נוסח הריבון הנדפס במעמדות ביום א' אחר הקטורת. ולחוש שלא ידחקו אנשים יותר מהסך הנ"ל לבא לביהכ"ג, ואפשר ע"י עמידת שומר [מהרשויות] להשגיח בזה, שמאחר שיש כבר כפי המספר אל יניחו לאחר לבוא לשם עד אחר שישלימו הם. תעריכו מבוקשת זה [לרשויות] ושכן נכתב לכם ממני להתנהג כן. ואם יסרכו טוב להעריך [לרשויות] דפה, ובודאי תצליחו אם תזכירו שמי שהזרתי אתכם שלא להיות קיבוץ גדול בביהכ"ג במקום צר, ושיעצתי לכם כסדר הנ"ל, וגם האזהרה באמירת תהלים, ולהתפלל גם על המלך יר"ה".

(רבי עקיבא איגר ז"ל, אנרות רעק"א אנרת עא)

תפילה בציבור

[א]

"כשארי עלה לעיר הקודש ירושלים ת"ו, הגם כי היה מגיפה בעיר לתפ"ץ, אפילו הכי הלך ביום ראש חודש לבית הכנסת הגביר השר הגדול ראש וקצין כבוד סי' משה מונטיפיורי הי"ו עם הגברת רבת המעלות המעטירה מרת יהודית תמ"א ובני ביתם, עלה לספר תורה והתנדב ממון רב לצורך עבודת בית הכנסת".
(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
חיים תחילה דף טז)

[ב]

"כבר הגיד לי סוחר אחד בזמן מגיפה לתפ"ץ שהיה הולך לבית הכנסת להתפלל בציבור, והוכרח להתערב שם עם השומרים את חולי המגיפה, והיה מתפחד מאד. ואמרתי לו 'התפלל ביחיד ולא תלך להפחד'. ואמר לי 'ידוע לאדוני שאיני יודע אפילו קריאת שמע, ואם אתפלל ביחיד מה תפילה אומר לפני הקב"ה, אחר שאני ריקם מכל, אבל כשאני הולך לבית הכנסת יכול אני לענות אמן וקדיש וקדושה וברכו, ולשמוע קצת דברי הגדה, ובה תתנחם נפשי'. ואמרתי לו 'ישך כוחך'.

(רבי יצחק מולכו ז"ל,
ארחות יושר פ"ב)

שליח ציבור

[א]

"אם שואלים לצדיק רצונך שפלוני קרובך יתפלל ביום הכפורים או לעצור המגיפה, ויודע שאחר יותר צדיק להתפלל ותלוי בו, מוטב שאותו צדיק שיותר טוב יתפלל".

(רבי יהודה החסיד ז"ל,
ספר חסידים סי' תשנח)

[ב]

"בשעת מגיפה ב"מ שמתענין ומתחננין ומתפללין אין למנות שליח ציבור שהוא

חשוך בנים, שאין ליבו שלם עמו, דכיון שאין לו בנים אינו מתפלל בלב שלם כמו מי שהוא ממופל בבנים".

(רבי יוסף מולכו ז"ל,

שלחן גבוה או"ח סי' תקעט אות ח)

תפילות גדולי ישראל

[א]

"אם יש דבר בעיר בר מינון והציבור אומרים תהלים, אחר שיאמרו הפסוקים משם העיר יאמרו תפילה זו אשר תיקן הקדוש והחסיד שבכהונה הרב המופלא כמוהר"ר מלאכי הכהן [בעהמ"ח ס' יד מלאכי] זלה"ה, והרב [חיד"א] אזולאי ציוה עליה לאומרה".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

ימצא חיים סי' נו)

[ב]

"בשעת הדבר בר מינון, סגולה נפלאה להתפלל תפלה קצרה זאת כשהשליח ציבור אומר 'זיעבור', חיברה הרב חיד"א זלה"ה זי"ע בעיר חברון תוב"ב בעודנו נער בן שבע עשרה שנה".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

ימצא חיים סי' נו)

[ג]

"תפילה שתיקן הרב חיד"א זיע"א בשנת הרופא 'לכל תחלואיכי' לפ"ק כשיש דבר בעיר לאומרה אחר לימוד הקרבנות ואחר מזמור 'יענך ה' ביום צרה', ויכוין בה השמות בכונה גדולה".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

ימצא חיים סי' נו)

[ד]

"מרחץ ביסטשאן, יום ג' תמוז תקצ"א לפ"ק. שלום וכל טוב לידיד נפשי הרב המאור הגדול המופלג הישיש כש"ת מורכי מרדכי מאסק רב"ד דקהלתינו

המפוארה פרשבורג יע"א. תמול הגיעני מכתב מגאון אחד מגאליציא בוכה ומתאונן על התפשטות החולי קאלרא רח"ל, ובפרט במקהלות קדושות לבוב ובראד, וכבר רבים שמתו רח"ל, וביקש ממני להרבות תחנונים ורחמים בעד שארית הנמצא. והנה בוודאי כל אשר יראת אלקים נגע בלבבו יעורר לבבו וישפוך שיח ותחנונים ויזכרם לטובה לפני הטוב והמטיב ית"ש, אולי יתעשת אלקים וישמע תפילתנו, אך להטיל על הציבור קשה עלי מאוד, גם כי י"ל דבמדינתנו שהמלכות סוגרת המדינה ואין יוצא ואין בא מהתם להכא, א"כ מכת דבר דינו כשאר צרות המתרגשות שאין גוזרים תענית ולא מתריעין ומבקשים מהפרכיא להפרכיא אחרת וכו'. ומכל מקום נהירנא כד הוינא טליא היה כיוצא בזה בפפד"מ, וציוו החכמים לשלוחי צבור ביום ב' וה' לומר 'הוא רחום' שאחר תפילת י"ח בקול רם וקול בוכים לעורר לב הציבור. ונ"ל להוסיף עוד לומר השליח ציבור בכל יום קודם 'שומר ישראל' אותן 'יהי רצון לפני אבינו שבשמים' שאומרים בקריאת התורה. ואם פר"מ ובית דיני מסכימים לזה להלכה, מ"מ לא יעשו דבר בלי שאלת פי אקרו"ט [עורך דין], שיפרסמו זה ביני אומות העולם, שלא יאמרו שהתפילה היא על המלחמה ולא על הדבר ויהיה סכנה בדבר חלילה, והחכם עיניו בראשו. מזגי ובריאת גופי תל"ת טוב יותר מאשר היה שבוע העברה, שבח לשמו הגדול, ואקוה הטוב מהמטיב לכל".

(רבי משה סופר ז"ל,
קובץ תשובות סי' א)

[ה]

"גם פה אומרים התפילה ממרן [החתם סופר] זצ"ל".

(רבי משה שיק ז"ל,
שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רפמ)

[ו]

"נוסח תפילה שסידרתי לזמן מגיפה ב"מ".

(רבי אליעזר פאפו ז"ל,
בית תפילה)

[ז]

"נוסח תפילה שסידרתי לזמן מגיפה ב"מ לתפ"ץ לאומרה בבית הקברות".
(רבי אליעזר פאפו ז"ל,
בית תפילה)

[ח]

"פזמון בניגון חנינו ה' חנינו לעצור ולבטל המגיפה והמות הבא במחנינו. ושם
המחבר הרב הגאון מוהר"ר משה ר' מענדלה ז"ל מקראקא שהיה אב"ד ור"מ
בק"ק פראג".

(רבי משה ר' מענדלה ז"ל,
מחזור פיהם פולין ומערהן עמ' י)

[ט]

"תפילה לאומרה ארבע פעמים בכל ראש חודש וכפרט בזמן המגיפה".
(רבי יהודה שמואל אשכנזי ז"ל,
סידור בית עובד דיני ר"ח)

[י]

"וכן היה בעירונו אזמיר יע"א שנת התרכ"ה דנתרבה החולי רע כמו שנת התקצ"ב
וברחו רובם. ומה שנשארו בעיר מדלת העם, הוציאים שר העיר על פי עצת
הרופאים הבקיאים לההר גבוה מצד העיר, ונמע שם אהלים, וישבו שם כמו ג'
שבועות, הם ונשיהם וטפם, ולא היה בהם שום חולי כלל, עד שכילה הדבר
מתוך העיר. ובאותן הימים הייתי מכויין בתפילתי, ומתפלל אל ה' בזכות אברהם
שנקרא הר, כמו שדרשו הכא על הצלת לומי, וכן דרשו הרים על האבות, יהא
מגן עליהם זכות אבות שלא יחלו וכו'. וכן היה, הודו לה' כי טוב כי לעולם
חסדו".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,
זכורה לחיים ח"ב פר' לך לך ח, ב)

סידור

"כתבתי זה הקונטרס בעיר הית יע"א, ולא היה אצל כל הישראלים שהיו עמי
סידור של ד' תעניות, והזמין השי"ת לנו ישראל אחד שהיה עם הערב [הכדוים]

הרבה שנים, והיה עמו סידור כרך קטן בקיצור, והעתקתי זה הקונטרס ממנו בי"ז לתמוז שנת התקצ"א ליצירה, הודאות לה' שק"ק עדתינו יותר מג' מניינים עם ס"ת של המשיח צדקינו, ועמנו כהן ולוי לא חסר לנו שום דבר".

(רבי מרדכי ב"ר ששון ז"ל,

אהל דוד ח"ב עמ' 838)

נוסח התפילה

[א]

"בנוסח ה'יהי רצון' שמעתי מודקדקים לומר 'ולמנוע' המגיפה במקום 'ולעצור', הגם דיש בכתוב בלשון עצירה דהוא מניעה לגמרי, כמו ותעצר המגיפה, כי עצור עצר וכיוצא בהן, עם כל זה בלשון תפילה צריך שפה ברורה טפי. ואשרי תבחר ותקרב לשון צח היותר ברור. וכן בסליחות בנוסח 'רחמים פשוטים' ו'חיים טובים' נוהגין לומר כי האי ליטנא ותמנע היתה".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

כף החיים סי' לג אות יג)

[ב]

"ביהי רצון' של שבת קודם ראש חודש [וכן בשני וחמישי], שכתוב בסידורים 'שתעצור המגיפה' הנוסח מדוייק הוא לומר 'שתמנע', כי אע"ג דיש במקרא לשון 'ותעצר', הנה בתפילה צריך הלשון יותר מובחר שיהיה שפה ברורה מפני המקטרגים וכו', ויהי רצון שתתקבל תפילתנו ברצון".

(רבי אברהם פלאנץ ז"ל,

וימהר אברהם מערכת הש' אות תקלו)

אמירת קרבנות

[א]

"בעזה"י רואים אנחנו כי הצליח ה' ב"ה אותנו, ויסיר החולי מעירנו בימים האלו, ובפרט כי משבת קודש פר' וירא אשר קראנו בבית הכנסת ובבית המדרש הסדר כולה שמדבר מהצללות ותפילות אברהם אבינו ועקידה בעמידת השומעים, והארון הקודש נשאר פתוח מן ההוצאה ועד ההכנסה, ואף הנשים היו עומדות יראת

ה' על כולם, בא ישועה שהוקל החולי. ולדעתי יש בזה סגולה גדולה לעשות כן בשעת המגיפה רחמנא ליצלן אף שאינה בשבוע של פר' וירא. ואמנם יהיה במעמד אנשים נשים וטף, בעמידה באימה וביראה".

(רבי אליהו גוממבר ז"ל,
יריעות שלמה ח"ב עמ' 705)

[ב]

"הגם דרובא דעלמא אינן נוהרים להיות קורין פרשת הקרבנות בכל יום וכו', מיהו בזמן המגיפה וחולי רע בעולם ב"מ טוב לקרות פרשת הקרבנות דבר יום ביומו, שהוא מסוגל הרבה, ונכון ליבו בטוח כי לא תאונה אליו רעה שהוא משומר מכל דבר רע".

(רבי יצחק פאלג' ז"ל,
יפה ללב ח"ג או"ח סוף ספר א)

פיטום הקטורת

[א]

"ובכל פעם ובכל מקום שהיה אומר פטום הקטורת היה אומר אח"כ ג' פסוקים אלו, ואח"כ 'וערבה לה'. ואם ח"ו היה זמן המגיפה לא היה אומר נוסח 'רבון העולמים גלוי וידוע' ולא שום פסוק אחר שנוהגים זולת אלו הג' פסוקים הנזכרים, ואח"כ 'וערבה לה'".

(רבי חיים ויטאל ז"ל,
מקבציאל כג עמ' רצה)

[ב]

"אומרים בכל יום פיטום הקטורת בוקר וצהרים, כי הוא מסוגל לענין הדבר וכמו שמצינו (שבת פט, ב) כשעלה משה למרום שכל אחד מהמלאכים מסר לו דבר, שנאמר (תהלים סח, יט) עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם. ואף מלאך המות מסר לו דבר, שנאמר (במדבר יז, יב) ויתן את הקטרת ויכפר על העם וגו', ואי לאו דיהב ליה מנא הוה ידע. וכיון שהקטורת מכפר על העם בזמן המגיפה, כמו כן קריאתו יועיל, על דרך (הושע יד, ג) וגשלמה פרים שפתינו. ויש בו רמז בענין החלבנה המעורבת בשאר עשרת הסממנים, עם היות ריחה

רע, ושאר הסממנים ריחם טוב, ויש בטבע נדיפת ריחם לבסם ריח הרע שבחלבנה עד שיהא ריחו טוב כמותם. וזה רמז למלאך המות שהוא דמיון החלבנה, והוא מתערב לקהל שיש ביניהם דבר של קדושה להזיקם, וכשהם טובים וישרים בליבותם ושבים בתשובה שלימה אין מלאך המות יכול לשלוט בהם אלא הם שולטים בו עד שמלאך הרע בעל כרחו עונה אמן, כמו החלבנה שאין כח בטבעה להוציא ריחה הרע בהיותה מעורבת עם שאר סממני הקטורת העשרה. ולכך ראוי להיות האדם זריו ונשכר בהתפללו ברבים כי הם מוכנים לינצל מחמת הדבר, כי מלאך המות בין עשרה מישראל צדיקים הוא דמיון החלבנה בסממני הקטורת שאין לה יכולת להבאיש ריחה כנזכר. ולחשיבות הקטורת נזכר מעשהו בתורה בפרשת כי תשא בכלל מעשה המשכן אצל פרשת שקלים, להורות כי הוא קיומו והעמדתו, כי כמו שהשקלים הם מכפרים במנין שלא יהא בהם נגף כמו בן הקטורת. ואם לא נזהרו ובא הנגף ח"ו, תעצר המגיפה בעשייתו וכו'. אבל בלי ספק שאפי' קריאת הקטורת מועיל בזמן המגיפה כמו שנזכר. ונהגים ג"כ לומר פסוק 'ויאמר אליהם ישראל אביהם' ג' פעמים סמוך לקטורת, לרמוז שם בן ע"ב, ולמה שהוזכר בו מעט צרי והוא הראשון מסממני הקטורת, ושלת הפסוקים המועילים בכל צרה והם 'ה' צבאות עמנו וגו', 'ה' צבאות', 'ה' הושיעה וגו'. והם סופי ג' מזמורים מיוחדים לתפילה, ובירושלמי (ברכות פ"ה) אמרו ר' חזקיה בשם ר' יוחנן אמר לעולם אל יהא פסוק זה זו מתוך פיך 'ה' צבאות עמנו וגו'. ר' יוסי בשם ר' יוחנן וחבריה 'ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך'. ומפני כי 'ה' הושיעה' הוא סוף מזמור כמותם, והוא מזמור יענך ה' ביום צרה (תהלים כ) המסוגל לכל צרה, אנו אומרים אותו גם כן, גם כי לא נזכר שם בירושלמי, ויש רמז במנינם ליודעים חן".

(רבי משה מבראני ז"ל,

בית אלהים שער התפילה פמ"ז)

[ג]

"בקונטרסי תלמידי האר"י ז"ל (ספר הכונת כא, א) מצאתי שכתב, וזה לשונו: ענין פטום הקטורת, הרבה ענינים וסודות עמוקים יש בו. וכבר ביארנו ענינו שהוא אותם האורות המחיים הקליפות, וכוונתו להמית את הקליפות ולהעלות הקדושה המחיה אותם למעלה. ולכן אנו אומרים אותם קודם כל התפילה בשחר, וכן במנחה. אך בערבית שהוא לילה, אין בנו כח, ולכן בזמן המגיפה חס ושלוה,

נוהגין לאמרו. ולכן בזמן המגיפה, היה נוהג האר"י ז"ל לאמרו אחר חצות הלילה, כי אז נכנעים ממשלתם. ובפרט אם יאמרו אותו עשרה אנשים ביחד, ויהיו יראי ה'".

(רבי ישעיה הלוי הורוויץ ז"ל,
ספר שני לוחות הברית תענית פר' תורה אור)

[ד]

"עתה בעוונותינו בגלות החיל הזה אין לנו דבר מסוגל לבטל כל נגע וכל פגע רע כהזכרת מעשה הקטורת בבתי כנסיות בכוונת הלב, וכן כל אחד בביתו".

(רבי אהרן ברביה מודינא ז"ל,
מעבר יבוק עתר ענן הקטורת פ"ב)

[ה]

"החושש עליו ועל נפשו, ראוי להשתדל בכל עוז בענין הזה, ולכתוב כל ענין הקטורת בקלף כשר בכתיבת אשורית ולקרות אותו פעם אחד בבוקר ובערב בכוונה גדולה, ואני ערב".

(רבי משה ן' מכיר ז"ל,
סדר היום סדר עבודה)

[ו]

"ה' ישפות שלום וכל טוב סלה לכבוד ידידי הנגידים המופלגים הוותיקים שיחיו דק"ק ליעפלי. מכתבם קיבלתי. יהי רצון מלפני השי"ת שיקויים בכם הכתוב והסירותי מחלה מקרבך. ומוסף פה צעטיל סגולות מכבוד אאזמו"ר [הגאון בעל התניא] ג"ע בגנזי מרומים. ויקבלו החיים והשלום והברכה בכל וכו' ידידם דו"ש מלב ונפש חפצה. נכון ללמוד בכל בית הכנסת או כל אחד ואחד בביתו פרשת קטורת עם פירוש רש"י וכו'. גם לקרות פרשות הנ"ל שנים מקרא ואחד תרגום. גם מי שאפשר לו ללמוד ברמב"ם מענין הקטורת בפ"ג מהל' תמידין עד סוף הל' יא. והשי"ת ברוב רחמיו וחסידו יסיר כל מחלה מאתם ומעלינו ומכל אחינו בני ישראל אכי"ר. ולהרבות בצדקה בן צדקה לחיים".

(רבי יהודה לייב מקאפוסט ז"ל,
אור ישראל יח עמ' קעט)

[ז]

"נשאל מאתי על מה שכתב בשער הכוונות בענין פיתום הקמורת בזמן המגיפה
לומר הפסוקים הנזכרים שם למפרע, וא"ב איך יאמר שם הוי"ה בהיפוך, שהוא
שם קדוש, והשבתי בזה וכו'".

(רבי יוסף חיים ז"ל,
שו"ת תורה לשמה סי' תצא)

מ"ב מסעות

[א]

"לנו ג"כ היא סגולה לאומרם על סדר שכתב בס' עתרת החיים לשלא יהיה דבר
ומגיפה, ובזכירתן בפה נעשה לנו נסים".

(רבי אברהם פאלג'י ז"ל,
פדה את אברהם מערכת המ' אות כ)

[ב]

"המקובלים כתבו שמ"ב מסעות אלה היו מכוונים נגד שם של מ"ב. ובהיותי
בחרסאן נשאלתי מאמר פליאה נרפס בשם מהר"ש אוסמערפאלער לאמרו בעת
המגיפה, וזה תוכן דבריו וכו'. ואמרתי פירושו וכו'".

(רבי מאיר ליבוש ב"ר מיכל ז"ל,
מלבי"ם במדבר לג)

פסוקים לשמירה

[א]

"הואיל ואתא לידן וכתבתי פה יחודים לזמן המגיפה ב"מ, אכתוב גם מה
שקיבלתי מאבא מורי ז"ל לזמן המגיפה ואלו הם, יאמר בכל יום קודם התפילה
פסוק זה ג"כ ישר הפוך ואני אשיר עוך וגו'".

(רבי שמואל ויטאל ז"ל,
שער הכוונות סוף דרוש ג בהגה"ה)

[ב]

"בשער הכוונות (יד, ב) כתב דבזמן המגיפה בר מינן יש לומר בכל יום אחר תפילת ערבית ושחרית קודם 'אלהי נצור' מזמור 'למנצה בנגינות מזמור שיר אלהים יחננו וגו'".

(רבי יעקב חיים סופר ז"ל,
כף החיים סי' קכא אות ו)

[ג]

"בתנחומא דרשו דפסוק זה [הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי (תהלים קמב, ח)] אמר אותו נח בצאתו מן התיבה. וכשאני לעצמי אמרתי פסוק זה בזמן דבר ומגיפה לתפ"ץ, דהיינו כמו בבית האסורים, חבי עד יעבור זעם".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
הכתוב לחיים תהלים קמב)

[ד]

"ימי אלול ראוי ללמוד בהם בכל יום עשרת הדברות, כי מלבד שהם מסוגלים לזמן הדבר ומגיפה וחולי הקולירא לתפ"ץ, עוד בה מצילים מכרת, כי יש בהם כת"ר אותיות להציל מכרת".

(רבי אברהם שלום חי חמווי ז"ל,
בית אל דיני חודש אלול אות יא)

[ה]

"לפי מה שכתבו דציפור דרור לבשורות טובות בפרט לעצירת המגיפה, ולכך כמעט כל ימי המגיפה אינו נראה ואינו נמצא בעיר שיש בה מגיפה, טוב לומר בעיר שיש שם דבר ומגיפה אחר כל תפילה מזמור פד שנאמר גם צפור מצאה בית ודרור קן לה, להיות סגולה שיראה וימצא ותעצר המגיפה".

(רבי יצחק פאלג'י ז"ל,
יפה ללב ח"ז יור"ד סי' קטז)

[ו]

"אמר אברהם, עוד מצאתי אופן אחר בפנקס הסגולות של עמ"ר מרן זקני [רבי אביגדור עזריאל] זצוק"ל וזה לשונו; לימוד וסדר לדבר ומגיפה לא יהיה ולא יבא, בדוק ומנוסה, והכל מועיל גם לחולי הקוליר"ה ב"מ. יתאספו מנין בבית כנסת ויאמרו מזמורי תהלים אלו וכו', ויאמר י"ב פעמים פסוק 'לעולם ה' דברך נצב בשמים', וצריך שיכוין באותיות השם הגדול ובניקודו. וגם יכוין באומרו 'דברך ניצב בשמים', שיניח הקב"ה כל גזרות רעות בשמים ולא יורידם אלינו בארץ אפי' שיהיה כבר נגזר".

(רבי אברהם עזריאל ז"ל,

כסף הכפורים ה, ב)

ברכת הלבנה

"ואולי יש באמת רפואה למחלה בקבלת פניה [דלבנה], דהוה כקבלת פני השכינה".

(רבי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר או"ח סי' קב)

שמות ויחודים

[א]

"צרת המגיפה בר מינן סידרתי סדר אחר לברו וכו'. ולכן קמתי ונתעוררתי ותיקנתי הסדר הזה ובו פסוקים מסוגלים ובונות נמרצות כדי לרצץ מוחי קליפות והמזיקים והרוחות המשוטטות בעולם והם הסינים של המלכים דמיתו".

(רבי שמואל ויטאל ז"ל,

ישורון ג עמ' תקלד)

[ב]

"טוב לכוין בזמן המגיפה תמיד בכל רגע על שם זה הקדוש נגף".
(ספר שער הכונות סוף דרושי תפילת השחר)

[ג]

"אלה השמות שלח אותי מעלת הרב כמוהר"א מצליח הי"ו ששמע מפי החכם יוסף ברבי איש ירושלים ת"ו".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

רפואה וחיים פ"ה אות עב)

[ד]

"יש בכאן סוד הנזכר בכתבים לעצור המגיפה רחמנא ליצלן על ידי שם מה"ש שהוא במילואו מספר מות, ויכוין להמתיק אותו, ויהיה נעשה מן מות אותיות האמת".

(רבי משה חיים אפרים ז"ל,

דגל מחנה אפרים פר' וישב)

[ה]

"כתב בס' היכל ה' משם האר"י, בימים של בין המצרים צריך לכוין בשתי הברכות הראשונות של העמידה כשמוזכר את ה' וכו'. ובוה ניצול מקטב מרירי הנמצא בימים של בין המצרים. ומוב לכוין בזה גם בזמן מגיפה בר מינן".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,

מדרש תלפיות דף קצט)

[ו]

"זה השם הנכבד והנורא יוצא מפסוק ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ יהיה כתוב עמך בגויל או בקלף כשר מעובד לשמו, וכאשר תראה העולם בצער כמו מלחמה או דבר או מגיפה ב"מ או רעב או שיהיו הקהל בצער מאיזה פורעניות המתרגשות לבא בעולם, הבט בשם הנכבד והקדוש הזה אחר ברכת שים שלום קודם שתעשה ג' פסיעות, ותכוין בו יפה, ואח"כ תבקש רחמים מלפני ה' היושב על כסא דין לשפוט עולמו בעון הדור, שיעמוד מכסא דין וישב על כסא רחמים, עליך ועל כל הגלויים עליך ועל כל ישראל וכו'".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

ימצא חיים סי' סב)

צדקה

[א]

"היא שעמדה לנו התפילות והצדקות שנברו עלינו חסדי ה' שלא גברה המחלה כ"כ בעירנו כ"ה".

(רבי עקיבא איגר ז"ל,
אגרות רעק"א עמ' קמז)

[ב]

"יקובץ למעכת"ר בעד כל נפש ונפש למקטון ועד גדול, ואף בעד עובר במעי אמו ששה גדולים פאלניש, ומהמקובץ יעשה מעכ"ת פדיון נפש, ואם הרצון לשלוח גם לי מזה סך מה לעשות פדיון נפש אעשה בלב ונפש, והמעות תחולק לעניים".

(רבי עקיבא איגר ז"ל,
אגרות רעק"א אגרת עא)

[ג]

"בזמן המגיפה הולכין לכפרים ומפקיעין השערים, מבהמה ששכירותה רביע גרוש נותנין ב' שלישים ולפעמים גרוש אחד, ובית ששכירותו עשרה גרוש לפעמים בעלי כיסים שוכרין אותה בס' גרוש או כפ' גרוש, וגורמין שהעניים מוכרין כסות אשתו ובניו לברוח לכפרים, ועל ידי זה באין לגירושין, ואין שמים ליבם כי זה גרמא בניזקין ומסירות ממון ישראל לאומות העולם, ומלעיגין ואומרים כל אחד רשאי לעשות בממונו כרצונו. ודרשתי להם שעוון זה חמור מכל העבירות, וגינהם כלה והם אינם כלין, אוי להם שמבעירין האף החימה בזמן המגיפה, וכמה נפשות נספו בעבורם. והזהרתי להם שיעשו קצבת העשיר כדל, ולא ירדפו עוד לעניים. ותהילות לאל יתברך שזה שמנה שנים שנעצרה המגיפה, ושנה זו התחיל רוגז רב, ועל ידי התיקון הלימוד והצדקה שעשו כת שלנו ד' אלפים גרוש קמה לעניים נעצרה המגיפה. שבששה חדשים לא מתו ק"ן נפשות ורובן מחולאים שמנהג וההוה בלי מגיפה לא יבצר נפש אחד ליום. תל"ת שזיכנו לכך וידעו כל העולם שאין הנחש ממית כי החטא ממית".

(רבי חיים אבולעפיא ז"ל,
קונטרס חנן אלהים סוף ספר חיים וחסד)

[ד]

"בכל ערב ראש חודש בשעת המגיפה יקח כמספר שמו מטבעות, דהיינו אם שמו אהרן יקח תחילה נגד א' מטבע אחד, וכנגד אות ה' יקח חמשה מטבעות עד תשלום שמו, ויחלקם אח"כ לז' חלקים, ויתנם לשבעה צדקות או לשבעה עניים לומדי תורה, ועל כל חלק יאמר זה אני נותן בעד כל ישראל וגם בעדי פלוני בן פלוני".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,
מעיל צדקה א' תסט)

[ה]

"בזמן דבר ומגיפה לתפ"ץ דבורחים לכפרים ואינן מניחין שיכנס אורח לכפר לקבץ על הגבאות, ואיך יתכן דלומדים באותן הימים סדר המסעות לסגולה, כמו שהבאתי בקונטרס עתרת החיים בס"ד, דחוששני שלא יועיל לימודם אם עושים להיפך שלא לקבל את האורח, ובלאו הכי הוא עידן למבעי רחמי, ואיך יביא עליו זעקה וקמרוג רח"ל".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
צדקה לחיים מערכת הה' אות קנו)

[ו]

"ובזה אמרתי בחפצי החפץ חיים שהיא סגולה נפלאה למגיפה ושמירה מדב מגיפה, לישא אדם בחיקו ובכיסו תמיד פרוטות מוכנות ומזומנות לצדקה כדי שיזדמן לו עני ליתן הצדקה מיד, והוי שמירה מעלייתא להנצל מהמגיפה וכו'. הביטה וראה דמצות הצדקה וכל שכן מצות הכנסת אורחים שהיא בכלל מצות גמילות חסדים שהיא גדולה מן הצדקה דודאי דניצל ממידת הדין משריפה וממגיפה".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
תוכחת חיים פר' בראשית)

[ז]

"מעשה שהיה בעיה"ק ירושלים תוב"ב זה שנים רבות דהיו בדוחק מריבוי העניים, והפצירו כוללות העירה בעשירים הנמצאים שיוסיפו בקצבתם כדי

להספיק לתת לחם לרעבים, ואחד מהעשירים ביקש לעשות מעמד כיצד נעשה ונתקבצו, והוא ענה כי הדבר קשה וכבד מאתנו, והעצה הנכונה היא שלא לתת כלום לשום נצרך ועני כדי שיצטעקו לאלהים בחזקה כולם כאחד שיגאלנו ויוציאונו לחרות והיא תרופה לכל מכאובינו. וכן עשו, ויקראו אל האלהים בחזקה, ומהם מתו ברעב וצמא, ונתעורר מגיפה גדולה, ומת היועץ הרע וכל מי שנתפתה בעצתו, והיה לפלאי".

(רבי אברהם פלאני ז"ל,

שמו אברהם ח"ב דרוש ד לשבת הלכשה)

[ח]

"בדבר הילד הקטן תינוק בן חודש ימים שמתה אמו העניה סוערה ברעש המגיפה ל"ע, ואנכי עשיתי בעדו מעמד על איזה רובלי כסף לשבוע בין אנשי עירי, וכה ת"ל החזקתיו אצל מינקת עד שנתגדל. והנה היתה אשה עשירה אחת שלא רצתה לסייע בדבר מצוה ולהתחייב עצמה לתת איזה גדולים לשבוע עבור היתום הקטן, ואמרתי בדרך צחות וכו'".

(רבי צבי יחזקאל מיכלזון ז"ל,

דגן שמים דרוש לר"ה מג, ב)

רפואות

[א]

"כמה ניגפים במגיפה ועלה להם רפואה".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

עיני כל חי סנהדרין סמ, ב)

[ב]

"בקונטרס רפואה וחיים קיבצתי כל הסגולות מפי סופרים וספרים".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

נפש חיים מערכת המ' אות ד)

[ג]

"ראובן תבע משמעון שהשאיל לאשתו כוס אחד של עצם אליקורנו להשקות בו את בתו שהוכתה ממוגיפה, ואמרו שהיה מסוגל אותו הכוס לרפואת החולי, והוא בשתית מים וכו'. ושמעון טוען שלא היה שוה אלא מעט, שכמה בני אדם שתו בו ומתו. ושלחו בית דין לדעת שיווי זה הכוס. והעיד אדם אחד שאומרים שהוא בקי ורופא שלא הכוס הנזכר מעצם אליקורנו כי אם עצם דג מהים, ושראה כאלה רבות".

(רבי יוסף קארו ז"ל,
שו"ת אבקת רובל סי' קם)

[ד]

"רותם הוא עץ שפל שנקרא בלשון לעז זיניבר"א. וכתבו חכמי הטבע שהשרצים הממיתים לא יגיעו במקום אשר יגיע צילו, לפי שטבע העץ הזה וצילו הוא כנגד הבעלי חיים הארסיים כולם ויברחו ממנו. ובעבור זה כתבו הרופאים שעשנו כשנשרף יועיל מאד בזמן הדבר שלא תבא המוגיפה אל הבית אשר ישרפו אותו שמה בתמידות".

(רבי דון יצחק אברבנאל ז"ל,
מלכים א יב, ד)

[ה]

"בזמן המוגיפה ב"מ, מי שנרגש בעצמו שניגף, כתב הרב האריז"ל שישתה השתן שלו עם מי לימון, והוא סגולה נפלאה לחתוך ארס המוגיפה, בדוק ומנוסה. וכן נהגו רבים".

(רבי יוסף מולכו ז"ל,
שלחן גבוה יור"ד סי' קמז אות כא)

[ו]

"בזמן הנגף בר מיגן דנוהגים קצת בני אדם לשתות [מי רגלים]".

(רבי מיוחס רפאל בכ"ר ז"ל,
פרי האדמה פ"ג מהל' מאכ"א הל' ב)

[ז]

"אמר מר שכתב הרב פרי אדמה משם מהריק"ש בהגהותיו שכתב משם התוס' דלשתות מי רגלים בשבת אסור משום נולד. ונסתפק מר בזמן הדבר בר מינן, שיש מי שנוהגים לשתותם כל יום, אי אסיר בשבת. זהו תורף דבריו הי"ו. ואני אענה דספר פרי אדמה להרב ז"ל אין עמדי וכו'. אמנם בזמן הדבר בר מינן נראה דשרי, כי לב אדם הולך וצוער באימה רבה. ומסורת בידינו שזו רפואה אמיתית דרך טבע וחכמי הרפואה מהרמב"ם ז"ל, ואדם זה בוטח וסמוך לבו על רפואה זו. ואם לא ישתה מורה לו יעלה פן יפגענו ח"ו, ופחד זה מויק לגופו ויסתכן ח"ו, ובכך הא שריותא היא וכו'".

(רבי חיים יוסף דוד אוולאי ז"ל,

שו"ת יוסף אומץ סי' מ)

[ח]

"אמר הא"ח אמרתי בחפשי על חכמת העשבים הרמה והנשגבה עד למאד, מצאתי ראיתי עשב אחד המועיל לחולי הקוליר"ה לתפ"ץ, וכבר אותה הוכחתי במכתב העתים אחד אשר יכונה בשם איספיראנצה, והב' אשר יכונה איפוקה, וכבר ערכתי אותה לפני גדול המך אשר בקושטנטינופולי, ויען היה בעניני המלוכה משכתי את ידי מלכתבה להם פעם שנית, והעשב הזה היא כתושה אצלי חתומה באוצרותי וכו'".

(רבי אברהם שלום חי חמויי ז"ל,

אביעה חידות עה, ב)

[ט]

"סגולה לזה [לחולי הקולירא] מי שבא לו זה החולי ב"מ, תיכף ומיד יקח בצל ויחתוך ראשו ויסיר ממנו מעט ויתן בתוכו חצי דרק"ם אפייו"ן, ויתן אותו באפר חם עד שימס ויתבשל, ואח"כ יתן על טבורו ויקשור. והוא בחון כמה פעמים, אבל צריך זריזות גדולה".

(רבי אברהם שלום חי חמווי ז"ל,

נפלאים מעשיך עמ' סז)

[י]

"אף שנהוג לעשות קונטראמאסו [הסגר] ושמירה מעלייא, עם כל זה נראה שלא הותר להמית לחתולים וכלבים וכיוצא, כמו שנוהגים הלועזים בזמן מגיפה לתפ"ץ הורגים וממיתים לחתולים וכלבים וכדומה משום שלא יבואו ליגע בהם ובמלבושיהם ובכלי תשמישן. ואני אומר כי לא נכון לעשות זאת, כי קרא כתיב ורחמיו על כל מעשיו, ובעובדא דרבינו הקדוש דניצול מן היסורין שהיו לו מכמה שנים על ידי שריחם על החתולים, וכבר אמרו כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. ואם כה מתנהג לרחם אפי' על חיות טמאות ישא ביום ההוא ק"ו לרחם על איש ישראל שהוא יהודי אחיו, וזכות מצות רחמנות יכולה היא שתגן שלא יזק מהן. ועכ"פ כל מצדקי דמצו למועבד להרחיקם מעליו ומגבולו, וגם להצניע מלבושיו וכלי תשמישן השייך בהם משום הרחקה לשומרם מהם מה טוב ומה נעים, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רפואה וחיים פ"ה אות ה)

[יא]

"הרופאים בזמן הזה אומרים דהשומים היים טובים [לחולי הקוליר"א], ומועיל גם הריח כשהם חיים".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רפואה וחיים פ"ד)

[יב]

"עשן ממוני סמים הוא טוב לטהר את האויר. וכן נוהגים הלועזים".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רפואה וחיים פ"ה אות טא)

[יג]

"והייתי רגיל ליקח בכל יום אליבא ריקנא כמו עשר טיפות ביין לבן, או לקחתי דרכמא אחת קאמפר"ה והדלקתי אותו לתוך היין כמו ד' ליטרין, ואחר שנשרף הקאמפר"ר לקחתי מצלוחית יין הלז אליבא ריקנא כל יום מלא כף אחת, ולפעמים מבלתי מעט לחם בן, והלכתי לעיר בשעת המגיפה, וה' ברחמיו הצילני".

(רבי טוביה הכהן ז"ל,

משמרת טוביה משמרת הבית פ"ה)

[יד]

"לעת אשר שלט רח"ל מחלת הליר"ע בעולם, שהרפואה היא לשפשף את הגוף בכח לעורר את כח החיים אשר בקרבו ויחזור על ידי זה לבריאותו. והנה את מי עושין לו זו הרפואה, מי שיש בפנימיותו עדיין קצת כח החום, אבל מי שנתקרר לגמרי מסתלקין תיכף ממנו והוא הולך לבית עולמו".

(רבי ישראל מאיר הכהן ז"ל,

חפץ חיים חומת הדת חיזוק הדת מאמר א)

רופאים

[א]

"אפריון נמטיה להרופא המומחה ופקיה הגביר המפורסם אגא אלעזר יאיר הלוי אשר הרבה טרח ויגע בהצלת נפשות חנם אין כסף".

(רבי בכור שלמה חוצ'ין ז"ל,

יהודי בכל עמ' רבא)

[ב]

"הגביר ונבון הרופא המובהק כרבי שם טוב אבשרגא יצ"ו שהיה עומד בשירון והיה נושא ונותן שם כדרכו בחנותו, ובאו אנשי יועצי העיר וחילו פניו שאם ח"ו יחלה שום אחד מאנשי העיר שיצטרכו לו שירפאהו בכל אשר תשיג יד שכלו ושלא יקח מהם שום שכר ופרס כלל, רק שבשכר טרחו כל זמן ועידן שיחפוץ לשבת ולסחור בעיר שיהיה פטור מכל המסים והארנוניות ומכל הפרעונות. כן התנו תנאי זה ביניהם ונתקיים ונמשך תנאי זה ביניהם. והרופא לא די שהיה רופא להם לכל תחלואיהם בלא כסף ובלא מחיר, אלא שהסמנים והענינים הנצרכים לענין התרופות משים אותם משלו ולא היה נוטל מהם כלום, ואף גם זאת בזמן היותם נפוצים בכפרים מחמת אימת המגיפה, הגם שלא היה מחוייב לצאת חוץ לעיר היה הולך שם, עד שבא מכפר אחד שהלך לראות לגביר כרבי יונה ן' ריי נ"ע אשר הוכה במגיפה ויצא משם מוכה ונסתכן עד שהגיע לדכדוכה של מות, ופיזר ממון רב בשלוח לקרוא לאשתו ולבנו יצ"ו יותר ממה שהיה מגיע לו לפרוע לב' או ג' שנים, מלבד שאם היו פורעים לו דמי ההוצאות והסמנים שהוא הוציא לצרכם היה עולה לסכום רב.

עוד טוען הרופא שהתרופה יותר קלה שעשה להם היה עולה לפרעון שנה אחת מהמסים המגיע אליו, ובפרט שאפילו אותם הימים שלא היה יוצא מהבית חוצה לסבת חליו, היו באים לביתו אנשים ונשים וטף מוכים במגיפה, והיה משים נפשו בכפו, ולכולם היה מרפא להם בכל הצריך להם. ועתה קמו קצת מאנשי העיר ותובעים מהרופא שיפרע להם בפרוע פרעות בישראל, באומרם שאף שהתנו ביניהם התנאי הנ"ל כל זמן שיחפוץ לשבת בעיר, עתה שרואים שמתו אנשים רשומים אינם יכולים לסבול עולו אלא שיפרע המגיע לו, והרופא הנזכר טוען הטענות הנזכרות, על הכל יורנו המורה לצדקה הדין עם מי, ושכרו מן השמים. תשובה, ראיתי השאלה הזאת, ונפלאתי עליה הפלא ופלא, וחרה לי עד מאד כסיבת היות המאורע בארץ מולדת הורי הקדושים זלה"ה ומולדתי אשר לפנים בישראל עיר הצדק יקרא לה, ואם דור הולך ודור בא מן הקצה אל הקצה, הארץ לעולם עומדת, ואיך יעשה בה דבר אשר לא כדת משה וישראל, ואם היה המאורע במקום אחר הייתי כותב מרורות על הדין ועל האמת, אמנם לא אוכל להתעלם מבלתי אשגיה על כבוד העיר ההיא משום בירא דשתית מיניה מיא וכו', כי שמי נקרא עליה וכו'. ובוה אבוא לנדון דידן, שהבטיחו לגביר הרופא והתנו עמו לפוטרו מן המסים בשכר השתדלותו ברפואתם, ותהלות לאל נודע בשערים חכמתו ובקיאותו בחכמת הרפואה וכמה הוא מוצלח בהשתדלות רפואתו לצורך החולה שמשתדל ברפואתו, ויודע לכל שער עמינו שאם ירצה ליהנות מחכמת רפואתו פה שאלוניקי, היה עולה לו סך גדול ריוח לשנה, באופן שמן הדין הברור שאין מקום לק"ק יע"א לחזור בהם ממה שהתנו עם הרופא הנזכר. ומלבד מה שיש לתפוס על הרוצים לחייבו ולהתחרט ממה שהבטיחו על פי התורה מדינא דתלמודא וסברת הפוסקים. עוד יש לתפוס עליהם ממידת אנושית ממה שכתוב בשאלה שהערה למות נפשו להשתדל ברפואת המוכים במגיפה, וכמו שקרה לו כשהלך לכפר לבקר למאוסר המנוח נכון ונעלה הר' יונה ן' ריי נ"ע שחלה אז מהחולי הנזכר והגיע עד דכדוכה של נפש, והוכרחו הגברת נות צדקו תבורך מנשים והבן יקיר לו יצ"ו ללכת שם לבקרו ולעמוד על חליו, והוכרחו לפזר מה שפזרו כמו שבא בסדור השאלה, ונוסף על זה דברים לא נפלאו ממני בהשתדלותו בתועלת הק"ק יע"א, תלאה ידי לכתבם. ולכן באתי באותותי אלה בתוכחת מגולה מאהבה מסותרת, ואומר למנהיגי הק"ק יע"א כי לא יאות להם לשנות את דיבורם ממה שהתנו, ואני על משמרת

אעמודה עם כל אפיסת כחותי כל עוד נשמתו בי להשגיח על כבודם ותועלתם כימי קדם".

(רבי שלמה הכהן ז"ל,
שו"ת מהרש"ך ח"ד סי' סב)

[ג]

"נשאלתי בימי חרפי מקדמוני ביחיד בית הכנסת שהיה רופא חולים, ובזמן מגיפה ב"מ היה רופא לנגפים במגיפה, והוא רוצה לבא ולהכנס בבית הכנסת, והיחידים מעכבים בידו שלא להכנס, שהם יראים שמא יתנגפו בנגוע אליו, והוא טוען דרשותו ומקומו יש לו, וגם אם ירצה לעשות איזה גדר ומחיצה לבל יגשו אליו יעשו, והיחידים אינם רוצים לעשות וגם שלא יכנס כלל ועיקר. ואם יכנס על ידי שיעשה מחיצה, טוענים היחידים שיכנס ראשון ויצא אחרון. מה דינו של רופא בזה, ואם היחידים יכולין לעכב אי יכול לעשות גדר או לא וכו'.

ואם אמת היה הדבר כן שחולי המגיפה אינו מתדבק, צריך לחקור ולדעת על מה ועל מה בני אדם הם בורחים מדבר וממגיפה הרחק מאד כשור המועד בימי ניסן, כיון שחולי זה אינו מתדבק וכו'. ומצינו שאפי' בתוך העיר בורחים מחצר לחצר וממבוי למבוי, ונוהרים שלא ליגע בחולים עצמם ומתשמישים וכו'. ומכל מקום נראה ודאי דמי דאינו בורח מדבר באופל יחלוך ואינו מתנהג במנהג הקונטאמס"ו [ההסגר], הרי לגבי דידיה איכא מצות ביקור חולים ולקבור מתים וכדומה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, ורבים מיראי ה' עושים כסדר הזה ואינן ניזוקין כלל ולא תאונה עליהם רעה ויאריכו ימים ושנות חיים".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
שו"ת נשמת כל חי ח"ב סי' מט)

[ד]

"כשיש ח"ו חולי המתדבקת, ואפילו ספק מתדבקת ככאלערא וכדומה, אסור לשכור ישראלים לשמשו או לקבור מתיו".

(רבי ישראל ליפשיץ ז"ל,
תפארת ישראל כתובות רפ"ז)

[ה]

"פשוטם של דברים שאסור לרופאים שיכולים להועיל לחולים לברוח לסלק

מתפקידם, רק ישמרו עצמם ככל האפשר שלא להתדבק, כתקנת הרפואה בעתים הללו. וראיה לי מתקנת רבינו הגרעק"א זי"ע בשעת מגיפת הכולירע בעיר פוזן שכתב שאנשים שיכולים לשמש החולים האלה יהיו באופן קבוע בחדר הלאצארעט, וכתב שם שהוא שכר האנשים האלה. וכן כתב שם שיקראו מיד לרופא, יעויין שם. ונדפס באיגרת מרן הגרעק"א בס' אגרות סופרים (מכתב ל). ואינו משמע לי שידבר דוקא מאנשים אשר לא מבני ישראל המה".

(רבי שמואל וואזנר ז"ל,

שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' רנא)

[ו]

"הגר"ח במגיפת חולירע בבריסק פסק שחייבין למפל בנפגעים בחולירע אף שמסתכנים בכך, ולא נוכל לעזוב רבים למות בטענה שמסתכן. והוא בעצמו טיפל ולא חש למענת רבים שעלול להסתכן. ולדבריו בסכנת רבים אין ליחידים לפטור עצמם בטענת סכנה. וכן במגיפה בלאדו פסק הגאון רבי אליהו חיים מייזלעס זצ"ל, שחייבין לפעול ואין לחשוש לסכנה, והוא בעצמו פשט בגדי רבנות ועסק בהצלה, ולא חש למענת רבים שמסתכן".

(רבי משה שטרנבוך שליט"א,

תשובות והנהגות ח"ה סי' שצ)

פלאות

[א]

"אחר כל זאת נודה לה' אלהינו על חסד גדול שהפליא, ע"ד הפלא על התלמידים בני הישיבה ה' עליהם יחיו, שלא פגע בשום אחד מהם שום חולי ומכאוב ולא שום ענין מענין החולי ההוא. ועל זה לא לבד שבני הישיבה יתנו תודה לאלוהינו, אך כל בני הקהילה, כי בזכותם וצדקתם היה זאת לנו, כאשר אבאר בעזה"י. והוא כי ידוע ומפורסם לרבים רב טוב בני קהילתינו בהחזקת ישיבה זה קרוב לכ"ו שנה אשר זיכני ה' לישב פה, והם מחזיקים למאות תלמידים, מי יפאר גודל פאר אנשי קהילתינו על זה וכו'".

(רבי משה סופר ז"ל,

דרשות חתם סופר דף סב)

[ב]

"גם באזנונו שמענו מפי מגידי אמת שבזמן המגיפה לתפ"ץ כשהיו חופרים בבית הקברות והגיעו לקברות ישנים ונתגלו להם מתים שוכבים, ואין שום דבר נחסר מהם, וכמעט שהיו מתעלפים מרוב ריח הטוב היוצא משם, ולא יכלו לסבול, וסתמו אותם מיד בעפר. וזהו פלא".

(רבי שלמה טוביאינה ז"ל,
כרם שלמה אבות רפ"ג)

[ג]

"חמותי הצדקת מרת שמחה בתו של שם עמרת ראשי הרה"ג המפורסם צדיק ונשגב כמהר"ר אבנר ישראל הצרפתי זצ"ל רבה של העיר פאס סיפרה לי, ששמעה מפי קדוש הרב מר אביה ז"ל הנזכר, שבהיותה קמנה נפלה בחולי הקולירא רח"ל והגיעה עד שערי מות ממש, והצדיק הקדוש גאון יעקב אבוחצירא ז"ל היה מתאכסן בביתם בעיר פאס, ובראותו צער אביה עמד בתפילתו, ולא זו משם עד שפקחה עיניה ותדבר דבריה, ופרשה לחיים טובים כאילו מעולם לא חלתה".

(רבי יוסף חיים ילוז ז"ל,
תולדות אליהו עמ' 7)

[ד]

"כתיב ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגיפה. היינו בין שאני אפילו מת בחולי זה, ובין שאני אהיה מן החיים, אתאמץ בכל עוז להיות ותעצר המגיפה. וכן היה, שנחלה בחולי זה ונתבקש לישיבה של מעלה ביום כ"ה טבת תר"ה, והמגיפה נעצרה".

(רבי משה צבי מסווארען ז"ל,
הקדמת ספר ליקוטי שושנים)

[ה]

"פעם אחת בראש השנה היה [אצל רבי ברוך הלברשטאם מגארליץ ז"ל] עולם גדול ממדינת רו"פ, כאשר שרר אז במדינה ההוא המחלה הנוראה חולי רע רח"ל, לכן באה פקודה מאת שר המחוז לגרש את האנשים ממדינת רו"פ ולשלחם

לארצם. ויבואו השומרים אל בית הרה"צ, ויקחו את האנשים בחזקה ויובילו אותם אל מסילת הברזל, והאנשים האלו בכו ויתחננו להם כי יחכו עד אחר החג, אבל לשוא היתה כל תחנתם ובקשתם. ונכנסו החסידים אל הרה"צ, ויאמר להם אל תיראו היו שוקט ובוטח כי לא תסעו מכאן, וכן היה. כי השומרים הובילו אותם אל מסילת הברזל ובאו בדילוג רב, כי הקטר פקע באם הדרך ולא בא למועד המונבל, ומנהל תחנת הרכבת אמר אז כי הוא רואה בחוש כי רק אצבע איש אלקים הוא".

(רבי ברוך מנארליין ז"ל,

בספר חיים תשרי עמ' ק)

[1]

"הנה מעשה שהיה כך היה. כי בשנת תרנ"ב היה בבבל קולירא רחמנא ליצלן ולא תקפ"ץ אמן. וציוה אז הפחה מושל העיר של בבל לבל יקברו את המתים בקולירא בבית עלמין שהוא סמוך לעיר, אלא ירחיקו הרבה עד גבול הנחל, ושם יקברו את הנעדרים בקולירא בר מינן, וכך עשו. באותו זמן חיים לן שבק הרב עבדאללה סומך בעל מחבר זבחי צדק רבה של מדינת בבל, ויתיעצו היהודים שאין כבוד לרב שיקבר סמוך לנחל, לבל ח"ו ישמפוהו מי הנחל בהתגברם בימי הגשמים וכו'. ויתיעצו כולם כאחד לקבור אותו רחוק מהנחל בחצר ששם קבור יהושע כהן גדול, ויען שהמפתח היה מסור ביד הישמעאלים, אז עלו ורכבו איש על רעהו עד שהגיעו לראש הכותל ומשם ירדו ופתחו החצר וקברו את הרב עבדאללה סומך. וזה היה בחשכת לילה בליל ראשון. ובהוודע דבר זה למלכות ותהום כל העיר על זה, ושלחו מלגרמות ומחאות לעיר הבירה קושטא, כי מן הנמנע לפנות הצדיק מן הקבר שנקבר בו עפ"י חוקת תורת ישראל. ונמשך המשפט משך שלשה חודשים, וסוף סוף יצא צו מהמלוכה לפנות הצדיק משם. ואז הלכו לשם הפחה והרופא ועוד מאנשי צבא וגדולי המעלה ובידם כמה סמים לתת על גוף הנרקב לבל יזיק את החיים. ובהגיעם לשם וכפותחם את הקבר נבהלו מראות דבר פלא כזה, כי הגוף עם תכריכיו כמו שהוא וכאילו הוא עתה מת. ויתמהו כל הרואים על זה, ויתקדש שמו יתברך בעיני כל הגוים לראות מה היא קדושת היהודים ועבודתם את ה' יוצר כל, ויאמרו לאמר כי לו ידענו את כל זה כי אז לא הרעשנו עולמות, ומעתה אחרי שניתן צו המלוכה עלינו לקיים. ויבואו היהודים ויקחו אותו בכבוד גדול לבית עלמין של היהודים הסמוך לעיר,

וגם הפחה ובעלי השררה עשו לו כבוד גדול, ונעשה קידוש ה' גדול על ידו. וסופר לי משם הרב בן ציון חזן יצ"ו יליד בבל, וכעת מושבו בעיה"ק ירושלים ת"ו בפורת יוסף, כי גויים נתגירו בראותם המעשה הזה, וערך קדושת היהודים ועם ישראל חי שהם בניו של המקום שהוא חי לעולמים. והוא ראה והכיר ג"כ באחד מהם שהתגירו, שבא לדור בירושלים ת"ו".

(רבי יצחק אלפייה ז"ל,
יאיר נתיב הקדמה ב')

חלומות

[א]

"שמעתי שבשנת תר"ח בעת שהיה שולט החולי רע בעולם ז"ל, חלם לו לדודי הרב ר' חיים מקאסוב את הפסוק 'וימת תרח בחרן'. ויהי בבוקר היה לו עגמת נפש מזה מחמת כי אותיות 'תרח', ורצה לנסוע למחותנו ש"ב הרב הקדוש זצ"ל מרוזין שהוא יפתור לו את החלום הנ"ל, ובתוך כך התיישב בדעתו הקדוש לראות מה שפירש רש"י ז"ל על הפסוק הנ"ל, וזה לשונו. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון של מקום, עיין שם. ואמר שרש"י פתר לו עתה את החלום, והיינו שעד עתה היה מה שהיה, אבל מכאן יהיה חיים ושלום כל טוב לעולם, וכן היה".

(רבי אלמר אליקים שרגא שפירא ז"ל,
באהלי צדיקים עמ' סה)

[ב]

"ועוד אירע מעשה ביום שני לח' אייר משנתנו זאת התרכ"ו שבא לפני, גוי תוגאר שבא לעירנו אזמיר מעיר אחרת, דרך בית הקברות. ובהיותו בתוך בית הקברות על ידי שהיה עיף ויגע ישן שם, ובעוד שהוא ישן נדמו לו ג' זקנים, והיו אומרים לו למה אתה ישן במקום זה, קום לך ותאמר להרב שבמקום הזה, כי יחפש ויראה בדקי העיר בחילול שבת ומאכלות אסורות ושאר עבירות כדי שלא יבא עליהם חולי הקולירה וכדומה, אשר לא תאונה אליהם רעה. זה תוכן דבריו. ויען הענין הזה שהיה חגוי הנזכר מסיח לפי תומו, וכשבא לפני היה ברתת ופחד ממה שאירע לו, כנראה שדבריו אמת. וכבר נתבאר מדברי הזוה"ק ס'

ויקרא כי יש לעשות עיקר מחלומות הגויים. ולכן ביקשתי לעורר לציבור בתשובה ושיזהרו הרבה".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

שו"ת לב חיים ח"ב או"ח סי' סה)

[ג]

"ראיתי לכתוב פה מה שחלמתי בשנת תרע"ה ליל שבת יתרו כ"ב בשבט שעה שמינית וכו'. ושם אצל השער היו עומדים שלשה אנשים יהודים זקנים עניים, ואני באתי ועמדתי אצלם והייתי מתאונן ומצטער על המגיפה. ואמרתי לאותם שלשה זקנים, על ענין אחד אני מצטער מאד, והוא כי בזמן שהיה בהמ"ק קיים היו לנו נביאים, וקודם שתבא איזו צרה בא יבא הנביא בדבר ה' ויגיד לנו חמאינו ופשעינו ויתרה בנו ששוב אל ה' מאותו העון והחטא שהיה בידינו, ואם לאו יבוא על שונאי ישראל כך וכך צרות, והיו ישראל חוזרים בתשובה מאותו העון והקב"ה קורע את אותו הגזר דין מעליהם ותתבטל הגזירה ההיא. והן עתה בעוונותינו הרבים חסרנו כל, ובבוא איזה צרה לא נדע שחרה ועל איזה דרך נפנה לבטל הגזירה, ונמשלנו כמו הרב הרודה את תלמידו והאב המייסר את בנו ואינו אומר לו שמסיבת חטא פלוני הוא לוקה. אהה עלינו ועל רוע מזלנו כי נלקה בלא התראה ובלא ידיעת העבירה שאנו לוקין עליה. ועוד קשיא לאלהינו, האם איש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף, והעולה על גביהם כי האנשים החוטאים עצמם בתיהם שלום מפחד ולא שבט אוה עליהם, והאנשים אשר הם תמימי דרך הם אשר נלכדים בעונותם וכו'. וקרבו אלי שלשה אנשים מן אותם אנשים המשחיתים ואמרו לי; דע כי גזירת מגיפה זו היא על אשר שיש אנשים אוכלים נבלות וטרפות ובשר בחלב בבית האכסניא של הנכרים, ולא עוד אלא שגם בהאכסניא של ישראל מבשלים איסורים כאלה, ועוד יש כמה אנשים שמבשלים בביתם בשר נבלה וטריפה ובשר בחלב וכו'. ואם תסתפק בדברינו אלה ותאמר הלא חלום הוא ואינו מעלה ומוריד, אנחנו נותנים לך סימן אחד ותדע שאמת הוא. והוא כי תדבר אתה ושני אנשים עמך עם איש אחד האוכל נבלות וטרפות ותעשו לו התראה שלא יאכל עוד. ואם מאן ימאן ויסרב, תאמרו לו הואיל ואתה מסרב לדברינו גוזרים אנחנו עליך שביום פלוני בשעה פלונית תוכה במגיפה ובשעה פלונית תפטר. ותראו שכך יהיה בלא תוספת ובלא

מגרעת, ובוה תדע שהחלום אמת הוא וכו'. עד כאן ראיתי. וביום חמישי ד' לחודש אדר פסקה המגיפה בישראל, אע"פ שהיתה עדיין נוהגת בנכרים".
(רבי יהודה פתייה ז"ל,
מנחת יהודה עמ' עא)

[ד]

"בזמן המגיפה בג'רבא ראה [רבי רחמים חורי זיע"א] מלאכים בהקיץ, והראו לו את הפנקסים של אנשים שנגזר עליהם מיתה בבית דין של מעלה ב"מ, והוא מחק והשמיט מהם הרבה, ונעתרו לו".

(רבי מאיר מאוזו שליט"א,
אור תורה קפו עמ' קו)

קמיע

[א]

"קמיעה זאת נשלחה לידי מדודי הגאבד"ק פאזען נ"י [הוא הגאון ר' שלמה איגר ז"ל], המקובלת מאת אא"ז מורבי עקיבא איגר ז"ל, שנתן בשעת מגיפה חולי קאלערא רח"ל, והוא הכתוב בטהרה על קלף מבהמה טהורה".

(רבי אברהם שמואל בנימין סופר ז"ל,
ספר רבי עקיבא ותורתו עמ' קלמ)

[ב]

"מה שנשאלת על פחות מי"ג שנה שהיה חולה ונתרפא וניתן לאביו מאוהב אחד קמיע שיש בה משמות הקרושים, מהו שהבן ישא אותה בשבת. ושמעת שהקמיע ההוא נתקנה על פי הגאון מו"ר רבי עקיבא איגר זצ"ל, ושבעיר מינכען נשאו מקמיע ההוא כמה אנשים בעת החולי רע רח"ל ושכולם נתרפאו בס"ד".

(רבי יוסף דב הלוי במברגר ז"ל,
שו"ת יד הלוי סי' נד)

[ג]

"על דבר בקשתו לידע מה שנאמר לו בשמי לרדק על הפתחים כתב סגולה

להנצל מחולי כל רע רח"ל. אני לא המצאתי מעצמי זאת, וגם לא יש לי בקבלה. אבל נוסח הכתב סגולה הוא בגמ' מס' ב"ב דף צא סע"א, וא"ר חנן אמר רבא וכו'. וידוע הוא פה אצל הבעלי תורה התלמידי חכמים יחי'. וגם הסופר סת"ם דפה ידע מזה הסגולה, וכתב כן בכתב אשורית לכל הבעלי בתים בשכר, ונוסח הקמיע שיש למעלתו, ושלה אלי ההעתקה. וכתב שקמיע זו נתן לו סופר אחד מק"ק שטאמפי, ורצון מעלתו ג"י לידע ממני אם אתמחי קמיע או אתמחי גברא. לא ידעתי מה ספק יש למעלתו אי אתמחי גברא, הא גברא הוא סופר מק"ק שטאמפי, ומעולם לא שמענו עליו שהוא מומחה לקמיעות, סתם סופרי דדיינא מוגמר גמירי אמרינן בריש גיטין בדיני שטרות שהוא אומנותם ובכתיבת סתו"מ. אבל בכל שארי חלקי התורה המה כשאר עמי הארץ, אחד סופר ואחד בור, גם בנגלה, ומכל שכן בנסתר. אבל נוסחא הקמיע זו כתובה הוא בספר אמתחת בנימין, והוא יוצא מפסוק ויעמוד פנחס ויפלל וכו' ה' אלהים. ומפסוק ויאמר להם ישראל אביהם כו' מעט צרי. והשמות הקדושים, גם אותיות שלפניהם ושלאחריהם קדושים וכו'. אבל לא נמצא שם ליתן קמיע זו שישאו אותו בני אדם עליהם. אבל רק לומר פסוקים הנ"ל ולכוין בציור השמות הנ"ל היטב, והמשכיל יבין מעצמו. ומעולם לא עסקנו בכתיבת קמיעות ליתנם לבני אדם, גם הידועות לנו מפי ספרים הקדושים. ומכ"ש בנסתרות לה' אלהינו שאין לנו בהם עסק ואין לנו יד ושם כל כך. ואיך עלה על דעת מעלתו ספק כלל אם יתן קמיע זו לאחרים, אתמהה".

(רבי יהודה אפאר ז"ל,

שו"ת יהודה יעלה או"ח סי' עה)

[ד]

"זקנינו סיפרו לנו כי בימים ההם בשנת תרי"ב היה הרה"ג חי גז הדיין של העיר מומחה מפורסם בכתיבת הקמיעים, והיה כותב לכל בני העיר קמיע לכל אחד שמירה מהמגיפה, ואנשי העיר היו בורחים ובאים אליו לביתו לקחת מידו הקמיע, וכל מי שלקח מידו קמיע לא ניזק כלל. באות זמן גם זקנתי מרת אסתר הלכה אל ביתו לקחת קמיע מידו, וכשהביט בה הרב התרה בה לשוב תיכף לביתה כי כבר נלקית ולא יועיל לה הקמיע, וכן היה, הלכה היא אל ביתה ונסתלקה לבית עולמה". (הקדמה לספר חן מוב למרי נפש)

[ה]

"למגפת החולי רע רח"ל נשלחה מירושלים ליחידי סגולה קמיע לכתוב אותה על נייר דק בכתב אשורית, וכאשר אך מתחיל להרגיש סימני המחלה יבלע החולה תיכף את הקמיע. וכתבו לנו חכמי ירושלים שיש להם בקבלה זאת הקמיע מאת הקדוש ר' שלום בעש"ט זצ"ל. ומוסכם שמותר לכותבה אפילו בשבת".

(רבי יהודה יידל ריונברג ז"ל,

רפאל המלאך דף ג)

סגולות

[א]

"כשבאים לתקן בתים ביער, היתה מגיפה ביושבים, לפי שהמקום לשדים מיוחד, וכל זמן שלא הורגלו בני אדם שם היו מתים. שאלו לחכם מה לעשות, אמר תבחרו להם החלקה, ותמדדו לד' רוחות, ותשימו חבלים בהיקף, ותקחו עשרה וס"ת, וימתחו חבל על הקרקע באורך, ויוליכו ס"ת אצל החבל ביושר, וילכו אחריו עשרה, וכשהלכו אותה השורה ישימו אותו החבל אצל דריסת רגליהם אשר הלכו כבר, וילכו אצל החבל ביושר שיהיו דריסות רגליהם מכוונות אצל דריסת שורה ראשונה, וכן יעשו עד שיהא דריסתם על פני כל הקרקע. לעולם ס"ת הולך לפניהם. ויאמרו בלכתם כל שורה ברכת כהנים ושיר של פגעים ואותם פסוקים וזכרתי את בריתי יעקב (ויקרא כו, מב), אחריו אותו פסוק והשקל עשרים גרה עשרים שקלים וגו' עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם (יחזקאל מה, יב), ואותו פסוק אחריו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה (דברים יא, יב), ואח"כ פסוק לא יאמר לך עוד עזובה (ישעיה סב, ד), ואחריו לא תוהו בראה לשבת יצרה (שם מה, יח), ומזמור רצית ה' ארצך (תהלים פה, ב), ויגמור עד שיסבב דרך פעמיו, ואח"כ מזמור אלהים יחננו ויברכנו וגו' (שם סז, ב), ופסוק יצו ה' אתך את הברכה באסמך וגו' (דברים כח, ח). כן יאמרו על כל שורה ושורה. ולא יחושו אם לא תהיה הליכתם על פני כל הקרקע. ולבסוף יאמרו 'על דעת המקום ועל דעת התורה ועל דעת ישראל השומרים אותה שלא יהא רשאי שום מזיק ושום מזקת לבא במקום הזה מהיום ולעולם'. אז יסירו המזיקים מאותו מקום".

(רבי יהודה החסיד ז"ל,

ספר חסידים סי' תעח)

[ב]

"כתב בגליון הזוהר צריך לכסות המצה בזמן מגיפה משום מחבל. ולא ראיתי
נוהגין כן רק בבית הקברות מפני הרוחות דשרויים שם".

(רבי יצחק פאלג' ז"ל,

יפה ללב ח"ה יור"ד סי' שסא אות ב)

[ג]

"טוב בשעת המגיפה ב"מ שילך האדם מצחו מכוסה, שלא יראה השמן במצחו
ויכיר מעוונותיו הנרשמים שם".

(רבי רפאל משה אלבאז' ז"ל,

עדן מקדם ערך בריאה אות ד)

[ד]

"לקטור את הבית בלבונה בזמן הדבר כמו שאנו נוהגים מותר, דמעשיו מוכיחים
עליו".

(רבי דוד ן' זמרא ז"ל,

שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תה)

[ה]

"רוד"א הוא עשב המסוגל לזמן המגיפה רח"ל".

(רבי אפרים זלמן מרגליות ז"ל,

טיב גימין שמות נשים מערכת הר')

[ו]

"ואגב דור ודור אודיע כי העשב הנקרא בלשון משנה פיגם (שביעית רפ"ט),
ופירש הר"י בן מלכי צדק שהוא רוט"א. והרמב"ם כפ"א דכלאים מ"ח כתב פיגם
בלשון ערב סדא"ב ובלע"ז רוד"א, מועיל לבטל עין הרע וכישוף. ושמעתי מרבני
ירושלים מעשה נורא על זה. ויש שם קדוש רוט"א. והנושא עשב זה יכוין בשם
קדוש הנזכר וטוב לו. וגם העשב הזה מועיל במקום מגיפה".

(רבי חיים יוסף דוד אזולאי ז"ל,

כבר לאדן פ"ו)

[ז]

"בזמן שיש דבר בעיר ב"מ ועוברין במבואות מטונפות, נותנין פס ידו תחת שחיו להריח זיעתו, שאומרים שהיא סגולה נפלאה בזמן המגיפה להריח זיעתו ולא יריח ריח רע שהוא רע למגיפה".

(רבי יוסף מולכו ז"ל,

שלחן גבוה יור"ד סי' קמז אות יד)

[ח]

"קבלה מאדמו"ר [בעל התניא] ז"ל נ"ע שבעת מקרה העדר נפשות רח"ל יכריזו ברבים הירו' שהביאו התום' (סוטה נד, א) על מה שאמרו ז"ל שבירדן קיבלו ישראל עליהם ערבות על הנסתרות, וראיה מעכץ. על זה אמר רבי לוי ביבנה הותרה הרצועה, יצאה בת קול ואמרה אין לכם עסק בנסתרות, איש בחמאו ימות וצדיק באמונתו יחיה".

(רבי שניאור זלמן מלאדי ז"ל,

אור ישראל יח עמ' קעט)

[ט]

"לכבוד ידיד ה' הרב הגדול בתורה וחסידות המפורסם מוהר"ר מנחם מענדל. היות שבעורכי חוט הדין שלמעלה משוך עלינו זה כמה חדשים לייסרנו במיתת אנשים עד שכמעט אין יום שלא ימותו ג' או ד' נפשות רח"ל, לזאת להתאפק לא אוכל מבלי להפיל תחינתנו לפני רומכת"ה אשר שום ישים אל לבו להשתתף בצערנו להתגולל עלינו בעוז החסד ועוצם הרחמנות לחוס עלינו ועל עוללנו וטפינו, להורות לנו המעשה אשר נעשה, ולעורר מקורי החסד והרחמים, שבלי ספק נוסף על ידיעת נפשו מקובל אצלו ענינים סגוליים מכבוד מאור עינינו ורוח אפינו וקיננו הגאון המובהק המפורסם כ"ק אדמו"ר [בעל התניא] ז"ל נ"ע ובנו חותנו כ"ק אדמו"ר שי' לאוי"ט, שבאמת כל גוף נשבר מאנחה אשר גבר, כי זה בכמו שלושה חדשים סעו ממנו למנוחות קרוב לשני מאות נפשות, אשר על זה כל נפש ידאב עלי כל לב הנכאב, ומלאה עצב ותוגה, מאשר פשטה הנגע, עד שלא יתענגו בטעם הזיו והנוגה, ולאבל נהפך כל חגה, ולזאת יעצונו כליותינו להודיע לכבוד רומכת"ה ע"י המשולחים מוכ"ז צערנו וצרותינו ולהתנפל לפני רגליו בענין הבקשה להורות לנו הסגולה גשם ונגלה אשר נעשה, והוא בחכמתו

וצדקתו יעשה בענינים רוחנים וצפונים ונעלמים ומעיני בשר מבוסה. אלה דברי המעתיירים והמבקשים. ובאנו על החתום היום יום ב' א' רחול המועד סוכות שנת תקפ"ח פה אורשא יצ"ו.

אף שאיני כדאי ששלחתם אלי, אך לא אוכל להשיב ריקם מפני כבוד הציבור וכו'. על האבות והמלמדים לראות לאפרושי [הבנים] מאיסורא ולהוכיחם על פשעיהם שישובו מכסלה וכו'. ראוי שכל מי שאפשר לו יתן מטבע אחד מידי שעה וקודם כל תפילה וכו'. גם יתקנו המידות והמשקלות וכו'. נכון מאד להזהר בפת שחרית שמצלת מן החלאים התלויים במרה וכו'. יש להזהר שלא לשוח שום שיחה בטילה ח"ו בבהמ"ד משיתחיל השליח ציבור להתפלל עד גמר קדיש בתרא שחרית ערבית מנחה. ועוד שם ליזהר במידת אמת שסגולתו לאריכות ימים".

(רבי מנחם מנדל שניאורסון ז"ל,
אור ישראל יח עמ' קעח)

[י]

"עובדא ידענא דבשנת תר"ח נסעו מפה להקדוש המפורסם מוהר"ר מאיר מפרימישלאן זצוק"ל לעשות פדיון נפש עבור העיר שינצלו מחולירע רח"ל, ונתן להם לחם וצפחת מים לתלות בבית איש אחד המיוחד בעיר. ואמר הרמז וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך. וכן היה בעזרת ה'".

(רבי יחיאל מיכל היבנר ז"ל,
שו"ת הד"ר ח"א סי' כב)

[יא]

"סגולה לשמירה מדבר וממגיפה יקח מאבלה אחת קטנה מכסף מזוקק, שלא יעורב שום סיג באותו כסף ושום זהב ומשאר מתכות כי אם יהיה ממטבעות ישנים, או כסף שלא יש חשש שום עירוב אפי' זהב, ויצרף אותו על ידי אומן ישראל שיעשה מאבלה קודם הצירוף, ויעשה טבלאות קטנות דקה מן הדקה, ויטבע בה שם כזה וכו' על ידי חקיקה בדפוס ברזל או מתכת, ויהיו האותיות בולטות. וזה יהיה דוקא ביום ראש חודש ניסן שחל להיות ביום חמישי, כיום

פסח שיצאו ממצרים, וזמן הטביעה יהיה מעת עלות השחר עד שעת זריחת השמש, ואחר יתלו זה הטאבלה עליו, ומועיל בעזרת השי"ת לשמירה".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רפואה וחיים פ"ה אות ע)

[יב]

"יש נוהגים לכתוב בדם מילה שם הוי"ה ב"ה בקדושה ובמהרה ולתלותו על פתח הבית לשמירה מן הדבר ומן המגיפה. ואנכי בעניי בקונ' התשובות לחיור"ד הל' ס"ת עמדתי על הדבר הזה אי שפיר דמי למיעבד הכי לכתוב שם הוי"ה ב"ה בדם. ואולם נראה לי לרשום בנייר או בקלף מדם המילה הדרם כמות שהוא ולתלותו בפתח הבית לשמירה וכו'".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רפואה וחיים פ"ה אות עו)

[יג]

"מי שהוא רץ בריצת מצוה ניצול ממגיפה".

(רבי יצחק פאלנץ ז"ל,

יפה תלמוד ח"א ברכות ה, ב)

[יד]

"ולקחו ראשי עיה"ק צפת יתומים ויתומות והשיאו אותם, והחופות עשו על בית הקברות בין רבינו האריז"ל ובין רבינו מרן הבית יוסף ז"ל, כי קבלה בידם את הסגולה. ותודות לאל אשר נח מהם וסר המות הזה".

(רבי משה נוסבוים ז"ל,

שערי ירושלים שער מזון הארץ)

[טו]

"מקור שעושים חופה ליתום ויתומה על בית החיים בעת המגיפה בר מינן ול"ע, דבר זה מובא בספר שערי ירושלים שכן עשו בעיה"ק צפת תובכ"א וכו'. וגם אני שמעתי מוקני שער שעשו כן בשנת תרל"ג בפרשבורג".

(רבי יצחק ווייס ז"ל הי"ד,

שו"ת שיח יצחק סי' תצא)

[טז]

"ראיתי להעלות על שולחן מלכים מאן מלכי רבנן מה שכתבתי בחידושי בעז"ה על מה שנהגו בסביבותינו בהרבה מקומות בעידן ריתחא ומחלת החולי רע רח"ל, משיאין יתום ויתומה או בעלי מומין רח"ל ומעמידין החופה על בית הקברות, ובעירנו בשנת תרנ"ג העמידו החופה סמוף לשער גדר בית הקברות מבחוץ, ושיחה בפה רבים שהוא מנהג קדום וסגולתו לעצירת המגיפה רח"ל, ויש אומרים שהוא מנהג ארץ ישראל. ואמרתי שיש לעשות סמוכין לזה וכו'".

(רבי שלום נתנון ז"ל,

ציוני שלום אות תר"ו)

[יז]

"בכל הגלילות מקום אשר דבר המלך מלכי רבנן מגיע ה"ה הרב הצדיק ר' יהודה צבי זצוקל"ה מק"ק סטרעטין יצ"ו, ונהגו על פי דיבורו שמסוגל סגולה ותחבושת לילד שח"ו אירע בו מעשה רע לקח תרנגול שחור ולקרוע אותו על הולד, ובעת קמו אנשים שיאמרו שעל פי דת תוה"ק דבר זה אסור משום דרכי האמורי. ועל ידי נתעורר אחריו הרב מו"ר רבי יוסף אלטיר עפשטין מהטרליסק, והראה חילו לאורייתא לייפות כוחו של הזקן וכו'".

(רבי יעקב יצחק יוזס ז"ל,

שו"ת שארית יעקב סי' יב)

[יח]

"טעם למנהג כשגונזים ספרים בלים וקרועים הן מס"ת והן משאר ספרים הולכין בהמון חוגג אל בית הקברות וגונזין אותם שם בקרקע ועושין עליהם אוהל, וסימן לידע שינהגו קדושה באותו המקום, והרב דורש, ועל פי רוב עושין זאת בעת המגיפה רח"ל והוא סגולה, כדי לעורר רחמים בזה, כי כמו שאנו חסים על שמות ודברים שבקדושה שלא ילכו לאיבוד ולכזיון, כן ירחם השי"ת עלינו ועל בנינו שלא נלך לאיבוד לכזיון, כי גם אנו משותפים בשמו הגדול, ושמו משותף בשמינו, ואנו ג"כ נקראים גוי קדוש ודברים שבקדושה, ואנו מבקשים משמות הקדושים שירחמו עלינו בזכות שאנו מכבדים אותם"

(רבי יצחק ליפין ז"ל,

ספר המטעמים ערך ס"ת וספרים)

[יט]

"סגולה נפלאה וברוקה וכו'".

(רבי יהודה יידל רוזנברג ז"ל,
רפאל המלאך דף ג)

תורה

[א]

"על ידי לימוד התורה תדיר לשמו יתברך זוכה להנצל מחולי המגיפה, כי כן
לקח' עולה בנימטריא 'מגיפה'".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
הכתוב לחיים תהלים צא)

[ב]

"ויען בזמן החולי רע לתפ"ץ לא מינה ולא מקצתה. נהגתי בעצמי הולך סגולת'א.
ללמוד עם בני הגדול הוא אברהם נר"ו בהאי ספרא [תנא דבי אליהו] בחדא
צוותא בלילות בזמן שכיבה סמוך לק"ש שעל המיטה".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
לוח ארו שער הספר)

[ג]

"ומזקנים אתבונן דהרבנים באותן הדורות היו לומדים בהילוך אחד בפרקי
הרמב"ם בספר היד בזמן מגיפה. ולפי מה שכתבתי בהקדמתי לקונטרסי על
הרמב"ם, הוא סגולה נפלאה דמציל מפ"ח יקוש מדבר הוות וכו', דההלכות
בפרטן הם פ"ח".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
רפואה וחיים פ"ה אות סח)

[ד]

"ואף גם זאת כי אנכי טרוד באבלי אל הלקה ממני בן רך ויחיד במגיפה, ואחריו
בדד ישבתי, לא שלותי ולא נחתי, ושמעתתא בעיא צילותא, ולא עת דרוש מעל

ספר ה' וקראו, מכל מקום לא יכולתי לעכב, כי מצוה לשמוע דברי חכמים, וכולהו מילי דרבנן אסמכנהו אלאו דלא תסור, על כן באתי לאחוז בסנסני אמריו".

(רבי אברהם הלוי ז"ל,

שו"ת גינת ורדים אהע"ז כלל ג סי' יב)

[ה]

"בשמים עדי וסהדי כי אין לאל ידי לפתוח ספר ולקרוא אפי' קריאת עראי, כי מיום נגעה בי יד ה' נהייתי ונחלתי, גם אור עיני אין איתי, ודמוע תדמע עיני, כח דם מים כציון על מפקד הבן יקר ויחיד בן מ"ו שנה אשר לוקח ממני כמגיפה, ואין לנו תמורתו. ושמעתתא בעיא צילתא סגי, ומה אני הקטן וכו' לבא אחרי המלכים האדירים רבנן תקיפי דארעא הם נשיאי העדה, מתיירא אני שמא ירוצו את גלגלתי. אך אמינא כיון דברשות קא עיילנא, אענה אף אני חלקי, כי אין ממאנין לדבר מצוה, וזכותיה דמרן תסייעני, כי דידי נמי דידיה היא, והנני בא כננס אוהז בעקבות ענק, וכאב את בן ירצה את פעלי ויתקן את מעוותי, ואם שגיתי תלין משוגתי. ואען ואומר וכו'".

(רבי אברהם הלוי ז"ל,

שו"ת גינת ורדים חו"מ כלל ה סי' ד)

[ו]

"את זה כתבתי בהיותי נודד מהר אל הר מחמת הדבר".

(רבי משה מטראני ז"ל,

שו"ת מבי"ט ח"ב סי' כח)

[ז]

"ואני איני בא לא לקרב ולא לרחק ראיותיהם בשלימות, כי היה צריך לראות יסוד ראיותיהם מהספרים שהביאום, ואני כעת ריק מהם, בהיותי בכפרים חוץ מהעיר מחמת המגיפה ה' יצילנו בכלל כל ישראל, ובמיעוט אף חכמתי העומדת לי, ונכנסתי בבית המרחץ, אכתוב מה שיראה לי על מה שכתוב בפסק החכם המתיר".

(רבי משה מטראני ז"ל,

שו"ת מבי"ט ח"ב סי' נב)

[ח]

"וכתבתי מה שנראה לי בהיותי חוץ לעיר ומשולל מן רוב ספרי הפוסקים בימי המגיפה, השי"ת יצילנו משגיאה עם כל ישראל אמן".

(רבי משה מטראני ז"ל,

שו"ת מבי"ט ח"ב סי' רי)

[ט]

"שנת ה' ש' בהיותי חוץ למדינה בורח מחמת המגיפה ה' יצילנו, שלחו לשאול את פי מן המדינה קצת בעלי תורה שנכתב גט אצלם על שם אשה אחת שמה קיראנה, וכתבו בגט כיראנה בכף".

(רבי משה מטראני ז"ל,

שו"ת מבי"ט ח"א סי' קב)

[י]

"אין דרכי חלילה בקולמוסי לצאת ממחיצתי להוציא ח"ו מתחת ידי שום דבר גנאי לעולם בכל תשובתי אפילו לקטני הדור, כל שכן וקל וחומר לעטרת צבי כמוהו מורה. אבל גלוי וידוע לפני מלכו של עולם, כי היה בזמן הדבר הוות, ואני נע ונד מטולטל ממקום למקום בטיפול רב מיתמי ויתמי דיתמי להציל ממות נפשם, והייתי קץ בחיי מהאנשים המחכים וכו', ושלחו לי שאלה זו. ובהיותי משולל מספרים בכפרים וטרוד מדחי אל דחי ולא נמצא במקום לשאול מענה של כת"ר, חשבתי שהיה מהבחורים שיוצאים עתה לעולם אפרוחים שפותחים [עיניהם] מתחילים להורות וכו'".

(רבי משה נאלאנמי ז"ל,

שו"ת תורת חיים ח"ב סי' לג)

[יא]

"שאלה זו שאל ממני ראובן, ואני כעת בורח מפני פחד ה' מפני שרי גבירה אם המדינות לוקה במגיפה לפני ה' רחמנא ליצלן, וכעת אני בכפר פרעם, ולא איתנו מספרי הפוסקים ומסכתות התלמוד די הצריך זולת מסכת קמא ומסכת מציעא וחלק הרמב"ם ז"ל. ואומר בחמלת ה' עלי אני אפרש עיקר הא מילתא".

(רבי יום טוב צהלון ז"ל,

שו"ת מהריט"ן סי' יט)

[יב]

"הגם כי גולה אני ממקומי מפני שרי גבירה, לוקה במגיפה לפני ה', אנכי בורח מהר להר ומכפר לכפר, ולא איתנו מספרי הפוסקים שיעור מספיק, בכל זאת להפיק רצון השואל בדרך קצרה".

(רבי יום טוב צהלון ז"ל,
שו"ת מהריט"ץ סי' ח)

[יג]

"ברחנו מחמת המגיפה כשמנה חדשים לבוקיעה לזאבוד לכפר כנה לג'נין, ולמדתי בבוקיעה מס' ברכות מציעא ובתרא, ובזאבוד וכפר כנה חיברתי חידושי שביעי, ומוצאי שביעית היה".

(רבי יוסף מטראני ז"ל,
הקדמה לשו"ת ופסקי מהרי"ט החדשים)

[יד]

"להיותנו נדחים בכפרים השי"ת יקבץ נפוצותינו וירחם עלינו אמן, ואין הספרים איתי לכל הצורך, לא היה ראוי לי להשיב בדבר, ועם כל זה שלא להשיב לשואלי ריקם אומר וכו'".

(רבי מאיר מלמד ז"ל,
שו"ת משפט צדק ח"ג סי' יט)

[טו]

"ואומר כי בתשובת שאלה זאת לא היה צורך להאריך בה כפי חומר נושאה, גם כי טרדת הלב בעת ובעונה הזאת רבה וגדולה מדעת צרת המגיפה, אין הפנאי מסכים לטרוח ולהאריך, ה' ברחמיו וכרוב חסדיו יחמול על עמו ישראל".

(רבי שלמה הכהן ז"ל,
שו"ת מהרש"ך ח"ב סי' קט)

[טז]

"אח"כ אלצני השליח המפקח בעד כ"ר שבתי הנזכר שאכתוב הנראה לעניות דעתי, אם יש לחוש לקידושין שנתקדשה שרה הנזכרת לשני, ודחיתיו מלכתוב,

עד כי לרוב הפצרותיו הוכרחתו להשיב ולכתוב הנראה לעניות דעתי. ויען כי אז הייתי טרוד מאד, כי היתה חורגתי מוכה ממגיפה בתוך הבית, לא יכולתי לעיין אז מחדש כמו שראוי לעיין לענין הלכה למעשה, והשבתי לו מה שהיה רשום בזכרוני".

(רבי שלמה הכהן ז"ל,
שו"ת מהרש"ך ח"ב סי' קמ)

[יז]

"ראיתי הרבנותני על במותי בתי התהלות והמעלות תוארים מכתירים האלהים האדירים. וענותך תרבני, ואני ידעתי כי הם שגבו ממני ונפשי בחלה בם, כי מכיר אני את מקומי ולא הלך לבי בגדולות ובנפלאות ממני. אחר כל זאת אודיע לכת"ר כי הקיץ הזה עמדנו בדוחק ובצער מחמת צרת המגיפה אשר באה ונהיתה בארץ הלזו ורעות אחרות, כאשר ישמע כת"ר מן ההולכים שם. אשר על כן כל לבב אנוש ימס מלישא וליתן בדבר הלכה ערוכה ושמורה כהוגן וכשורה. אך אמנם ההכרח אלצני להתאפק ולהשיב לכת"ר, כי לעשות רצונו חפצתי, ואל יחשבני כפושע בהפקת רצונו".

(רבי שלמה הכהן ז"ל,
שו"ת מהרש"ך ח"ב סי' רה)

[יח]

"כל זה ראיתי ונתון אל לבי לישא וליתן בענין זה, והתאפקתי לכותבו עם רוב הטרדות אשר השתרגו עלו על צוארי מכמה אנפי. ועל הכל טרדת צרת המגיפה ואני בתוך הגולה, לבי כל עמי עד ישקיף ה' וירא משמים וישיב חרון אפו מעל עמו ישראל".

(רבי שלמה הכהן ז"ל,
שו"ת מהרש"ך ח"ג סי' א)

[יט]

"כעת אין לי שעת הכושר לעמוד על זה, כי טרדות רבות סבוני גם סבבוני. ובפרט הצרה הגדולה אשר בעיר מחמת אימת המגיפה. אבינו שבשמים באהבתו ובחמלתו יסלק חרון אפו מעל כל עמו ישראל".

(רבי שלמה הכהן ז"ל,
שו"ת מהרש"ך ח"ג סי' לד)

[כ]

"לאפס הפנאי לא אוכל להאריך, כי השעה דחוקה מרוב המטרדות, ונוסף על זה צרת המגיפה אשר בעיר, אשר לב כל אדם בקרבנו המס ימס, ולכן לא אוכל להשיבך על כל הפרטים אשר נשאת ונתת בדברי הפוסקים שכתבו בדין זה, ולא אכתוב כי אם הנראה לעניות דעתי שיש לישא וליתן בדבריהם".

(רבי שלמה הכהן ז"ל,

שו"ת מהרש"ך ח"ג סי' קי)

[כא]

"להיות שכבר כתבנו בפרטי השייכי בנדון זה באורך במקומות אחרים, ועתה אין בידי להאריך, ומה גם כי הלב בלתי מיושב עד ישקיף ויראה ה' משמים ויעצור המגיפה המשחית מעלינו ומעל עמו ישראל אמן, ולכן לא אכתוב רק ראשי פרקים וראשי מילין הנוגע בעיקר הדין לבד".

(רבי חיים שבתי ז"ל,

שו"ת מהרח"ש ח"ד סי' כג)

[כב]

"הגם כי דעתי בלתי צלולה ולבי כל עמי מחמת יד ה' אשר הויה בעירנו, עד ישקיף וירא ה' משמים לעצור המגיפה והמשחית מעלינו ומעל עמו ישראל אמן, ושמעתא בעיא צלותא כיומא דאסתנא, מכל מקום להפקת רצון השואל הוזקתי לזה".

(רבי חיים שבתי ז"ל,

שו"ת מהרח"ש ח"א סי' פד)

[כג]

"הן אמת כי דעתי עכורה מחמת יד ה' אשר הויה בעירנו, עד ישקיף וירא ה' ברחמיו על שארית פליטתנו ויעצור המגיפה והמשחית מעלינו ועל כל עמו ישראל אמן, ושמעתא בעיא דעתא צלותא. אך בנדון הלז מה שנוגע לעיקר הדין לבד יראה הדבר ברור וכו'".

(רבי חיים שבתי ז"ל,

שו"ת מהרח"ש ח"ג סי' עז)

[כד]

"לולי הפצרת החכם השלם הפוסק כמו"ר רבי שמואל נר"ו הפציר בי עד בוש ויגזר אומר אחוי דעי אף אני את אשר אני אחזה לי בתשוב שאלה זו. ואם כי נדון כזה היה צריך חיפוש מחיפוש בדברי הפוסקים אחרונים וקדמונים אשר לא הובאו בבית יוסף לראות מה יענו שפתותיהם שפתי צדק, וכעת אין הפנאי מסכים, כי אנו הולכים נעים ונדים נלינה בכפרים מדבר באופל יהלוך, לא אוכל המלט למלאת רצונו, ופניתי אני לתור ולדרוש עד מקום שידי מגעת היכי לידינו דיני האי דינא".

(רבי חיים בנבנשתי ז"ל,

שו"ת בעי חיי חו"מ ח"א סי' רכד)

[כה]

"ובהיותנו בכפר בשנת ת"ח ליצירה לא תקום פעמים צרה, בורחים מחמת אימת המגיפה, למדנו שם יחד אני הכותב ורבי לוי פשריאל ז"ל פרקים רבים מס' מורה נבוכים בטוב טעם ודעת, וראיתו בקי מאד בספר ההוא, עד שרוב הפרקים היו סדורים בפיו על ציצת הלשון על פה כמו קריאת שמע, ואז ידעתי שהוסף על השמועה".

(רבי דוד קונפורטי ז"ל,

קורא הדורות פ"ג)

[כו]

"ועתה באתם אלי בשאלה, אחרי כי תלמיד אחד הגיד משמי שהייתי מחזר אחר ספר תשובת משאת בנימן, כי שם מחלק איזה נקרא חצר גדול או לא, אלא שלא היה הספר ההוא מצוי בידי, כי אז הייתי נחפו ללכת מהעיר מדבר באופל".

(רבי מנחם מנדל קרוכמל ז"ל,

שו"ת צמח צדק סי' ק)

[כז]

"ולעת עתה אין ספרו של מהרש"ל לפני, כי אני כותב דברי אלה בכפר אשר ברחנו שם מחמת עיפוש בר מינן".

(רבי שבתי הכהן כ"ץ ז"ל,

ש"ך חו"מ סי' עב ס"ק ס"ג)

[כח]

"אף כי בימים האימים משמח חרמים הללו, דבר שלח ה' ביעקב וכל אח עקוב יעקוב, ובכל רחובות מספרד, ובכל חוצות יאמרו הו הו וכו'. ולא די לי הצער הזאת אלא שעשתונתי משתנות עלי מדבר באופל יהלוך וכו', איך אוכל דבר מאומה, איך אשיר את שיר ה' בדאגה ובעצבון דהלכתא בעיא צילותא וכו', ויוסף המלאך הדובר בי דברים טובים דברים נחומים, ויהוקני ויעמידני על רגלי ויאמר עשה תעשה ויכול תוכל, ואחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין ליבו לשמים וכו'".

(רבי אליהו קפאסלי ז"ל,
הקדמה לספר סדר אליהו)

[כט]

"זוה כתבתי מתוך הסגר מדבר באופל ואין כל ספרי הקדש בידי לעמוד בענין כראוי, ומהספרים הנמצאים אצלי כתבתי".

(רבי חיים יוסף דוד אוולאי ז"ל,
שו"ת חיים שאל ח"א סי' מח)

[ל]

"מודעת זאת כי בשנת תקמ"ה הייתי מתגורר בכפר נאבל מדבר באופל לתפ"ץ, וכל ספרי הקודש ספרן של צדיקים לא היו איתי, ולמדתי ענין זה. איכו השתא נשאני ליבי לחזור על המקרא, ונראה אם נתכוונתי אל האמת או אם נתכוונתי לדעת גדולי ישראל אשמחה ואעלצה".

(רבי עזריאל לחייך ז"ל,
משכנות הרועים מערכת הש' אות קמג)

[לא]

"בוהן לב וכליות ה' הוא היודע שליבי כל עמי ונסתמו ממני מעיינות חכמה ואודא מיני מלתא ושבילי דנהר דע"ה ביום אף ה', כי העיר ולקח ממני מחמדני עין בן חכם יניק וחכים ביצחק יקרא אבר"ך, ונתון אותו בארץ בן י"ד שנה. ואחותו כלה בחופתה, וכלתי אשת פנחס ידיד ה' ה"י בנ' ירחים סיון תמוז אב,

רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם זה אחר זה צרות תכופות זו לזו, עד שלא שקעה שמושה של צרה וצר"ה צומח"ת, כלו בדמעות עיני חמרמרו עיני חשכו הרואות בארובות ושאר הגוף לא פלט באנחה שוברת כל הגוף. לאיש אשר אלה לו ודאי דלא מיתבא דעתיה לכיון שמועה על ההלכה. ומה אעשה להפצרת השואל להפק רצונו נתאפקתי וה' אלקים יעזור לי, כן יהי רצון".

(רבי נסים חיים משה מורחי ז"ל,
שו"ת אדמת קודש אהע"ז סי' לג)

[לב]

"שלח אלי בשנת ה' תק"ס בזמן המגיפה לתפ"ץ רב נהוראי החכם השלם והכולל כמוהר"ר דוד מורדוך ז"ל וכו'".

(רבי יוסף רפאל חזן ז"ל,
מערכי לב ריש דרוש קלב)

[לג]

"בעת אין אני במקומי, בתים לברי' חים, רחוק מן העיר, מדבר בעיר, לא תבא פעמים צרה, ואין הספרים עמדי, על כן אמרתי ע"ט לקצר".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
חקקי לב ח"א אה"ע סי' נו)

[לד]

"זאת מן המודיעית כי שאלה זאת חתומה ניתנה מיד הרב המובהק מהר"א ערדי נר"ו מו"ץ בעיר טראבלום המערב יע"א אשר שלח אותה ליד מו"ר רבי מרן החבי"ף נר"ו, והוא נתנה אלי להשיב שולחו דבר. ואני פי מלך שמור התחלתי לכתוב איזה רשימות בזה מהרשום בזכרוני בח' סיון התרכ"ה, ולקצת יומיא שלח מוריני הרב אלי לאמור אסוף נא ידיך מלהשיב בזה, כי כן בא אלי במכתב לאמור כי השאלה אשר שלח יש בהן הכחשות, והנה הוא עתיד לשלוח בירור הענין על בוריו, ועל פיהן נשיב דבר. ואז באותו הפרק החל הנגף בעם חולי הקולירא ב"מ וברחנו מן העיר כמו ד' חדשים, ועמד קנה במקומו".

(רבי נסים חיים משה מודעי ז"ל,
מימר חיים אהע"ז סי' מד)

[לה]

"יותר מזה לא עסקתי עתה בענין זה, לפי שתכפו עלי אבלי, שמתה אשתי הצנועה מרת חיה שרה זצ"ל, ובני קטן שהיה חביב עלי מאד יהודה ז"ל בתוך שבוע אחד בשעת המגיפה בעורבי".

(רבי חיים קיצה ז"ל,

שו"ת אוצר חיים ה"א או"ח סוף ספר כו)

[לו]

"בהיותי בארם צובא לתפ"ץ החולי הקולירא הייתי מסתופף בצל השר והטפסר החכם השלם והכולל ענוותן כהלל אורי וישעי כבודי ומרים ראשי האיש אדוני הארץ כבוד שמו בישראל סיניור הלל די פיג'וטו הי"ו וכו' אשר פרש סוכת שלומו עלי בזמן ההוא, ובהיותי בחדרי משכיתו וכפעם בפעם אבקר לישיבתו ואראה ספר הנורא שאלתיאל אשר ממש מאיר עינים אשר לא ראו אור, וכמעט עברתי עליו פעמיים ושלוש".

(רבי אברהם שלום חי חמווי ז"ל,

דבק מאח ב, ב)

[לז]

"בשנת התרע"ג פרצה בטבריא ת"ו מחלת הדבר רח"ל ולתפ"ץ, והרבה מהתושבים ברחו מהעיר לכפרים ולעיירות הסמוכות וכו', ואני בחמלת ה' עלי לא רציתי לנסוע, רק קיימתי מה שכתבו חז"ל דבר בעיר כנס רגליך, קבעתי לי בביתי ובחומותי ד' אמות של הלכה ולא יצאתי החוצה כי אם בשעת הדחק ולדבר נחויץ".

(רבי מאיר ועקנין ז"ל,

שו"ת ויאמר מאיר סי' א)

קביעת עתים לתורה

"ואדם שהוא עם הארץ ואינו יודע ספר כלל, ילך בשבתות ובימים טובים ובאיזה שעה מהיום בבתי מדרשות לשמוע, ומה שישמע מסיפורי הגדות ודברי דרך ארץ יספר בלילה לאשתו ולאנשי ביתו, ובעת שמתכנסים השכנים בלילי טבת הארוכות גם ידבר ממאורעות הנסים שאירעו בעולם ובזמנו, ששמיעה זו מביאו

לדבקות ה'. ואם אינו בר הכי לזו יספר ממקריות הדעות שאירעו בעולם או בזמנו, שזהו מביא לו ולשומעים לו לידי הכנעה שלא לחטוא ולזכור ביום המיתה. וסיפורי אלה הדברים עושה פעולה לזכך האויר באותו הכל היוצא מפיו, היפך סיפורי דברי הבאים המעפיש ומזיק לבריות".

(רבי אליהו הכהן האיתמרי ז"ל,
שכמ מוסר ספי"א)

כתיבת ספרים

[א]

"הקבוץ הקטן הזה קבצתיו בשנת מכת הדבר, והמדפיסים ואני מבוהלים ודחופים היינו כל היום רצוא ושוב על עסקי קבורה, לכן קצתני כמה כללים שהיה בליבי לכתוב. גם ידעתי ימצאו מעויות לרוב הרעדה והבהלה".

(רבי יוסף ן' ויהנא ז"ל,
הקדמה לספר שארית יוסף)

[ב]

"ואני משה בן כבוד אבא מרי הפרנס והמנהיג ישראל שליט"א הנקרא משה איסרליש מקראקא, הייתי בתוך הגולה אשר הגלינו מעירנו בשנת שט"ז לפ"ק, מחמת עיפוש האויר ל"ע, והיינו גרים בארץ לא לנו בעיר שידלוב, מקום אשר אין תאנה וגפן, וכמעט מים אין לשתות כי אם בתחבולה. עיר אשר במסכנות תאכל בה לחם, ועץ אין בה להסכן בו. ולא יכלנו לקיים ימי הפורים במשתה ושמחה להסיר יגון ואנחה, אמרתי אקומה ואשמח במפעלי, אף חכמתי עמדה לי, כי פקודי ה' ישרים משמחי לב, ולקחתי תחת לשוני דבש וחלב, ונתתי לבי לתור ולדרוש כוונת המגילה, הנמשל בדבריה, ופירוש כל מילה ומילה, וברקתי בה עד מקום שידי מגעת".

(רבי משה איסרליש ז"ל,
הקדמה לספר מחיר יין)

[ג]

"ומה גם עתה כי יד ה' הויה ומדת הדין מתוחה עלינו בעוונותינו, אמרתי יהיו דברי אלה כופר נפשי ונפשות ביתי קרבן לה' מנחת שפתי וכו'".

(רבי משה אלמושנינו ז"ל,
הקדמה לספר תפלה למשה)

[ד]

"אגרת דרך ה' שחברתי בשנת ה' ש"ה בימי המגיפה ה' יצילנו, לחברים מקשיבים לקול השי"ת".

(רבי משה מטראני ז"ל,

הקדמה אגרת דרך ה')

[ה]

"זיכני ה' לעלות בהר ה' בתוככי ירושלים תוב"ב להסתופף בחצרותיו ולבקר בהיכלו השמים, שנת ונחת שלחנו מלא 'דשן', וישבתי בה ימים אחדים כאורח נטה ללון מפני חרב היונה ואימת המגיפה אשר לא שלונו ולא שקטנו בהם מדאגה, מדבר באופל יהלוך נודדנו מהר אל גבעה, ונתתי אל ליבי לדרוש ולתור בצורת הבית ותכונתו ומוצאו ומובאו וכו', ואמרתי להעלות על ספר כל מה שנתחדש אצלי להיות לי למשמרת".

(רבי יוסף מטראני ז"ל,

סוף ספר דרך הקודש)

[ו]

"חסדי ה' ותהלותיו אזכור כעל כל טוב אשר גמלנו כרחמיו וכרוב חסדיו אשר בשל"ח פדה ממות נפשי, כי אז עלה מות בחלוני ביתי, ומתה המשרתת שלי במגיפה ב"מ, גם בתי המהוללה ועוד נער אחד חלה בחולי ההוא וניצולו ברחמי השי"ת, ונשארתני אז אני ובניי בתוך ההפיכה הגדולה ההיא, ודלתי ביתי סגרו בעדי כמעט שני חדשים מאין יוצא ובא, כתרונני אז תלאות הזמן ודאגותיו. ואם אמרתי להשים נפשי בכפי ולהמלט קרית ספר אשר היא כתרים בפני הפורעניות ומקלט בפני מלאך המות, לא נתנני אז עכירות ענני הדאגות לשאוף רוח ולהשתעשע בשעשוע ההווה אביי ורבי וליירד לעומקא דהלכתא, כי שמעתתא בעי צילותא כיומא דאיסתנא, ולישב ג"כ במל מדברי תורה, חלילה כי היא חיינו ואורך ימינו. ובין כך ובין כך ליבי היה שוכב בלב ים התלאות מפני אימת חרדת המות. [והנה] קול קורא אלי קומה עזרתה לך כי מצאת מרגוע לעצבון מעשיך, וזה כי נפשך יודעת מאוד כי זה ימים ושנים אשר הפצירו בך תלמידך להעלות על ספר זכרון כל הגי מילי מעלייתא אשי שמעו ממך אחת הנה ואחת הנה, ואשר עד כה לא מלא לך לקבוע מחשבתך על דברי האגדה, ואמרת נואש

לדבריהם, לפי שגורם קצת היסח הדעת מן ההווה דאבוי ורבא אשר לו משפט הבכורה ויתר שאת על כל שאר החכמות. אכן עתה תקום, כי לכל עת וזמן לכל חפץ, כי גם זה לעומת זה עשה אלקים לבלתי מצוא שום עת שלא יהא מוכשר ללימוד התורה, כי כמו שזריחת אור תזמן והצלחתו הזורחת עלי אהלו של אדם הוא היומא דאיסתנא שזכרו רז"ל בדבריהם, והוא המרחיב דעתו של אדם ונותן לו לב נבון לירד לעומקא דהלכתא, כך הזמן המיוחד ללימוד האגדה הוא יומא דעיבא ואיד העולה על רוחו של אדם מתוך דאגת הזמן ויגונו בעגנו ענן עכורות מחשבות האדם, שאז אין טוב רק שימשך לבבו אל דברי האגדה במקום הדאגה, כי אותיות דין כדין. וכשמעי דברי תנחומים הללו מצאתי און לי ויהיו על לבבי כמשיב נפש, ובאתי אז במגילת ספר כתוב עלי פשמים ומאמרים טובים ונעימים בו יתענגו ויטיילו כל עמוסי התלאות וימצאו גם הם מרגוע לדאגתם. גם בני ותלמידי ימצאו בו דברי חפץ. אמרתי אדברה וירוח לי. ואף חכמתי שלמדתי אז באף ובדאגה, עמדה לי להציל נפשנו ממות. כי על כן קראתי דברי האגרת הזאת ספר החיים".

(רבי חיים ב"ר בצלאל ז"ל,

הקדמה לספר החיים)

[ז]

"ועתה בעת בחודש אדר שם"ד הועמסתי במשא כבד ממני ויותר מכל אשר היה עלי לפני, כי העיר ה' רוח קדשו על אנשי הקהילה הקדושה המפוארה ק"ק פראג אשר כהיום נבחרתי מתוך העדה הקדושה להיות כהיום עבד לעם הזה לישא עלי משא דבר ה' בשיבה ולצאת ולבא לפנייהם בעניני הקהילה הק', וזה באמת משא כבד עלי וכו'. ויען כי בחרו בי ושלחו אחרי לק"ק לבוב מאה פרסאות, אמרתי עת לעשות לה' וראוי לכבוד השי"ת ולכבוד הקהילה הק' לקבל עלי כל המשא הגדול הזה, והרחקתי נדוד מן מקום מנוחתי הדרך הרב הזה, ועד היום אני רובץ תחת משאי אשר לא יתנני די השיב רוחי להוציא לאור תעלומות חכמה, והספרים אשר עלו בדעתי לחברם נשארו בקרן זוית מונחים, כי בתרתי לא יכלנא, ק"ו שאל השלשה לא אוכל לבא, דהיינו להתמיד בשיבה, ולישא במשא העם, ולחבר ספרים. ויהי בעתים הללו בחודש תשרי שם"ז לפ"ק ניתן לי הרוחה קצת שלא בטובתי, כי הוציא ה' כלי זעמו על האומות, שלח בהם את הדבר משלחת מלאכי רעים, עד אשר מאימת מות ברחו רבים מן

המקום הנ"ל, ויברח ישראל גם בתוכם, ונתפזרו רוב הקהל ואני בתוך הגולה כאחד מהם אל עיר קטנה ושמה ביש"ץ ברחוק ד' פרסאות מן הקהילה עם חברותה קדושה חכמים ועשירים, עד אשר ישקיף ה' וירא וישיב שבות הקהילה הקדושה להשיבם כיונים אל ארובותיהם כהיום חיים כולנו יחד וכו'. כי בזמן הבריחה הנ"ל שלא הייתי מעומם ממשא הישיבות וממשא ק"ק, ובכל יום ויום בציפיתנו ציפינו אל ה' להשיב שבותנו ושבות כל המפוזרים, אמרתי בעתים קצרים הללו להעלות על הנייר מקצת הדברים אשר יצאו מפי בדרשותי תוך משך זמן זה בקהלה מפוארה הנ"ל, ומה שחידשתי באותן הדרשות ליקמתי מהן מן הדברים הנוגעים בנחלה ששה עמודים אשר עליהם עומד העולם וכו'. וכל הדברים הללו נלקטו מן דרשות מפוזרות אשר דרשתי וחידשתי בקהילה קדושה הנ"ל, וליקמתי מתוכם מה ששמר כח הזוכר מקצת דברים ששייכים לששה עמודים אלו אשר עליהם העלם עומד וקיים וכו'".

(רבי שלמה אפרים איש לונזשיץ ז"ל,

הקדמה לספר עמודי שש)

[ח]

"ויהי היום בשנת שע"ט בשנת הגמול"ל נהפך לאבל מחולינו, כי יד ה' הויה בדבר גדול מאד ויהרוג מחמדי עין, ואמלטה אני וביתי לעיר הקודש ירושלים תוב"ב, וגם שם היה חרון אף ויגוף בעמו, ובפרט ביתר הפליטה הנמלט ממשברי ים התלאות שואות ותשואות צרה צרורה אשר נמלטו בציון עיר הקודש מן אנשי סגולה תושבי העיר פאם וסביבותיה, ורובם ככולם באו בחדרי שערי מות וצלמות ולא סדרים, כי בער אש ה' ואין מכבה, ואמלטה שם אני ובני ביתי אל סביבות עיר חברון תוב"ב, ואני יושב ומשומם קצת ימים, כי לא ידעתי לאן אפנה ולאן אנוסה כי היתה יד ה' נטויה בכל הארצות. ואז אמרתי אל ליבי לב רגז לנדוד נדר לה', כי מצוה לנדוד בעת צרה, אם יהיה ה' אלהים עמדי ושמרני מכל צרה ויעשה עמדי חסד לשוב אל ביתי אל חברון תוב"ב, והיה לי לאלהים לחבר יחד שושני סנסני הדרושים אשר הם אחד הנה ואחד הנה אשר אספתי לי זה הימים בחמלת ה' עלי בשקידות העיון ובטירחא יתירה, וקצת מהם ליקמתי מספרי הקדמונים ז"ל אשר היו מלפני, ועליהם הוספתי מדעתי הקלושה על אשר היו לפני ביראת ה' טהורה,

שמע ה' בקול ותעצר המגיפה מעיר עזת"ה [עזה] אשר ליהודה טוב"ב,
ואמלטה שמה בי"ט לאב, ומצאנו שם מעט הרוחה וכו".

(רבי אברהם אזולאי ז"ל,
הקדמה לספר חסד לאברהם)

[ז]

"מאשר נלאו רעיונינו מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים לעיין בעיונים
התלמודיים וזולתם מן העיונים הצריכים ישוב דעת ועיון רב, ויום יום נאמר מה
בסופנו, כי נפלו מצדנו אלף ורכבה מימינו, ואני נגוע הטיוול, מוכה הבטלה, לכן
כתבתי את אגרת דברי הימים הללו מפי חכמים וקנים יחדיו לזמן נתגעגע מעט
קט בקריאתם ובכתיבתם ובהלצתם כי נעמה, ונסיר מעלינו יראת מר המות הזה,
ונשיא את דעתנו לדברים אחרים ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם".

(רבי אליהו קפאסלה ז"ל,
סוף ספר דבי אליהו)

[ח]

"חברתיהו אני הצעיר אלינוע"ם אחי החרי"ף בשדי ארגיל, שלא באתי בעיר מפני
המגיפה שנת תז"ל כמל וכו', ובו אודיע דרכי שיר לשון הקודש".

(הקדמה ספר דיואן,
שירי ר' עמנואל פראנסיס)

[יא]

"ויהי בהיותי לעת ההיא בק"ק ורנקפורט בהיות שהחל הנגף בעם ואמרתי אם
נבא העיר ומתנו, ואם אצא מן העיר פן יפגעני האסון בדרך, כי אין יוצא ואין
בא לסיבת הדבר, אמרתי אני בלב אפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו, ואחבר
חיבורי זה, ואם אמות יהיה שמי עליו לזכרון לפני ה' תמיד כי נתכוונתי לזכות
בו את הרבים ולרוות צמאון תלמידי אשר ביקשו ממני לפרש להם דברי הרב ר'
יוסף אלבו".

(רבי יעקב ב"ר שמואל קופלמן ז"ל,
הקדמה לספר אהל יעקב)

[יב]

"כצאתי מן העיר בשנת התקכ"ה מדבר בעיר יהלוך לתפ"ץ, ובאתי לכפר חג'לאס, שם עברתי על ספר המצוות לרבינו הרמב"ם ועל י"ד שרשיו והשגות הרמב"ן ז"ל עליו, ומעט ממה שחידשתי בדבריהם באותן הימים לא מנעתי ידי מלרשום על הספר ובדיו ולזכרון".

(רבי יצחק מאיו ז"ל,

הקדמה לספר שרשי הים)

ספרים שאבדו

"מורינו הרב [רבינו חיים אבולעפיא] שיחיה האריך למעניתו בלשון זה ובעונות במלטול המגיפה נאבד".

(רבי חיים אבולעפיא ז"ל,

עין החיים פ"א מהל' חגיגה הל' ו')

ספרים שהודפסו

[א]

"ראה קראתי בשם הרבה הגהות בחיבור אבי מורי ז"ל בגליון הספר, ועשיתי להם בפנים סימנים, והצבתי להם ציונים כאילו הם כתובים במקומותם כמושבותם בתוך שאר ההגהות. ואל תתמה על החפץ שעדיין לא באו בדפוס, לסיבת שהשעה היתה דחוקה מאד להשלים הספר לעת עתה, וכאשר יגזור האל יתב' בחיים ובריאות נשלים החסרון. ובכן התפילה והבקשה מאל ראשון ואחרון שיציל אותנו מנגף וחרון, ומטוב לב יחדיו גרון, ויחמול עלינו ועל עוללינו וטפינו, ולא יתן המשחית לבוא אל בתינו, ואין פרץ ואין צווחה ואין יוצאת ברחובותינו".

(רבי ישעיה הלוי איש הודוויץ ז"ל,

הקדמה לספר יש נוחלין)

[ב]

"אל ה' אתהגן על דבר שאינו מתוקן כי שגגה היא היוצא, וכל מוצאו יתקן העוות על תיקוני, ולכף זכות ידינני, כי העבודה החמודה, עלי היתה בכבדה, והרבה יגיעה, בלי מנוחה ומרגוע, נדנוד ומלטול הקשה, גלות וגרושה, היתה לנו מדבר הוות ומפח מוקשה, ולאהבת ה' וחכמה הקדושה, לא רפו ידינו החלושה, לתשלום העבודה הקדושה, במלא וגרושה. ותכל עבודת הקדש ביום י"ב ימים

בחדש חשוון 'בש"ן' לפ"ק פרשת בתם לבני ובנקיון כפי עשיתי זאת, ברוך ה' הנותן ליעף כח זלאין אונים עצמה ירבה".

(רבי יצחק ב"ר אהרן מפרוסטיין ז"ל,
סוף ספר פדרם רמונים)

[ג]

"התחלנו המלאכה היום יום ג אלול בשנת ויעמוד בין המתים ובין החיים והמגיפה נעצרה [שנ"ב לפ"ק]".

(רבי יצחק קלונימוס ב"ר מרדכי יפה ז"ל,
שער ספר זבח פסח)

[ד]

"עלה על ליבו [של רבי עבדאללה סומך ז"ל] להעלות על ספר את כל ההלכות והדינים והמנהגים על שו"ע יור"ד מסי' א עד סי' קכב, וחזר עליו ב' וג' פעמים, ובכל פעם חידש והוסיף כמה דינים וכתבם על לוח. ואני מקטני תלמידי תלמידיו העתקתי את הספר הזה ג' וד' פעמים, והיה בדעתו לגמרו ולהדפיסו לזכות את הרבים. ויהי עד כה ועד כה נתבקש בישיבה של מעלה ב"ח לחדש אלול ה' תרמ"ט בחולי הקולירא רח"ל לתפ"ץ, ונשאר הספר כבתחילה גנוז אצלנו בבית המדרש וכו'".

(רבי עזרא ראובן דנגור ז"ל,
הקדמה לספר זבחי צדק)

אורח חיים

תפילין

"על דבר השאלה באחד שלרגלי איזה חולי המתדבקת רח"ל מוכרח על פי פקודת הרופאים להיות לבדו בבית מיוחד ושום איש אינו רשאי ליכנס אליו, ועל פי פקודת הרופאים לאחר שיחזור לבריאותו יהיה מוכרח לשרוף כל כליו ומלבושיו שהשתמש בהן בימי מחלתו, ועל כן ישאלו בני ביתו אם מותר ליתן לו תפילין להניחם בימי מחלתו, אחרי שעל ידי זה יבואו ממעם החק הנ"ל לידי שריפה וכו'. שוב נשלח לי התשובה מכבוד אחי היקר הרב הגאון המובהק אבר"ק

דאמבראווא [רבי נחום] שליט"א [זצ"ל הי"ד] שהשיב בענין זה, והאריך בביאור הלכה זו, ומסקנתו כדברינו דאין לו להניח תפילין, אחרי שעל ידי זה יבואו לידי בזיון גדול כזה".

(רבי דב בעריש וינפעלד ז"ל,
שו"ת דוכב מישרים ח"א סי' צמ)

תפילה

[א]

"בענין תפילה בבית הכנסת [בשעת המגיפה ל"ע]. לדעתי זה אמת שהקיבוץ במקום צר אינו נכון, אבל אפשר להתפלל כתות כתות, ובכל פעם מתי מעט ערך ט"ו אנשים וכו'. ובודאי תצליחו אם תזכירו שמי שהוהרתי אתכם שלא להיות קיבוץ גדול בבית הכנסת וכו'".

(רבי עקיבא איגר ז"ל,
אגרות סופרים כט)

[ב]

"תשובה להרבני המופלג בתורה ויראה מורבי שלמה יצ"ו העומד לשרת בקודש בק"ק קארלסבורג במדינת זיבענבערגין יע"א. על דבר שאלתו שבקהילתו נחלקו היהודים לשתי קהלות קהל אשכנזים וקהל ספרדים, וזה כמה שנים שנעשה חרם לקהל ספרדים שלא ילך אחד מהם להתפלל בבית הכנסת של האשכנזים. ואם יתרמי שיעבור אחד מהם וילך לבהכ"ג של האשכנזים, שלא יניחו האשכנזים את הספרדי לעלות לתורה ולא יכבדו לו בשום מצוה. ועתה בעורכי פרץ ה' פרץ עזה בקהילתם, ומתו כמה נפשות מקהל הספרדים במגיפה שהיתה רח"ל בשנה העברה, ונתמעטו הספרדים שם עד שאין להם מגין בריוח כי אם מצומצם מאוד, ואינן יכולין להתפלל בציבור בבית הכנסת של הספרדים, ומריחא להו מילתא למצוא אשכנזים שיבאו להתפלל בבית הכנסת של ספרדים שישלימו מגין עשרה, כי אינם רוצים לשנות מנהגם להתפלל כמנהג ספרדים. ועוד זאת, גם התינוקות והנערים מבני הספרדים אינן יכולין להתפלל כמנהג ספרדים, מפני שאין להם כעת מלמד תינוקות ספרדי. ובני הספרדים צריכים לילך לבית הספר למלמד של קהל אשכנזים, ואינם מרגילים לדבר המבטא בלשון הקודש כדרך הספרדים,

ואינם מבינין ולא רגיל על לשונם שפת ספרדים להבין התנועות וחיתוך התיבות בשפת הספרדים. ואם שלוח ציבור ספרדי מתפלל בציבור, אינם מבינים התפילות לענות אמן על הברכות. ועתה בא בשאלה אם הספרדים רשאים לנהוג להתפלל בבית הכנסת שלהם כמנהג אשכנזים, ורוב מהספרדים רוצים בכך מפני הלחץ והדחק, רק שמיעוט מהקהל ממאנים בזה ואינם רוצים להסכים לשנות מנהגם, אם יש כח למיעוט הקהל למחות בכך וכו'.

לכן אין בזה שום מיחוש להתפלל בבית הכנסת ספרדים כמנהג אשכנזים כדי שימצאו להם אשכנזים להתפלל בציבור, ובפרט שפרצת מנהגם הוזה אינה לעולם, ולא כלו רחמי ה' שיפרו וירבו ויעצמו ויהיה להם מנין ברווח מאנשים ספרדים, וגם יהיה סיפוק להם להחזיק לבניהם מלמדים ספרדים שירגילו את בניהם לשפת ספרדים. וכל זה כמנהגי בית הכנסת ונוסחי התפילות בציבור בחזרת הש"צ ובפיוטים וכדומה בזה ינהגו כמנהג אשכנזים. אבל בתפילה בלחש כל יחיד ויחיד צריך להתפלל כפי מנהגו שנהג עד עתה, כי בזה אין בו צורך לשנות המנהג אשר נהג והורגל בו. וה' יגדור פרצותם".

(רבי שמואל לנדא ז"ל,

שו"ת שיבת ציון סי' ה')

ברכת כהנים

[א]

"בדידי הוה עובדא שאנחנו מתפללין בבית המדרש שלנו הנקרא 'בית יעקב רבי' יכב"ץ במנין עשרה בימי החול ובשבת ויום טוב וכשיש דבר ומגיפה בעיר לתפ"ץ, והתפילה היא בעת שהציבור מתפללין בבית הכנסת, ואחר התפילה אנחנו הולכים לבית הכנסת לקרות בספר תורה, אם יש מקום לומר ברכת כהנים כשמתפללים בבית מדרש הנוכר, או בעינין שיהיה דוקא במקום שיש ס"ת, אבל במקום שאין ס"ת אין לומר ברכת כהנים וכו'.

ובנדון דידן דבמקום שאנחנו מתפללין בו בתוכו הוי בית המדרש קבוע שלומדים תורה ברכים דעדיף מבית הכנסת דודאי שפיר דמי לברך ברכת כהנים אף שלא יש ארון וס"ת. אלא הנראה לעניות דעתי להלכה ולמעשה דאפי' שיהיה במקום

שמתפללין שאינו בית המדרש, אפילו הכי כל שיש בו עשרה מתפללין ואיכא כהן בהדיהו יש לו לברך ברכת כהנים".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

שו"ת חקקי לב או"ח סי' ד)

[ב]

"בשנת תרכ"ה הייתי בעיה"ק פקיעין ת"ו בורח מחולי הקולירה לתפ"ץ. ושם נמצא אחד מרבני כהני עיה"ק טבריא ת"ו הי"ו, והתפללנו יחד בבית האבל, ועשינו נשיאת כפים כמנהג ירושלים ת"ו. ולפי עניות דעתי נראה דמנהג יפה הוא לומר ברכת כהנים בבית האבל וכו'".

(רבי חיים יהושע אלעזר חמצי ז"ל,

כה תברכו מערכת הב' סי' ו)

[ג]

"באותה שנה עשיתי מעשה בפני עמ"ר מו"ר אבינו רוענו מעלת הרב המופלא חקרי לב לישראל כמוהר"ר הפרד"ם [רבי פנחס רפאל די שיגורה] גר"ו דמימיו אנו שותים, דהיינו חוץ לעיר בורח מן המגיפה לתפ"ץ, והתפללנו בביתו בעשרה שלא היה בו ס"ת, וקמתי אנכי כהן הדיוט ועשיתי נשיאת כפים ברשותו אחר שהראיתי לו הפסק הזה ככל הכתוב, ושמה במעשה חדש זה וסמך שתי ידיו עליו באמור לי יפה דנת ואין שום אדם יכול לערער בהוראה הלזו".

(רבי חיים יהושע אלעזר חמצי ז"ל,

כה תברכו מערכת הב' סי' ה)

נפילת אפים

[א]

"בעיר חברון תוב"ב שנהגו מקדם קדמיתא בימי חכמי איתני ארץ שהיו בה שלא ליפול על פניהם בהיותם בכפרים בורחים ממדת הדין, ועתה חדשות מקרוב באו להיות בעוונות יד ה' בעיר ההיא פעם ופעמים ברחו לכפרים, ונמצא שם תלמיד חכם אחד מרביץ תורה בקהל אחד מהקהילות שבעיר חברון שאינו מתושבי הארץ רק אורח שבא מארץ ירושלים תובכ"א ונתיישב שם, ואמר והורה שיפלו

על פניהם באומרו ומעיד שבירושלים תובב"א נופלים על פניהם אף בהיותם בכפרים. ותלמיד חכם אחד מיחה שלא ליפול על פניהם כמנהג הקדום שבעיר ואומר שאין לשנות ממה שנהגו הקדמונים שקטנם עבה ממתנינו. עתה יורנו אם הת"ח האורח נאמן במה שמעיד שנופלים על פניהם בירושלים תוב"ב. ואם תאמר שנאמן אם יוכלו ליפול על פניהם כמאמר התלמיד חכם האורח שנתיישב שם, או כתלמיד חכם האחר שאין לשנות, שקצתם עושים על פי האורח, וקצתם על פי המוחה.

תשובה, להיותנו נרחים בכפרים השי"ת יקבץ נפוצותינו וירחם עלינו אמן, ואין הספרים איתי לכל הצורך, לא היה ראוי לי להשיב בדבר, ועם כל זה שלא להשיב לשואלי ריקם אומר וכו' דאין לשנות ממה שנהגו תחילה, ואין לשמוע לדברי החכם האורח, ולא אדע ולא אבין מה עלה בדעתו לשנות מנהגן מפאת מנהג מקום אחר. וכל שינוי רע. נאם מוכה אלהים ומעונה על עוונותיו כי רבו משערות ראשו".

(רבי מאיר מלמד ז"ל,

שו"ת משפט צדק ח"ג סי' יט)

[ג]

"זוהי זכרי כי ליום עברות בזמן מגיפה לא תקום פעמים צרה, ויברחו מן הכפר, והתפללו בבית אחר שלא מת שם, ולא היה לו למת מי שיתאבל עליו, והורה הרב המובהק כמוהר"ר נסים נתן זלה"ה שלא לומר שם תחנונים".

(רבי שלמה קמחי ז"ל,

יקהל שלמה סי' שעו אות ב סו, ב)

[ד]

"ראיתי מקצת שאין אומרים בזמן הדבר נפלה נא ביד ה' וגו' וביד אדם אל אפולה, שאמרו דוד ע"ה בשעה שבחר המגיפה יותר מרעב ומליפול ביד אויביו".

(רבי דוד ן' זמרא ז"ל,

שו"ת רדב"ז מכת"י סי' יז)

קריאת התורה

[א]

"הוריתי לאותם הבורחים מן העיר בזמן הדבר והולכים בכפרים שאין שם אלא גויים ואי אפשר להביא שם ספר תורה כשר, לקרות בחומש ולברך עליו תחילה וסוף כמו בספר תורה הכשר".

(רבי אליהו מזרחי ז"ל,
שו"ת הרא"ם סי' י)

[ב]

"נוהגין פה אנדריופולי להביא ספר תורה בכפרים בשעת מגיפה ב"מ שבורחים בכל פינה. ובשאלוניקי אין נוהגין כן לגלות את ס"ת ממקומו, ואפי' יושבים בכפרים בשעת מגיפה זמן רב אנשים חכמים וידועים ורבנים גדולים, אין מביאין שם ס"ת".

(רבי יוסף מולכו ז"ל,
שלאחן גבוה או"ח סי' תקפד אות ו')

[ג]

"מכל זה פשוט למה שנשאלתי אי שרי להוליך ס"ת לכפרים שבורחים מדבר, דודאי אם הם מכוונים שם מקום ראוי ודאי דשרי ופשוט".

(רבי אברהם אביגדור ז"ל,
זכור לאברהם ח"א או"ח מערכת ה')

[ד]

"הנה בעתה בשנה זאת שנת ה' תקע"ד היתה מגיפה גדולה בעיר [אומיר] בעורבי לתפ"ץ ועל ידי כן נסו וברחו העם רוב אנשי העיר לשלשה כפרים, והוליכו עמהם ס"ת בכל השלשה כפרים להתפלל שם בספר תורה. והכינו שם בבית אשר שמו הס"ת והיכל כמנהגם אשר נהגו מימי קדם. ובאמצעות זה הזמן שהיתה המגיפה בתוקף וברוגז ב"מ לתפ"ץ, הנה איש אחד בעל החלומות חלום חלם שהיתה התורה בגלות ושהיו עושין עיוות הדין, ובעוון זה נגזרה גזירה ב"מ. ובא וסיפר החלום לרבני מתא הי"ו כי זה פעמיים שלש שחלם שהתורה היא בגלות, והיינו הספרי תורה שהם בכפרים שהם בגלות, ועל ידי כן המלאך הולך

ומשחית ב"מ. אלו תוכן דברי בעל החלומות הנזכר. ותיכף נתוועדו במקום אחד הפחות והסגנים שהם הממונים עם מעלת הרבנים הי"ו, ונשאו ונתנו בדברי החלום הנזכר, ועלתה הסכמתם שיורידו הספרי תורה שיש בכפרים לעיר, ושלא יהיה שום ספר תורה בכפרים כלל, ושיתפללו כל העם הנמצאים בכפרים בלי ס"ת. וקצת יחידים מיחו בדבר זה ולא הורידו הס"ת שיש עמהם. ואחד מהם הוא מבני עליה שכבר החזיק זה עשרים שנים ויותר להיות עמו ס"ת בביתו בקיץ ובחורב ובחגים ובמועדים, גם אשור נלווה לו קצת יחידים אחרים כאמור שאם יוריד זה האיש הס"ת שבביתו יורידו ג"כ הס"ת שלהם. ועל ידי זה נשתרבבו דעות חלוקות בענין זה, ומעלת הרבנים הי"ו עמדו ונתוועדו פעמים שלש במקום אחד על הדבר זה ונשאו ונתנו בענין זה ועלתה הסכמתם שמן היום הזה והלאה לא יהיה שום ס"ת בכפרים כי אם בבית האיש המיוחד אשר זכרנו, יען שכבר החזיק זה עשרים שנה להיות לו ס"ת בביתו, וגם שיש ה' שנים שהוא תושב תדיר כל השנה בכפר. ועוד עלתה הסכמתם ששום יחיד מיחידי העיר לא יהיה לו רשות להתפלל שם בבית הנזכר כי אם מי שהוא תושב תדיר כל השנה בכפר. אמנם יחידי העיר אשר הולכים בכפרים מפני חמת המציק אם דבר בעיר ב"מ וכו' שלא יורשו לילך ולהתפלל בבית הנזכר בס"ת כי אם שיתפללו בביתם בלי ס"ת. והן עתה רבים מהיחידים מוחים בדבר הזה על ידי שכבר הוחזקו זה י' שנים להיות להם ס"ת בכפרים. ויש מהם אשר ליבם חפץ להתעכב בכפרים בחגים ובמועדים, וכמו זר נחשב להם להתפלל בלי ס"ת. על כן שואלים המה את דבר המשפט אם יש כח ביד כוללות העיר להכריחם על ככה או לא וכו'. בנדרון כזה שכבר נהגו מזה שנים להוליך ס"ת לכפרים, דודאי הנמור דאין בנו כח למונעם ולמחות בידם".

(רבי אליהו חזן ז"ל,

חקרי לב חו"מ ח"א סי' קיח)

[ה]

"מעשה שהיה בעירנו אזמיר יע"א בשנת התקע"ד במגיפה גדולה לתפ"ץ חלום חלם אחד מיחידי העיר יצ"ו שיוציאו הספרי תורה מן הכפרים, ועל זה גזרו רבני מתא סרכין תלתא ה' עליהם יחיו להביא כל ספרי תורות מן הכפרים. ואחד מן

היחידים שיש לו ס"ת בביתו בכפר לא רצה לשמוע, יען אמרו לו חכמים בעלי הוראה דאין להשגיח בחלום זה כהאי גוונא וכו'".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

שו"ת לב חיים ח"ג סי' יב)

[ו]

"נשאלתי על יחדי סגולה כשהולכים מעירנו אומיר יע"א לכפרים מדבר ומגיפה וכדומה ב"מ, ובכפר כבר יש שם ספרי תורות שקורין בציבור, ורוצים להוליך ספרים מהעיר לכפרים כדי לקבוע תפילה בצבור עם קריאת ספר תורה במקומות אחרים, אי שפיר דמי למעבד הכי או לא.

והשבתי, דהנה בתחילה צריכים אנו לדעת אלו הספרי תורות שמוליכים בכפרים מהיכן לוקחים אותם. דאם הוא מבית הכנסת הקבוע בעיר הא ודאי צריכה רבה להוציאו ממקום קדושתו בית הכנסת קבוע שקורין בו רבים, וגם הבעלים מקפידים בזה וכו'. כל שיש להם באותו כפר ס"ת ורוצים להוליך ס"ת להתפלל במקום אחר להרווחה, וכל כן כשהוא להרווחת ממון, כי בודאי אין היתר וכו', ולא טוב עושה לגלות ס"ת בלתי צורך כלל. זולת איני רואה היתר כי אם בשיהיה היחיד מתפלל בביתו בס"ת שלו ורוצה לילך לכפר ומוליכו אתו עמו, כי בזה ליכא שום פקפוק, דהרי אין מוציאו מבית הכנסת וגם אין בו משום הקפדת בעליו וכו'".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

ספר חיים סי' ו אות ז)

קדיש יתום

[א]

"הגאון ר' עקיבא איגר זצ"ל בעת חולי רע שהיו שם יתומים הרבה עד שלא יגיע ליתום קדיש אחד בתוך חודש, התקין שבמשך שנה היא [ולא יותר] יאמרו קדיש אחר עלינו הכל ביחד. ובאמת נשתרבב מאז שקדיש אחר עלינו אמרו ביחד, ושאר קדישים היו ל"א צ. אבל הגאון זצ"ל תיקן בפירוש רק לשנה זאת".

(רבי ש. מאננעס ז"ל,

שו"ת זכר שמחה סי' ח)

[ב]

"בענין היא"ר ציי"ט [יום השנה] של חותני הנגיד המפורסם המנוח ז"ל שנפטר בשעת המגיפה רח"ל, ויש ספק אם היא"ר ציי"ט ביום כ' חשון או ביום כ"א מחמת שבעת ההיא אי אפשר להתוודע ולהגלות מחמת שגם המתעסקין נפטרו אח"כ. ויש עוד כמה וכמה שנסתפקו בניהם היא"ר ציי"ט שלהם. הנה הזדמן שבבית הכנסת שמתפלל שם בן חמי היו שם עוד שניים שאבותיהם נפטרו בעת ההיא, ויש להם ספק אם ביום י"ט או כ' או כ"א חשון, וביום י"ט חשון היה שם עוד אחד שהיה לו יא"ר ציי"ט בבירור ביום ההוא, ואמר הוא שמגיע לו קדיש שאחר עלינו באשר הוא ודאי וכולם ספק, ולכן נתן לו רשות לומר קדיש שאחר עלינו. והנה ביום כ' נסתפקו הלומדים מחמת שבן חמי אומר שראוי לו לומר קדיש שאחר עלינו גם היום גם למחר שכשיאמר בשניהם קדיש ההוא ספק שלו נעשה ודאי כיון שבאחד משני הימים נפטר אביו ז"ל, מה שאין כן שניים האחרים אף אם יאמר אחד מהם בשני הימים עדיין נשאר בספק, ואין ספק שלהם מוציא מידי ודאי שלו, ושנים האחרים אומרים מחמת שכל יום ויום לבדו כל שלשתם בספיקא עומדים, מאי אולמיה דידיה מדידהו.

תשובה. נראה דיש ללמוד דבר זה שכולם שווים ויטילו גורל ביניהם, ואין מענה לבן חמי שיתנו לו לומר שני הקדישים של תפילה באותן שני הימים לומר שבוה נעשה ספק שלו ודאי וכו'".

(רבי מאיר מרגליות ז"ל, שו"ת מאיר נתיכים סי' י)

ברכת המוציא

"זאת הפת שעושין הערביים שקורין מל"ה אינה חסירה שום ענין מעניני הלחם הגמור. באופן לישתה ועשייתה וחמוצה כמו כל מין פת, אלא שבאפייתה חופרין בקרקע מושב הפת, ומסיקין אותו היסק הראוי לאפייה, ומסירין האש ומנקים המקום מעפר ואפר ומניחין הפת בו ומחזירין האש עליה, ועושין זה כדי למהר הדבר כשהם נוסעים, או כשישכרו להם כלי אפייה, או כשהרוכלים מרובים ולא יספיק להם כלי האפייה, ודבר חשוב היא אצלם שהוא פת מחומץ ובלילתו עבה ומכבדין בה לגדוליהם ומשתבחים בטעמה. ואנו אכלנו ממנה כמה פעמים בהיותנו במדבר בורחים מזלעפות המגיפה, והיא פת גמורה, וצריך לברך עליה המוציא וברכת המזון".

(רבי אברהם ן' מאוזה ז"ל, שו"ת התשב"ץ חוט המשולש פור ג סי' כח)

ברכת הריח

"קרנפ"ל הבא ממדינת הים, יברכו 'עצי בשמים', דכן המנהג פשוט פה עירנו יע"א מזמן עמ"ר הרב מו"ר זקני רבינו משה חיים ז"ל, כשהיו הולכין קהל רב להשתטח בכל שנה על מצבת יחזקאל הנביא ע"ה, ששם לא יש הדם ומברכין בהבדלה במוצאי שבת על קרנפ"ל 'עצי בשמים'. וכן עשו כשהלכו לברוח בזמן הדבר לתפ"ן. וזה המנהג ברור ופשוט פה עירנו".

(רבי יוסף חיים ז"ל,

בן איש חי שנה א' פר' ואתחנן אות ו')

ברכה מעין שבע

"השנה הזאת שנת התס"ח מן השמים הרעו לה בסופה פה שאלוניקי כי יצא הקצף מלפני ה' דבר בעיר ויצאו רוב בעלי בתים מן העיר לכפרים שבסביבות העיר, מהם לליוואדי, מהם לליגה, ומהם לאורונגיק, ויש מי שנסתפק אם אומרים שם בלילי שבתות ברכת מעין שבע וכו'.

והשתא אפי' בעיר חדשה שאין שם מנהג, וכן בעיר שיש בה ספק פסק הרב שאין לאומרה משום ספק ברכה לבטלה, כל שכן בעירנו זאת שאלוניקי שמנהג פשוט שלא לומר ברכה מעין שבע בבית חתנים דודאי יש לתפוש כמנהגינו שלא לאומרה בכפרים שחוץ לעיר שהתפילה שמתפללים הוא בבית איזה איש מיוחד שהוא ממש בבית חתנים.

ואפי' אם אין מתפללים בבית שום אדם אלא במקום מיוחד שם על פני השדה ששייך שם מעם עם שבשדות שמאחרין לבא, נראה דאין לאומרה, חדא דהמאחרין לבא אין הולכים שם להתפלל, דדוקא בזמן חכמי הגמ' שהיה להם בשדות בית הכנסת קבוע היו המאחרין הולכין שם כדי להתפלל בבית הכנסת קבוע שיש בו קדושה, אבל באלו המקומות שאינם בית הכנסת קבוע אין הולכין שם המאחרין אלא הולכין לביתם אשר להם שם ומתפללים, דמה יתרון הכשר באותו מקום שילכו שם להתפלל וכו'. ואלו המקומות של הכפרים אינם לא בית המדרש ולא בית הכנסת ולא ס"ת יש בהם וכו'.

(רבי יוסף דוד ז"ל משאלוניקי,

שו"ת בית דוד או"ח ס"ו תקלו)

קריאת התורה בשבת

"מעשה שהיה כך היה, בשנת ה' תקצ"ו שהיה דבר בעיר לתפ"ץ, ומחמת הפחד שלא ליגע עם שום אדם כמנהג הלועזים הנקרא קונטמאס"ו [הסגר], כאזהרת רבינו הרב מוהרח"ו בקונטרס שלו בכת"י, שלחתי לקבץ מנין עשרה כדי להתפלל בציבור בבית המדרש שלנו [מדרש 'בית יעקב רבי'] ברחוקים זה מזה, ובשבת ג"כ אנחנו מתפללים שחרית ומוסף בזה אחר זה, ואחר כך שכבר יצאו כל יחידים הק"ק זה דרכי לילך לבית הכנסת שלי עם מנין עשרה להוציא ספר תורה שם פעם שנית אחר שקראו שם רוב הציבור פעם אחת לקרות פרשת השבוע עם הפטרה כבראשונה כדי שלא להתבטל מלשמוע קריאת ספר תורה בציבור וקריאת ההפטרה, ושומא היתה בליכי אי שפיר למיעבד הכי או לא. תשובה, נראה פשוט דשפיר דמי למיעבד הכי בלא פקפוק וכו'. וכן עשינו מעשה בשנה זו שנת התקצ"ו שהתחיל הדבר לתפ"ץ קודם חג הפסח, דבשבתות וכל ימי הפסח התפללנו שחרית ומוסף במנין עשרה, ואח"כ הלכנו לבית הכנסת שלי לשמוע קריאת ספר תורה עד מוצאי החג דאו ברחנו מן העיר. יהי רצון שמכאן והלאה לא ישמע עוד שוד ושבר בגבולנו ולא בשום גבול ישראל, ונשוב אל אדונינו ואל נחלת אבותינו, ויהיה ברוב עם הדרת מלך לאורך ימים ושנות חיים".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

שו"ת חקקי לב או"ח סי' ה)

להתריע על מגיפה בשבת

"כת"ר דן שרק להתריע על דבר רח"ל מותר בשבת בכל א"י שהיא כאפרכיא אחת, [על פי הר"ן (פ"ב דתענית)], אבל לא לחלל שבת בעיר שעדיין לא פשט אליה הדבר רח"ל. ואני אומר שזה תלוי ברופאים המומחים, שאם הם אומרים שעלול להתפשט וצריך לחסן את האוכלוסיא ע"י זריקות, אפילו אם יש בהן מלאכה דאורייתא, אם לא נעשה מערב שבת, מותר בשבת".

(רבי יצחק אייזיק הרצוג ז"ל,

היכל יצחק או"ח סי' לא)

הוצאה בשבת

[א]

"באתרא הדין מקום יש ליהודים אל מחוץ לעיר כמו מהלך ב' שעות, יש מהם שיש להם גינות ופרדסים ושדות ובתים בתוך השדה או הגינה, ויש שאין להם אלא בית דירה לבד, לנוס שמה בזמן מגיפה בר מינן. שואלין ודורשין, אי שרי להוליך את החולה שהוכה במגיפה, בשבת אל תוך העיר, משום פיקוח נפש, שאם ישאר שם עד מוצאי שבת, ידבק את הדבר בשאר הבריאים העומדים עמו בבית אחד, ויש סכנה בדבר, ויבוא שכרו כפול מן השמים.

ואומר, יודע רבונני, על דבר זה נצטערתי הרבה, כי ראיתי מזולזין ומקילין בדבר, והוא שתא הכא נעשה חילול שבת ויום טוב, והמיקל בזה עתיד ליתן את הדין, דלדידי חזי לי להדבר פשוט דאין בזה שום היתר, דהא ודאי צריך להרכיב את החולה על החמור, לפי שהדרך רחוקה ואין בו כח להיות מהלך ברגליו כל אותו הדרך, וגם צריך הוא להשכיר לו גוי אחד שיוליכהו להורות לו את הדרך. ולא מבעיא אם הבהמה היא של ישראל, דאיכא איסורא דאין רוכבין ע"ג בהמה, אלא דאפילו אם תהיה בהמת גוי איכא הך איסורא דאין רוכבין על גבי בהמה, כיון דטעמא הוי גזרה שמא יחתוך זמורה, ואיכא נמי איסורא אחריתי דאסור להשכיר פועלים בשבת וכו'. ותו דאשכחן בהך עובדא דנידון דידן דאיכא איסורא דאורייתא, שהרי אין מרכיבין את החולה הוא לברו, אלא גם נותנין ע"ג בהמה כר וכסת וכסות לילה, ופשימא דכל כי הא איסור משא דשביתת בהמתו איכא. ותו דגם אם יהיו זרזים ונוכרים שלא לתת עליו שום משא כי אם הוא לברו, איכא איסור תורה דשביתת בהמתו, שהרי אמרו (יומא סו, ב) דאע"ג דקיימא לן החי נושא את עצמו, אם הוא חולה אינו נושא את עצמו וכו'.

ואחרי הודיע אלהים אותנו דאיכא נמי איסורא דאורייתא, נבוא אל הטעם שאמרו וסמכו להקל משום פיקוח נפש, ולדידי חזי לי דאין בזה כדאי לדחות איסורא דאורייתא. דאיברא דאשכחן דאפי' ספק פיקוח נפש דוחה את השבת, אך היינו דווקא במילתא דסכנה ואי אפשר בלאו הכי, וכגון שנפלה דליקה בחצר ומתיירא שמא תעבור לחצר שיש בו קטנים או חולים שאי אפשר להבריחם וכו'. הכא כיון שאפשר להניח את החולה שם במקום שהוכה, ושאר הבריאים ילכו החוצה תחת אילן אחד או סוכה אחת, דהא בריאים וגדולים הם. או אפשר

שיוציאו את החולה לחוץ ויעמוד תחת צל אילן אחד עד מוצאי שבת ושאר הבריאים יעמדו בבית, אין כאן שום פיקוח נפש, וזה דבר ברור. תו איכא טעמא אחריתי לאסור הליכתו לעיר אפי' אם יהיה מהלך ברגליו, משום איסור תחומין, דהא איכא טפי מאלפים אמה מן המקום שהוא לעיר, דאע"ג דהם בתים סמוכים זה לזה, ואחריהם יש כמה בתים הרבה של גוים, מ"מ אינם קרובים בשבעים אמה, כי היכי דנימא דמודרין מבית האחרון. ואני מדדתי בקצת בתים ויש בין בית לבית טפי מע' אמה על ע' אמה, והואיל וכן כל אחד ואחד יש לו אלפים אמה מפתח ביתו ואילך. ותו דמסוף מקום הזיתים הידוע עד העיר איכא טפי מאלפים אמה, והרי יש שם מקום רחב שאין בו לא בית דירה ולא מקום זרע ותאנה וגפן, וכיון שאין שם שום בית סמוכה בע' אמה, פשיטא דמשם והלאה עד העיר אסור לילך. ובאנו למחלוקת איסור תחומין דאורייתא או דרבנן. כללא דמילתא, דלעניות דעתי הדבר פשוט דאסור להוליך את החולה בשבת משם לעיר, בין רוכב בין מהלך, אי משום שביתת בהמה אי משום איסור תחומין. וכבר צווחתי עלה דמילתא, ולית דמשגח בן, ואני את נפשי הצלתי. שוב הוגד לי דבמתא אומיר יע"א יש ליהודים מקום מחוץ לעיר לנוס שמה בזמן מדת הדין, והוא ממש כריחוק מקום הזה די באתרא הדין, ואם ינגף איש ישראל ביום השבת אין מוציאין אותו משם עד מוצ"ש. ובודאי דהתם נמי שכיחא סכנתא ופיקוח נפש, ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם להתיר ההולכה לעיר. חדאי נפשאי".

(רבי אליהו ישראל ז"ל,
שו"ת קול אליהו או"ח סי' טז)

[ב]

"אם מת במגיפה או בחולי הקולירה לתפ"ץ בשבת בכפר ורוצים להוציאו מן הכפר ולהביאו לעיר מחמת פחד הגוים שאומרים שהוא מדבק להוציאו על ידי ישראלים, אין מקום להתיר כלל בשום אופן דאיכא איסור הוצאה מרשות לרשות ואיסור תחומין וגם איסור מלטול המת ועל ידי גוים בלתי ישראל עמהם איכא משום שיזלזלו במת וכו'. ואם יהיה שעה דחוקה ובאונס מן השררה ומושל העיר של אומות העולם שדוחקים בדבר להציאו על ידי גוים בתנאי שיקחו שומרים מן פתח השררה והמושל העיר דגמירי דלא מרעי אנפשיהו לעשות איזה זלזול

למת ח"ו ולצוותם מן המושל על ככה, ואפי' דבר זה יהיה על צד האונס ודוחק גדול דלא יש צד אופן להנצל".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רוח חיים או"ח סי' שלד אות כו)

קבורה בשבת

[א]

"נשאלתי בשנת התרכ"ה לא תבא פעמיים צרה שהיה דבר בעיר בחולי הנקרא קוליר"ע, והיו מתים הרבה בר מינון, אם מותר לומר לגוי לחפור קברים בשבת. ועל זה השבתי וכו'".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רוח חיים או"ח סי' שכה אות ד)

[ב]

"ואירע עובדא שהיה ל"ע מחלת החלירע, וציוה הרופא למי שמתה בשבת שתיכף יקברוה כדי שלא יתפשט ח"ו, שהיה זה בתחילת בואה בעיר. ומענו החברה קדישא שעל זה לא שייך לחייבם, כיון שאין חיובם לקבור מתים בשבת. ולכאורה ראה שהחברא קדישא צודקים, שחיוב כנגד דבר האסור חל על כולם בשווה. ואיני זוכר איך היתה דעת אבא מארי זצ"ל בזה, וצ"ע לדינא".

(רבי משה פיינשטיין ז"ל,

שו"ת אגרות משה יור"ד ח"ד סי' נה)

עשיית אוהל בשבת

"בשנת התרל"ז ברחו כמה בעלי בתים מעירינו בנדאד מחמת החולי שקרה באותה שנה בקיץ לתפ"ץ, והלכו למקומות הערביים יושבי אוהלים, והיה לבעה"ב אחד שני אוהלים זה בצד זה, והאחד יושבים בו ביום ובלילה, והאחד אין צריכין לו ביום כלל, אלא רק בלילה ישנים בו, ומונחים בתוכו כל כרים וכסתות הצריכים להם בלילה. והנה ביום שבת בבוקר בשעה שהיו מתפללין, נפל אהל זה של הלילה, והם כבר יצאו ממנו ואין צריכים לו ביום, ובא הגוי מאיליו והעמיד את האהל, והקימו ופרסו לצורך, והישראל לא היה שם ולא ראה ולא ידע בכך לא הוא ולא אנשי ביתו. ואחר שהקים הגוי את האהל בא בעה"ב

ומיחה בו, אך כבר הקימו. ונסתפקנו אם מותר הישראל לישב בו ביום בתוך האהל שהקימו הגוי, מאחר שהוא אינו צריך לו כי יש לו אהל כשר בצידו, ובלא"ה אין דרכו לישב ביום בזה האהל לא הוא ולא בני ביתו. או דילמא כיון שהגוי עשה האהל בשבת באיסור, אע"ג דמדעתיה עבד ולא היה ישראל רואהו, מ"מ כיון דעשאו בשביל ישראל אסור. תשובה וכו'. כיון דאהל שעשה הגוי עומד בפני עצמו, והוא יושב בתוכו להדיא אסור, אע"ג דאית ליה אהל אחר המותר שעומד בצידו".

(רבי יוסף חיים ז"ל,

שו"ת רב פעלים ח"א או"ח סי' כח)

כתיבה בשבת

[א]

"מעשה שאירע בזמן המגיפה שנת התקע"ד שניגף ראובן ביום שבת קודש בתוך העיר, ושמעון אחיו היה בכפר, והחולה היה מצטער הרבה על שלא נמצא אחיו אצלו ואין לו ידיעה מחוליו שרצונו היה שיתפלל על רפואתו, וגם היה רוצה לצוות על בניו הקטנים. וכשראה גיסו של הניגף צרת נפשו קרא לסופר תוגר וציוהו שיכתוב כתב בלשון תוגרמא לשמעון הנזכר העומד בכפר להודיעו כי נשבה אחיו וניגף, ושיעשה לו שם בכפר איזה לימוד והתפילה וצעקה והצדקה מבמלין הגזירה. וכן עשה התוגר, והגיע הכתב בשבת ליד שמעון, דנראה דאין בזה נדנוד איסור כיון שכל מה שעשה האיש ההוא לא היה אלא ליישב דעתו של חולה דהוה תקיף ליה עלמא טובא וכו'".

(רבי חיים בנימין פונטריומולי ז"ל,

פתח הדבר סי' שו אות יז)

[ב]

"בזמן דבר ומגיפה וחולי רע העולם שרוי בצער, התרתי לכתוב אגרת בערב שבת סמוך לחשיכה ולשולחה על ידי גוי אפילו בשבת, ובפרט לצורך החולה לידע וכו', בכל כהאי גוונא יש להקל, ופשוט. ואפילו על ידי גוי לכתוב בשבת עצמו, דהכל לפי העת והזמן".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,

רוח חיים או"ח סי' רמז)

ערובין

"שנת התכ"ג פרץ ה' פרץ בעמו, ותבער במ מגיפה, והוצרכו לברוח לכפר בונגאר באש"י, ומקום התפילה שם גינה אחת גדולה של שר אחד, והיו מצטערים על המלטול בשבת, מפני שהיתה גדולה מבית סאתים ולא הוקפה לדירה. ואמרו שהרבה כרכורים כרכרו בזמן הרבנים מהר"י אישקפה ומורבי עזריה יהושע ז"ל ולא מצאו תיקון כזה. ואמרתי להם שאיני מאמינן, שהתיקון הזה הוא קל מפורש בגמ' ובפוסקים, שיבנו תוך הגינה בית אחד ד' אמות על ד' אמות, ויפרצו בכותל הגינה פרצה יותר מ', ובזה יתבטל ההיקף, ונמצא בית פתוחה בו בלי היקף, ויחזרו ויגדרו הפרצה, והרי הוא פתוח ולבסוף הוקף. ור"י הכהן ז"ל הקל עוד, דאם אינו רוצה לגדור הפרצה שפרץ כולה, יגדור אמה היתירה על עשר אמות, וה' אמות פתח הן. וכ"כ הרב בספר הקצר. ואפילו לפי מה שמסתפק הרב המגיד בדברי הרמב"ם דהכל תלוי בכונת הגדרים אם נעשו על דעת דירה, אבל אם היה דעתו לקרפף ואינו סמוך לבית דירה שאין גדרתו לשם דירה מועיל, הכא בנקל הוא להניח אדם אחד שידור שם, דהשתא ודאי הגדר הוי לשם דירה ומותר גמור הוא".

(רבי חיים בנבנשתי ז"ל,

כנסת הגדולה או"ח הנהב"י סי' שנה אות ב)

ברכת הלבנה

[א]

"שאלני חד צורבא מרבנן וזה לשונו. מספקא לי הלכה למעשה, כגון אנו שאנו סגורים מחמת המציק מדבר באופל, ואין אנו יכולים לראות הלבנה כי אם דרך חלון, אי אריך לברך דרך חלון. איברא שראיתי מעשה רב שעשה מהרש"ל (מובא במטה משה סי' תקלז) ביום שמחת לבו שבירך דרך חלון. גם הב"ח (כאן בסוף הסימן) ומטה משה (שם) כתבו דכל דאיכא בית מיחוש אריך לברך דרך חלון. אמנם אשר הביאני לבית הספק הוא, שחלונות דידן הן הנה בפצימין צרים, באופן שאין אור לבנה נכנס להאיר עלינו בכדי שתהיה ראויה ליהנות מאורה. ותו כיון שלא יש בין חלון לחלון יותר משלש, כלבוד דמו, והוה ליה מחיצה מפסקת בינינו לבין הלבנה, שאין לברך כמו שכתב הרדב"ז (סי' שמא). ואף

שהיא נראית אפשר שאין לברך, מידי דהוה ארואה לבנה דרך זכוית שאין לברך וכו'.

תשובתי וכו' דבנדון דידן יכולים לברך ברכת הלבנה בלי פקפוק".

(רבי חיים יוסף דוד אוולאי ז"ל,

ברכי יוסף או"ח סי' תכו אות ד)

[ב]

"שלום וכל טוב לידידי הרב הגאון המופלג ומפורסם כמוהר"ר שאול לאנדא ג"י אברק"ק קראקא יע"א. יקרתו הגיעני יום עש"ק העבר. נידון מה שאירע בקהילתו בחדש כסליו נכסה הירח, ויען כי בעורבי חולי הקאלרא שלט שם בעת ההיא, וכבר אירע כן בחדש כסליו שנת תקצ"א ג"כ בשליטת החולי ההיא, ולא טוב היה אחריתו אז, על כן זחלו ורעדו ונצטערו הרבה בכיסוי הלבנה. ובליל ט"ו אחר חצי כ"ט י"ב תשצ"ג נראית קצת, והרבה אנשים התחילו לברך ברכת החודש ולא עלתה בידם כי חזרה ונתכסה בעבים, ויען כי נצטערו ההמון מאוד על סימנא מילתא, וידוע כי הרופאים מזהירים מאד בזמן המגיפה בכלל ובפרט בחולי הנ"ל שלא יצטערו ולא יתנו על לב שום דאגה, על כן התחכם פר"מ להשקיט לב הדואגים להורות להם כי עוד יש תקוה גם בליל ט"ו. וכן היה בליל ט"ו בהיר היה בשחקים ובירכו כמה מאות ברכת החודש, ושמחו שמחה גדולה וכו'.

וא"כ יש לדון קצת בנידון שלפנינו, שהיו העם שמחים לקראת בואה, כי חושבים זה לסימן טוב, ואולי יש באמת רפואה למחלה בקבלת פניה, דהוה כקבלת פני השכינה וכו'. ועכ"פ לא מסמנא מילתא טבא כשמתכסה שלא יכולים לברך עליה, כעבד שבא למזוג כוס ושופך קיתון על פניו, וככל אותות השמים, דעכ"פ אית בהו סימנא. אלא ישראל אל יחתו מהם, כי הקב"ה מראה להם שישבו בתשובה ויבטלו גזירת המזל וכו'. אך יען בזמן המגיפה שהצער מסוכן להם, ומשו"ה אין גזרין בו תענית וכו', מכל שכן הכא השתא דאיכא למימר כהלכתא הורה כנ"ל, ולא יאונה לצדיק כל און, לא תאונה אליו רעה ונגע לא יקרב באהלו ובאוהל בני קהלתו. ה' ירחם על כל עמו וירפאם ויחלימם כחפיץ אוהבי ה' וה' עמנו. הלא כה דברי א"נ פרשבורג כאור בוקר ליום א' זאת חנוכת המזבח תקצ"ז לפ"ק. משה"ק סופר מפפד"מ".

(רבי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר או"ח סי' קב)

מאכלים הכשרים לפסח

[א]

"בזמן הדבר רח"ל שעושים הסגר פה ארם צובא מיום ערב פסח עד כלות ימי הדבר, יכולים לטחון ולהכין לאחר הפסח בעבור ההסגר בריחיים של חמץ, ולא מיקרי אז מבטל איסור לכתחילה, דעכשיו הוא היתר בהיתר, ואפילו מאן דפליג מודה בנדרון דדין דהוי שעת הדחק".

(רכי אברהם ענתבי ז"ל,
חכמה ומוסר דף קסו)

[ב]

"בשנה זו שנת תרט"ז שהיתה שנה קשה, והשמירה היא מחימוץ הרבה, כי נראו בה איזה חטים מצומחים, מפני שהיה חולי רע רח"ל בעת שקצרו, ולא הספיק הזמן לעיין. ולי היו שולחים זה כמה שנים מצה שמורה, וכעת אין לי שמורה אף למצת מצוה. נראה לפי עניות דעתי דא"צ היתר כלל, דאינו רק חומרא בעלמא, וגם לא קיבלתי עלי בנדר, רק מפני ששלחו לי מבית אבי על כן אכלתי, אבל לא קיבלתי בתורת נדר".

(רכי יוסף שאול נתנון ז"ל,
שו"ת שואל ומשיב שתיתאה סי' לח)

[ג]

"נתתי אל לבי לדרוש ולחקור היות כי זה כמה שנים אשר היוקר יאמיר, וביותר בשנה זו היוקר עלה עד למעלה. אמנם נוסף לזה הרבה עשירים ירדו מטה מטה, והסוחרים רבים מהם יסחרו אל צרור נקוב, כי השפע הלוך וחסור, ורבים קפצו יד מהשיב נשיהם, ועל כן קשה מאד לתת לעניים קמחא דפסחא, כי מלבד כל אלה בשנה הקשה הלזו מפני כי בקיץ פשתה החולי רע רח"ל, ועל כן לא יכלו לקצור התבואה בזמן הראוי, ועל כן נתהוו חטים מצומחים רבים, וקשה שימצאו חטים שאינם מצומחים. ואף הביטול בששים קשה מאוד למצוא. ורבים שנהגו בקמח משומר משעת קצירה לא יכלו למצוא, וגם אני מן המנויים, וכמעט סתם קמח היה קשה מאד, וא"כ כמעט שקשה לחלק לעניים קמח מחמשת המינים די ספקם.

ועל כן נתתי אל ליבי אולי נוכל להתיר מיני קמניות וכן רעמשקי מלוקט יפה יפה שלא נתערבו בו מקמה מחמשת מינים לאפות מצות, למען שיהיה להם לאכול לחם לפי המף. והנה אמת נכון הדבר כי זה שנים רבות אשר רבים דרשוני להתיר להם מיני קמניות, כי הוא שעת הרחק, ולא רציתי להכניס ראשי בזה. אך כעת אמרתי אולי לחלק לעניים שרי וכו'. ועכ"פ בנדון דידן נראה לפענ"ד דיש להקל על העניים וכו'".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,

שו"ת שואל ומשיב תנינא ח"ד סי' קכח)

[ד]

"מנהג שאלוניקי לאסור התאנים והצמוקין אדומים, ולהתיר הצמוקין השחורים. ועוד נהגו שלא לאכול הפרונא"ש היבשות מחשש הגעלה שמגעילין אותם, וכבר ראית רבינו בבית יוסף ושיירי כנסת הגדולה דאין מעם למנהג הזה, דסתם כלים אינן בני יומן. ועוד נראה לי דשקר ענו מי שאומר כן שהפרונא"ש היבשות מגעילין אותן. דברדי הוה עובדא בשנת תע"ג בברחי לעיר ש"רון מפני חמת המגיפה ב"מ, והיה שם פרונא"ש לחות בזול, שני משקלות בלבן אחד, ולקחתי כשלישים משקלות ושטחתי אותם בחמה על הגג ונתייבשו, והיו מראיתן כמראה הפרונא"ש היבשות אשר מוכרים בשוק. ושמעתי אומרים שבאותה שנה שהלכו היהודים לכפר ליואדי בעבור המגיפה, והיה שם פרונא"ש לרוב מאד, ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו, יש מהם הגעילו אותם ואח"כ שטחו בחמה לייבש, ויש מהם יבשו אותם בלא הגעלה, ואותם שיבשו אותם בלא הגעלה עמדו ימים רבים בקיץ ובחורף, ואותם שהגעילו אותם לא היו ימים מועטים עד שנתעפשו והשליכו אותן לאבדון אלמא אינם מקיימים בהגעלה וכו'. לכן אין נראה טעם לאיסור הפרונא"ש, אלא שכבר נהגו ואין אתה רשאי להתירה בפניהם".

(רבי יוסף מולכו ז"ל,

שולחן גבוה סי' תסז אות יד)

מצה

"כמה צריך האדם להוציא לצורך המצות שיעשו כדת של תורה בלי שום פקפוק על פי הדין. ואם אין ידו משגת יצמצם במאכלו ובבגדיו שלא יהיו כ"כ חשובים, ויוציא המעות לדבר מצוה, ומה גם באיסור חמץ שהוא בכרת ומיתת מגיפה

כמו שכתבו זו"ל. וח"ו כמה צריך האדם להוציא הוצאות רבות בזמן מגיפה לשמור את נפשו ונפשות אנשי ביתו, ולעולם יקדים שלא יבאו עליו ח"ו ימי הרעה".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
תוכחת חיים חג הפסח)

ליל הסדר

"מכסים המצה בזמן המגיפה".

(רבי יוסף חיים ז"ל,
בן יהודע שבת פ, ב)

יום טוב שני

[א]

"שאלה. שנת תח"ה בחדש ניסן נשאלתי על מעשה שהיה דקצת אנשי ירושלים ודמשק עקרו דירתם והיו בגת הנקרא ראמלא, והיו אומרים כי דעתם לחזור לעירם, ומפני חמת המציק מסים והטלות קבעו דירתם בגת עם נשיהם ולקחו בתים.

תשובה. הן אמת חקרתי פה ירושלים אם שום זמן עשו שום חג בגת, ואמרו כי זה ט"ו שנים כמעט בזמן מגיפה בר מינן היו בגת בחג הסוכות שלמים וכן רבים, ועשו יום אחד. ולא ידעתי טעמא, אי משום שהיה דעתם לחזור לירושלים מיד כעבור המגיפה, ואם כן זה דוקא לתושבי ירושלים, ולא לתושבי דמשק וכיוצא שעושים שני ימים, או מפני שהיה מנהג אבותיהם בידיהם, ומסורת בידם שהיו יוצאים לשם בזמן הראיה וכו'".

(רבי שמואל גרמייזאן ז"ל,
שו"ת משפטי צדק סי' מג)

[ב]

"מודינא ודאי במי שעוקר דירתו ואשתו ובניו לילך לאיזה מקום לישא וליתן ולהרויח, אף שדעתו לחזור ולהתיישב למקומו הראשון, לא מקרי דעתו לחזור, דסתמא דמילתא כיון דעקרינהו לאינשי ביתיה כל שמוצא פרנסתו מרווחת באותו מקום שהלך לשם אינו זו משם. זולתי אם עקרן להוליכין לזיהרא של ארץ ישראל,

או להבריחן ממגיפה בר מינן, או מחמת סיבה אחרת כיוצא בה, שאז הדבר ברור דבכל גוונא דעתו לחזור מיקרי".

(רבי חזקיה די סילוואה ז"ל,
פרי חדש או"ח סי' תסח סעיף ד)

חול המועד

"שאלה, ראובן ששכר בית מהגוי בזמן מגיפה ודבר בעיר לתפ"ץ סמוך לעיר כדי לברוח שם, והיה זה סמוך לחג המצות, ורוצה לפנות כלי הבית מביתו שבעיר לבית הזאת כדי להכין שם כלי תשמישו, אם יוכל לפנות כלי ביתו בחול המועד להביא לבית הזאת כדי שיהיו מוכנים שם אם ח"ו יצטרך לילך שם בחול המועד או אחר המועד מיד. גם יודיענו אם ראובן זה יש לו בית בשכירות בכפר ויש לו שם כלי ביתו וכבר כלה זמן שכירתו והבית הוא של ישראל ונשאר כלי ביתו שם בתורת פקדון, וראובן זה רוצה בחול המועד להביא כלי ביתו מן הכפר לבית הזאת שלקח בשכירות, אי מותר כל זה בחול המועד, ומה גם דיש בכפר מגיפה ב"מ וירא שמא יתרבה שם ואינו יכול ליקח כלי ביתו משם. על הכל יורנו המורה וכו'.

יש מקום להתיר להביא כלי הבית שיש לו במקום אחר שאינו ביתו ורשותו לתוך ביתו ורשותו, דבזה שמחה היא לו שיהיו כל נכסיו ברשותו וכו'. ועדו נראה מקום להתיר לפנות כלי בית לבית הזאת שלקח כדי לברוח מחשש דבר ומגיפה, דכיון שעושה כן משום סכנת דבר ומגיפה שמא יארע ח"ו והוא רוצה להכין כלי ביתו ומלבושיו שיהיו מיוחדים ונקיים במקום ההוא, אפי' דהוי הדבר ספק נראה דמותר וכו'. ואם חושש מחמת ספק מחמת מגיפה ולא היה שהות להכין שם כלי ביתו ותשמישו קודם המועד, כגון שלקח הבית כדי לברוח סמוך לחג בערב יו"ט, נראה דיש מקום להתיר להביא גם כלי ביתו ותשמישיו מן הכפר כיון דהוא מרשות אחרים לתוך רשותו, וגם יש חשש שמא תרבה המגיפה בכפר ואז אפי' בעה"ב אינו יכול להוציא כליו משם, א"כ נראה דמותר גמור הוא, והכל לפי ראות עיני הדיין".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,
שו"ת חקקי לב או"ח סי' טז)

הנחת תפילין בחול המועד

"בא לידינו בהיותנו בעיר וירונ"א, שהלכו לשם מעיר ויניציא"ה מפני המגפה ב"מ מיחדי ק"ק ספרדים, ושם נמצאו בחודש תשרי, ולא היה בית הכנסת אחר כי אם אותו של האשכנזים. והיו דנים לענין הלכה מה לעשות בענין תפילין בחול המועד בתוך קהל אשכנזים, יחדי קהל ספרדים שדעתם לחזור ונוהגים בזה איסור כנודע וכו'".

(רבי שמואל אבוהב ז"ל,
שו"ת דבר שמואל סי' שכד)

ארבע תעניות

"האידנא אין מתענין כלל בשעת הדבר, דמנוסה הוא כשאינו אוכל ושותה קולט ח"ו שינוי האויר".

(רבי אברהם אבלי גומבינר ז"ל,
מג"א סי' תקעו סק"ב)

י"ז בתמוז

"לא מיבעיא בעיר שכבר שלטה המחלה כמו בקהילתנו שמתו הרבה אנשים בכל יום, אלא אף במקום שהתחילה מעט, או אף שלא התחילה כלל, כיון דמנהגה שמשוטמת מעיר לעיר ונפל פחדה על אנשי העיר מאשר כבר שלטה בעיר הסמוך להם, ויש לחוש שיסתכן ויפול במחלה הזאת מי שיתענה, ודאי ראוי להתענות. וזה לפי ראות עיני הכית דין, אם נפל פחד המחלה על אנשי העיר. כי נודע לכל שגם מהפחד תסובב בנקל המחלה אם תמצא עילה, דהיינו על מי שמתענה. ויהיה מאיזה אופן שיהיה, כל שראינו שיש איזה חשש סכנה אין להתענות, והמחמיר בזה במילתא דרבנן או במנהגא אינו אלא מן המתמיהין. והמורה הנהג סלסול מבלי להכריז שלא להתענות, רק שמורה לבא לשאול להתיר התענית, לא מחכמה עושה כן, כי אם לבעבור שלא התחקה על שרשי הדינים הנ"ל. ואדרבא אם לא יכריזו ימצא מחמירין על עצמן ובאים לידי סכנה, ויותר טוב שלא יתענה אף הבריא, כי מלבד אשר אין לאל יד כל אדם אף אם הוא בריא אולם לשער בנפשו בענין כזה שלא יזיק לו התענית, כי ראינו שבמחלה הזאת תגבר ביותר על אדם הבריא. וידעתי בעצמי שאף שהייתי מחמיר על עצמי בי"ז בתמוז ובתשעה באב להתענות, וגם בני ביתי עשו כן, שלא מצד הדין

עשיתי. ואף שת"ל היה הכל שלום, מכל מקום היה לחוש ולהורות בזה יותר היתר לאחרים, וה' הטוב יכפר. וקצת אנשים שהתענו ונחלו ביום או יומים אח"כ ומתו, יש לתלות שהתענית היה סיבה לזה. לכן אין לפקפק בזה, רק להורות היתר בפרהסיא בלי הבדל, כי חמירא סכנתא וכו', ומכל שכן בי"ז בתמוז יש לנהוג כן".

(רבי מאיר צבי ווייטמאיר ז"ל,
שו"ת רמ"ן או"ח סי' למ)

אכילת בשר בשבוע שחל בו ת"ב

"לענין שאומרים הרופאים לאכול בשר בשבוע שחל תשעה באב בתוכה אם יהיה החולה שקם מחולי הקוליר"ה שמויק לו עוף, יש מקום להתיר כדי שלא יסתכנו. אמנם לאכול הבריאים בשר מחמת שיש חולי קולירה בעיר, לא ניתן להאמר, דכיון שהוא בריא יכול לאכול מאכלים אחרים, ולפחות עוף לא בשר בהמה כלל. ועל הכל נראה לומר כי הרופא שהוא יהודי ולא יהיה מועד לעבור על דברי תורה ולחלל שבת, כי אז אין להאמין בו במה שמויקל. והוא הדין נמי שאומר לא יתענו, כי כל החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו, ויהיה הגוי גמור יותר נאמן בזה".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,
רוח חיים סי' תקנא אות ד)

תשעה באב

[א]

"רוב שלום וברכה לאהובי בני חביבי המופ' מורכי יוסף יצחק שי'. מכתבו הגיעני לנכון, הזהר והזהר שלא להחמיר ח"ו כעת לאכול מאכלי חלב בט' ימים שמר"ח אב, כי כעת איסור גדול של תורה להחמיר בזה, אשר ידוע שמאכלי חלב הם מסוכנים ח"ו מצד המחלה ל"ע. ועל כן תאכלו בשר. ואף אם שקטה המחלה במחנם. ובפרט שכעת נזהרים בלאו הכי לאכול רק תרנגולת, ומרק תרנגולת עם ריזו אשר בזה אין שום איסור אף בסעודה המפסקת בערב ט"ב לכמה גדולי הפוסקים, אף שאנן לא נהיגין כן, מכל מקום בעת כזו שידוע שמאכלי חלב יהיה מה שיהיה מוזקים ח"ו, הנה במקום חולי לא גזרו רבנן כלל אף בט"ב עצמו, וכל שכן במקום חשש דחשש סכנה ח"ו. על כן גם בסעודה המפסקת יכולים לסמוך

על גדולי הפוסקים המתירים מדינא דגמרא לאכול עופות, וחלילה לא תשנה מזה וכו'. וגם בלאו הכי תאכלו רק בשר עוף בלבד עם ריזו בלי ישונה וכו'. ולא מילחיקין קרופניק ח"ו בלי ישונה באזהרה נוראה ועצומה. וגם לשתות מעט יין שרי, שהרי גם אז הותרתיך לשתות יין טוב ולא יין צמוקים ח"ו. מים אין לשתות כלל, כי אם בהכרח, אזי רק מעט מזער שנתבשלו לטייא ונתקררו עם יין, טוב שיהיה כשיעור המים לפחות. גם זאת אני מזהירך שלא תתענה בתשעה באב כלל ועיקר, ולא להתחיל להתענות. וגם לאנשים בריאים יש להקל, וכן מורים במדינתנו. ומי שירצה להחמיר על עצמו לאכול פחות מכשיעור, היינו שליש ביצה פת בכל ששה מינוטין, ודאי די להחמיר, אך אתה לא תחמיר כלל. וכן לזוגתך תחי'. והשי"ת ברוב רחמיו וחסדיו יברך את עמו, ויסיר כל מחלה וכו', וישלח ברכתו ועזרתו מקודש, ויזכנו לזמן שיהפכו הצומות לששון וכו', אביך הדרוש שלומך מלב ונפש חפצה".

(רבי מנחם מנדל שניאורסון ז"ל,
אגרות קודש אגרת מא)

[ב]

"הנה ודאי דברי כת"ר נכוחים, ואעפ"כ במקום שאין המחלה בחזקה ח"ו, נראה שיאכל פחות מככותבת בכדי אכילת פרס, וכן בשתיה כמו שנתבאר השיעורים בשו"ע (סי' תריח), דכך יש להורות כן לשואל בתשעה באב, שבזה לא נעקר התענית לגמרי. ורחמנא ליבא בעי. ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בועף ח"ו, יש לייעצו ולהזהירו שלא ילך מפתח ביתו כל היום, ולהכריחו כשיצא ישא סביב לחוטמו ופיו חתיכה קטנה קאמפער ומעט עשב מייענמע. קריאת ויחל, אם יש בבהכנ"ס אף רק ג' מתענים, יש לקרות וכו'. כל זה אמרתי בחפזי, ואתו המדע, ולא להורות כלל באתי כי אם ככותב, וה' יסיר מאתם ומאתנו ומכל ישראל כל מחלה וירפא וכו' וישלח ברכה וכו'".

(רבי מנחם מנדל שניאורסון ז"ל,
שו"ת צמח צדק או"ח סי' קי)

[ג]

"שאלה. לידדי המופלג בתורה וכו' מוהר"ר נחמיה נ"י. בקשתי להודיעני ענין התענית, אם יש לו מכתב מהרב שיחי, ואם לאו איך נוהגים במחננו. ואצלנו יש חולאים ערך כ"ה אנשים והרבה תשי כה. ואם יש לחלק בין אנשים, או להקל דרך כלל. ומבטחוני קצרת. דברי ידיו אברהם מ"ץ מאורשא.

תשובה. מכתב מהרב שיחי בפרטיות על תשעה באב אין לי, ובמחננו עדיין לא נגמר הצעטליך מהמ"ץ איך להתנהג בפרטיות ועננו ברכה בפ"ע וקריאת שחרית ומנחה. אמנם דרך כלל יהיה מבואר שאין להתענות, והבריאים שירצו להחמיר יאכלו פחות פחות מככותבת בכדי אכילת ג' ביצים, ושתיית טייה וכה"ג חמין ישתו בכל פעם, שממילא הנהוג לשתות מעט מעט, היינו פחות פחות ממלוא לוגמיו בכדי שתיית רביעית. קראתי צעטיל מהרב שיחי שכן ראוי להורות לשואל בתשעה באב במקום שאין המחלה בחזקה. ושלא יאכלו יותר מתבשיל אחד של חלב, ולמעט בהנאה מה דאפשר. ידיו נחמיה. הרב שיחי כתב שדעתו שנכון להודיע לרבים, ואפשר להזהיר שא"צ להתענות, והאריך קצת להוכיח כן. ידיו נחמיה מדובראוונע".

(רבי נחמיה גינבורג ז"ל,
שו"ת צמח צדק או"ח סי' ז)

[ד]

"נדרשתי מהרב ר' ישראל היילפערן מבא"ד בנדון תענית תשעה באב שהורו המורים בעת החלי רע רח"ל שלא להתענות, ואחד החמיר להתענות, וכעת שלא שמעו לו רוצה לגזור כמה תעניתים לתשובה. הנה יפה הורו המורים. והנה מקהילת דובנא נשאלתי על זה קודם תשעה באב ע"י שטאפעט מיוחד מה יעשו. והשבתי באריכות על ידי פלפול, והעליתי שם דבחשש ספק סכנה אם מותר לאדם להחמיר על עצמו ולהתענות בדאורייתא כגון ביה"כ, מותר להחמיר על עצמו. ולאדם חשוב ראוי להחמיר על עצמו, כמו שהוכחתי שם בראיות. אבל בדרבנן אסור להחמיר על עצמו בחשש ספק סכנה. ואדרבא, צויתי להתלמידים חכמים שם לאכול בפרהסיא, כדי שמהם יראו וכן יעשו ולא יחמירו על עצמן, דהרי ק"ו אם בחילול שבת קיימא לן (שו"ע או"ח סי' שכח) דנעשה על ידי גדולי ישראל אף דאינו נוגע להם רק לאחר, מכל שכן בדבר דהוי חשש סכנה גם לגדולי ישראל בעצמן, שראוי שיעשו בפרהסיא כדי להציל נפשות ישראל שלא

יחמירו עצמן עליהם ויעשו בפרהסיא. גם כתבתי שם דכל שלא שקטה הרעה ל' יום רצופין הוי בכלל ספק סכנה. וא"כ אם באו לפנינו למלוך אנו מתירין להם לאכול, ועכשיו נאמר להם למה אכלתם, וצריכין תשובה.

ולא מבעיא בדרבנן דהוי הותרה לחולה היתר גמור, אף בדאורייתא דקיימא לן דאיסורין דחויין הם אצל החולה ולא הותרה, מכל מקום אין להצריך אה"כ תשובה, דהרי גדולה מזה כתב בשלטי גבורים והובא במג"א (סי' שלד בסופו) דאין לגזור תענית תשובה על המכבין, שלא יבוא למנוע מלכבות. ואם בחילול שבת וחשש רחוקה חששו למונע ואין לגזור עליהם תשובה, מכל שכן בשאר דברים, וספק נפשות אלים, דאין לגזור עליהם תשובה. ולכן חס מלהזכיר לגזור עליהם תשובה, ויערב להם אכילתם יבוסם להם.

הן אמת שפה קהלתנו הוצרכתי להתענות, ורוב העיר כל מי שנוגע יראת ה' בליבו התענה, ות"ל לא הוזהר לשום בריה התענית. ואדרבא, אף על החלושין החמרתי להתענות, כדי להוציא מליבן של הקלים שרצו להקל. ות"ל לא הוזהר לשום בריה לא התענית ולא אחר התענית, אף לחלשים. ותהי לפלא בעזה"י. ומאד חרה אפי על מי שלא התענה פה, אף שהיה מבארדימשוב, כי לא במקום שיצא משם תלה הדבר, רק במקום שהוא עתה. ות"ל כה לחי עד הנה העיר שקטה. ולמה לא נקיים ימי אבל בית ה' אלקיננו, ותהי זאת לנו למחסה ומגן. אבל בקהילתכם שכבר פשתה הרעה רח"ל, ודאי כדין עשו שלא התענו. ואל תחושו למנייניכם. לשנה הבאה נזכה שיהפך לששון ולשמחה, ונעלה לציון ברינה".

(רבי שלמה קלוזנר ז"ל,

שו"ת האלף לך שלמה או"ח סי' שנא)

[ה]

"זכורני כי בשנת תקצ"א נשאלתי על זה מקאלימיע והתרתני להם תשעה באב וכו'. וגם פה העירה התירו להם. ודודי הגאון האמתי [בעל הישועות יעקב] יצלה"ה היה מן המתירין. ועתה ירא איש נבון וחכם כמוהו ובין יבין את אשר לפניו ובשכלו הוך ישקול הדבר. ובכל אלו המיקל לא הפסיד".

(רבי מרדכי זאב אימיננא ז"ל,

שו"ת מאמר מרדכי סי' סז)

[1]

"ושריה ליה מאריה להמלקט במ' זכר נתן (מערכת ת' בהל' תענית אות יא) דהורה היתר בזמן קולירא מגיפה לאכול בתשעה באב, יעויין שם, שדברים אלו הלכה וה"ן מורים לפי האדם ולפי כובר החולי, אך לית ניתן להכתב בספר, דילפי להקל יותר, ופשוט".

(רבי חיים פלאני ז"ל,

החפץ חיים סי' כח אות לו)

[1]

"כבוד ידידי הרה"ג וכו' מורבי משה ג"י הגאבד"ק יעדוואבנא. על דבר אשר בסביבות עירו בכפרים שוררת בתוקף מחלת החלירע רח"ל. ובעיר ג"כ רבו החולים על הקאה ושלשול, רק ת"ל כולם שבים לבריאותם, וקורים מחלה זו חלירינקא. וחפץ כת"ר לדעת דעתי אם יש להקל שלא להתענות ביום תשעה באב וכו'.

ונראה שאין להתענות בו, דכבר כתב המג"א שכעת התענית מוזק בשעת הדבר. והכא כיון שהמחלה שוררת בתוקף בכפרים הסמוכים, ודאי ששיירות מצויות משם לעיר. וקיי"ל (שו"ע סי' תקעו) דבמקום ששיירות מצויות מתריעין כמו במקום שנמצא הדבר, כי עלול לבוא לשם ע"י השיירות וכו'. ולכאורה נראה דלענין מחלה זו יש מקום לומר דסגי בשלשה. דרק בשאר חלאים שמצויים תדיר בעינן שיחלו הרבה שיוצא מגדר השיווי, אבל חולי חלירע אינו מצוי, ואם נחלו ג' הוי ראייה שנתקלקל האויר. אכן באמת מצוי ג"כ חולי זה שיסבלו שלשול והקאה יחד. ולזה צריך ג"כ שיחלו כ"כ אנשים שיצא מגדר השיווי. ואין להתענות, דהא הוי חולי שיש בו סכנה. ואף שהחולים שלפנינו נתרפאו, בכ"ז ידוע שהמחלה הזאת יש בה סכנה וכו'. ובנדון דידן הרי מצויה המחלה הזאת בעירם, רק ב"ה נתרפאו. ואף שקורין לזה חלירינקא, אין לחלק בזה, דמי מפים, ובודאי גם בזה יש חשש סכנה. ורק היכא שאינה באה בועף כ"כ, קורים לה חלירינקא בלשון הקמנה. וגם דהא חזינן שבכפרים הסמוכים מתו מחולי זה וכו'. היוצא מדברינו שיש להקל בנדון דידן שלא להתענות, וחיוב לפרסם שאין להתענות, כי יש בזה חשש סכנה. ורק להכריז באיסור אינני מסכים, באשר זה גורם להטיל פחד על ההמון. ודי להכריז כי בהיות שבעת הזאת מוזק התענית, יש להקל שלא להתענות בתשעה באב. והנה לכאורה ראוי שיתענו יום אחר

לתשלומין וכו'. ואף דבגדון דידן האנשים בריאים, רק שחוששים שמא יחלו ע"י התענית, מ"מ החסרון מצד האדם שכעת הוא עלול לבא לידי חולי ע"י התענית ולזה א"צ תשלומין. רק ראוי שיתנו כל אחד צדקה עכ"פ בתורת פדיון עבור התענית, שזהו עיקר ענין התענית וכו', וזה יהיה עבור החולים עניים שאין להם במה לכלכל מחלתם".

(רבי מלביאל צבי מננבוים ז"ל,
שו"ת דברי מלביאל ח"ג סי' בו)

[ח]

"בשנת התרכ"ו היה חולי הקוליר"א לתפ"ץ, הורה חכם אחד לבני מחוז שלו המסתופפים בצלו שלא להתענות בתשעה באב, כי התענית קשה לזה. וכו בפרק שמעה אזני כי חכמי ורבני העיר לעזו עליו אשר לא טוב עשה. והן עתה בא לידי ספר דברי מנחם וראיתי בסי' תקנא שכתב בשם תשובות מאמר מרדכי דהעלה דהמיקל לא הפסיד וה' הטוב יכפר ע"כ. ולפי הנראה בשאר הצומות חוץ מתשעה באב אפשר להקל בשופי משום חשש סכנה ח"ו".

(רבי חיים חוקיה מדיני ז"ל,
שדי חמד אסיפת דינים מערכת בין המצרים סי' ב אות א)

[ט]

"כבר כתבתי למקום אחר, דאם הרופאים אומרים דיש חשש סכנה להתענות בוודאי צריכין לשמוע דבריהם, וכמו שכתב מרן [החת"ם סופר] זצ"ל, ובלאו הכי איתא בן גם במגן אברהם (סי' תקעו סק"ב). מיהו אינו מותר לאכול ולשתות אלא מה דצריך לאכול ולשתות להעביר חשש הסכנה לפי אמירת הרופאים".

(רבי משה שיק ז"ל,
שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רצ)

[י]

"מכתבו קיבלתי, וה' ירחם על עמו ויעצור המשחית וישלח רפואה שלימה אל כל חולי ישראל אמן. ואשר ביקש ממני לחוות דעתי בענין תענית תשעה באב במקום שהחולי שם, ואיך יתנהגו בענין אבילות ושאר ענינים בתשעה באב וכו'. ושאלת חכם חצי תשובה או רובה, ולעשות רצונו הנני מבאר.

הנה הרמב"ן (תורת האדם שער אכלות ישנה) והרבה מהראשונים ודעתם הובאה בשו"ע (סי' תקנד סעיף ו) דחולה שאין בו סכנה וצריך לאכול מאכילין אותו וכו'. ואם כן הכא נמי משום חשש נשיכת אויר החולה הותרה איסור דרבנן. מיהו בוודאי אינו מותר רק מידי דצריך וכו'. והעיקר בדברים אלו יש לשאול ברופאים ולעשות כדבריהם וכו'. ועל כל פנים לענין שאר דברים מלבד התענית הוי כתשעה באב לענין תפילין וציצית. וחלילה לעשות כהחדשים ולהתפלל מנחה אחר חצות, דכבר מבואר דלענין כל הדינים דין תשעה באב עליו.

(רבי משה שיק ז"ל,
שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רפמ)

[יא]

"אין ראוי להכריז כזה [שלא להתענות בתשעה באב בזמן המניפה], אף שהוא מותר, אבל ההכרזה אינה ראויה, עיין במגן אברהם (סי' קיד סק"ה), וק"ל. וממילא יתפרסם הדבר, דחברא חברא אית ליה".

(רבי משה שיק ז"ל,
שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רצ)

[יב]

"מה שכתב לדינא להתיר כך [שלא להתענות], אי אפשר בכלל, רק זה יכריז שכל מי שירגיש איזו חולשה באברים הפנימיים יאכל, וגם זה שלא לישיב הרבה על קרקע ולמעט בקינות".

(רבי יוסף ראזין ז"ל,
קובץ עין חיים ז' עמ' רפא)

[יג]

"עיין בספר פתחי עולם דבמקום שאין המחלה של חלערי"א חזקה ח"ו, יאכל פחות מככותבת בכדי אכילת פרס, וכן בשתיה, כמו שנתבאר השיעורים בשו"ע (סי' תריח). כך יש להורות לשואל בתשעה באב, שבוה לא נעקר התענית לגמרי,

ורחמנא ליבא בעי. ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעם ח"ו, יש ליועצו ולהזהירו שלא ילך מפתח ביתו כל היום, ולהכריחו כשיצא ישא סביב לחוטמו ופיו חתיכה קאמפע"ר ומעט עשב מיאמ"ע".

(רבי ישראל מאיר הכהן ז"ל,

ביאור הלכה סי' תקנד)

אם מתענים על הדבר

"ובזמן הזה לא ראיתי ולא שמעתי שמתענין על הדבר בשום מקום וכו'. ואולי לא נאמר דין זה אלא בזמן שאין הדבר רגיל והוזה, משא"כ בזמן הזה שבעונותינו הרבים כמעט הוא רגיל בכל שנה, באותם המקומות היו צריכים להתענות תמיד".

(רבי מסעוד חי רקח ז"ל,

מעשה רקח פ"ב מהל' תעניות הל' ו')

ראש השנה

[א]

"זוכר אני שבתקנות הגאון רע"ק איגר זצ"ל [העתקן קראתי בשבועון הברליני אידישע פרעסע בעריכת הרב ר' הירש הילדסהיימר, אך לצערי איני זוכר שנת השבועון ואינו תחת ידי] של ראש השנה של שנת המגיפה חולי רע רח"ל, ציוה שאחר תקיעות המיושב הקהל ילך הבית ויאכל מעט ואחר כך ישוב לתפלת מוסף לתקיעות מעומד. חשבתי שדעת הגאון היתה שבשעת הסכנה טוב יותר להפסיק בין תקיעות מיושב ובין מעומד, מלאכול לפני שמיעת תקיעות דאורייתא. על כן התפלאתי מאד על מנהג בקצת ישיבות להפסיק אחר קריאת התורה ולאכול מעט כבר לפני תקיעות מיושב דאורייתא, נגד מה שאסר בשו"ע (סי' תרנב) לאכול קודם נטילת לולב, אף על פי שמג"א שם מסיק טעימה אסורה. וזה גם בניגוד לתקנות הגאון רע"ק"א. אך חשבתי לעניות דעתי שאולי עיקר איסור אכילה לפני נטילת לולב [כמו לפני המגילה ועוד] פן תמשך האכילה ויבוטל קיום המצוה, וזה אין לחוש במצות תקיעות שופר ביום הדין, ובפרט בחבורת בני ישיבה, אשר מובן כל אחד ואחד יזרו את חבירו לקיים את המצוה, אבל הגאון רע"ק שתיקן תקנתו לא לחוג מסוים אלא לכל הקהל דאג אולי יהיו אנשים

אשר לא ישובו אל ביהכ"נ לזמן התקיעות דאורייתא, ובשביל זה ציוה להפסיק רק אחר התקיעות מיושב".

(הרב ד"ר משה אויערבך ז"ל,
שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' כא)

[ב]

"הוה עובדא בזמן מגיפה כ"מ שנפטר אדם אחד ערב ראש השנה, ועשו לו כל תכריכיו, וחפרו לו את הקבר, ולא הספיקו להוליכו לקוברו בו ביום שכבר סגרו דלתות העיר, ועתה נפל הספק מה יעשו ביום א' של ר"ה, האם יכולים לקוברו ולכסות הקבר בעפר, כיון דאי אפשר על ידי עממין, שמתיראים מפני המגיפה אפי' אם יתנו להם כל כסף וזהב וכו'. ואת"ל דאסור אם יש למצא שום תיקון בזה כדי שלא יהא מוטל בבזיון וכו'. ולדידי חזי לי דיש תיקון ואופן אחר בנדרון דידן אליבא דכולי עלמא, והוא שיכסו הקבר בנסרים ועפר על גביהן עד יום טוב ב' או אחר המועד, ואז יסירו הנסרים והעפר מעל גבי הקבר, ויכסו הקבר בעפר וישימו הנסרים אל חוץ חלל הקבר כמנהג, דבזה ליכא איסורא דאורייתא דאין כאן אשוויי גומות אלא מלמול וכו'".

(רבי שמואל ממאלון ז"ל,
שו"ת עבודת השם או"ח סי' ה)

צום גדליה

[א]

"ודרך אגב ארשום בשנת תר"ט אז חל צום גדליה וכו', ואז עבר בעורבי החולאת חליר"ע רח"ל, והגידו הרופאים שסכנה להתענות. ובאמת גם המג"א (סי' תקעו) כתב שבדוק ומנוסה שאין להתענות בדבר שקולט האויר המעופש רח"ל וכו'. והשבתי דאין להורות שלא להתענות כלל ולתת כופר נפש, פן חלילה יאמרו שאין תענית כלל רק כופר נפש די, ואינו כן וכו', שיש להתענות עד חצות יום כמו בכל יום מעשרת ימי תשובה".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,
עדות ביהוסף או"ח סי' תקסב)

[ב]

"ובן עשינו הלכה למעשה בשנת תר"ט בצום גדליה שהיה חליר"ע רח"ל, וקבע השליח ציבור ברכה בפני עצמה וקראנו ויחל בבית הכנסת הגדולה פ"ה לבוב בחצות היום, כדי שלא ישתכח תורת תענית ציבור. וזה היה סברתי ודעתי אף שלא פרסמתי לרבים טעמי".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,
עדות ביהוסף דברי שאול סי' תקסו)

[ג]

"בימי געורי כשלמדתי בסלוצק אצל הרב הגאון האמיתי אדמו"ר רשכבה"ג הצדיק המפורסם ר' יוסף בער סאלאווייציק הרב דסלוצק זצ"ל, בתענית צום גדליה שהוא מד' הצומות, והיתה רח"ל בזמן זה מגיפה גדולה בסלוצק והגליל, ומחמת זה לא היו מתענין כלל בכל עיר סלוצק, ושאלו את רבינו הנ"ל איך לעשות עם קריאת התורה ועננו, ופסק [דיכולים לקרוא]".

(רבי צבי הירש ראזאנסקי ז"ל,
שו"ת צבי וחמיד או"ח סי' יא)

עשרת ימי תשובה

"ובן הוריתי שנת תר"ח שהיתה החולי רע רח"ל לפני ראש השנה ולאחריו, ושאלו איזה אנשים שיש להם מנהג להתענות בעשרת ימי תשובה, ואז היה להם חלישות הלב, וסמכתי על דברי הדגול מרבבה דא"צ התרה. וזה יותר לפי עניות דעתי שלא להתיר כלל, שהפתח חרטה קשה בזה, מפני שאינו מתחרט מעיקרא, שבאמת אינו רוצה להתחרט על המצוה שעשה כבר, ועיקר החרטה הוא שמתחרט שנהג כן לשם נדר, וזה אינו חרטה גמורה, ולכך טוב יותר לסמוך על הדגול מרבבה שאין צריך התרה כלל".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,
יד שאול יור"ד סי' ריד אות ב)

יום הכפורים

[א]

"כללי התנהגות לראש השנה ויום הכיפורים שנת תקצ"ב לקהל ערת ישורון פה פוזנא. הוועד החתום מטה אשר כבוד אדמו"ר הגאון אב"ד בראשם בצירוף רבני בית דין צדק וכו".

(רבי עקיבא איגר ז"ל,
פסקים ותקנות רעק"א עמ' ע)

[ב]

"שלום וכל טוב לידידי הרב המופלג המפואר כבוד מ"ה יודא נ"י בראנדיבורג. על נידן דברת רופאי מומחים האומרים היוצא מפתח ביתו אליבא ריקנא ביום התענית דמו בנפשו בעידן ריתחא מגפת קאלרא רח"ל, ומסתפק מה יהיה ביום צומא רבה, ה' יסיר חרונו וירפא כל חולי עמו ישראל מהרה וכו'. מותר לבריא לאכול מספק סכנת עצמו, אע"פ שהוא כעת בריא, אולם רק שהאוויר מעופש ויש לחוש פן תדבקהו הרעה ח"ו. אמנם לפי לשון השאלה שהרופאים הוזהירו מצאת פתח ביתו בתענית, משמע כשהם סגורין בביתם אין התענית מזיק להם, א"כ יתענו ויהיה סגורים ויתפללו ביחידות, ולא יקראו בתורה, כי אין זה כדאי לדחות איסור כרת דאורייתא. אך אם המומחים מסכימים שהתענית עצמו מזיק, וכמש"כ מג"א (סי' תקעו סק"ב), אז ישערו הרופאים כמה שיעור לגימה שצריך האדם שיתחזק גופו וינצל מספק סכנה, ואותו שיעור קאפע או טע או מרק ישתה פחות פחות מכשיעור מלא לוגמיו, וישהה בין שתיה לשתיה כדי אכילת פרס שהוא לכל היותר ט' מינוטין, ולכל הפחות ב' מינוטין וכו'. וישתה רק הנאת מעיו ולא הנאת גרונו, היינו קאפע וטע בלי צוקר וחלב, ומרק בלי מתובל, ואם היה אפשר שלא כדרך אכילתן היה טפי עדיף. וה' הרופא חינם הרופא נאמן יסיר מכם ומכל חולי ישראל כל מיני מחלה, ויכתבו ויחתמו לאלתר לחיים טובים ארוכים ומתוקנים הלא כה דברי א"נ. פרשבורג נגהי ליום ב' ט"ז אלול תקצ"ו לפ"ק".

(רבי משה סופר ז"ל,
שו"ת חתם סופר ח"ו לקוטים סי' כג)

[ג]

"הוה עוברא בשנת כתר"ו, שהן בעון ה' אלהינו הדימנו במחלת הקוליר"א רח"ל, והתחילה להרבות הרוגיה בחודש תשרי, ורבים חללים הפילה. וביום האדיר כימי שנה, היו צווחין ככרוכיא הרופאים, שאם ח"ו יעשו תענית ככל השנים, הא ודאי דאיכא סכנה אפילו לבריאים וכל שכן לחלשים ורפויי כח. וביותר יקשה אחר התענית, בליל מוצאי יום הכיפורים. ולכן באו אלי רבים ונכבדים לדרוש את ה', לדעת כדת מה לעשות, כי חמירא סכנתא.

ואני בעניי היה ליבי מהסס להורות שום היתר ביום הקדוש הנכבד הזה, כי סמוך לבי כי אלהינו בשמים לא ינום ולא ישן שומר ישראל, וישלח עזרתו קודש ומציון יסעדם. ועם היות כי הודיעוני שכבר אירע כזה בערי אשכנז והורו היתר, בכל זאת לא מלאני ליבי לא לאסור ולא להתיר. זולת זה עשיתי, ציויתי בכל הבתי כנסיות ובתי מדרשות, לבל יאריכו ויטריחו על הציבור הפיוטים וניגונים שאינם נצרכים, וטוב מעט בכוונה לעיתות בצרה. ושבח לאל ית' ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, ולא מת אחד באוחו יום, כי אם מאלו שכבר לקו קודם לכן, מעט מזעיר. ויהי לנס לעיני העמים והשרים".

(רבי חיים דוד חזן ז"ל,

ישרי לב מערכת הי')

[ד]

"הדבר היה בשנת תרח"ל בשנה אשר ארם החולי רע שלט בוילנא ברגש ובשאון ובכל תקפו וגבורתו ויגזור על ימין ועל שמאל, וירכה חללים בהמון, ומוד תקופתו היה חודשי אלול ותשרי, והרופאים כולם אשר בעיר כיהודים כאינם יהודים החליטו פה אחד ויגזרו אומר שלא להתענות ביום הכפורים של אותה שנה. וכמובן לא כל כך בנקל היה לכל העם לקבל גזירה זו עליהם, וימים אחדים לפני יום הכפורים היה ענין זה לענות בו, ויחקרו ויבקרו ויתפלספו בענין זה כנהוג, וצר מאד היה להחליט דבר ולעשות בפועל מעשה נורא כמו לאכול ולשתות ביום הכפורים, ונדמה להם הדבר למחיתה ולאסון מר וקשה ואין קץ לצער. ואז עלה הבמתה בבית הכנסת הגדול בוילנא לאחר תפילת שחרית הגאון הנודע רבי ישראל סלאנטער ואתו עמו שני מורי הוראה נודעים בוילנא, ויקרא ברגש 'בשם ה' ומרשות תורתנו הקדושה, אשר ענדה עמרה לכל מצוותיה, במצוה אחת יסודית ראשית וכללית, וחי בהם ולא שימות בהם, אנו מתירין שלא להתענות

היום'. ולמען תקובל הוראתו הלכה למעשה, לקח כוס יין ויקדש עליו וישת ממנו הוא ומורי הוראה העומדים עליו לעיני כלה קהל, וגם מעמו מיני מתיקה מעשה אופה. ויהי בית ה' לחרדה, איש לא דיבר דבר ולא הרים ראש, כל אחד נפשו אכלה עליו ובמסתרים ישפוך דמעות רותחות אשר יכבדו על ליבו ויעשו מחנק לרוחו ונשמתו ולצער ולמרבה נפש אין קץ".

(רבי ברוך אפשטיין ז"ל,
מקור ברוך ח"ב עמ' 1012)

[ה]

"בעת החלי רע ל"ע כשבא יום כיפורים, וידוע שהוא [רבי ישראל מסלאנט ז"ל] התיר ליקח פחות פחות מכשיעור וכו', וזה הכריע רק בליל שלפני יום"ב. וידוע שאמר אז ביום"כ ברבים שהוא מקבל עליו כל ישראל ושהמו"צ כולם יקבלו עליהם אחד אשר ח"ו יארע לו מזה רע ח"ו. וצירף לקולא לסניף החה"ש מהעכו"ם שלא יאמרו אשר בעבור אמונת ישראל הביאו עליהם ח"ו החולי ל"ע ועוד סניפים".

(רבי יצחק ליפקין ז"ל,
קדוש ישראל עמ' צמ)

[ו]

"עוד יכהן פאר בעירנו הרב הגאון רבי אריה ליב נ"י בן להגאון רבי ישראל סאלנטער זצ"ל, וזוכר הוא היטיב ההיתר דר"א הגאון זצ"ל, ומפיו שמעתי שהיתה זאת לא לפני עשרים שנה, אך בשנת תר"ח עת המגיפה רח"ל פרשה מומות כנפיה כמעט בכל מרחבי ארצנו, מפלכי צפונית מזרחית מהגלילות אשר על גדות הנהר וואלגא עד העיר ווארשא, ורבים חללים הפילה בכלל, ועצומים היו כל הרוגיה בעיר ווילנא בפרט, והתיר כבוד אביו הגאון זצ"ל ביום הכפורים לאכול פחות פחות מכשיעור כדין תורה, ולהביא ההלכה לידי מעשה, טעם גם הוא פחות מכשיעור תופיני נופת. אולם אין כאן לא יין ולא קידוש. יוסף דוב אלפערין כנים הדברים הנאמנים למעלה, וביקשתי מכבודו לפרסם הדבר בהמליץ. (אריה ליב בלא"א מו"ר הגאון מו"ר רבי ישראל סלאנטער זצלה"ה)".

(רבי אריה לייב ליפקין ז"ל,
קדוש ישראל עמ' נג)

[ז]

"פעם אחת אמר [רבי ישראל מסאלנט ז"ל] לאחד שהחמיר על עצמו ביום הכפורים, איך עבר עבירה חמורה ביוה"כ".

(רבי יצחק ליפקין ז"ל,
קדוש ישראל הנהגות עמ' צו)

[ח]

"רבי נפתלי אמסטרדם ז"ל מסר לנו כי השקפתו של הגר"י סאלנטער היתה גדולה ועמוקה בלא שיעור לערכנו, כי הטעם שהתיר את ההיתר ביום הכפורים ההוא שענינו מפורסם היה אחד מן הטעמים, למען השקפה עמוקה וכללית עד מאד מאד, אשר רק הוא ברוב גאונותו וחכמתו ידע פשר דבר, מלבד ההיתר אשר התיר על פי דין תורה בחכמתו הגדולה".

(רבי גרשון מאידיניק ז"ל,
קדוש ישראל עמ' נב)

[ט]

"ב"ה פה ווילנא כבר בשעת הזעם רח"ל כשהחולי נתגבר הרבה, וישראל נביאים הם שהתענו רובם וכמעט כולם ביום הכפורים, ומצות הצום הגינה על עמו. ואמת שיש לבעל דין לחלק ולומר שאז הוקל קצת החולי, אבל כיון שהימים שקודם יוה"כ היה הזעם גדול גם אח"כ נראה בעליל שמצות הצום הגנה ולא שכיח כ"כ ההיזק מהתענית יוה"כ. וזה וודאי ג"כ שאם איזה איש מרגיש בעצמו ח"ו קצת איזה שינוי, ודאי דשרי ביוה"כ כרצונו לשתות ולאכול עד שיאמרו הרופאים מומחים או שבעצמו ירגיש שדי לו, ויותר הכל תלוי בדעת המורה".

(רבי חיים טור ז"ל,
שי למורא דף כח)

[י]

"סיפר לי הגאון ר' דוד ליבוביץ שליט"א ששמע הוא סיפור זה מהחפץ חיים ז"ל, שבשעה שהתיר רבי ישראל סלנטר [לאכול ביוה"כ בזמן מגיפת החולירע], וטעם בעצמו ביום הכיפורים בוילנא, הזמינוהו לבית דין דק"ק וילנא, ודנו שם איזה עונש יענישוהו על שהורה בפרהסיא הוראה כזו ולא נמלך בבית דין. אמר הגר"י

להם שאם הם יחליטו אודותיו איזה עונש, יפסול כל הגיטין שנכתבו בבית דין זה. והקשה להם קושיא עצומה על סדר הגט מה שנוהגין כעת בכל מקום לסדר אחריו גיטין בכל ישראל. ואמר להם שכל זמן שלא יתמצו קושיותו אינם יכולים לענשו. והנה כמובן לכאורה היתה תשובתו שהוא גדול מהם, ואין הוא מהוייב להימלך איתם וכו'. [והוא בודאי שהיה לו תירוץ על קושייתו, דאם לא כן בודאי שהיה מתקן, ולא היה שותק מקלקול כזה]. אבל סוף סוף מדוע באמת לא נמלך איתם. ונ"ל משום דאמרינן בירושלמי הנשאל הרי זה מוגנה, ולא רצה לכוזתם, ואין שייך כאן אתריה דרב הוה".

(רבי יעקב קמינצקי ז"ל,
אמת ליעקב או"ח סי' שכח)

[יא]

"וידוע שהגאון ר' ישראל סלנטר ז"ל ציוה בשעה שהיה מחלת הכולירע המתפשטת, לאכול ביום הכפורים כל בני העיר, משום שלרעבים יותר עלול להתדבק בהם, אף שהיו בריאים, כדי שלא יחלו".

(רבי משה פיינשטיין ז"ל,
שו"ת אנרות משה או"ח ח"ג סי' צא)

[יב]

"אודות מה שמפורסם שבזמן מגיפת חולירע שנתפשטה בוילנא עמד הגאון רבי ישראל ז"ל על בימת בית הכנסת ואכל בפני הציבור כדי שיעשו כמוהו, אמר הגרש"ז אויערבך גם אני אע"פ שמעודי איני מייחס נאמנות כ"כ לסיפורי מעשיות, בפרט בנוגע להלכה, סברתי ששמועה זו אמיתית, עד שאמר לי רבי אליהו לאפיאן ז"ל בעל לב אליהו, שידוע לו בבירור שרבי ישראל ז"ל לא אכל באותו יום הכיפורים כלל".

(רבי שלמה זלמן אויערבך ז"ל,
קדוש ישראל עמ' נו)

[יג]

"אין ספק אצלי אשר בימי חז"ל היה אדרבא התענית מסוגל להריק את המעיים ולגרום עיכול המזון אשר הוא תמיד מהלכות הרופאים, כי התענית לעתים מועיל

לבריאות, וכאשר הורה הנסיון, כי לא הזיק התענית גם בימים כאלה, רק בהעדר הזהירות לאחר התענית לבלי למלאות נפשו, ואשר מרבבות אנשים לא הזיק לשום אחד מהמתענים, רק למי שיש לו איזה חולשה שמוטל עליו למהר למעום מאומה. ואין להקל בזה רק לחולה או זקן וחלוש כשירגיש איזה השתנות לשתות מים חמוין, וגם אם אולי יהיה מוכרח למעום כשיעור אכילת פרס, ובאיזה אופן שיהיה אנו רואים שאין העדר אכילה מזיק בשעת הדבר גם בזמנינו. ואדרכא אם נזהרו יותר באכילתם הועיל יותר להסיר הסכנה, שזה גרם שלא ניזק שום אדם מצד התענית. והעיקר לתת הרוחה לצאת לרוח היום ולמעט במנהג אמירת הפיוטים רק אותן שהמה תפילות, ושיוכלו לנוח בין תפילה לתפילה, ובפרט להשמר מקרירות מצד הליכת יחף. ואין הגרם מהעדר אכילה מזיק לשום אדם אם יהיה נזהר בסדר אכילתו קודם התענית או לאחריו, ותיכף כשירגיש איזה השתנות וחלישות הלב למהר לבוא לשאול כמו בשאר חולה, שלא יבוא לכלל סכנה. והמורה יהיה זריו להורות לו כהלכה. ועיקר ההשגחה צריך שיהיה רק שלא יפעל עליהם ביותר קלקול האויר כשיעמדו צפופים כל היום מבלי לצאת לפרקים לרוח היום, דהא חזינן שהחולי בא רק מצד קלקול באויר וכו'. ואחרי אשר עוד לא השכילו עד כה להשיג בכלי הבטה את המלאך המלא עינים והמשחיתים התלויים באויר, עלינו לשאול רק [המיומן] המורה הנאמן, אשר אין עלינו להשגיח על איזמי קצתם מצד התענית. ובדברים האלה פניתי לאחד הרופאים המומחים אשר נשלח לפתות אותי בכואו אלי לדבר על לכבי לשמוע בעצתו כדת של תורה. אך כאשר שאלתי אותו האם יודעים מאומה מהו החאלירע, לא היה בפיו מענה. אמרתי לי כי הרפואה היא כתובה על התלמוד יותר מאלף שנים. והודה לדברי ככל אשר הצעתי לפניו הדברים בארוכה ממנהגם לגזור אז תענית וכו"ל וכו'. וכנראה היה מאמין שהדברים כפשטן, שהתענית יזיק ביותר למי שיוצא מפתח ביתו, וזה ליתא, כי הרופאים רק כוונתם להפליג ביותר בסכנת הדבר אמרו כן וכו', וכבר האריכו בכמה תשובות בענין נאמנות הרופאים באיסורים, וכל אחד הולך לדרכו. ובפרט בענין זה שכבר נתברר בנסיון ושבאים רק על ידי בקשת החותרים לבטל התענית לגמרי וכו'".

(רבי יהוסף זכריה שמעריין ז"ל,

שו"ת זכר יהוסף או"ח סי' ריג)

[יד]

"וכן נעשה מעשה בשנת תר"ח [שלא להתענות] בציווי הדאקטרים ועל פי רבני וגדולי הדור במקומות אשר שלטה המחלה לא טובה".

(רבי חיים הכהן רפפורט ז"ל,

שו"ת מים חיים או"ח סי' כב אות ט)

[טז]

"והנה זכורני ששמעתי מזקנים נאמנים, שפעם אחת חלה התבואות שור ז"ל בקהילת זאלקווא, והוצרך לאכול ביום הכפורים, וציוה להביא לו המאכל לחצר הבית המדרש כי היה חולי שהיה יכול לילך ברגליו להתפלל, ומכל מקום היה חשש סכנה, ואכל בגלוי בחצר הבהמ"ד, כדי שילמדו אחרים ממנו ולא יחמירו על עצמן".

(רבי שלמה קלוזנר ז"ל,

עין חיים סי' שיו)

[יז]

"אמר לי רבי יהושע לייב דיסקין ז"ל, כי בזמן המגיפה הניח בבית המדרש כיוור נחושת של מים חמין של תה, והכריז בבית המדרש דאם אחד ירגיש קצת חולי ישתה מיד. וטעמו לעשות מים חמין דוקא, כיון דאי אפשר לשתותו בכדי שתיית רביעית כדעת הרמב"ם, א"כ לא יבא לידי חיוב כרת".

(רבי עקיבא יוסף שלזינגר ז"ל,

שער מדות וזמנים עמ' רצג)

[יח]

"הגר"ח מבריסק לא פסק מעולם את ההלכה שמאכילים חולה שיש בו סכנה פחות מכשיעור ביום הכפורים, והיה מצוה את משמשי החולה להאכילו סעודה פשוטה, כמו שנהגו בשאר ימים. כשאבא מרי [רבי משה סולובייציק ז"ל] עמד לנסוע לרייסין פלך קובנה לשרת שם בקודש, נכנס ר' חיים למקום שנכנס ואמר לו 'הנני מצוך היום להורות על פי הכרעתי בנוגע לחולה שיש בו סכנה ביום הכפורים, כי כן הוא עיקר הדין'".

(רבי יוסף דוב סולובייציק ז"ל,

איש ההלכה עמ' לט)

[יח]

"על דבר שאלתו אם מותר לאכול ביום הכיפורים במקום שיש חשש מגיפה רח"ל במקומות אחרים, וחוששין ח"ו שלא יתדבקו בזאת המחלה בעיר הזאת, והוא חשש פיקוח נפשות. ועל זה הביא אשר שמע כי הגאון הגדול רבי ישראל סלנטר זצ"ל התיר זאת בוויילנא, וגאוני ווילנא לא הסכימו לזה. והגאון רבי ברוך דוב זצ"ל אמר כי כבוד רבו הגאון הגדול רח"ו זצ"ל מכריסק היה דעתו נוטה לאסור".

(רבי ישראל משה סלומון ז"ל,

קדוש ישראל עמ' נד)

[יט]

"הן עלינו להודיע הדבר הגדול הזה לדורות עולם בעז"ה, אשר בתלת זימני הוה חזקה, מאלפים ורבבות אנשים ונשים, אשר ת"ל התענו כולם בצום הגדול ביום הכיפורים דשנת תקצ"ב ותר"ט ותר"כ"ז בכל מדינתנו אז, ולא קרה להם כל רע חלילה, ונודע זאת כמעט בכל העולם אז, ואין לנו דבר שנתברר בנסיון באמת יותר גדול מזה. וכאשר נודע זאת ביחוד לכל האנשים שעסקו במצות פיקוח נפשות אז, שביום צום הכיפורים לא נחלה שום אדם ח"ו על ידי הצום כלל, רק לאותן האנשים שלא נזהרו בנפשותם אז באכילתם ובשתייתם, ומלאו כריסם בדברים הקשים לגוף אז בערב יוה"כ, וכל שכן כמוצאי יוה"כ, שאז צריך שמירה רבה ביותר כנודע וכו'. אולם בצום הכיפורים חלילה לצרף ולסמוך אז ח"ו על דברי המג"א הנ"ל [להקל] בזה במאומה כלל, וה' ירחם עלינו. וכשיש גדולי הרופאים הממונים מהממשלה יר"ה צריכין לעשות על פי דבריהם כנודע. וה' ישמרנו מכל רע, ויסיר מעלינו כל נגע ומחלה".

(רבי בצלאל הכהן ז"ל מוילנא,

שו"ת ראשית כבודים דף סט בהגה"ה)

[כ]

"וכן נודע לי שכן הורה הגאון בעל שואל ומשיב ז"ל בשנת תרל"ג לק"ק אסטראה בוואלין שלא להתענות, הן חולים והן בריאים, ויאכלו פחות פחות מכשיעור".

(רבי אריה לייב ברודא ז"ל,

מצפה אריה ח"ב סוה"ם ענינים שונים אות מה)

[כא]

"שמעתי בשם מו"ר הגה"ק מוהר"ש זצ"ל אבר"ק בעלו, שבשנת תר"ח שהיה זמן מגיפה רח"ל, הכריז שכל מי שירגיש חלישות הלב הרבה, ישתה או יאכל [ביום הכיפורים] כפי הצורך לחזק ליבו".

(רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון ז"ל,
דעת תורה סי' תריח)

[כב]

"זכורני ששמעתי בשם גדול אחד דשיעור אכילה מעט מעט לא יתכן אלא בחולה שיש בו סכנה, שדי לו בלקיחה מעט בכל פעם וכך יפה לו, משא"כ אדם שהוא בריא על כל אבריו יתכן שאכילה מעט מעט כעין זה יותר יזיק לו. ועל פי זה הורה בזמן המגיפה רח"ל שלא לשער בכזה. וזה הוא השערה נכונה על פי חכמת הרפואה".

(רבי חיים יהודה לייב ליטוין ז"ל,
שו"ת שערי דעה ח"ב סי' רנב)

[כג]

"בענין כשיש ב"מ החולי-רע, היאך יש להתנהג ביום הכפורים. כבר ידוע כי המתענה בזמן ההוא מסכן את נפשו, ואין לך פקוח נפש גדול מזה. אכן מה שאמרו לך שהורה החכם בינידיטי בזמן שהיה שולט שם החולי הרע להתענות עד חצי היום ואח"כ יאכלו וישתו כרצונם, שארי ליה מאריה. טעה נגד הרפואה ונגד הדין. ובאמת היה לו להורות שיוכלו לשתות גם בבוקר קאפי או מאי בפחות מן השיעור הידוע כמלא לוגמיו, וישתו גם פעמים אחרים בסירוגין בין פעם לפעם כשיעור אכילת פרס, דהיינו כתשעה או עשרה מינוטין. ולא לצאת מביתם מעונים. ואח"כ היה להם ללכת לבית הכנסת לאיזו שעה להתפלל שחרית ומוסף מבלי שיאריכו כ"כ בסליחות ופיוטים שלא לעמוד זמן רב מקובצים וצפופים, ויחזרו אח"כ בשעת מנחה, ובמשך היום היו יכולים לאכול ולשתות בסירוגין כמה פעמים, לעולם פחות מן השיעור".

(רבי דוד אברהם ביכאנמי ז"ל,
קצת מכתבי מוהר"ר דוד אברהם חי ז"ל עמ' 163)

[כד]

"גם בזמנינו היה הרבה פעמים המגיפה רח"ל ולא הקילו גדולי דורינו ביוהכ"פ, אף שהקילו בתשעה באב ובשאר צומות, מכל מקום ביום הכפורים לא הקילו, ולא נחלה ח"ו שום אדם ע"י הצום כידוע ומפורסם דבר זה לכל, רק שיזהרו מאד בערב יוהכ"פ ובמוצאי יוהכ"פ מאכילה ושתיה מדברים הקשים לגוף. גם לא יטריחו את הציבור ברוב פיוטים וניגונים".

(רבי משולם פינקלשטיין ז"ל,
אלף המגן ר"ם תריח)

לפרוע התענית אח"כ

"לדעת הא"ר בשעת המגיפה רח"ל, כמו שאירע בשנת תר"ח הש"י שלא התענו על פי אזהרת הרופאים ה"ל לפרוע, וזה לא שמענו".

(רבי שמואל שמראשון ז"ל,
חי' הרש"ש לשו"ע סי' תקנ)

ז' אדר

[א]

"פה ירושלים עיה"ק מנהג חברא קדישא בו' אדר בלילה עושים סעודה לכל בני החברא קדישא. ופעם רצו לבטל את הסעודה בעבור היוקר הגדול שהיה אז פה, ובאו ושאלו את מורי הגאון המובהק מו"ר משה יהושע לייב דיסקין ז"ל שהיה רב מבריסק מחבר ספר תשובות מהרי"ל, וסיפר כי בעיר אחת [לא אוכור שמה] היה ג"כ מנהג חברא קדישא לעשות סעודה בו' אדר בליל שאחרי התענית, ופעם היה שם ל"ע ורח"ל המחלה אשר היה אסור לאכול בשר, ובאו ושאלו להגאון אב"ד דשם, ואמר כיון שבתקנת החברא קדישא הוא לעשות סעודה מבשר, לא ימנעו גם עתה מלעשותה כמנהגם, והשולחנות יהיו ערוכים מבשר מבושל כמנהגם, רק יכריזו כי מי שחושש על נפשו בל יאכל בשר, וממילא יפרשו מלאכול. וטעמו נראה כי זה היה אצלו כמו נדר לדבר מצוה שאין לו התרה".

(רבי שלמה אהרן וורטהיימר ז"ל,
שו"ת שאלת שלמה ח"ב סי' ג)

[ב]

"הנה כל החבורות הקדושות אשר נתיסדו בישראל חברא קדישא וחברא דגמילות חסדים מנהגן לעשות סעודות ביום אחד ידוע בשנה, ויסודתם בהררי קודש, כי ע"י הסעודה אשר מרבה רעים יש חיווק ויסוד להחברה ההיא, ואי לא הא בטלה הא, לכן כולן סעודת מצוה נקראו, כי על ידי הסעודה יתקיים אח"כ דברים טובים כממרת החברא הקדושה ההיא. ובעת אשר שלטה החולי רע רח"ל וגזרו הרופאים שאסיפת אנשים מתנגד לבריאת הגוף, נשאלו הרבנים הגדולים אם החברא קדישא יעשו סעודה ביום המוגבל לזה, השיבו להם דבר, שאל יבטלו הסעודה סעודת מצוה, וכדאי היא מצוה זו לחגן, כך שמעתי מפי גדולי הדור".

(רבי יהושע ברוך ז"ל אב"ד משמשווימין,

ספר מכתבים מכתב א אות טו)

פורים

"אלו הכפרים של בורון אבאד ובונגאר באשי, אינן נידונין כדין הכפרים שכתבו הפוסקים, דכפרים שכתבו היינו כמו קאסאבה ומגאציאה וכיוצא, שהם מקומות שדרים שם ונושאים ונותנים שם, באנו לדון אם נראים לשאינן נראין, אך אלו עשויים למייל בהם ובתים לבריחים לזמן דבר ומגיפה, והנמצאים שם הם מעירינו אזמיר, דבכל שנה קורין בי"ד ובט"ו, ובהמצאם שם באיזה שנה קורין כמנהגינו באזמיר, דלא יש שם קהילה מבני אדם, דכולם תושבים שם, והכל בדרך עראי, דנגררין אחר עירנו, ובכל שנה בעמוד והחזר קאי לבא לאזמיר. ואם תמצי לומר דרוצין עתה מחדש לעשות קביעות, לאו כל כמיניהו לשנות מה שנהגו דור אחר דור מזה שלוש מאות שנה".

(רבי חיים פלאגי ז"ל,

רוח חיים או"ח סי' תרפח אות א)

יורה דעה

ברכה על השחיטה

"השיבה ידי על השוחט דאינו צריך לברך כלל כי אם בזאת ליקח הקיבה מבן הבקר לרפואת חולי המגיפה, שהוא סגולה בדוקה כמו שכתב רב אמר"מ חסידא גר"ו בס' רפואה וחיים פ"ה עיין שם ב' נוסחאות בסגולה זאת, מי בעי השוחט לברך על השחיטה כיון דהיא שחיטה ראויה ואי בעי אכיל מיניה, או כיון דאין דעתו למיכל מיניה מידי ושוחט אדעתא דליקח הקיבה בלבד לא אצטריך לברוכי וכו'".

(רבי אברהם פלאנצי ז"ל,

ויען אברהם יור"ד סי' ד)

מאכלות אסורות

[א]

"נראה לעניות דעתי דבזמן הנגף בר מינן דנוהגים קצת בני אדם לשתות [מי רגלים], דודאי מותר גמור, רק אם שותהו קודם תפילה יש לרחוץ פיו היטב".

(רבי מיוחס רפאל בכ"ר ז"ל,

פרי האדמה פ"ג מהל' מאכ"א הל' ב)

[ב]

"שלום וכל טוב לה"ה הרב המופלג המאור הגדול המופלא כבוד מו"ר רבי אברהם משה נ"י אב"ד בטורקייא יע"א. גי"ה מער"ח שבט העבר הגיעני. ונפשו היפה בשאלתו אודות עלמה אחת בת י"ח שנים, והיא ניכפת בחולי נכפה רח"ל, והיא מוטלת על אביה האביון מטופל בחמש בנים מאשתו השניה, וגורם מחלוקות בינו לבין אשתו, וגם פרנסתו אשר היה מלימוד נתמעט, מטעם שאבות הבנים אינם רוצים לשלוח בניהם במקום חולי המתדבק. והנה כל הרופאים נתייאשו מלבקש לה רפואה. אך הרופאים הכומרים הידועים בארץ ישמעאל אומרים אפשר ע"ד הרחוק ימצאו לה רפואה, או שתמות בסמים החריפים, וזו היא טובתה לחיים או למות, ואך הרופאים ההמה אינם מאספים אותה לבית כומרים שלהם אא"כ תאכל עמהם דברים האסורים, ושום ישראל ממשפחתה

לא יבוא אצלה כל ימי משך היותה אסור בחצר המטרה שלהם. ועתה נפשו לשאול הגיע אם מותר לעשות כן או לא וכו'.

בנידון שלפנינו פשוט יותר מביעא בכותחא דאסור למוסרה לבתי הכומרים הנ"ל מכמה טעמים. חדא אפי' רופאים ישראל כהאי גוונא מי התיר להם להיכנס עצמם בספק נפש להמית או להחיות וכו', ומכל שכן ברופא ישמעאל בכה"ג שאסור שהרי נחשד על שפיכות דמים, לולי שהוא רופא מומחה ולא מרע אומנתו, והכא הרי לא מרע אומנתו כשימיתנו, כי יאמר מעיקרא אדעתא דמיתה נחית. ויש בזה עוד משום אכילת דברים האסורים, ובפרט שהכומרים מקפידים שלא תאכל משלה בשר כשר אלא מפתם תאכל ומכוסם תשתה, וכונתם בזה להעביר על דת, וכל להעביר על דת הוה כמו ע"ז עצמה דיהרג ואל יעבור וכו'. ומכל שכן הכא שהעבירה אינו ענין לרפואה, כי רפואתה בסמים וסממנים ולא באכילה זו, ומכל שכן שיש לחוש בפיתוי להעברת דת והמרת דת ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, ומוטב שתמות זכאי ולא תמות חייב. ועוד משום אל יתייחד אשה עם הערביים שחשודין על עריות אפי' בכהאי גוונא דהוה חולי מתדבק וכו'.

דע"כ נראה לפי עניות דעתי אין שום סברא להתיר לכנוס לבית הכומרים הנ"ל מכל הלין טעמא. ואמנם פשוט שאין מוטל על האב הזה לא פרנסתה ולא רפואתה של בת י"ח שנה, והיא כשארי עניי ישראל המוטלים על הצבור להכניסה לבית הקדש החולים בקהילות גדולות שבמדינותיכם, ולהקל מעל העני הזה, אבל למסור נפש אחד מישראל חלילה, ומוטב שיגרשה מביתו ותלך לנפשה ותמצא מרחמים מאחינו בני ישראל ולא להוציאה משני העולמים. וה' ירחם וירפא שבר עמו בעגלה ובזמן קרוב ישמחנו, שמחת ירושלים נוה שאנן".

(רכי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר יור"ד סי' עו)

חלב נכרי

"המנהג פשוט דאפילו שישראל דר בבית הגוי, כגון כפרים בשנת מגיפה שהולכין ושוכרין בתי גוים ודרים שם עד יעבור זעם, אע"פ שהגוי או הגויה חולבות שם בבית, החלב אסור אם אין ישראל רואהו".

(רכי חיים בנבנשתי ז"ל,

כנסת הגדולה יור"ד הנהב"י סי' קמו אות ז)

מקואות

[א]

"ומקוה אשר בכפר בונגאר באשי בתוך המרחץ אשר הוא בכניסת הכפר וכו' מודדנו אותו הדק היטב ונמצא אורך המקוה הזה וכו', ואח"כ השלכנו בה שלג וכו' ונתמלאה ונעשה השלג מים ועלו המים וכו', אף שהיה זה בחודש נחמו שנת תקצ"ד וכו', שהיינו באותו פרק במקום אחד בכפר בונגאר באשי מפני חמת המציק דבר בעיר לתפ"ץ, ה"ה ראש הממשלה מורכי המובהק כמוהר"ר שלמה חכים נר"ו, ומעלת הרב כמוהר"ר יאושע אברהם יאודה נר"ו, ומר שארינו הרב חסידא קדישא כמוהר"ר רפאל פנחס המכונה מורינו די שיגורה נר"ו, ועשינו ג"כ עם התוגאר בעל המרחץ שטר וכו'".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

רוח חיים יור"ד סי' רא אות ה)

[ב]

"פה בתושלוניקי עוא"ב שמעתי שנעשה מעשה בזמן המגיפה בר מינן בשנת תרס"ב לטבול בתוך אמבטיות של מתכת".

(רבי חיים אשר עזרתי ז"ל,

זכור לאברהם תשס"ה עמ' קמט)

נדרים

[א]

"זאת להודיע למעלת תורתך איך בא לפנינו בחור אחד עני שמו אלעזר ברבי יפת נ"ע, ואמר איך בזמן המגיפה נפטר אביו וחיי למעלתך ולרבנן ולכל ישראל שבק, והעני היה חולה, ומרוב כובד חליו אמר שנדר רביע גופו לאדוננו שמואל ע"ה, והעני חשוב כמת שאינו יכול להשיג פרנסתו ואין בו יכולת ללכת לירושלם עיר הקדש תוב"ב שהוא עני מדולדל, וחילה פנינו לכתוב שורות אלו לשם לירושלים תוב"ב. לכן האדון גבירנו על מעלת תורתך המלאכה לגמור לכתוב לנו דעת מעלתך בזה, וכמה יפרע זה העני, שבכל יום ויום אחזוהו חלאים רעים ונאמנים. ואומר שהוא לסיבת עיכובו מלפרוע ואין לאל ידו להכביר עליו.

תשובה וכו'. נראה לעניות דעתי דהאיש הזה חייב לקיים גדרו משני טעמים. הראשון פרטי באיש הזה. השני כולל לכל איזה איש. הטעם הפרטי באיש הזה הוא דהרי גדר בשעת צרתו כאשר כתבתם, ובודאי יש לנו לומר דדעתו היתה לתת רביע גופו כדי שיצילתו ה' וירפאהו, ואם כן חייב לקיים, דאם לא היתה דעתו בכך הרי דבריו בטלים וכו'. גם מצד הספק השני שספקנו עליו שהוא מטעם למה גדר, נראה דאין הגדר במל וחייב האיש הזה לקיימו. והטעם הוא כפי מה שאמרנו דבגדרים הלך אחר לשון בני אדם.

והנה ראינו כי דרך בני המלכות הזה ומלכות המערב לגרור ולהקדיש בזה האופן, שאומרים כך וכך לאדוננו שמואל ע"ה. ופירוש לשונם כפי הסכמתם הוא להקדיש אדוננו שמואל. וכוונתם כפי מה שראינו היא שמביאים גדריהם ונדבותם לבית ציון הנביא עליו השלום, ושם מדליקין שמן ושעוה לכבודו, והנותר מן הכל נותנים אותו ביד הנאמן על ההקדש הנזכר. והוא מוציא אותו בכבוד ספר תורה ובכבוד בית הכנסת הי"ג של העיר הקדושה ירושלם תוב"ב ובכלי כסף לבית הכנסת הנזכר. כנראה שזכה לזה הנביא הזה המקודש ע"ה, מפני שלא היה נהנה בכל ימיו, כמו שהעידו עליו דברי הקבלה. וה' זכה לזכות את הרבים אחר סילוקו לישיבה עליונה שלכבודו יעשו מצוה מנכסיהם וידרו גדרים לשמו. וכיון שהורגלו רבים בכך ובוה הלשון עצמו שאמר האיש הזה, נראה שגדרו וחייב לקיים. הרי א"כ לפי דברינו דין האיש הזה כפי הנראה הוא לשום אותו כמה הוא שוה כאילו הוא נמכר בעבד וככה חייב לתת. וזה דוקא אם היה לו כמה לפרוע, אבל כיון שהוא עני ואין לו כאשר כתבתם הרי הוא אנוס ורחמנא פטריה עד שיהיה לו וכו'. וכל זה אני אומר כשהאיש הזה אל יתחרט על גדרו, שאם יתחרט על גדרו נראה לפי עניות דעתי שהיותר טוב הוא להתיר לו גדרו, כיון שהוא עני כ"כ וכו'. וכל זה אחר שנדע בכונת האיש הזה בשעה שאמר דבריו אלה. כי יש לי ספק אם למד מדרכי האומות ונהג כמנהגם שבעת צרתם גודרים גופם ונותנים אותם לקדשים שלהם. וככה הוא המובן הנראה מדבריו. ואם זאת היתה כונתו אין בדבריו ממש, ואפי' היתר אינו צריך. אדרבה, צריך לבקש סליחה ומחילה מנורא עלילה. ואולי בזה תהיה לחלוי תעלה. ולכן נראה בעיני שצריך לשאול לו מה היתה כונתו, ואם יאמר שלכך כיון אין לחוש לדבריו. ואם יאמר שלא היתה זאת כונתו אלא שגדר סתם כדרך בני ישראל, אז יהיה דינו מבואר למעלה".

(רבי לוי ן' חביב ז"ל,

שו"ת מהרלב"ח סי' ג)

[ב]

"ראובן ושמעון היו שותפים, ולוי אחי ראובן נתקומט עם שמעון שותף אחיו, וביקש מראובן אחיו שיחלוק שותפותו עם שמעון. והיה ראובן דוחה אותו מיום אל יום, עד שראה שלוי אחיו היה כועס עליו, ואמר לו כי קודם שיצא מן המדינה יחלוק עם שמעון. ואז קיבל לוי נזירות שמשון בכל תנאויו שלא ידבר עם אחיו לעולם אם לא יחלוק השותפות עם שמעון קודם שיצא מן המדינה. ונאנס ראובן מצד המגיפה לצאת מן העיר קודם שיחלוק, ואחר כך חלק, יודיענו מורינו אם חל הנזירות על לוי אם לא. תשובה וכו', והשתא דהוי נזירות שמשון דליתיה בשאלה שרינן ליה בלא התרה כיון שהוא כעין מעות".

(רבי משה ממראני ז"ל,

שו"ת מכי"ט ח"א סי' שכ)

הסכמות הקהל

[א]

"ילמדנו רבינו קהל או קהילות הסכימו שלא ליקח צמר בהמתנה, וכל העובר יהא מובדל ומופרש, פתו פת כותי וכו'. וחתמו כל אחד חתימתו בהסכמה ההיא או רובם, ואחד חתם בלשון זה ואמר גם אני מודה בהסכמה הנ"ל בתנאי שאם תתקיים ההסכמה בין הק"ק. וזה החותם הוא מעיר אחרת, ואינו מאותה העיר שנעשית ההסכמה בה אלא מעיר אחרת קרובה אליה חצי יום, ורוב משאו ומתנו באותה העיר שנעשית ההסכמה, והוא מדעתו ורצונו הסכים בהסכמה הנזכרת, דהוי מילתא דאיכא רווחא להאי ולהאי. אחר כך עברו קצת יהודים ההסכמה ההיא, ולא ענשו אותם מיד לסיבה שהממונים והדיינים היו טרודים בשאר צרכי צבור. ואחר חודש או חודש וחצי והחותם הנזכר בראותו שלא ענשו מיד לעוברים הותרה לו הרצועה והלך גם הוא והפר ברית ההסכמה ולקח צמר בהמתנה, והסכמה לעולם בקיומה. ואחר חודש ימים ישבו כסאות למשפט הממונים לקנום ולהעניש לאותם העוברים וסידרו הענין, ומינו דיינים אחרים על זה, והעבירו קול במחנה העברים מי האיש הירא מעבירה שבידו היוודע ועד שעבר הסכמת הצמר יבוא ויגיד לממונים ולדיינים. אחר שלשה ימים הוכרחו לילך ביריד אחד שכל משאם ומתנם הוא באותו היריד, והסכימו בין כל הקהילות ללכת שם. ובבואם מן היריד והנה יד ה' היה בם מכת דבר, ומיד הרה נפו

בכפרים להציל ממות נפשם, ולעולם קול כרוזא קרי בחיל ילכו מחיל אל חיל להודיע ולפרסם כי ההסכמה במקומה עומדת, וכן היה, שלא נכשלו בהסכמה אלא מעט מזער ששה בני אדם והחותם הנזכר. והיהודים שנכללו בהסכמה זאת קרוב לת"ק יהודים. אחר כך כשהניח להם ה' ותעצר המגיפה ושבו לעיר ישבו כסאות למשפט לקנום לעוברים בדין להיות מובדל ומופרש. והחותם הנזכר טען ואמר שבתנאי התם אם תתקיים ההסכמה, והרי עברו קצת מהם ולא הענישו אותם מיד. ושאר הק"ק אומרים שלעולם ההסכמה מקויימת בין הק"ק, ואם לא ענישו אותם מיד היה לסיבה הנזכרת. שוב טען החותם הנ"ל שדעתו היה כך אם תתקיים וכו', פי' שלא יעבור שום אחד, והרי עברו קצת, ואפילו אם יענישו אותם מיד כבר נתבטל תנאי שלי שהתניתי אם תתקיים, וכיון שעברו קצת הרי לא נתקיימה וכו'.

בהא סלקינן ונחתינן שהחותם הנזכר עבר על ההסכמה הנזכר ונכשל בה, וחייב לקבל עליו העונש המסודר מפי מתקני ההסכמה, ולבקש מהאל מחילה וסליחה וכפרה, ושב ורפא לו".

(רבי יצחק אדרבי ז"ל,

שו"ת דברי ריבות סי' קלח)

[ב]

"כפי הנראה הקהילות הקדושות המקבלות ההסכמה הנזכרת עליהם, על משמרתם עומדים לייסר ולענוש לאיש אשר יעשה בזדון לעבור על ההסכמה. ואע"פ שלא הספיק הזמן לייסר לעוברים תיכף סמוך למרדם, אין בזה התנצלות לחותם, כיון שהדבר היה ביניהם גלוי ומפורסם שההסכמה מקויימת ועומדת, ולעוברים היו ממתנינים להם עד יעבור זעם המגיפה, והיו טרודים והולכים מדחי אל דחי. ולאפס פנאי לא היו מייסרים אותם, א"כ אין בטענות זה החותם ממשות כלל".

(רבי שלמה הכהן ז"ל,

שו"ת מהרש"ך ח"א סי' א)

[ג]

"נהירנא כד הוינא מליא, שפעם אחת עלה לתיבה הרב המובהק גאון ישראל וצבי עדיו רב כהנא כמוהר"ר שמואל דוויך הכהן זלה"ה, וכל הרבנים ז"ל קדושים

אשר בארץ המה אילי הארץ, ובמעמד כל הק"ק יצ"ו, והתירו פרושים את כל ההסכמות שהיו בימים ההם ובזמן ההוא, וכמדומה שהיה עת ההוא עת צרה מדבר באופל יהלוך. ויען כי בעידן ריתחא ענשי, לכן התירו פרושים את הדבר, לסלק חרון אף ה' מישראל, כי רבים עוברים בגבול ההסכמות, ולכן התירו, דמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים. זהו מה שאני זוכר".

(רבי יהודה קצין ז"ל,

וזאת ליהודה מחנה יהודה הנדמ"ח עמ' מח)

שבועות

"נדרשתי על דבר שליח ציבור שגרם לו היין והשיכר לעשות הישר בעיניו, כי על כל אלה המילוי הק"ק עליו חובה שישבע שלא לשתות יין רשות אלא של מצוה, ונשבע על דעת החכם המרביץ תורה כדחזי. ובמשך ימים רצה החכם המשביעו והרשהו מדעתו שיוכל לשתות בזמן שדבר בעיר ח"ו כדי לפכוחי צעריה, שאול שאל האיש אי סגי ליה בכך וכו'. ומדינא ודאי אינו יוצא מידי איסור שבועה אם לא בלשון חכמים מרפא אשר כח בהם למישלפה לשבועתיה, והוא לא עשה כן ואשמה הנפש ההיא דקעבר אשבועתיה וכו'. ומה גם דבנדון דידן קרוב למזיד הוא, דבת הודעה נמי נהג איסור בעצמו וכאו בו המים המאדרים והוא ידע ואשם ונשא עונו. וכל כי הא הוה ליה לקונסו בכדי חייו ולסלקו מאומגותו מעבור לפני התיבה, אלא דעניותא דרהיט אבתריה לא שביק רווחא להעמיד דבריניו על דין תורה. ומכל מקום צריך הוא לכפרה על פי מדותיו במידי דמצי למיקם אנפשיה ונזקקין לו, וה' הטוב יכפר בעדו בקבלת דברי חברות בתנאי שלא יהא רגיל בכך".

(רבי משה ישראל ז"ל,

שו"ת משאת משה יור"ד ח"ב סי' ז)

כבוד רבו

"בזמן דהוא דבר ומגיפה לא יבא ולא יהיה, ורוצה התלמיד להקביל פני רבו בעד החלון של זכוכית, נראה דעלתה לו ויוצא ידי חובה, וקונה ההארה כמו שהיה ראוי לקבל והיה כראותו פנים בפנים".

(רבי אברהם פלאני ז"ל,

שמע אברהם סוף ספר מו)

צדקה

[א]

"אם נתחדש איזה ענין בעולם כמו דבר ומגיפה או שארי גזירות, ונשאר בהסכם בעיר הגדולה שבמדינה לגזור תענית וצדקות על כל ערי המדינה, וקצבו סכומים לצדקה. ולכן יחיד שמעיר אחרת, הגם שאפשר שמעיקר הדין היה נושא צדקה שלו לעירו, מכל מקום בטל במיעוטו ושייך להעיר שהוא בה עתה. אבל כשרבים נתאספו שם מעיר אחרת, שייך הצדקה לעירם. אך מפני החשד שלא יחשדו אותם שלא יתנו הצדקה הזו כלל, לכן מוסרין להעיר שהם עתה בה, ולכשילכו משם נומלין מהם ומחלקים בעירם. אך כשיש חבר עיר, כלומר גדול הדור שהוא מעיין לכל צרכי הערים, מניחים אצלו, ומה ששייך לעירם הוא בעצמו ישלח להם, ואין זה כבוד התורה שיטלו מידו".

(רבי יחיאל מיכל עפשטיין ז"ל,

ערוך השולחן יור"ד סי' רנו סעיף יז)

[ב]

"שכיב מרע שציוה לפני מותו ליתן ממעותיו לפדיון שבויים סך מה, ועכשיו שנמצא רעש דבר בעולם ב"מ בשנת תע"ג, ונמצא הרבה מישראל הם בדוחק גדול, אי מותר ליתן להם מעות זה ולא הוי שינוי מדעת הנותן. תשובה וכו'. וכשהיה הדבר בשנת תע"ג, ברוב מקומות שהיו שמה מבני עמינו היה סוגרים רחוב היהודים באין יוצא ואין בא ממש ובדוחק על פי שתדלנות גדול שהניחו להביא להם צרכי מזונותיהם, ובאיזה מקומות הוצרכו לילך ולחכות עצמן ביערים ומערות, וישראל שהיו בדרך ועל פני השדה היו ממש מופקדים למות. ואשרי מי שלא חמאן בצער ודוחק גדול כזה. ואין לך שבי גדול מזו, דגרע מכולהו דכולהו איתנהו ביה. על כן אין צריך לפנים דמצוה זו הוי ממש פדיון שבויים, ואפשר דגדול ממנו, ולא הוי שינוי מדעת הנותן כי אין שעת הדחק גדול מזו".

(רבי יעקב רישר ז"ל,

שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' פד)

[ג]

"עלה רצין רצון קצין וראש מאריה דאתריה מעוז ומגדול מר אבא נר"ו להיות

קובץ על ידי השמש מחצית השקל מכל בני העיר, אחד האיש ואחד האשה למגדול ועד קטן מעולל ועד יונק, להיות להם כופר נפשם, אולי יחנן ה' לסלק חרון אפו מעל העיר הזו ויאמר למלאך המשחית די ולא יהיה לבני ישראל נגף, על תנאי מפורש שיתן כל הבא ליד קופת גומלי חסדים, שבעוורבי בימים אלו כגון דא צריכא רבא שכבר הוציאו על המתים העניים קרוב לאלף גרוש, מלבד התכריכין שכמעט לעת עתה שמתו קרוב לחמש מאות נפשות העניים והאביונים העטופים ברעב, וכשל כל הסבל יחידי הק"ק שהוציאו סך כזה, מלבד מה שכבר התנדבו לקופת ביקור חולים כל אחד כפי מה שגרבה ליבו וכו', והריבית אוכלת בהם והחובות עלו על צוארם הכשילו כוחם וכו', והש לה רב מר אבא ה"י שמא מחמת דוחקם וצערם יבטלו מלתת הוצאות מצות גומלי חסדים, ויהיו המתים במגיפה מוטלים על פני האדמה ואין קובר. וגם קודם שעלה זה על דעתו של מר אבא ה"י ענין זה שלחו לאמר לו גדולי יחידי הק"ק ה"י המה הגבירים וכו' למען עשה שישלח ויגבה מחצית השקל כנוכר בשביל קופת גומלי חסדים, באופן שמרן מלבא הגזור לתת מחצית השקל וגדולי הקהל קודם הגביה בפירושא איתמר יהיה זה לקופת גומלי חסדים. וגם כשהיה השמש הולך לגבות היו אומרים הנותנים אם לקופת ביקור חולים כבר נתננו פעם אחת ולא ניתן עוד, עד שהיה מאמת להם השמש שאין זה לקופת ביקור חולים אלא למצוות אחרים עד שהיו מקבלים ליתן. והכל נתנו כמו שגזר הרב נר"ו. והן עתה גזבר ביקור חולים תובע מהרב כמה שעלה בקב"ץ לקופת גומלי חסדים, יפנה לסוכב לקופת ביקור חולים אע"ג שכבר גבו בראשונה לביקור חולים בכפלי כפלים ממה שנגבה במחצית השקל, וגם יש לביקור חולים קרן קיימת סך רב ועצום, ואי לאו יהיה קפידות ומחלוקות בדבר וגם לא יתן עוד מה שהתנדב ליתן לקופת גומלי חסדים גזבר ביקור חולים, או שישנה מה שהתנדב לגומלי חסדים לקופת ביקור חולים. ולמחזי אתינא אם יש כח ביד מוריננו הרב נר"ו לשנות מעות הללו מגומלי חסדים לביקור חולים או לא וכו'".

(רבי אפרים לניאדו ז"ל,

שו"ת דגל מחנה אפרים יור"ד סי' א)

[ד]

"ב"ה, ט"ו כסלו תרס"ג ווילנא. על דבר מותר הכסף שהוגבה לטובת הנשרפים, ועל פי המודעות שהיו כתובות בכותלי בתי מדרש היה לטובת בארויסק ואניקשט

ושארי ערי ישראל. וסדר הדבר היה שהכסף הנגבה נמסר לידי, והחלוקה לתמיכת הערים השרופות היה על פי הועד שנבחר כפי סדר החלוקה שיסודר, ואז ישולח לוועד הנשרפים בכל עיר ועיר לחלק לעניים כפי ראות עיניהם. ועתה שנותר סכום הגון, אי ראשי לשנות על פי הסכמת הועד ופרנסי העיר למוכת עניי ארה"ק בירושלים תוכב"א הסובלים כעת חרפת רעב מחלירע השורר בסביבות העיר, ועיר הקודש נצורה סגורה ומסוגרת אין יוצא ואין בא, והרבנים הגאונים יבקשו לשלוח להם עזרה מהירה ע"י מעלעגראף.

ועיינתי היום בדין זה ואמרתי להציע לפני רומעכת"ה ש'י. הדין דין אמת שיש לשנות המותר לצורך עניי ארה"ק נגועי המצור. ולמעשה נגמר הדבר על פי הועד לקבל בתורת הלואה מהמותר ולשלוח עזרה מהירה לעיה"ק".

(רבי חיים עוזר גרודז'ענסקי ז"ל,

שו"ת אחיעזר ח"ב יור"ד סי' בנ)

[ה]

"מעשה שהיה כך היה, שבשנת התרע"ג פרצה בטבריא ת"ו מחלת הדבר רח"ל ולתפ"ן, והרבה מהתושבים ברחו מהעיר לכפרים ולעיירות הסמוכות, ומכללם הרה"ג רבי רפאל כיבאם יצ"ו נסע לחיפה ת"ו. ואני בחמלת ה' עלי לא רציתי לנסוע, רק קיימתי מה שכתבו חז"ל דבר בעיר כנס רגליך, קבעתי לי בביתי ובחומותי ד' אמות של הלכה ולא יצאתי החוצה כי אם בשעת הדחק ולדבר נחוץ. ומסיבת המחלה הנ"ל נהיה רעב בעיר ויוקר השערים, ואשריהם ישראל היו שולחים עזרה ותמיכה כששמעו מהצרה שנמצאים בתוכה, והרב הנזכר יצ"ו כשנסע לחיפה ת"ו הפקיד בידי כספים השייכים לתלמוד תורה כדי לתת מהם למלמדים וכדומה. והנה שלח אלי מכתב וציוה לי לחלק מאותן המעות כמה לירות לעניי העיר.

ואני השבתי במכתב שאלו המעות הם שייכים לתלמוד תורה ולא לחלקם לצדקה. והוא השיבני שהוא מקבל כסף סתם מאחינו בני ישראל על דעת כל עניני מצוה, ת"ת וצדקות וגמילות חסדים וכו'. ואני השבתי לא כן הוא, כת"ר מנהל ת"ת, וכל הנותנים על דעת הת"ת נותנים, לא על מצוות אחרות, ואין משנין מצדקה לצדקה וכו'. אתאן לדידן, אחרי שאפילו מעות פדיון שבויים הותרו לתתם לעניים בזמן הרעשת דבר, כל שכן מעות הת"ת שהם קילי יכול לחלקם לעניים. ואם כן עתה שהוא זמן הרעשת דבר רח"ל בודאי משרא שרי כאשר

אמר מר, כי אין הקב"ה מביא תקלה על ידי שליח מצוה. ותיכף ומיד חילקתי המעות לעניים לפום דינא כרצון כת"ר. וכל אוהבי ה' ותורתו. וגדולה צדקה שמבטלת את הפורעניות וכל גזירה קשה וישוב ה' מחרון אפו וכו'".

(רבי מאיר ועקנין ז"ל,

שו"ת ויאמר מאיר סי' א)

מילה

[א]

"מה שביקשת ממני להכריח לראובן שבא לו בן זכר והוא סגור בהסגר מדבר בעיר יהלוך, ומפני הפחד שלא יפתח פתחו אינו רוצה להביא מוהל למולו, ובאת אצלי להכריחו בכפיה, הא במילה הא בשותיה בדברים שקשים כגידין להביא מוהל למולו וכו'".

(רבי אפרים לניאדו ז"ל,

דגל מחנה אפרים יור"ד סי' ב)

[ב]

"נסתפקתי בזמן המגיפה לתפ"ץ כשהיינו סגורים בדבר שקצת בני אדם סגורים בבתיהם נולדו להם זכרים, האם חייבים למוול את בניהם ביום ח' ולהכניס את המוהל לביתם למוולם, או דילמא פטורים עד כלות המגיפה, כיון שהם נשמרים בפן ואל יגעו בלבושיהם של זולתם שאינם סגורים, וכל שכן דמתורתנו הקדושה נראה שהוא מהדיבוק דכתיב ביה (דברים כח, כא) ידבק ה' בכך את הדבר. ונראה לעניות דעתי דפטורים וכו' דהוא סכנה לכל בני הבית לתינוק לאביו ולאמו וכל אשר להם".

(רבי משה הכהן ז"ל,

פני משה יור"ד סי' רסג)

[ג]

"מעשה שהיה כך היה, דהמוהל בעיר מלוכה וויען היה מומחה גדול ונשוא פנים, והוא היה המוהל הראשון שנתחזק שם, והיה לו חולי המתדבק, שבכהאי גוונא שיש להמוהל חולי המתדבק או נכפה וכיוצא באלו בוודאי זה מזיק, והיה קשה

להעביר את המוהל המומחה הנ"ל, והתיר מרן הגאון [חתם סופר] זצ"ל בשעת הדחק שהיה קשה להעבירו, על כן התיר לעשות המציצה על ידי ספוג".
(רבי משה שיק ז"ל,
שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' קנב)

[ד]

"נהגו באר"ץ טובה שקורין חאלי"ב יע"א, על איזה צרה שיש בעיר ח"ו, שביום המילה שיש בעיר, בין מילה לפריעה אומרים 'יעבור ה', ומיד נענין. וכמו שכתב מוריני הרב שבט מוסר בליקוטיו שאחר הדרושים, יעויין שם. והיינו שבעת המילה מתעוררין הרחמים. וכן נעשה מעשה בעירנו אומיר יע"א, בשנת התקב"ץ, כשאירע דבר גדול מחולי המהלך, הנקרא בלע"ז קולירא וכו', והיתה הרוחה, תהלות לאל יתברך".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
תוכחת חיים פר' לך לך עמ' סד)

[ה]

"שמעתי ממרן הגר"ם זצ"ל הגאב"ד דבריסק, שבבריסק היתה מגיפה דטוברקלוס [שחפת] רח"ל, ואמרו שעלול המוהל להדביק את התינוק או התינוק ידביק את המוהל, והתיר הגר"ח זצ"ל לעשות מציצה בפה בשפופרת קצרה מאד, שלדבריו הוי כגופו ממש, אבל כאמור זה רק באופן שהוכח שיש איזה סכנה ממש ושכיח הזיקא, שבוה אין הפסוק דשומר מצוה וכו'".

(רבי משה שטרנבוך שליט"א,
תשובות והנהגות ח"ב סי' תקנ)

[ו]

"לכו שמעו ואספרה על מה שנהגו לכתוב שם הוי"ה ב"ה בדם מילה אי שפיר דמי. ואם תמצי לומר דמותר משום סגולה, שאומרים שהוא לשמירה לזמן מגיפה בר מינן, אי מותר לכתוב שם הוי"ה בצבע אדום או שאר צבעים שאינן בדיו שחור.

תשובה וכו'. כשלא יש שום הכרח לכתיבה עצמה לקיום לימות עולם כי אם לכתוב את ה' כדי לירא ממנו, אין מקום לכותבו בדבר שהוא פסול לכתוב

באותה כתיבה לס"ת ותפילין ומוזוות, כי אדרבא כי כדי להכנס מורא בלבו צריך לכתוב בדיו ובקדושה ובטהרה, ולא לכתוב כמיני צבעונים או בחריתה על כסף וזהב ומיני מתכות, זולת אם יהיה איזה קבלה מרב גדול ומקובל, שהחקיקה על טס כסף או זהב איזה שמות יעשה רושם להגון ולהנצל מאיזה פגעים רעים, או אפשר להתיר וכו'. מכל מקום כבר נהגו העולם לעשות כן אם הוא אדם גדול מומחה בקבלה, והוי הדבר מוכרח כמבלה של הילני המלכה. משא"כ בדבר שאין הכרח בו כלל, ובלא"ה יכול לעשותו ע"י הכשר בדיו שחור, מה מקום להתיר לו לשנות מעשה הכתב בדבר שהוא פסול ברור בכתיבת ס"ת ותפילין ומוזוות לכתוב שם הוי"ה ב"ה להיות לנגדו תמיד ליראה את ה' הנכבד והנורא, כי בודאי הגמור דאסור לעשות כן. ואם כתב בשאר צבעונים צריך גניזה ולא יוסיף לעשות עוד כדבר הזה".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,
שו"ת חיים ביד סי' פא)

מזוזה

[א]

"נסתפקתי עוד אם מ"ש הדר בחוץ לארץ פטור עד ל' יום, אם רח"ל אפי' אם כוונתו לדור דירת עולם, או דוקא דומה דפונדק, שאם רוצה לדור שם ל' פטור, אבל אם דעתו לדור שם ל' יום ויותר חייב מיד. עוד נסתפקתי דההולכים לכפרים כשיש דבר בעיר ח"ו, לפי זה שמא ח"ו יארע שום חולי בשכונתם ועוזבים אותו הבית והולכים לבית אחר, ונמצא שבירך לבטלה, או דילמא לא חיישינן לזה כלל. ולפי זה יש צד לברך אם רוצה לדור יותר מל', או דילמא אפי' דלא חיישינן כלל שמא ח"ו יארע אינו יכול לברך עד שיעברו ל' יום".

(רבי דוד פאלקון ז"ל,
בני דוד פ"ה מהל' מזוזה)

[ב]

"נסתפקתי בהני בתי דמוגרי ישראל מגוי כשבורחים בכפרים מדבר באופל יהלוך בר מינן, אי חייבים במזוזה לאחר שלשים יום אם לאו. והנכון אצלי לחייבן במזוזה, אבל לא לברך עליהם. חדא דהא כתבו הגהות מיימוני דפוסק ר"י כי הבתים ששוכרין ישראל מגוים דפטורים אפילו לאחר ל' יום. ואף דקיימא לן

כמאן דמחייבי, מספקא לי מלתא אי דמו לסוכת חג בחג, או דמי ללשכת פרהדרין דמחייבי רבנן, שדירה בעל כרחו הוי דירה. וכתבו התוס' בפ"ק דיומא (י, א) וזה לשונם; דרבנן אדרבנן לא קשיא, דשאני סוכה דדירת עראי היא, דבכל יוכל להיות שהוא יוצא ממנה, כגון אם הוא מצטער, או ירדו גשמים, וכהנה רבות. אבל לשכת פרהדרין שהיתה בתוכה בקביעות מחייב. עד כאן. ובבתים הללו דיתבי בהו עד יעבור זעם יש פנים לכאן ולכאן, ולכן הנכון בזה כמו שכתבתי".

(רבי אהרן אלפאנדרי ז"ל,

מרכת המשנה פ"ה מהל' מזוזה הל' יא)

[ג]

"נסתפקתי הלכה למעשה שהיום אנו דרים בכפר בבית הגוי מפני חולי הדבר אשר היה בעיר, ה' יסלק חרון אפו מעל עמו ישראל אכ"ר, וכל היום בעמוד והחזר קאי אנו מייחלים לישועת ה' לחזור לבתינו לשלום, ויעבור החודש זה ל' יום, האם חייבים אנחנו לקבוע מזוזה בבית הגוי אשר אנו דרים בכפר וכו', או דילמא אע"ג שעברו שלשים יום לאו דירת קבע מיקרי כיון שכל שעה בעמוד לחזור אנחנו וכו'".

(רבי אברהם אביגדור ז"ל,

שו"ת זכור לאברהם יור"ד סי' יז)

פדיון הבן

"הוה עובדא באיש יהודי שנסע מכאן לעיר נא אמוז יע"א, והניח אשתו מעוברת, וכשהגיעה לפרקה המליטה זכר בריא ושלם ונגמרו סימניו ונימול על ידי ביום ה-ח' כדת וכהלכה. ואחר ג' ימים כתבתי לאבי הילד אגרת שלומים את בש"ד במדבר כי תלי"ת נימול בנו על ידי, ובעזרת ה' ביום ל"א יפדנו שם על ידו, והוא יברך על פדיון הבן ושהחיינו כנהוג. ונודע הדבר לאחד המיוחד מדייני עירנו יע"א הוא הרב המובהק שמו אברהם נר"ו. ויאמר אברהם לאביו של אבי הבן הנזכר דלא כן הוא הדבר, דעכ"פ צריך שהפדיון יעשה פה מצד האם דוקא ע"י שליח. וכאשר שמע אביו את הדבר כתב לבנו כדברים האלה משמו. וכאשר הגיע לידו אח"כ ב' כתבים המכחישים זו את זו הלך אצל הרב המובהק כמוהר"ר שלמה לבית חזן נר"ו רב ומורה צדק שם, והראה לו שני כתבים הבאים כאחד,

והוא הסכים לעשות הפדיון שם בנא אמון יע"א על ידו ולא על יד שלוחו. והוגד לי שהרב הדיין הורע לו על הדבר הזה כי לא נתקיימו דבריו, ועשה פסק ארוך על זה והראה חזותו לרבים. ואני עני לא השתי להשיבו, כי יודע אני בעצמי כי כשכתבתי כן לאבי הבן חשבתיו דלא ימצא מי שיחלוק על דבר פשוט כזה. ואילו ידעתי אפשר לא הייתי מטפל את עצמי בזה. וגם בשנת ה' תר"י שהיה מדפיס ספרו מעשה אברהם שאל ממני שאתן לו מה שכתבתי בענין זה לראות מה בפי, ואני ענית בתום לבבי כי יאמין לי שלא הניפותי ידי לכתוב בזה אפילו אות אחת כי היה הדבר פשוט בעיני, כי הרי הוא מפורש בספרים ואין מקום למעות בזה, אלא מדברי הרב שולחן גבוה ז"ל, וכשנתבונן בדבריו גם הוא יודה דיכול האב לפדות את בנו אפי' שאינו אצלו. והחריש ולא ענה אותי דבר.

ועתה בסוף שנת ה' תרי"ד בהיותנו טרודים בחולי הקוליר"ה לא יבא ולא יהיה עוד, נשאלתי מרבי יצחק בכ"ר יעקב אלבעלי הי"ו שגולד לו בכור במתא אורלה הסמוך עירנו יע"א, והוא לא יכול לילך שם כדי לפדותו אם יוכל לפדותו פה עמנו הגם שאין הבן אצלו. וראיתי בספר מעשה אברהם (יור"ד סי' נא) שבשפלנו זכר לנו והאריך להוכיח היפך דברי. ואני עני אחרי ראותי דבריו ראיתי כי תלי"ת כיונתי אל האמת ויפה דיברתי, והוריתי לו לפדותו בלתי היות הבן אצלו, וכן עשינו מעשה ונפדה פה ברוב עם בקרב חכמים. ולהיות כי אנשים אשר כגילי בפיהם דיברו לי גם אתה פתח פיך ויאירו דבריך ונראה כמה שאתם חלוקים, ולא זו הדרך לחלוק על דבריו ולעשות מעשה להיפך מבלי שתודיע לבני ארם תוכן הדברים ועל מי סמכת, על כן הוכרתי במעשי לכתוב שורותיים אלה בקצ"ר אמיץ, הגם כי לעתות כאל אין הפנאי מסכים וכולנו כשיכורים מראות ברע החולי הכבד הלזה, כי נגע אל ליבנו זה שלש חדשים לא נחנו ולא שקמנו, יראים וחרדים עצבים ודואגים. ה' יאמר לצרותינו די. וזה החלי וכו', וב"ה אשר הנחני בדרך אמת".

(רבי חיים נסים מודעי ז"ל,

שו"ת מימר חיים יור"ד סי' כד)

אונן

"ראיתי נוהגים להקל מפני חמת המציק מדבר באופל יהלוך, ומי שמת לו מת מחולי זה, תיכף הולך לבית המרחץ ורוחץ כל גופו, וביציאתו אינו לובש שום

בגד מהבגדים שפשט מפני הדבר, ולובש בגדים אחרים, וכל כי האי ודאי יש להם על מה שיסמוכו כיון דאיכא חשש סכנה".

(רבי אברהם האיין ז"ל,
שלמי ציבור דף קעמ)

הוצאת ב' מתים כאחד

"הנה בעירנו הוה עוברא בשנת תקצ"ב דהוציאו ב' [מתים] כאחד מחשובי דרא, והיו מערערין על זה, ומצאו סיבה דהיה ערב שבת וכו'. ובאותן הימים היה חולי רע בעיר שנתרבה לתפ"ץ, ולמהר בדבר עשו כך, כי הדבר מוכרח להיות דנמצאין הספדנין וראשי העם והנכבדים עם ראשי החברות והתלמודי חכמים לעשות הספד גדול ולויה לשתיחן, והזמן בוגד. ולכך היה בבת אחת הליכתם לבית הקברות ודרוש אחד ע"ג ב' ארונות. ולא היתה צרה כההוא יומא. יהי רצון דלא ישמע עוד שוד ושבר לא מינה ולא מקצתה אמין".

(רבי חיים פלאני ז"ל,
רוח חיים יור"ד סי' שנד)

קבורה

[א]

"כשיש דבר בעיר, מחפשים על אותם המתים, כי שמא יש מהם שבלע הבגד והוא סכנה, או ידיו אין פשוטות שנאמר (איוב כא, לג) ואחריו כל אדם ימשוך. כל דבר שהוא משום פקוח נפש יכול לעשות למת".

(רבי יהודה חסיד ז"ל,
ספר חסידים סי' תנא)

[ב]

"לשאול הגיעו, בזמן הדבר של החולי רע לא תקפוץ פעמים צרה, דאינם מספיקים לקבור, והוא תקופת תמוז, דשמא יסריחו, מה יעשו. והשבתי דיחפרו הקברות, ושוב יכסוהו בעפר או באבנים או בנסרים. ואמרו כי אי אפשר לעשות מכסה. על כן אמרתי להם, דאם יהיה שיעור הקבר לחפור ב' אמות יחפרו כדי שיעור אמה אחת פחות טפה, שאינו מקום הראוי לקרותו קבר, וכמו כן אם חפרו הקבר כשיעור ב' אמות יכסוהו עד אמה אחת ויותר קצת, וזהו נקרא בשעת

הדחק וכו', דיש מקום לומר דבעוד שהם חופרים אותן השעות כבר יש נוטים למות ואינו על מזג. וה' יסלק חרון אפו מעל עמו ישראל אמן".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,

שו"ת חיים ביד יור"ד סי' קכה אות צו)

[ג]

"אם המנהג שיש להם ארון מיוחד שאחר שפינו המת מצניעים אותו עם שאר הכלים, המיטה הדף של מטהרה וכו', אין הארון נאסר וכו'. ובשעת המגיפה לא יבוא ולא יהיה שלא היו מספיקין לעשות ארונות וקצת מהחכמים רצו לתקן שיעשו קצת ארונות על דעת שלא לקוברם עם המתים ויהיו מזומנים כשאר הכלים וקצתם לא הסכימו לשנות המנהג וכו'".

(רבי חיים חזקיהו מדיני ז"ל,

שדי חמד מערכת אבלות אסיפת דינים אות פא)

קבורה בקבר אבותיו

[א]

"באשר בהמבורג לא היה חצר גינת הביתן חצר מות וקוברין מתייהם באלטונא ובוואנויבעק, ויהי כי תקפו עליהם הצרות דבר רח"ל עלה מות בחלוניהם וסבבו את העיר בעלי מלחמות ולא הניחם להלוך המתים לאלטונא וכדומה, ונתן להם ה' חן בעיני השררה יר"ה נתן להם קרקע על בית החיים סמוך למבוא העיר וקברו שם הרבה מתים, ואחר ששלח ה' רוח חיים ובאתי לקבוע אהלי פה ושאלוני קצת בעלי בתים אם מותר להם לחטוט קברי המתים השוכנים על בית החיים החדש לקוברם על בית החיים הישנים. תשובה. הא פשיטא לי אלו שיש להם משפחות שמהם נקברין בבית הקברות הישנים מותר בלי פקפוק לחטטם ולקוברם אצל בני משפחותם וכו'. וכן הוריתי הלכה למעשה לפנות המתים שציוו או שיש להם משפחות נקברין על בית הקברות הישן. אמנם שאר המתים ישכבו על משכבותם בשלום עד שיקויים בהם מאמר יחזקאל בפתחי את קברותיכם וגו' ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם וגו' ובלע המות לנצח. כה דברי עפר ואשר נמשל לבן כפר".

(רבי יחזקאל קצנלבוני ז"ל,

שו"ת כנסת יחזקאל יור"ד סי' מג)

[ב]

"בשעת הדבר בר מינן בשנת תע"ג לפ"ק שציוו השררה יר"ה היה באחת המקומות שלא יקברו המת בקברות אבותיו שיש בעיר, אם לא שישפוך עליו סיד לעכל, ובאם לאו יקברו אותו אל אחד היערים במקום שאין ישוב בני אדם. איזה מהם עדיף. תשובה וכו'. זכינו לדין בנדרון דידן, דעדיף לשפוך עליו סיד ולהיות קבור בשכונות קברות, ולא יקבר ביערים כקבורת חמור בלי שום שמירה, שאפשר שהכלבים יחפרו ויסחבוהו וכיוצא בזה".

(רבי יעקב רישר ז"ל,
שו"ת שכות יעקב ח"ב סי' צו)

[ג]

"נסתפקתי במעשה שהיה אשר היה הפקודה משרי הקומיטאט פה עירנו ולכל הסביבה שלא לקבר את אלה המתים במגיפה רח"ל במקום קבורת שאר מתים כלל וכו', והוקברו וכו' במקום מיוחד וכו', ובנים לאבות יבקשו לעשות ציונים וכו', אך בהוצאה מרובה בנין אבנים לאורך הקברים וכו', האם יש להכריח את החברה קדישא ממעות המונח ביד הגבאים לעשות תיקונים על צד האפשר בכל אלה וכו'".

(רבי משה סופר ז"ל,
שו"ת חתם סופר קובץ תשובות הערות סי' נו)

[ד]

"איש יקר אחד מת בכפר בראש השנה העבר בחולי רעה מגיפה רח"ל, רחוק ג' שעות מקהילתו אשר שם אביו ובני משפחתו מאז, ונקבר בבה"ק אשר שם מת ולא היה אפשר להוליכו אז לקוברו במקום קבורת בני משפחתו וכו'. וזאת תורת העולה לדינא בנדרון שלפנינו, דמהאי טעמא לחוד כדי להוליכו לקבורת משפחתו סני לפנותו ממקום קבורתו בבית הקברות, הגם שכבר קברוהו אצל שאר מתי ישראל, מצורף לזה כי בית הקברות של הכפר פרוצה בלי חומה סביב ובהמות מרעים שם, ואיכא בזיון וכו'. הנראה לפי עניות דעתי כתבתי. ולהיות כי דבר זה מילתא דתמוה טובא ולא שכיח, ויש לחוש לעקשות פה ולדבר שפתים, לכן

יציע דברינו אלו לפני דייני הקהילה הרבנים מורים כהלכה בהלכה נ"י, ואחר הדין יתבוננו במועצות ודעת אם לעשות מעשה זה' עמהם ויתקיים בעצה טובה מלפניו".

(רבי אברהם שמואל בנימין סופר ז"ל,

שו"ת כתב סופר יור"ד סי' קפג)

[ה]

"מכתבו הגיעני כמו רגע, וחשתי ולא התמהמהתי להשיבו מפני המצוה. באחד שמת ונקבר שם לפני איזה ירחים בעת החולי רע רח"ל, ולא נשאר זרע, רק אשתו היתה שמה. וזה איזה שבועות העריכה האשה מכתב בקשה להממשלה להרשות לה ליקח בעלה מפה ולהוביל אותו לברלין. והאשה באה ג"כ לראשי עדת ישראל להיות בעוזרה, ואמרה כי בעת קבורת בעלה אמרה כך כי רצונה ליקח אישה מפה לברלין. ועל זה הביא מעלתו דברי השו"ע (יו"ד ר"ס שסג) דאין מפנין, ואם נתנהו ע"מ לפנות מותר בכל ענין. אמנם בכאן לא נתנהו ע"מ לפנותו. ומה שהאשה אמרה שהיה בדעתה כך, אנו לא מהמנינן לה. וזה ברור לדעתי וכו'. והנה מה לנו להאריך בזה, כבר נודע על פני תבל שהגאון מוהר"ם בנעט ז"ל מת בקארלסבאד ונקבר בליכטענשאדמ, והוא צוה לפני מותו שיובילוהו או לפארג או לניקעלסבורג, וכמה כרכורים כרכרו בזה הגאונים עד שנפסק הדין, כיון שהיה רב בניקעלסבורג, ויש לו בשם משפחה שיובילוהו שמה. אבל בענין אחר אין לעשות כזאת. ומכל שכן כאן שברלין אינו קברות אבותיו. וגם מפני הטעם שכתב מעלתו מטעם הכמוס. על כן באין אופן לא יניח לעשות זאת, ויעמוד בפרץ".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,

שו"ת שואל ומשיב מהר"ק ח"א סי' רלא)

[ו]

"את התינוקות שנקברו בשעת המגיפה רחמנא ליצלן, אף שנקברו בחפזון ושלא כראוי, אין לפנותם ממקומם".

(רבי משה פיינשטיין ז"ל,

שו"ת אנרות משה יור"ד ח"ג סי' קמו)

[ז]

"בשנת תר"ם ותרס"א חרה אף ה' בעמו והיתה מגיפה במחוז"ק פאם יע"א לתפ"ץ, ומתו אנשים ונשים וטף חמשת אלפים בני אדם, ובני חברה קדישא נלאו ולא היו מספיקין לתקן הקברות כהוגן, והיו בונים הקברות על ידי גוים ישמעאלים, וחופרין קברות ארוכים, וחולקין בין זה לזה בכותל, וקוברים בהם המתים, ולא היו בונים מצבה וציון העליון, עד שהשיב ה' חרון אפו והשיב ידו מבלע, ולא ידעו המשפחות איש את אחיו ואיש את קרובו היכן מקום תחנותם, כי מרוב הבהלה וחרדת המות לא עשו ציון לכל איש ואיש כפי כבודו, רק ותכס עליהם הארץ, והסכימה דעת החברה וטובי העיר ועשו על כל הקברים סדנא ורצפה אחת אבנים בלי ציון שם קבר. ומן היום ההוא והבקעות שמורים לכבודם כמות שהם ואין מי שנוגע בכבודם. וכעת קמו אנשים ורצו לקבור במחלקות ההם תינוקות וילדים שאין צריכים להעמיק קבריהם כל כך על גבי הקברות הנזכרים זה על גב זה. ואנשים חרדים רעדה אחזתם ובשרם נעשה חידודין חידודין על זה, איך יעשו האשמה הזאת לקבור זה על גב זה, ולא יכלו להבליג על זה. ובית החורש רחבת ידים שעדיין יש קרקע בתולה הרבה. ושאל אותי אחד מגדולי חברה קדישא מה דעתי בזה, ומה הדין גותן אם לכתחילה שרי לקבור זה על גב זה אף שיש מקום לקבור בו וכו'.

זאת תורת העולה שכולה כליל איסור כולל משפטי ה' אמת, שאין שום צד היתר לקבור מת על גבי מת, ובפרט כשיש מקום פנוי לקבורת פגרים מתים, ואין אנחנו אחראין לדורות הבאים אחרינו להניח להם מקום פנוי לקבורה להאי שופרא, כי לא נדע מה ילד יום ומה יהיה אחרינו, כי לישועתך קוינו כל היום".

(רבי יוסף ן' נאיים ז"ל,

שארית הצאן ח"ד סי' שנד)

פינוי עצמות

[א]

"שלום וכל טוב לידיד נפשי הרב המאור הגדול המופלג שלשלת היחוס כמו"ר רבי אליעזר נ"י סג"ל הורוויץ רב במקהלות ה' שבויען הבירה. נפשו היפה בשאלתו, על אודות בית הקברות שניתן ליהודים לקבור שם המתים במגפת קאלרא רח"ל, ואותם הנקברים לא ניתן לחלוטין לאחווה לישראל, וגם אינו מוקף

חומה ואינו משומר, ועל פי דיניהם אחר שש שנים מפנים העצמות וזורעים שם באותו מקום שייחדו לקבור שם מתי מגיפה שלהם. והן עתה מצאו מקום שבקל יכולים המנהיגים להשתדל אצל הקיר"ה לפנות בית הקברות ולהוציא המתים ולקבורם בבית הקברות הישנה, ורובם מהמתים במגיפה המה מכני העיר שיש להם משפחתם שוכבים בקברות הישנה. ועתה נפשו בשאלתו אם מותר לפנות כל הקברות שהוא או לא.

נראה פשוט יותר מביעא בכותחא דמותר ומצוה רבה איכא להשתדל בזה, ולא מיבעיא אותם שאבותיהם וקרוביהם שוכבים בקברות הישנה פשיטא ופשיטא ואין צריך לפנים, אלא אפי' שארי מתים שאין להם קרובים וגואלים בוויען, וקיימא לן אין מפנים אלא מקבר בזוי למכובד, מכל מקום הכא שאני בוויין דאינו מוקף חומה ואינו משומר ועתידים לבוא בה פריצים ולחללו, אע"פ שאפשר ע"י השתדלות והוצאות מרובים, אפשר יתן ה' ויפעלו המנהיגים הנגידים לבנות חומה סביב ולסגור ולשומרו ושיהיה מוחלט לאחווה מבלי שישלטו בו ידי זרים, מכל מקום מכיון שהוציא משם כל האנשים השייכים לאנשי העיר ושיש להם קרובים שם, ולא נשאר על הקברות ההוא רק אנשים אחרים שהתגוררו, מי יכול להטיל על הציבור להוציא הוצאות וטרחא מרובה על זה, כיון שאין כאן קרוביהם ויורשיהם שיייעו לזה, לא מצינו להטיל חיוב זה על הציבור, נמצא נשאר בלי שמירה מפריצים שיתעוללו בהם, ובכי הא מותר לפנות מקבר לקבר. ועוד נ"ל דכיון שאין הקברות של ישראל, משא"כ הקברות הישנה, הוה ליה לגבי הנקברים שם כצדיק קבור בקבר שאינו שלו, משא"כ בבית הקברות של החברא כנהוג יש לכל הנקברים שם חלק. על כן נראה לעניות דעתי פשוט שיהיו זרזים לדבר מצוה וה' עמהם. הלא כה דברי א"נ. פרשבורג יום כ' ט"ז כסליו תקצ"ב לפ"ק.

(רכי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר יור"ד סי' שלד)

[ב]

"שאלה. להיות שבמתא דנא ג'ברלאטר יע"א משנים קדמוניות היה להק"ק מקום מוכן לבית הקברות בהר הטוב רחוק מן העיר, וזה ימים חליפות למו בשנת תקס"ה ובשנת תקע"ג ובשנת תקפ"ט שלשה קטובים היה בהם חולי הדבר לתפ"ץ. ובאותם הימים בזמן המגיפה הנוכרת לא היו קוברים המתים בבית הקברות שבהר הנוכר, או מחמת השררה שעייכבו, או מפני שהיו המתים רבים

ולא היו יכולים להעלותם לבית הקברות שבהר הזכור כי רחוק הוא, גם שהקרע היה קשה עד מאד, נתנו השררה בקעה אחת מצד הים לקבור שם המתים במגיפה רח"ל, והמקום הנזכר הוא עפר תחוח ותחתיו יש מים, ושם קברו המתים במגיפה בשלשה זמנים ראשונים שניים ושלישיים. ואחר שהיה מסלק ה' חרון אפו ומרחם על עמו היו חוזרים לקבור המתים בבית הקברות הראשון שבהר הנזכר. ובשנת תר"ח גזר המושל שלא יקברו עוד המתים בבית הקברות שבהר הנזכר, ונתן לנו מקום אחר בבקעה הזכרת רחוק מעט לבית הקברות של מתי המגיפה הנזכרת, והשתדלו הק"ק לבטל הגזירה ולא יכולו, הוא הבית קברות החדש שקוברים בו מאז ועד עתה. ואותה הבקעה במקום שקבורים בו המתים שמתו בזמן החולאים הנזכרים לתפ"ץ, עשו אותו מקום מוכן לאנשי חיל שהולכים שם להתלמד נמוסי המלחמה ועומדים שם מערכה מול מערכה כאילו עורכים שם המלחמה, והגדולים שבהם מקיפים ורצים אלה ברכב ואלה בסוסים להשגיח עליהם ולהדריכם בסדר המלחמה כנהוג. והנה בעת"ה, השר הגדול המושל בעיר הלזו שרמט וכתב לראש הועד איש על העדה שאותו המקום של בית קברות הנזכר רוצה לפנות משם המצבות שעל הקברות, יען וביען רוכבי הסוסים ההולכים ללמד שם את אנשי החיל הנזכרים סדר ונמוסי המלחמה כאמור אינם יכולים לרוץ שם יען כי הסוסים הם נכשלים במרוצתם במצבות שיש על איזה קברות מהם שהם בולטות שם, גם רוצה להשוות המקום ההוא לעשותו דרך ישר שלא יהיה מקם גבוה מחבירו. וכתב להם שהמצבות אשר יפנו משם יוליכו אותם לבית הקברות הנזכר, וגם העצמות שיצאו בחפירתם ובתיקונם ילקטו אותם ויקברום בבית קברות החדש הנזכר וכו'. ומרם כל הלוך הלכנו לראות המקום של בית קברות הנזכר ולא נראו שם כי אם כמו שבעים מצבות, ומחציתם לא נודע לנו למי מקדושים המה כי נמחקו השמות שהיו כתובים בהם, ולא מצינו כי אם ל"ד מצבות שנשארו עדיין האותיות קיימות וניכרים שמותם, וכל המקום ההוא אומרים עליו שהוא מלא קברות מתים ואינן ניכרות, כי הן בעוון נקברו שם עם רב מישראל. ומפי השמועה למדנו שביום אחד מתו בו ט"ל בני ברית, שטל תחיה יחיה אותם בכלל מתי עמו ישראל. ואותו היום לא היה להם פנאי לעשות קבר מיוחד לכל איש ואיש, וחפרו חפירה אחת גדולה ושמה קברו אותם כולם כאחד. ואח"כ בנו עליהם בנין מאבנים קטנות שהוא נראה וניכר המקום הנזכר, ואפשר שיש מצבות אחרות שכיסה אותם עפר הארץ, ויש כמה מקומות שנראה אבנים קטנות בנויות על פני האדמה שמסתמא יש שם

קברים, ויש מקום גבוה מחבירו, באופן שלפי מה שראינו בעינינו ידענו נאמנה שאם תצא מחשבתם וכו' להסיר המצבות ולהשוות המקום ההוא לעשותו דרך ישר מוכרח שמלבד שיסירו המצבות, עוד זאת יתירה שיצאו עצמות מהקברות ויתערבו העצמות של אחד בחבירו עצם אל עצם, יען וביען לא מלבד שהמקום ההוא אינו קרקע קשה כאמור, גם כי הנשמע רוב הקברות הנז' אינן עמוקות הרבה מפני שלא היה להם פנאי וכו'".

(רבי דוד בן שמעון ז"ל,
ומצור דבש יור"ד סי' כו)

[ג]

"הנה נשאלתי אח"כ ג"כ בענין כזה שהיה בעת המגיפה רח"ל, גם בכפר הסמוך לשם נקבר אז מת אחד בן תורה וירא שמים בגן שלו, ואז מת ג"כ בחור אחד קרובו ונקבר ג"כ אצלו על פי פקודתם וגזירתם שלא הניחום להובילם לבית קברות יהודים. וכאשר ניתן עתה הרשות להוציאם ולהובילם לבית הקברות העיריה בקברי ישראל, כאשר המה טמונים בארונם, גם בעדו יוכלו להשיג רשות כזה. ולכאורה יש להסתפק כיון שהוא קבור בגן שלו וכו' צ"ע אם להתיר לפנותו. אך באמת כיון שלא יפתחו הארון ויטלטלום רק בארונם לבית החיים העיריה, והעיקר חשש ניוול וחרדת הדין שייך רק בפתחת הגולל וכו', היינו כשפותחין הארון וכו'. ואולי כבר נתעכל הבשר, כיון שהוא לאחר י"ב חודש, ואין לחוש שמא יתפרקו הארונות בעת שיוציאום ויהיה ניוול ג"כ, דהרי ראינו באותן הארבעה וחמשה מתים שהוציאו בכפר הסמוך שנקברו ג"כ באותו זמן במגיפה ובפקודתם כנוצר שהיו הארונות שלמים, ע"כ אין לחוש לחשש רחוק כזה. ואדרבא החשש יותר קרוב, כי מי יודע אם לא יומכר השדה לאחרים במשך הזמנים הבאים מיורשיהם או יטלום ח"ו בע"כ ע"י חובותם או בפקודת הממשלה כשעושים מדידת השדה ומחלקים לאחרים, [ובפרט כעת לנכרים לעגיאנער"ע וכיוצא], ויוכלו להוציא ח"ו עצמותיהם. והגם שיעמדו שם מצבת אבן, אין זה הצלה כלל ברבות השנים אם הוא רק קבר יחיד או שנים ולא בית החיים קבוע של הקהל לעולמי עד. וגם הרי בניו וקרוביו לא קברוהו או לחלוטין, כי ידעו שאין זה כי אם מחמת המגיפה ובהלה רח"ל, שהיה אז ובהכרח פקודת הממשלה לקבור אז גם ת"ח ואדם חשוב בתוך הגן, גם אם הוא שלו, שלא בקברי ישראל וכו', והוי כאלו התנה בפירוש לפנותו, ובנתנהו על מנת לפנותו מותר בכל ענין

וכו', ובפרט אשר יוכלו להובילו בארונו סתום לעיר הסמוכה ביש שם בבית הקברות משפחתו ואבות אבותיו, ולזה מותר אפי' לפנותו, מכל שכן למלטו בתוך הארון כנזכר לבית החיים קברי משפחתו וכו'. על אחת כמה וכמה להכניסו בארונו להבית החיים של העיר קברות ישראל וצדיקים וגדולי הדור, ושם קבורים גם ממשפחתו כנ"ל בודאי אין להניחו שם בקבר על פני השדה, גם אם הגן עתה של בניו, מכל מקום מי יודע כנ"ל, וגם הוא ביוון גדול. ודוגמת חוקי הנכרים אשר יפלו ויקברו כדומן על פני השדה, ויש מהם עושים קברות משפחתם בשדיהם וכרמיהם, לא כן חלק יעקב עם בני ישראל בדורותינו, ובפרט שהוחזקנו אגן מתלמידי תלמידי רבינו הבעש"ט הקדוש זי"ע וכו' לקדש את בית החיים ולהקיפו במזמורים, ובלתי זה לא יקברו שם מת ישראל. וזה לא יעשו עתה בני הכפר שם לקדש את הגן הלו ולהקיפו בתורת בית החיים מפני כמה טעמים, והמה בעצמם לא ירצו לקבור שם ולעשותו בית החיים רק אחרי אריכות ימיהם ושנותיהם רצונם ליקבר בבית החיים בהעיר ומקום משפחתם כנ"ל, על כן בודאי מצוה לפנותו בארונו כנ"ל. וכן שמעתי שעשו לאדם חשוב ותלמיד חכם גביר אחד בגאליציען, על פי תשובות גדולי הדור, שנפטר בגאליציען במגיפה רחמנא ליצלן בכפר אשר הוא שלו וקברוהו שם בשדהו ואחוזתו על פי השוטרים בפקודת הממשלה, ואעפ"כ השתדלו בניו למצוא רשיון מהממשלה להביאו העירה, ופיגוהו לאחר י"ב חודש, והיה שלם בגופו והלבישוהו תכריכין, מכל שכן בנידון דידן, שממילא לא מצאו רשיון באופן אחר רק בארונות, והיה שם רופא המחוז בעת שפיגוהו בארונו כנ"ל, בודאי יש להתיר ומצוה לפנותו כנזכר. והנה באיש הנז' שאל מבניו, וגם התערב בזה רב מפורסם אחד בגליל שאינו תחת דגלו רק שייך לרב אחר, והורה לאסור לפנותו גם בארונו. ועל ידי זה נתרשלו ידי קרוביו מלהשתדל לפנותו בארונו, והרב הנזכר שהורה נגד פסק הרב מרא דאתרא ושלא כדת של תורה, כמו שביארנו בזה בעזה"י, עליו הוטל האחריות הנזכרת. ועלינו יערה רוח הבורא בקדושה וטהרה. ונזכה למה שכתוב וטהרו הארץ כביאת גואל צדק במהרה בימינו".

(רבי חיים אלעזר שפירא ז"ל,

שו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' יב)

מותר המתים

"ענין מותר המתים למתים, היינו אם גבו למתים על זמן ידוע, כגון שהיו גבוים על מתים בחולי ומגיפה פלוני, ופסק הענין ונתותר מעות וכו', בזה צריך להיות מותר מתים למתים אחרים".

(רבי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר קובץ תשובות סי' נו)

אבלות

[א]

"יש אומרים בשעת הדבר אין מתאבלים משום ביעתותא, ושמעתי קצת נהגו כן".

(רבי משה איסרליש ז"ל,

רמ"א יור"ד סי' שעד סעיף יא)

[ב]

"המיקל במקצת דברים בזמן המגיפה רחמנא ליצלן, כגון שלובש מנעל אם מוזק לו לילך יחף וכיוצא בזה, לא מיקרי עובר על דברי חכמים. וכן מי שמוצר ודואג לאכול על גבי קרקע בשבעת ימי אבלות, יש לו להקל. כן נראה לדעתי הקצרה".

(רבי אליהו ישראל ז"ל,

בסא אליהו יור"ד סי' שצד)

[ג]

"אותן דאיתרע בהו מלתא בשעת הדבר ולא התאבלו אז מחמת ביעתותא, מילתא כבר אמורה דאם עבר זעם בתוך שלשים צריך להתאבל וכו'. אלא שג"ל פשוט אם אירע רגל בנתים שהרגל מפסיקו אע"פ שלא נהג אבילות כלל".

(רבי משה סופר ז"ל,

שו"ת חתם סופר יור"ד סי' שמב)

[ד]

"כשהיה החלי רע בשעת תקצ"א ותר"ח רח"ל, נהגו רבים שלא לישב באבלות כלל".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,

יד שאול יור"ד סי' שעה)

[ה]

"שלום וכל טוב לכבוד הרב הה"ג המפורסם חריף ובקי מו"ר רבי אהרן אליעזר פאייקנס נ"י אבד"ק גאלאנגא. מכתבו הגיעני היום. אשר שאל בדבר החולי רע רח"ל אשר עברה במדינתנו, שהורו המורים שבשעת הדבר רח"ל אין מתאבלין, וכעת כאשר עבר הזעם עודנה איזה אנשים שהם בתוך שלשים וכו'. הנה ראינו שבשעת הדבר רח"ל אשר רבים רח"ל הם אבלים אין לנהוג אבילות, ומה גם שאין אבילות אלא במקום מנחמין, ובעת ההיא אין איש הולך לנחם משום בעיתתא, וכיון שלא הל אבילות בודאי פטור אח"כ".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,

שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' עח)

[ו]

"באשר בעת הזאת נראתה בעורכי בכמה עיירות מחלה הנקראת חלי רע, וגם בעירנו קרה איזה מקרים אך מעטים המה, ומתו מזה בעיר רק שלשה נפשות במשך ששה שבועות. ואחד מהם היה זקן יותר משבעים שנה. רק בכפר הסמוך לפה כתחום שבת חלו הרבה ומתו מהם כשמונה אנשים. ובאיזה עיירות הסמוכות היתה המחלה בזעף רח"ל. ונשאלתי למעשה אם צריכים להתאבל. כי בשו"ע איתא שי"א שבשעת הדבר אין מתאבלין משום ביעתותא. ואמרתי לברר דין זה בע"ה בכל הפרטים השייכים לזה וכו'. ורוב המורים אין משימין לב כלל ופוטרים מלהתאבל סתם. והשואל סובר שאין עליו חיוב אבילות בשום דבר, אף בדברים שבצינעא, ובאים לידי מכשול וכו'. ודרך כלל הרבה מורים פוטרים מאבילות בעת שמת אחד ממחלת הדבר רח"ל. ואין משימים לב שיש בזה כמה חילוקים ושגוף הדין עדיין אינו מוחלט. וזה גרם מפני שכעת מחפשים קולות להראות כוחם להמון. ואין יודעים כלל טעם ויסוד הדין ולא ידעו במה יכשלו.

ולא על נקלה הוא לבטל מצות עשה מדברי קבלה שהסמיכוהו חז"ל על פסוק בתורה, וקצת ראשונים סוברים דהוי דאורייתא וכו'".

(רבי מלביאל צבי מנבוים ז"ל,
שו"ת דברי מלביאל ח"ב סי' צ)

אבלות ביום פינוי עצמות

"נשאלתי באיזה נפטרים שמתו במגיפה רח"ל לפני שני שנים בכפר, ולא הניחום הערכאות להובילם העירה לקברות ישראל רק לקברן שם בשדה, וכי אם בארון של עץ סגור וסתום בתידות, ומחמת שמונחים שם בשדה הפקר ומדרס לרועים נכרים שינהגו מנהג בזיון, על כן השתדלו ומצאו רשות מערכאותיהם לפנותם ולהובילם העירה לבית החיים, ובפרט כי יש בבית הקברות דהעיר מקברי אבותיהם. רק הרשות נתונה באופן להוליכם בעגלות הארון שלם סגור ומסוגר ולא לפתחן כלל. והשאלה הוא בעת אם צריכין קרוביהם להתאבל בעת שיובילו אותם להעיר, כדיון יום שבו מפנים העצמות כמבואר בטוש"ע (יור"ד סי' תג), או אולי י"ל כיון שהטעם הוא שזולזל הוא בעת שיראו העצמות מפורזים והרקב מונח מקרוביהם, וכמבואר שם בב"י בשם הנמ"י, דכשרואה אביו שנעשה עפר ואפר לבו חם בקרבו ודואג עליו, וכן שם בשו"ע (סעיף ז) שלא ילקטם בעצמו לעצמות אביו ואמו משום שלא יהיו בזויות עליו, משא"כ כשאין פותחין הארון רק מוציאים הארון סתום וכמות שהוא סגור להובילו לבית הקברות כנוכר, ליכא שום בזיונא ושום ענין התעוררות כשאין רואין כלל שום אחד את הנפטר ועצמותיו, א"כ י"ל דא"צ להתאבל כלל וכו'. וכיון דאין מבואר כלל בהפוסקים, עכ"פ ספק הוי, וקיימא לן ספק אבל להקל כיון דהוי מדרבנן וספיקו לקולא ופטורין מלהתאבל. זולת אם בעת שיקחו הארונות אם יפתח אחד מהם, או שייך הך דינא דפינוי עצמות שרואה בניוולו על כן צריכין הקרובים להתאבל וכו'".

(רבי חיים אלעזר שפירא ז"ל,
שו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' יב)

אבן העזר

אנוסה

"מעשה שהיה במשודכת ראובן שאנסה גוים כשברחו בכפרים מפני המגיפה בר מינן, ואנסה לילה אחד, והמשודך טוען שאין בשבועתו ממש ופטור ומותר הוא, דאדעתא דהכי לא נשבע".

(רבי ישראל חיים יוסף אליקים ז"ל,
שם יוסף פי"א מהל' אישות הל' טז)

קטלנית

[א]

"מה ששאלת אם מות אחד מהם במגיפה, אם דעתי לדונה בקטלנית גמורה, או אם יש לחלק.

תשובתי, עובדא טובא ידענא שנעשו בזה להקל וחכמי הדור לא היו מוחים בידם וכו'. ומכל מקום צריך שתהיה המגיפה חזקה שרוב אנשי העיר ימותו בה וכו', וכן שימות מחולי המגיפה ולא מחולי אחר וכו', והכא אפשר דאולי ביה לחומרא למיסר לכתחלה משום סכנתא".

(רבי יצחק ב"ר ששת ז"ל,
שו"ת הריב"ש סי' רמג)

[ב]

"הוא [הריב"ש] ז"ל היה אומר שאם מתו אנשיה במגיפה יש להקל, מההיא דפ' המקבל (ב"מ קה, ב) שאם אכלה חגב אינו יכול לומר מזלך גרם, דמכת מדינה היא. וגם הוא ז"ל כשדיברו לו אשת הרב ר' חסדאי ז"ל שנשאת לאדון יוסף חכים נ"ע ממירקא ומת זקן מופלג, לא רצה לישא אותה, והיה אומר איך אתיר לעצמי מה שאני אוסר לאחרים".

(רבי שמעון ב"ר צמח ז"ל,
שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' יד)

[ג]

"שאלת ממני אודיעך דעתי באשה שמתו שני בעליה ממניפה או אחד מהם אם היא קטלנית או לא. תשובה וכו'. רואה אני שאם מתו שני בעליה בדבר ודאי, וכל שכן אם מת אחד מהם בדבר, שאינה קטלנית ומותרת לינשא לשלישי. ומכל מקום מודה אני שאם מתו שלשתם במניפה, דחוקה גדולה היא ולא תנשא לרביעי. והכו דלא לוסוף עלה. וראיתי בירושלם באשה שמתו ג' בעליה בחולי דעלמא, והלכה ונשאת לרביעי, ואמרתי לו באותה שעה שיכין תכריכיו, ולא עברו עליו ב' חדשים עד שמת וחיי לרבנן שבק. וכל מה שכתבתי הוא בתנאי שנדע בודאי שמת מחמת הדבר, כגון שהיה לו מורסא או קרבונק או אות מאותות הדבר, אבל אם יש ספק בדבר, אזלינן לחומרא, דספק סכנתא היא".

(רבי דוד ן' זמרא ז"ל,

שו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרפב)

[ד]

"שאלה שאלני הראש והקצין האלוף התורני ר' פלוני שנדבר בבנו זיווג הגון בת פלוני עשיר מופלג, ורוצה ליתן לו נדן מסוים, רק שליבו נוקפו כי הבתולה כבר נזדווגה עם בן פלוני, ואחר ג' חדשים אחר הקנס מת בשלשול הרע. וחזרה ונזדווגה עם בן פלוני, וכמשלש חדשים לפני זמן חתונה חלה ומת בחולי הראש שהיה מתפשט בזמן הרע ההוא עד שכמעט אין בית נקי ממנו, וירא פן מזלא של הבתולה גרם כמו שאמרו רז"ל בדין קטלנית.

והשבתי לו אחר שאר דברי האגרת ז"ל וע"ד בקשתך דעתי ועצתי קשה מאד ליעץ בדבר נעלם סיבתו ומעמו וענינו, והוא דבר שבו סכנת נפש וכו'. אבל את זה אומר, אילו אירע הדבר בבני שנדבר לו שידוך כזה לא נמנעתי, כי יש לי סברא אחרת ומעם אחר בדבר זה, אף כי לא זכרו אדם וכו'. ולפי מה שכתבת שהחתן השני מת בחולי הראש שהיה אז מכה מהלכת ודובקת, באם כן יש צד היתר, דדמי למת בדבר שמיייתי בהג"ה (אהע"ז סי' ט) דלא נחשב על ידו לקטלנית. ונראה דלאו דווקא דבר, הוא הדין כל מכה וחולה המדבק וכו'. הרי כתבתי לך מה שיש לדבר בזה לכאורה, אבל להכריע ולתת עצה למבקש לדעת מה יעשה, מי יכניס ראשו להורות בדבר שיש בו ספק נפש. והנח לישראל שכבר

מקילין בה. וי"ל דקפיד קפדינן בהדיה. ועשה כחפצך, וה' ישמרך מכל פגע רע. כנפשך ונפש ד"ש ואהובך".

(רבי יאיר חיים בכרך ז"ל,
שו"ת חות יאיר סי' קצו)

[ה]

"ואגיד לך מה שאירע בזה זה ל' שנה והותר, שהייתי אני הצעיר במדרש הרב החסיד המקובל המופלא מהר"ש שרעבי זלה"ה, עם רב אחאי גאון הרב המופלא חסידא קדישא כמהרי"ט אלגאזי גר"ו, ובא לפנינו רב אחד חסיד אשר נשא אשה זה שלש שנים, והיא היתה אלמנה מרב חסיד קדוש זלה"ק. ובתחילה נשאת עם בחור אחד ושהה עמה קצת ומת במגיפה. ואח"כ נשאת לזקן אחד ומת. ואחר כמה שנים נשאת לרב קדוש הנזכר. ואחריו נשאה הרב אשר בא לפנינו. ההוא אמר שחלם שבאו לו ג' בעלי אשתו. והזקן לא היה אומר כלום, והרב היה מוחל לו. אך הבחור התרים כנגדו, ואמר שרוצה לדון עמו בדיני שמים. ונתפעל מאד מחלום זה, ושאל שאל מהחסיד מהר"ש וממני שנחרים להבחור הנזכר שלא יתבענו לדין.

וענינו לו כי מי הוא זה אשר יחרים לשואל דין בשמים, וכמעט לא ניתן לישאל. ופייסנוהו להרב הנזכר, כי יראנו ליטפל בזה. ולא היו ימים מועטים ונפטר הרב החסיד הנזכר וחיים לן שבק. ובו בפרק נצטערנו מאד על ענין זה. ואמרנו כמה גדולים דברי חכמים".

(רבי חיים יוסף דוד אוולאי ז"ל,
שו"ת חיים שאל ח"ב סי' יט)

[ו]

"וכן אירע בזמנינו באשה אחת שמתו ב' בעליה בדבר בחולי המגיפה ונשאת לשלישי, וירבו הימים ימים האריכו ושנים שניהם גם יחד, ואחרי כן קבר הוא לה, והוא נשאר בחיים, גם שב גם ישיש בארץ ישראל ת"ו".

(רבי יצחק פאלג'י ז"ל,
יפה ללב ח"ד אהע"ז סי' פ אות ג)

[ז]

"נשאלתי באשה שלקחה בעל זקן ומת, ולקחה אחר ומת בחולי הקוליר"ה, אם הוחזקה קטלנית וכו'. ואם היה הדבר איסור בודאי הייתי מתיר בספק ספיקא, אבל מאחר והמירא סכנתא אנא דאמרי כמו שכתב חוות יאיר (סי' קצז) שאינו נותן עצה, אבל מי שרוצה להקל יש לו על מה לסמוך. ובעיקר דין חולי הקולירה כפי מה שכתב חוות יאיר שצריך חולי המדביק, אמנם כיון שעיקר הטעם מכח מכת מדינה, יש לחשוב אותו כמו דבר רח"ל".

(רבי אליהו מאני ז"ל,
מעשה אליהו אות קנא)

[ח]

"אודות אשה שמת בעלה בשעת המגיפה רק מחמת חולי אחר שהיה מצוי ג"כ אז רח"ל, אי נחשב כמת בדבר או במגיפה וכו'".

(רבי אשר אנשיל אשכנזי ז"ל,
שו"ת שמן ראש אהע"ז סוף ספר יג)

[ט]

"ע"ד אשה שבעלה הראשון מת במיתת חולי רע רח"ל, והשני בהיותו זקן בן שבעים שנה דזה נקרא זקן, אם מותר לו לישא אותה. תשובה, בנידון דידן אין כאן חשש לא מבעל הראשון, דיש לתלות שמת מחולי רע רח"ל, והיינו דבר ומכת מדינה, ולא מבעל השני שמת בהיותו זקן, ולכן מותר לו לישא אותה".

(רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים ז"ל,
שו"ת אבני צדק אהע"ז סי' טו)

[י]

"על דבר שאלתו באשה אלמנה שנשתדכה עם בחור שהיה קשה לו למצוא זיווג, וכבר נתנה לו מתנה, והכינו לעשות הנישואין במוצש"ק הבא עלינו לטובה, ואחר זה נודע שכבר היו לה ב' אנשים שמתו, ושניהם היו בני ס"ב שנים בערך במיתתם. ועם הראשון דרה ששה שנים, ויש לה בן ממנו, ומת במחלת טיפוס שהיה אז מכה מהלכת בהכפר, שכמעט לא היה בית שלא היה בו מת רח"ל.

ובעלה השני דרה ג"כ עמו ששה שנים, והיה שיכור גדול שכמעט לא היה רגע שלא שתה, ומת ע"י הבער הריאה, ואמרו שע"י רוב הי"ש ששתה נדלקה הריאה. והאשה בעלת פרנסה, והבחור עני ואינו מוכשר לעבודה ולסחורה, ועיניו נשואות שע"י האשה יתפרנס וכו'. העיד לפני רב אחד ששמע מהגה"צ אבד"ק שינאווא ז"ל, שקבלה בידו מגדולים להתיר אחר י"ב חודש, וגם יזהר שלא יבא עליה כלילה הראשונה וכו'. ובצירוף כל הנ"ל יש להקל. אבל כפי הנראה ממכתב רו"מ, לא נתברר מיתת הראשון שהיה ע"י מכה מהלכת רק מפי האשה. ולעניות דעתי אין להאמינה, שהיא נוגעת בדבר, וראינו שנחשדה להסתיר הדבר גם אחר ששמעה אזהרת הרה"צ. אבל אם יבורר הדבר שכן הוא, אז יוכל להתיר מטעמים שנתבאר למעלה".

(רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון ז"ל,
שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קמא)

[יא]

"על דבר שאלתו וזה לשונו. אמרתי לבוא במכתבי לפניו על דבר שניגש לפני אחד מחשובי קהילתנו וביקש ממנו לאשר שמשדכים לו אשה מקהילתכם, אך אמרו לו שהיה לה שני אנשים ומתו, ובא לפני להתיישב בדבר על פי דין תורה, כי אמרו שבעלה השני היה זקן. והנה רצונו שאכתוב לכבודו הרמה שיישב כבודו הרמה דעתו הנשאה בזה. ואם באמת כן שבעלה השני היה זקן, ובזה יוסר הפחד מלבו כאשר ישמע מזה איך דעת כבודו בזה על פי דין תורה, בצירוף דעתי ג"כ וכו'.

היוצא מזה בנידון דידן שהיה בעלה קרוב לשבעים ומת בזמן שהיה מכה מהלכת ומתים רח"ל הרבה בני אדם בזמן קצר חוץ למטבע, והיה הרכה יותר ממאמר חז"ל איזהו דבר עיר המוציאה ת"ק רגלי ומתו ג' בני אדם בג' ימים, לית לה דין קמלנית".

(רבי יוסף מסלוצק ז"ל,
שו"ת ר"י מסלוצק סי' נח)

[יב]

"על דבר שאלתך שנשאל מאחד מקהילתו שמדובר בו נכבדות עם אלמנה אחת שבעלה הראשון מת בדבר בזמן המגיפה, והשני היה חולה במחלת הריאה ונפטר

מתוך חולי זה, ויש להאשה כתב היתר מהרב המנוח ממשארמקוב ז"ל שהוא בנוי על גבית עדות מהרב מקופימשיניץ ג"י שהבעל הראשון מת בדבר על המחלה שהיתה שוררת אז, ועל בעל השני היה לו חקירה ודרישה שמת מתוך חולי הריאה שהיה בו, ודורש מאתי להביע חות דעתי העניה בזה וכו'".

(רבי אריה לייבש הורוויץ ז"ל,
שו"ת הרי בשמים ח"ג סי' קמו)

[יג]

"בדבר השאלה באשה שנשאת עם בעלה הראשון והולידה ממנו בנים ומת בעודו צעיר לימים, ונשאת אח"כ לשני והולידה ממנו בנים, רק לאשר היה רע מעללים וברח לאמעריקא ובקושי עד שנתגרשה ממנו בגט פטורין לאחר כמה שנים, ואח"כ נשאת לשלישי אלמן והולידה ממנו ג"כ בנים ונפטר לעולמו בלא ימי זקנה טרם הגיע לשנת ששים לימי חייו. ועתה היא יושבת גלמודה בדמי ימיה, ולא הגיעה לערך חמשים שנה, והיא אשת חיל חשובה וצנועה, ובאת במר נפשה להצילה מדין קטלנית ולמצוא לה היתר להנשא וכו'. וכפי הנודע שבעלה הראשון מת בחולי טיפוס רח"ל שהיתה אז שולטת מאוד בהעיר, עד שרבים וכן שלמים שכבו אז ל"ע בחולי הנוכר, וכמה מהם נעדרו רח"ל והוא היה בתוכם ובחולי מגיפה וכו'. ואם כי מתשובת הר"ן נראה שצריך להיות מיראי ההוראה בדבר קטלנית שהוא מענין סכנה, עם כל זה מוקנים אתבונן זקני הפוסקים שכתבו שדשו בו רבים ולא ניזוקו כלל, ונמצאתי לשריותא דהאי בת ציון השכולה לבל תהי געולה. וכבר כתבו בתשובות אחרונים בזה כי הוא בכלל היתר עגונה וכאילו בנה מחורבות ירושלים. אמנם לאשר כתב מרן בדברי חיים שתלוי זה בצדיקי הדור, על כן אם יסכימו מגדולי וצדיקי הדור הי"ו תוכל להנשא לטובה, ובתנאי זה דברי נאמרים וכו'".

(רבי חיים אלעזר שפירא ז"ל,
שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' עו)

עגונה

"עוד שאלת מעשה בא לפנינו באשה אחת שהלך בעלה זה כמה שנים בעיר מונטיפישייך ונשתמד שם ונשתנה שמו לשם גיות, ויש כאן עדים מכירין אותו ושמו ושם גיות, וזה כמה בא הנה ישראל משומד מן הארץ והגיד מסיח לפי

תומו שמת פלוני המשומד שהיה שמו כך בעודו יהודי בעת הדבר, ובאה האשה לב"ד ושאלה מהם שיתירוה לינשא, ולא אבו מפני שנסתפקו קצתם שמא אין ראוי להאמין ישראל משומד אפי' מסיח לפי תומו וכו'. תשובת. זו האשה חזרתי על כל צדדיה ועדיין לא מצאתי לה צד היתר, לפי שאין לסמוך על מה שהעיד אותו ישראל משומד מסיח לפי תומו שמת פלוני המשומד שהיה שמו כך בעת הדבר, משום דעד שמעיד שמת פלוני בשעת הדבר לא מהימן, עד דאמר מת וקברתיו וכו'. ומכל מקום הווי זהירין בדבר, דלאו דבעינן דאמר וקברתיו ממש, אלא כל שאמר דברים שהם ברורים שאין לספק בהן דאמר בדרמי סגי, כגון דאמר אני נגעת בך או שמת או שניתי ממקום למקום וכיוצא באלו וכו'. וכבר יצא להיתר בכיוצא בזה במעשה שארע בענין המר והנמהר אשר קרה לקהל טרייגה והותרה אשה להנשא בעדות כיוצא בזה על ידינו ועל ידי חברינו וכו'".

(רבי נסים ב"ר ראובן ז"ל,

שו"ת הר"ן סי' ג)

קדושין

"מעשה שארע בק"ק ווירמיישא ברעש הגדול שנת שצ"ו, שסיפר לי איש ישר ונאמן, שהיה בימים ההם שחלתה בת יחידה של אחד מן הגדולים ועשירים אשר בק"ק במגיפה ב"מ, ומפני רוב הניגפים רחמנא ליצלן לא היה בנמצא משרתת או משרת שישימשנה בחוליה, חוץ ממשרתת של קצב אחד יפה תואר ובעל קומה, שאמר לאבי הנערה נפשי חשקה בכתך, ונכמרו רחמי עליה, אם תתן לי תקיעת כף בתורת שבועה שאם תחיה תתן אותה לי לאשה אני אשרתנה ואשמשנה בכל כוחי חנם אין כסף. ונתרצה האב ונתן לו תקיעת כף. ובבואו אל הנערה גם היא נתנה לו תקיעת כף שתנשא לו. וכן עשה המשרת, ושירתה ושימשה באמונה. ובמעט זמן נתרפאה ועמדה על בוריה. וחלה המשרתת גם היא בחולי הרע ותשרתהו גם היא, כי נפשה קשורה בנפשו ותאהבהו מאד, ויחי גם הוא. והאב העשיר חזר בו אח"כ, כי בוש שתנשא בתו למשרתת, באשר בתו יחידה לו ומשכלת ומופלגת בחכמה וביופי. ואמר שהתקיעת כף בתורת שבועה היה באונס ממנו ומבתו להצלת נפש בתו משחת. אבל הבת עמדה באמונתה נגד רצון אביה, וגזמה שעב"פ תזדקק לו הן בהיתר הן באיסור. ואמר האב א"כ לא אתן לך אפילו פרוטה נדן רק מלבושים כל שהן סבלונות ומ"ק. וכך עשה. ולקחה המשרתת

חינם. ושאלני בעל שמועה הנ"ל מה שנ"ל אם עמדו אבי הנערה והמשרת בדיון, האיך דנו דייני להאי דינא.

ואמרתי לו כי לפי סיפור דבריו לא היה המשרת נזדקק למיחש שאר חלאים כלל, ואז הדין עם המשרת, והיה ראוי לכופף האב וגם הבת לאשר ולקיים התקיעת כף בתורת שבועה. ואם אמר יאמר האב תקחנה חינם, אף כי מצד אומדן דעת סתם התקיעת כף היה שיקחנה כדרך עולם עם נדן הראוי כפי אומדן דעת העולם, או עישור נכסי, שכך שיערו רז"ל ביתומה, מכל מקום אי טען האב שדעתו היה בתקיעת כף שלו שדי והותר הוא שכר לו שיקח בתו חינם, ולכן גם אם לא ירצה ליתן לה שטר כחח"ז, אין בידינו לכופו, כי נאמן אדם על שבועתו ועל נדרו וכו'. ואפשר שאפילו היה בלבו להשיאה לו כאלו השיאה לאחר הראוי לו, מכל מקום הרי הם דברים שבלב, שלא פירש דבריו. ואין חיוב רק לקיים כל היוצא מפיו. ואם ח"ו יערים בדבר, לא יצא נקי מדין שמים, מלבד היא שתחוש לעונש כמעשה דחולדה ובור. ומ"ש שגם היא השיבה גמולו בראשו ותשרתהו בחוליו, אינו מספיק לבטל התקיעת כף, דהיה לה להתנות ולפרש שתשרתהו על מנת שימחול התקיעת כף. רק בענין זה היה תועלת בזה, אם היה המשרת מבקש עתה סך גדול שכר שירותו אחר שחזרו אב ובת מהבטחתם, אז מצי אב לטעון שיצא שכרו בשכרה. ואף כי יש לחלק ולומר שהיא בת גדולים ובזיונה מרובה לשרת למשרת מאשר משרת ישראל, מ"מ י"ל ג"כ בהיפך, כי סכנתה מועטת היה אחר שכבר עבר עליה כוס של זעם כגודע. אבל טענת אונס מיתה אינו ענין לבטל התקיעת כף, שאף שפיקוח נפש דוחה כל התורה בר מתלת אם העבירה הוא קיום נפשו, משא"כ כאן אם התקיעת כף היה מפני פיקוח נפש, הרי מצי לקיימו, ואיזה פיקוח נפש הוא להתיר לו שיעברנו וכו'. כל שכן שאם היא לבד נתנה תקיעת כף, שלא נוכל לחייב כלל להאב לתת לה כמשפט הבנות בדיון, כי אם על צד היושר והטוב. ואם האב לבדו נתן תקיעת כף, והבת ממאנת, ודאי אין בידינו לכופה וכו'. אכן אם היה המשרת מוכן לשרת החולים בחולי הרע וכו', ואילו לא חזרה ושירתה היה מחוייב ליתן לו שכר כראוי והנהוג לתת לאותו חולה. אבל כאשר לא היה מוכן לכך, דמי לשכר הרופא או שאר דברים שדרך לתת הרבה, והרי סכנת נפש אין לו שיעור, לכן מחוייבים

לקיים תקיעת כף. ומפני שישרו דבריי הנ"ל שהשבתי לאיש שסיפר לי המאורע וקילם אותם, אמרתי להעלותם על ספר".

(רבי יאיר חיים בכרך ז"ל,

שו"ת הות יאיר סי' ס)

כתובה

"הראו לי כתובה שכתוב בה תנאי בכלל התנאים, ואם ח"ו יהיה דבר בעיר נתחייב להבריחה מעיר לעיר עד סוף תחום ארץ ישראל. והחתן אומר כי הכוונה היה שיבריחה מחמת הדבר, והמנהג הוא להבריח בכפרים מכפר לכפר. וחמיו טוען כי בשביל כך התנה בפירוש מה שאינם רגילים להתנות בשום כתובה, שדרך הוא לברוח בזמן הדבר, אלא שרצה הוא שיבריחה מעיר לעיר שלא כמנהג, כדי שלא יצטרך ללכת בכפרים, כי הוא מורח לאשה וזלזול ללכת מכפר לכפר. ועל זה היה נראה לו לכאורה כי מה שנכתב מעיר לעיר לאו דוקא לאפוקי מכפר לכפר, אלא הכוונה היתה שיבריחה, כיון שלא כתב בפירוש ולא בכפרים וכו'.

ולכן נראה לי שחייב החתן להבריחה מעיר לעיר מכאן למבריה או לג'ינין ומשם לשכם אם יצטרך, ומשם ועד עזה שהוא סוף תחום א"י, ויש שבועה בסוף כל התנאים, וראוי לחתן זה שהוא תלמיד חכם לחוש לשבועתו ולהבריחה מעיר לעיר כמו שכתוב".

(רבי משה ממראני ז"ל,

שו"ת מבי"ט ח"ג סי' ריא)

ירושה

[א]

"לא אמרו הבעל יורש נכסי מלוג אלא בנכסים שנפלו לה בירושה או נתנו לה במתנה, אבל האב שנותן לבתו תכשיטין להתקשט בהן ומתה אין הבעל יורשן. וכדאמרי' בסוף פרק נערה שנתפתתה (כתובות נד, א) כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה. וכן בכאן אומדן דעתא הוא שלא הקנה האב לבתו אלא שתתקשט בהן היא או בניה, אבל אם מתה בלא בנים לא אקני לה שיירשם בעלה להתקשט בהן אשה אחרת. על כן הדין הוא

שיחזיר הבלאות אם הם קיימים. [אמ"ה כן ראיתי לאדוני אבי ז"ל שדן ע"פ חבורת תופרי התכריכין. וכן דנתי אחריו בזמן המגיפה].

(רבי שמעון ב"ר צמח ז"ל,
שו"ת התשב"ץ ח"ב סי' רסה)

[ב]

"בשנת הי"ש היו היה דבר ומגיפה מאת ה' יתברך בעונותינו, ומתו כמה חתנים בני שנתם וכלות בשמחתן. והוצרכנו לידע הלכה למעשה בגביית הכתובה, בין כשמת הוא, בין כשמתה היא, ובאין יורשיה ליקח חלק נדוניתה, אם חפצי הנדוניא שהם בעין וכמעט לא נשתמשו מהם אם יחזרו לאשה כשומתן הראשון או יחזרו לשום אותם. וכן אם מתה היא, כשבאין יורשיה ליקח חלקן, אם כלו קצת חפציה או המעות שנתנו לו בכלל הנדוניא אם יגבו חציין כפי המנהג, וכן מהמתנות שנתנו לה או בשעת החופה, אם יחזרו אותם לאלמנה בלי שומא. או כשמתה היא, אם יחזרו ליורשיה. וכן אם לא הספיק החתן לגבות המעות שפסקו לו ומת, אם יפרע התוספת שרגילים להוסיף על כל נכסי הנדוניא והמעות שהם מוסיפים השליש".

(רבי משה מטראני ז"ל,
שו"ת מבי"ט ח"א סי' כז)

[ג]

"מעשה שרבי יצחק פרידא נפטר לבית עולמו נשמתו עדין בזמן המגיפה, והניח אלמנה ועמה יתומים שני בנים ושתי בנות קטנים, והניח בן גדול נשוי אשה, והיה מוסגר מפחד המגיפה אין יוצא. ושלא לי לומר אם הדין נותן שאתפוס מומן אדוני אבי שלא תקדים אשתו ותתפסה ותחביא ותעלים, וגזל הנאכל קשה להשיב.

וכששמעתי כך אמרתי אנו בית דין אביהם של יתומים עלינו מוטל הדבר הזה לפקח על נכסי היתומים. ומיד קמתי ונזדרתי ושלחתי שני בעלי תורה ושליח ב"ד ואדם אחר שהוא בן בית של הנפטר, וצויתי אותם שיפנו כל הנכסים החשובים ויניחום בבית אחד או בשני בתים ויסגרו עליהם, ויניחו מדור אחד לאלמנה ויתומיה. והלכו לבית הנפטר ועשו כאשר צויתי אותם. למחרת שמעתי שיש מרננים אחרי על הדבר הזה שעשיתי שלא כדון, על כן באתי בקיצור להודיע

שמה שעשיתי הוא דין התורה והמשפט משפט אמת וצדק אין בו נפתל ועקש, ואוי לו לדור ששופטים את שופטיהם".

(רבי יעקב פרנני ז"ל, שו"ת מהרי"ף סי' סד)

[ד]

"מעשה שהיה כך היה. ראובן היה נשוי עם בת לוי, ונפטר ראובן, נשארה אשתו מעוברת, ואחר קצת ימים חלתה האשה וילדה בת, ונפטרה האשה ג"כ לבית עולמה, וכל זה מחולי המגיפה. אחר י' ימים מתה הילדה גם כן. ומנהג שאלוניקי אם היה שנפטרה היולדת קודם הבעל הנזכר גם הולד ואח"כ היה נפטר ראובן, אז לא היה יורש לא חצי הנדוניא. עתה שהיה על האופן הנזכר, הספק נפל איך היה נכסי בת לוי, אם יירש לוי לבתו, או יורשי הולד יורשים, לפי שהולד מוריש ליורשי אב הולד וכו'. מה שראיתי להציע בדין זה, שנראה לעניות דעתי שלדעת סמ"ג והריב"ה צריך שכלו לו חדשיו, ואם לא אינו מנחיל, שאינו וולד אלא נפל, ונפל אינו מנחיל. וכאן הדבר מוכח שנפל היה, שהרי מחמת החולי הרע הפילה, וכ"ש אם אמת הדבר שנשים בקיאות מכירות זה, כי בהגיע הולד לתשלום החדשים מת הולד ושכן היה וכו'. ואין לומר דכיון דרובא יולדות לט' הא ודאי אינו נפל, וטעמא דדילמא קיימא לן כשמואל דלא אמרינן הולכין בממון אחר הרוב. ועוד דבגדון דידן איתרע רובא דלא ילדה אלא מחמת החולי, שרוב המעוברות מפילות מחמת זה החולי שהוא חולי המגיפה רחמנא ליצילן".

(רבי שמואל די מודינא ז"ל,

שו"ת מהרשד"ם אהע"ז סי' קצ)

[ה]

"ראובן נפטר מהמגיפה, ונשארה אשתו זקוקה לאחיו, ומהם נשואין ומהם פנויים, ואחר ימים נפטרה גם היבמה מהמגיפה בעוד היותה זקוקה. גם לא נשבעה על כתובתה. וראובן זה כשמת כבר עברו הב' שנים הראשונים מהנשואין, שיש התקנה מאשכנו להיות הבעל יורש הכל אחר הב' שנים. ועתה תובעים יורשיה כתובתה נדונייתה ותוספתה, והיבם הפנוי טוען שכיון שהיבמה נפטרה כל עוד היותה זקוקה אליו, וגם שלא נשבעה שבועת האלמנה, שאין להם שום זכות בנכסיה וכו'".

(רבי יעקב הלוי ז"ל,

שו"ת מהר"י לבית לוי כלל ג סי' יט)

[ו]

"ראובן קידש אלמנה, ובירכו ז' ברכות בשעת אירוסין, ואח"כ הנכנסים לחדר אחד בפני כל הקהל ונתייחדו שניהם, ואח"כ היו דרים יחד ארום וארוסתו, והיה מוציא הארום הוצאות עליה, וכשנתעורר שם המגיפה הבריחה אל הכפרים ומתה במגיפה, וקמו האומות לשלוח יד בנכסיה, מצד שאין לה יורש, והנכסים הם למלכות. ועמד כנגדם הארום באמרו שהוא בעלה ולו משפט הירושה והציל הנכסים, ועתה בא הארום לירש אותה וכו'. אם בדיני האומות היה הממון למלכות ואינם יכולים להציל כלל ובא זה והציל, הוא לעצמו. אבל אם יש כמה המצאות לקרוביה ע"י ממון ושוחד להציל הממון, ובא זה והציל, אין לו אלא שכרו. ואם התנה עם קרובותיה בפני ב"ד או עמהם לברם שלא בפני ב"ד, יקח כפי תנאו".

(רבי יאשיהו פינמו ז"ל,

שו"ת נבחר מכסף אהע"ז סי' מב)

[ז]

"אלמנה שחלתה במגיפה ותובעת הוצאת הרפואה מנכסי בעלה, נראה דאין חייבים היורשים לתת, משום דאלמנה אינה מתרפאת מנכסי בעלה אלא ברפואה שאין לה קצבה וכו'".

(רבי יוסף דוד משאלוניקי ז"ל,

בית דוד חו"מ סי' מג)

[ח]

"מעשה שהיה כך היה. בשנת ה' תקע"ד ליצירה שהיה דבר ומגיפה ב"מ לתפ"ץ, מת ראובן במגיפה והניח אשתו זקוקה ליבם, ולא עברו ימים מועטים שמתה ג"כ האשה הזאת, והיא היתה שומרת יבם, והיו כל נכסי נדונייתה בבית אביה, יען היו דרים שם היא ובעלה סמוכים על שולחן אביה ומפתו יאכלו ומכוסו ישתו, וכשמתה בתו השומרת יבם נמצא אביה מוחזק ותפוס בכל הנכסים נכסי הנדוניא ושאר מלבושי הבעל, והיו כל נכסי הנדוניא בעין כמו שהכניסה בדמותן ובצלמן בלתי שום שינוי ותמורה כלל. ועתה באו היבמים אחיו של ראובן הנזכר לתבוע מאת אבי היבמה כל נכסי עזבון אחיהם כי להם משפט הירושה. ומה גם כי אחד מן האחים פנוי והיה מייבם אותה, והרי זה דומה כמי שמתה אשתו

שזוכה בכל הנכסים. ואבי היבמה טוען כי היבמה הלזו לא היתה נחשבת אשתו גמורה, דאפשר דלא היה מייבם אותה והיה חולץ לה ונוטלת כתובה כאלמנה שמתה שגובה כתובתה בשלימות. ועוד דכבר נתחייב אחיהם המת בכתובה כפי מנהג ותקנת העיר להשיב מתצית הנדוניא. והיבמים יורשי הבעל משיבים כי הם לא נתחייבו בזה וכו'".

(רבי חיים פלאנץ ז"ל,

סמיכה לחיים אהע"ז סי' ט)

גירושין

[א]

"אשה אחת שהיתה בה חולי הצרעת שהוא חולי המדבק, אם יוכל בעלה לישא אשה אחרת עליה. וגם אם כופין אותו לגרש וליתן כתובה אם אינו רוצה להתקרב אצלה".

(רבי רפאל בירדוגו ז"ל,

שו"ת משפטים ישרים ח"א סי' רסב)

[ב]

"הנה בא לפני אברך אחד שנשא אשה ונודע לו שאשתו חולנית בחולי המתדבק רח"ל, והראה לי גביית עדות מהרב המאור הגדול מורכי יעקב סגן הכהן נ"י אבד"ק קאזליב שגבה עדות שלא בפני האשה שהיתה חולנית החולי הלז טרם שנשאה והוא לא ידע מזה. וזה כמה שבא לפני אבי הבעל הלז וביקש מאתי להכניס עצמי בזה ולא רציתי, עד כי בקיץ הלז שנת תכ"ך בא אבי האשה אלי ואמר כי אשלח אחר רופא לברוק אותה, וכן עשיתי. והנה הרופא יהודי אמר לי כי אף שעה אחת אין יכול להיות עמה כי היא חולנית ומצורעת. אח"כ בא אלי הרופא בעצמו בלא קריאה, וכבר היה אצלו אבי האשה, והכרתי כי בא בשכרו, והגיד לי כי החוטם שכבר שקוע לא תתקלקל עוד וכו'. וכבר האריך המ"ז (סי' קיט סק"ד) שבזמן הזה שיש חרגמ"ה יש לחוש יותר לעיגון האיש שמצווה על פו"ד מלחוש על תקנת האשה. ומכ"ש בנדון דידן שזה כמה שנים שנלכד ברשת אשר טמנו לו פחים ללכדו והוא מתבטל מפו"ר, וגם ביטול תורה שחי חי צער ושרוי בלא אשה ובלא שמחה, פשיטא שאין כאן משום חרגמ"ה. וגם כיון שהוא חולי המתדבק, אף אם נימא שלא תתקלקל עוד, עכ"פ הנפש היפה תבחל בזה

ומאוסה בעיניו. והרבה יותר יש לחוש לבני שנואה. וגם אולי הוולדות אשר תוליד יהיו מצורעים וחלים חזק.

וע"כ לפי עניות דעתי כל מן דין סמוכי לנא שאין כאן משום חרגמ"ה, וכל מה שיש בזה מצד עסק הנדוניא יקוב הדין ביניהם. ואקוה לה' שכל הרואה תשובתי הלז יאמר יישר ויבוא על החתום למען הסר כבלי עיגון מצורבא מרבנן".

(רבי יוסף שאול נתנון ז"ל,

שו"ת שואל ומשיב תליתאה ח"א סי' י"ט)

[ג]

"שאלה באחד שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים, והפילה ג' פעמים, היינו שמת הולד בשעת יציאתו מרחם אמו, ושפטו הרופאים כי יש לה חולי בהרחם, שמתקשה הרחם ודוחק בהולד ונחנק ביציאתו, ולכן נתרחק בעלה ממנה ורוצה לגרשה. ובפרט כי נולד להאשה זה לא כביר חולי לא מטוהרה רחמנא ליצלן, ושפטו הרופאים כי היא חולי המתדבק כידוע, ולכן אי אפשר להבעל להיות עמה, והאשה אינה רוצה להתגרש בשום אופן. אם מותר לו ליתן לה גט בעל כרחיה, או לישא אחרת עליה. וכו'.

לפי דעתי במקום מצוה ומום גדול כזה הכל מודים דלא שייך התקנה של הגאון רבינו גרשום מאור הגולה ז"ל, ויוכל ליתן לה גט בעל כרחיה, או לישא שתי נשים. וכבר הסכים עמי הגאון מורכי יוסף שאול להתיר, וגם הגאון מו"ר רבי יצחק מאיר ז"ל הסכים כן אם נרצה לעשות מעשה. ושמעתי שכבר נדפסה תשובה זו. ולכן מהראוי להתיר חרם דרכינו גרשום מאור הגולה, כי על כזה לא גזר. אך להסיר לזות שפתים מעלינו נכון הדבר שהבית דין שבעירו יתירו לו ויכתבו הטעמים, והבעל יראה להשתדל שיסכימו עמו מאה רבנים".

(רבי חיים הלברשטאם ז"ל,

שו"ת דברי חיים השממות סי' כ"ב)

[ד]

"בדברי ריבות שבין איש לאשתו שזה ערך ג' שנים כשבא להתקשר עמה שמע שאיננה בבריאות מחולי שיעול שנקרא הוסט, וחלושה כמזגה מאוד. ולעומתם אמרו אנשים שהכל שקר וכי היא בריאה, ונתקשר עמה, ואחר איזה חדשים נשאת לו כדת משה וישראל. ואחר איזו שבועות הכיר בה שהיא חולנית, וטוען

שנסע עמה לסיגיט לדאקטור, ואמר שיש לה חולי שיעול וחולי הרוזן (אבצערונג), והזהיר אותו שלא ידור עמה, כי הוא חולי המתדבק לו ולזרעו. והוא לא שמע לקול הרופא ודר עמה ונתעברה וילדה בן ותקש בלדתה. ומאז נתגבר עליה חולשתה, וגם השיעול גבר, ושלה אותה למרחץ, והתגולל עמה עוד איזו חדשים. ועתה רואה בחוש שאין תרופה למכתה ורוצה לגרשה, ואין לו לשלם הכתובה ונדוניא, כי הוצאת רפואתה והיזק כמו"מ היה בעוכריו ואבד ממונו. והאשה מכחשת שמעולם היתה כבריאות, וגם השכנים יודעים מזה, ולא היה לה חולי שיעול, וגם אחר הנישואין לא היה לה חולי הנ"ל, רק מעת קישוי הלידה נחלשה, וע"י רוב הקטמות ועגמת נפש לא תשוב לאיתנה וכו'.

והנה מה שכתב ר"מ להסתפק בדין חולי השיעול אם הוי כחולי נכפית או כשאר מומין, הדבר פשוט שאם באמת הוא חולי הריאה והרוזן הנקרא אבצעהרונג, ידוע לכל שהתשמיש קשה לחולי זו. ובפרט עיבור ולידה הוא מסוכן בזה, ואסור להבעל לדור ולשמש עמה כי הוא כהורג ומסכן נפש וכו'. ואם יבררו הבית דין שישלחו מידם לרופא מומחה, שלא יודע לבעל מי הוא, שלא ישאר חשש שוחד לא מצד הבעל ולא מצד האשה, נראה שיש לסמוך עליו וכו'. ולכן יראו גם מעכת"ה לדבר על לב האשה, אחרי שכבר נמאסה בעיניו לא נכון לפניה להתעקש, ועל זה נאמר סתירת זקנים בנין. וכן מצוה על הבעל ליתן כל אשר לו, ומצוה רבה על קרוביו להתאמץ ולסייע בפדיונו להחזיר נדוניתה ולפחות ערך שלישי מתופת כתובה שלה, כי על פי שורת הדין אין לכופה לקבל גט עד שיסלק נדוניתה ותוספת כתובה".

(רכי שלום מרדכי הכהן שכרדון ז"ל,

שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שכז)

גט

[א]

"שאלה, מעשה שהיה כך היה. ישועה הכהן בכ"ר אברהם הכהן נ"ע אירס אשה ונפל למשכב במגיפה. ובהיותו שכיב מרע שלחו וקראו לחכם יסדר גט שכיב מרע לארוסתו ולסופר שיכתוב ולעדים שיחתמו בו. ובכן בא החכם המסדר והסופר והעדים, והחכם שאל את פי ישועה הכהן הנז' בפני הסופר והעדים הנז' לראותו אם הוא שפוי בדעתו אם לא. ואחר שחקר ודרש אותו ושאל ממנו שאלות שונות וראהו מיושב בדעתו משיב על הן הן וכו', אמר לו אם רצונו

שיסדרו גט לארוסתו, והוא אז היה מגמגם באין ולא, לפי שחשקה נפשו בנערה. והאנשים הנמצאים שמה שהיו מבינים כוונתו אמרו לו שלא יירא ולא יפחד, כי אם יקום מחליו הרי היא שלו. ואז השיב כן שברצון נפשו הוא רוצה שיסדרו הגט. ואז נעשה הכל כהוגן ותיקון הז"ל בסדר הגט. וישב לו הסופר לכתוב, וכאשר החל הסופר לכתוב שנים או ג' דלתות מהגט הנוכח, בעל הבית אשר השכיב מרע שוכב בביתו ובני הכפר כדי שלא יבא נזק לבית ולכפר בסיבת העפוש הכריחו את החולה שילך לעיר תיכף. ואז החכם המסדר ראה דרך ואופן נאות כדי להוציא המאורס ממאסר העיגון, לשאול את פי החולה אם רצונו לתת גט על ידי שליח, והוא השיב שהיה חפץ לעשות כן. ואז פעם שנית אמר לסופר שיכתוב ולעדים וכו', ומינה השליח כדון וכשורה, והכל מתוקן כדת וכהלכה. וישב לו הסופר לכתוב הגט בפני החכם והעדים. והחולה הלך לו. גם השליח עמו שהיה לו עסק במדינה ולא נמצא שם בשעת כתיבת הגט, אך כאשר נכתב הגט בא השליח מהמדינה. וגם בעת ההיא שאלו החכם המסדר והסופר והעדים לשליח את שלום החולה, ואמר שהיה מקוה באל שיהיה אך טוב, יען שהיה בגבול טוב שפוי ומיושב בדעתו. וגם ביום המחרת שלח החולה בכתב לדרוש את שלום ארוסתו באומרו שהאל ירחמהו, כאשר יעידו על זה עדים נאמנים, ואז נתן הגט ביד השליח: והלכו כולם החכם והסופר והעדים והשליח הנוכח למסור הגט ביד המאורסה הנוכחת, והחכם המסדר היה רוצה שיתן השליח הגט לחלוטין לפי שלא נכתב על תנאי, והשליח אמר שלא היה רוצה לתיתו זולת תנאי, כדרך כל גיטי שכיב מרע, שכך היה דעתו של החולה. ואמר החכם לשליח א"כ אמור כדברים האלה משם השכיב מרע הרי זה גמ"ך וכו' על תנאי וכו'. ואחר הדברים והאמת האלה נמסר הגט ביד החכם המסדר מיד הנערה לידו כדי לשומרו עד תראה איך יפול דבר. בגזירת ה' נפטר השכיב מרע הגט וחיי לרבנן וכו'. ועתה אחרי שהכל נעשה כמשפט, קמו אנשים לערער נגד הגט בדברי תועה באמור שכאשר ציוה השכיב מרע להכתיב את הגט לא היה הסופר שמה וכו'. עוד ערערו שהיה צריך שימצא השליח שמה בשעת הכתיבה. עוד ערערו שלא נמצא הגט ביד האשה בשעת מיתה וכו'.

הכלל העולה שאשה זו לא הותרה על ידי גט זה. ומכל מקום אי אפשר לה להתירה, והלכך חולצת ולא מתייבמת. ולענין חזרה אצל האחים וכו' לעניות דעתי נראה שאינה צריכה לחזור, וממה נפשך בחליצת אחד מהם סגי. שאם

הגט כשר כדברי המכשירים אינה צריכה חליצה, ואם אינו כשר הרי היא עולה ליבום וכו'".

(רבי אליהו ן' חיים ז"ל,
שו"ת ראנ"ח סי' נב)

[ב]

"באתי להודיע למעלת הארון צרתי ואנחתי מבתי, אשר חשבתי לעת כזאת ישבתי אז ינוח לי אולי איזה השקט ושלוה יעמוד לי, קפוץ עלי רוגזה ושטנה, פשטתי את כותנתי ורדידי מעלי, ונתתי לה רוב מהר ומתן אשר לא יסופר, ובעוד ט"ו ימים נשאת ונפל בעלה למשכב מונף מחולי הדבר הממית, ונפטר וחיי לארון ולכל רבנן שבק, וכשראינוהו שהיה נוטה למות ביקשנו מאתו לגרש אשתו, וציוה לסדר לה גיטה מיושב בדעת שבדקנוהו כדרך שבדקין לכל גיטין, ונתמנה על זה החכם כמרבי ברוך לבית חזן נר"ו, שלא הייתי כדאי אני יחידי, שהיה אהוב יותר אצלי וליבי בל עמו, והוא בדקו היטב. וכל זמן הכתיבה הייתי אני בעצמי דבק ונגוע בדופק ומדבר עמו לראותו אם דעתו מיושבת, והיה שפוי ומיושב מדבר ומשיב על הן הן ועל לאו לאו, וסידרו הגט וכתבוהו ונתנוהו כדין באופן שהיה שפוי ומיושב משעת התחלת הסידור וביטול מודעי שביטל בדעתו המיושבת עד שנתנוהו ועד בכלל, ותוך שעה אחת בקירוב נפטר לבית עולמו. ואחר שני ימים בא אלי החכם כמרבי ברוך נר"ו ושאל ממני אם ליבי נוקפי על זה שכתבוהו כלילה, עם שהנתינה היה אחר שעלה עמוד השחר. ועוד גמגם גמגום אחר על שהיה גוסם כשנתנוהו וכו'. ובעיני לא היה ראוי לשאול על זה שמה שנכתב כלילה, כבר פשט המנהג ליתנו אפילו לכתחלה בשעת הדחק כזה. וכן מה שמען שהיה גוסם לא ראיתי מי שפקפק בזה וכו'. לכן עתה באתי לחלות פני הארון שיבא תשובתו הרמתה ולא רפיא בידיה כי הדבר אין צריך בעיני לפנים, ואם הארון יראה איזה פקפוק, הדבר קשה עלי, כי יש לו שני אחים, ואם ח"ו נכנס עצמנו לחליצה וכו'.

תשובה וכו'. וה' הוא היודע ועד כמה עגמה נפשי וצר לי בצרתו, ה' ברחמיו ינחמהו ויזכהו בבנים זכרים עוסקים בתורה ובעבודתו יתברך כחפצו ורצונו. והנה במה שכתב מעב"ת על ענין גמגומי הגט, אני בעיני מסכים עם כת"ר. והנה לענין

שנכתב בלילה, כבר עשינו מעשה פעמים רבות אפי' לענין נתינה בלילה בשעת הדחק ואין פוצה פה וכו'".

(רבי חיים שבתי ז"ל,
שו"ת מהרש"ש ח"ד סי' לב)

[ג]

"בנידון הנשאל באיש אחד אשר בקיץ דאשתקד אחזו פתאום החולי רע רח"ל, וכאשר רבתה עליו החולי רח"ל ביקש עצה הגונה שלא תהיה אשתו צריכה להיות זקוקה ליבום אחיו הקטן כבר שית ושבע. ונתנו לו עצה שיזכה לה גמ, וכן עשה. ואחר איזהו שעות נפטר השכיב מרע וחיים לן ולכל ישראל שבק. ועתה האשה הנ"ל שאלתה לפתוח לה היתר לשוק. ומעכ"ת הרמה הראה כחא דהתירא, וכמעט לא הניח מקום להתגדר בו. והסכימו על ידו להתיר כבוד הגאבד"ק פראגע והרב הגדול המפורסם אבד"ק ווארשא. ושיחר פני להודיעהו דעתי העניה בזה. אמנם בחלה נפשי בי להכניס ראשי בענינים ממקומות אחרים רחוקים ממני, בכל זאת למען לא ידונני כבודו נ"י ח"ו לכף חוב, לעשות רצונו חפצתי ומה' אשאל עזר וכו'".

(רבי מאיר אויערבך ז"ל,
אמרי בינה אהע"ז סי' נב)

[ד]

"חאג'ילאר, כפר הסמוך לעירנו יע"א וכו'. ואני שמעתי דשם הכפר הוא חאג'ילאר, דנקרא על שם גוי אחד שהיה נקרא שמו לאם. וחאג'ילאר הוא כינוי אליו וכו'. ועל זה צריך להתיישב, כי רבו בזה הספיקות אם יש לכתוב ברי"ש לכסוף או בסמ"ך או בוי"ן וכו'. והנכון שלא לכתוב גמ שם, ומה גם דצריך ב' גימין מפני הנקודה שע"ג הגימ"ל. ובעי"ת אדריאנו יע"א אין כותבין ב' גימין בעבור שמות הנהרות וכו'. וא"כ בענין כפר זה דאין שם ישוב ליהודים בקבע אלא בזמן מגפה לא יבוא ולא יהיה, ונמצאו בו ספיקות, והרי סמוך לו יש עוד ב' כפרים אם לא ירצו לבא לעיר, הנכון שלא לכתוב שם גמ".

(רבי חיים מודעי ז"ל,
מימר חיים אהע"ז סי' נו אות לב)

מיאון

"מעשה שהיה כך היה, שהמעולה כ"ר שמואל ג'יקי נ"ע נפל למשכב, ונחלה חולי של מגיפה, ולא היה לו נין ונכד כי אם בת אחת קטנה ושמה פאדואינייא. וכיון שראה עצמו מוכה גירש את בתו הנזכרת מתוך ביתו ושילחה אצל אחד מקרוביה. ובתוך ימי חוליו ציוה מחמת מיתה, ומינה לאפוטרופוסים על בתו הנזכרת ועל כל נכסי עזבונו וכו'. ויהי עת פקודתו שנמה למות יום שלישי י"ט לכסלו שנת הש"כ לעת ערב, והנה בלהה, ולא הספיק הזמן לקברו, ויהי בחצי הלילה ליל יום ד', ויקם הבחור שלמה בן רבי יוסף עוזיאל נ"ע, ונתיעץ עם קצת אנשים ואמרו עת לעשות לפתות את הקטנה הנזכרת ולקדשה הפך רצון אביה בהיות אביה מוטל על גבי קרקע. ויהי בבוקר יום ד' שיצא הקול ותהום כל העיר עליהם באומרם הנעשה כזאת בישראל לפתות את הקטנה לקדשה בהיות אביה מת מוטל לפניו נגד רצון אביה. ולכן אחר שנקבר המת כמלוא שעה אחר הצות יום ד' האפוטרופוסים הנוכרים קבעו ב"ד על הענין הנוכר לראות אם יש ממש בקול קדושין אלו, עם היות שעדיין לא הוחזקו בבית דין, אם יש בהם שום צד ממש מכמה צדדים אחרים וכו'. וכיון שראתה הבת הנזכרת שכל העולם היו תמהים על זה הענין, אמרה ביום ד' הנוכר סמוך לשקיעת החמה בפני ד' או ה' בני אדם אי איפשי בשלמה בן יוסף עוזיאל הנוכר, כי ידעתי נאמנה שהיות הוא ארוסי הוא שלא מדעת אבי. באופן שמיאנה בו בפני כל האנשים הנוכרים. ועתה שאל השואל מה יהיה משפט הבת הנזכרת, אם יש ממש בקדושין אלו. תשובה, דבר ברור ופשוט הוא שאפילו נעשו קדושין אלו על ידי גדולי ישראל אין בהם ממש וכו'. וכיון שכן בנדרון דידן כיון שפאדואינייא הנזכרת מיאנה בפני ג' או ד' אנשים, ודאי שאין כאן שום חשש קדושין, זהו מה שנראה לעניות דעתי ואמר לי לבי".

(רבי יצחק אדרבי ז"ל,

שו"ת דברי ריבות סי' שנמ)

יבום

"מעשה שהיה כך היה. לוי נפטר לבית עולמו וחלי"ש, והניח לאשתו זקוקה לאחיו ראובן ושמעון ויאודה. וראובן ושמעון היו נשואים ומושבעים ועומדים שלא לישא אשה אחרת עליה, ויאודה היה בחור מעם, והיה עומד לישא אשת אחיו לוי הנפטר וליבמה כדת משה וישראל. ויקר מקרה רע ומר, כי בתוך ג'

חדשים נפטרת השומרת יבם, וכל הנכסים שלה בין נכסי צאן ברזל ובין נכסי בעלה נמצאו תחת אבי היבמה, כי בהיותו לוי נ"ע בחיים חייתו הניחם שם במרתף של חמיו, יען כי הוא מאבני גזית, והוא שמור מן הדליקה. וגם כי היה דבר בעיר רח"ל וברחו לכפרים. ומפני זה נמצאו כל הנכסים תחת יד אבי היבמה. ועתה באים יורשי הבעל ותובעים מיורשי האשה שיתנו להם הנכסים לפחות חצי הנכסי צאן ברזל ושאר נכסי היבם אחיהם אשר נמצאו שם. ויורשי האשה טוענים דכיון דהם תפוסין אינם רוצים ליתן להם כלום. ואם יתנו זה יתנו רביע מהנכסי צאן ברזל ולא יותר, דהרי הם בטענת קים לי וכו'".

(רבי יוסף ן' עזרא ז"ל,

שולחן המלך פכ"ב מהל' אישות הל' י)

חושן משפט

דין

"יש לדון ולהורות שלא לקבוע זמן לבא לבית דין בזמן שיש חשש מגיפה באותה העיר. ואם קבעו אין לו לחוש וכו'. וראיה, מו"ש שאין קובעין זמן בערב שבת ובערב יום טוב לבא לבית דין, ואפילו קבעו אין צריך לבא. ואפילו הזמינו בערב שבת ובערב יום טוב לבא אח"כ ולא בא, אין קונסין אותו, לפי שטרודין להכין לצורך שבת ויו"ט, כל שכן בהיות בני אדם טרודין בפיקוח נפשיהם ובניהם, וק"ו לצאת ברחובות עיר בהיותם נחבאים מפני חרב מלאך המות. ולרוב פשיטות דין זה א"צ להאריך".

(רבי יעקב קאשטרו ז"ל,

שו"ת אהלי יעקב סי' צג)

מסים

"וזכרני בימי חורפי עתה קרוב לכו' שנה שבאו הנה אנשי פמריץ ואציליה מפני המגיפה, והק"ק ביקשו מהם שיפרעו בעולות ומסים שלנו, והיה פה הרב המובהק מוהר"ר משה חנין ז"ל ואני הדיוט ושאר בעלי תורה, והם היו טוענים שלא באו פה רק דרך אקראי ולא לגור, ועם כל זה חייבנו אותם לפרוע עמנו, ועשו מעשה על זה".

(רבי שמואל קלעי ז"ל,

שו"ת משפטי שמואל סי' כג)

משחק בקוביא

"לכבוד השי"ת ולכבוד תורתו הקדושה ולכבוד לומדיה ובהורמנותא דקודשא בריך הוא, הנני גוזר גזירה דאורייתא בכח התורה, שלא יוכל שום אדם אשר בשם חכם יכונה לשחוק בקוביאי בשום זמן בשום מין שחוק שבעולם, לא בפורים ולא בחול המועד ולא בחופות ולא בכפרים, בשום מקום ובשום זמן כלל ועיקר, זולת אם יהיה ח"ו חולה או אם קורה הולי בעיר ח"ו כמגיפה וקוליר"ה בר מינן וכיוצא, והוא מתפחד הרבה, וליבו דואג עליו, ועל ידי שישחוק ימצא קורת רוח לאסוחי דעתיה בכא דואג, כזה דוקא הותר לו לשחוק, שבוה מצינו סמוכים דרבנן להתיר וכו'. ואם משום רפואה כל לגבי דידי גם זה לא הותר, כי אדרבה התורה היא רפואה וחיים ולכל בשרו מרפא וכו'. ומשום להסיר העצבון והדאגה, אדרבה התורה היא עצמה מסיר היגון והדאגה, כדכתיב פקודי ה' ישירים משמחי לב, משא"כ זה השחוק בקוביאי שעל הרוב גורם קטטה ומריבה ויגון ואנחה, ובפרט אם אבד ממונו בענין רע. אלא שלא יבצר איזה צד וצידי צדדים לומר כי במקום חולי לא גזרו ביה רבנן, לכן גם אנכי איני גוזר ומחליט המאמר לומר קבלו דעתי לגזור גזירתי הלזו גם במקום חולי, והנח להם אם הוא חולה הוא בעצמו, או כשיש חולי דבר בעיר ח"ו. ואולם כשאינו חולה הוא בעצמו, אף אם יש איזה חולה בר מינן שצריך לשחוק בקוביאי וכדומה, לא יוכל התלמיד חכם אשר בשם 'חכם' יכונה לשחוק עמו. ואם ח"ו יעבור איזה חכם שתואר שלו הוא 'החכם השלם' על גזרתי זאת, בין אם יהיה זה החכם השלם הלזה שלא יש לו שום משא ומתן ולא יצא לשוק לפרקמטיא בין שיצא לשוק לפרקמטיא, מלבד העונש אשר יהיה לו מן השמים שעבר על דברי חכמים, וכאשר נתבאר מהש"ס והפוסקים ז"ל, עוד תוסיפו צרה כי גזירתי זאת עומדת לעומתו אשר גזרתי בכח תורתנו הקדושה, ואין ראוי לתוארו בשם 'החכם השלם'. ואנכי גוזר על כל שלוחי ציבור שבעיר שלא יוכלו לתוארו בשם 'החכם השלם', כי אם דוקא בשם 'החכם המרום'. ואם יהיה זה התלמיד חכם נוטל פרס מכיס כוללות הת"ח, לא יתנו לו שום פרס לא מן הכלל ולא מן הפרט. וגם שלא למנותו בשום לימוד וחילוקים ולא בשום מינוי ושררה, כי הרי הוא מופרש ומובדל מן קהל ועדת התלמידי חכמים עד שיקבל עליו דברי חברות שלא לשחוק עוד בשום שחוק, ושב ורפא לו.

עוד גזרתי אומר, כי גם הלמודים אשר תוארם 'החכם הנעלה' או 'חכם

המרומם, גם עליהם החיוב מוטל בכח התורה שלא לשחוק בשום שחוק, זולת ח"ו אם היה חולה ב"מ, או שיש חולי בעיר רח"ל, והוא מתפחד הרבה, ומוצא קורת רוח ליתובי דעתיה ע"י השחוק, דאז הותר לו לשחוק וכנוצר למעלה. אמנם מלא במקום חולי ב"מ, אין לו רשות לעבוד גזירתי זאת ומלבד העונש מן השמים כדברי רז"ל, עוד זאת יקנסו אותם להוריד תוארם מ'החכם המרומם' ל'הנעלה' ומ'החכם הנעלה' ל'חכם וחשוב', ולא ימנו אותו בשום מינוי ולימודים וחילוקים כנוצר עד שיקבלו עליהם דברי חברות. וגזירתי זאת תהיה עומדת לעד לעולם, ולא תתבטל בשום זמן שבעולם".

(רבי חיים פלאנצי ז"ל,

ספר חיים סי' בז)

גבית חוב מיתומים

"ובענין מגיפה ומלחמה תלוי ג"כ בראות עיני בית דין, אם יש קץ קרוב לזה ממתנין, ובלא"ה אין ממתנין".

(רבי יעקב לונרבוים ז"ל,

נתיבות המשפט סי' קט סק"ב)

חזקה

"אלופנו לראש ילמדנו אם יש דין ליהודי הקונה שאומר שאין חזקה במקום ההוא וכדומה, מאחר שאין דרך היהודים הקונים בתים במקום ההוא להיותם תושבים כל השנה באותו מקום אלא בזמן מגיפה או בתקופת תמוז. ואדרבה באזננו שמענו שאפילו במקום הירידים שהולכים שמה היהודים פעם אחת בשנה להסתתר והירידים הם על הרוב ח' או י' ימים, ואפילו הכי יש להם חזקה בחנויות וכו'".

(רבי שלמה חכהן ז"ל,

שו"ת מהרש"ך ח"ב סי' פא)

מצרנות

"ראובן מכר קרקע לשמעון, ובעל המצר היה בכפר בורח מחמת המגיפה, ואחר כמה חדשים שבא ידע שראובן מכר הקרקע, והביא לב"ד מעות המכר, ואמר שהיה רוצה אותה כי לא ידע כי אם עתה בחול המועד של פסח, ומיד אחר

המועד הביא המעות, והלוקח טוען שכיון שלא היה בעיר שאין בו דין מצרנות וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פי"ג מהל' שכנים) היה בן המצר במדינה אחרת או חולה או קטן, ואחר זמן הבריא החולה והגדיל הקטן ובא ההולך אינו יכול לסלקו וכו', וכזה הורו הגאונים ז"ל. ובן המצר טוען שהוא היה קרוב לכאן והיו יכולים להודיעו, וכשבא הביא המעות כמו שמכר. תשובה, נראה כי יש לו לבעל המצר זכות לקחת הקרקע וכו'".

(רבי משה מטראני ז"ל,

שו"ת מבני"ט ה"א סי' קסח)

שותפין

[א]

"ובשנת תקמ"ה נגזרה גזירה ונשתלחה היד מדבר הוות פה מתא יע"א לא תקפוץ פעמים צרה. ואחד מהשותפים רצה ליכנס אצל קרובו שהוכה במגיפה, ומיחה חבירו שלא להכנס, יען הוא חולי המתדבק, ולא שמע אליו ודחק ונכנס והוכה, וחבירו מעכב עליו שלא להתרפאת מאמצע השותפות, יען כי הוא גרמא בנוקין להכנס בסכנה זו. לדידי פשיטא לי דחשיב פשיעה, ועינינו הרואות בחוש לעין דבר זה דבק מא"ח".

(רבי עזריאל לחאיך ז"ל,

משכנות הרועים מערכת הש' אות קכו)

[ב]

"ראיתי לבאר על נדון שאירע, ראובן ושמעון שותפין ושניהם יש להם קרן השותפות, ושניהם עוסקים בגופם, ובתוך זמן השותפות אירע חולי הנקרא בערבי כולירה רח"ל, וראובן ירא לנפשו ורצה לברוח חוץ לעיר, ושמעון אינו רוצה לברוח ומתעסק כדרכו. גם אמר לו לראובן שיבא להתעסק כמוהו, ואם רוצה לברוח אינו נותן לו ריוח כלל. וראובן טוען שיקח בחלקו שכר עמלו וטרחו כמו מי שחלה בתוך זמן השותפות, ושמעון טוען דרוקא חולי שהוא אגוס כך הדין, אבל כאן יש הרבה אנשים שאינם בורחים, הדין עם מי. לכאורה נ"ל בדין זה דהדין עם שמעון וכו'".

(רבי משה עזרא מזרחי ז"ל,

שו"ת דברי משה חו"מ סי' פא)

מקח וממכר

[א]

"יהודי משכן חצרו ביד ישמעאלי וסך המשכון היה ק"ס דינרים חדשים. אח"כ מת היהודי הממשכן, ונשאר בנו יורשו. ובא אליו הישמעאלי הנזשה ואמר לו אם תרצה שאחזיר לך בית אביך תן לי עתה חצי הסך או שלישיתו, ומהנשאר אתן לך זמן שתפרעני מעט מעט בכל שבוע ובכל חודש. אז הבן היורש נתן לו מאה דינרים חדשים, והנשאר נתן לו זמן לפרוע אותו תוך ה' שנים לפרוע אותו מעט מעט בכ"ש ובכ"ח כמסת ידו. אח"ז באה המגיפה והלך לו הבן הנזכר חוץ לעיר לעשות מלאכתו, ונתעכב שם קרוב לשנה תמימה. אז הישמעאלי רצה למכור החצר הנזכר מכח שטר המשכון שבידו מהזקן בעל החצר שמת, כי כח ורשות היה בידו למכור. ובאותו הזמן היתה המגיפה חזקה, ולא היה שום אדם רוצה לקנות קרקעות, ואפילו אם יהיו בזול גדול בפחות מחצי שווין. מה עשה יהודי אחד, הלך אצל הישמעאלי ואמר לו מכור לי החצר הנזכר מכח ההרשאה אשר בידך שהרשה אותך אבי היורש הנזכר ואני אתן לך ק"ס דינרים חדשים שנשארו לך על הבית. השיבו הישמעאלי ואמר לו מה אעשה לבן היורש אשר כבר נתן לי ק' דינרים חדשים אם יתבעני בדין על המעות אשר קיבלתי ממנו, וגם על אשר אמכור החצר פחות מכדי שוויו. אז ענהו היהודי ואמר לו אני אעמוד לך מנגד ועלי לסלק מעליך כל ערעור ונוק והפסד שיזדמן לך מצד היורש הנזכר. אז נתרצה הישמעאלי ומכר לו החצר בסך ק"ס דינרים הנשארים, ונכנס לו היהודי ערב מכל נזק שיקרה לו מצד היורש. אח"כ מת היהודי הקונה, ונשאר החצר ביד בנו. כיון ששמע היורש שנמכרה החצר, בא ומצא הישמעאלי חולה ונוטה למות. א"ל היורש החזר לי הק' דינרים חדשים שנתתי לך, או החזר לי החצר ואני אפרע לך הק"ס דינרין הנשארים. אז אמר לו הישמעאלי אני מכרתי החצר ליהודי הנזכר ועשה לי שטר מזה שהוא יתיצב לי מנגד מכל תביעה שיש לך עלי, והמתן לי עד שאקום מחולי זה, ואז תבא לדון עמו, והדין שיהיה לך עלי יהיה לי גם אני נגד היהודי הנזכר. ואחר זה מת הישמעאלי ולא קם מחליו. יודיענו אדוננו כל סתום בענין זה אם יוכל היורש לטעון נגד היהודי בדינינו ולטרופ מהיורש החצר אשר בידו אחר שהישמעאלי היה מחזיר החצר בדיני ישמעאל. ויבאר לנו הדברים באר היטב כי הוא חכם כמלאך האלקים. תשובה. בדינינו מכר זה הוא בטל מכמה טעמים. האחד שיש טעות ואונאה

במכירה זו כנראה מלשון השאלה, מפני שנעשית בזמן המגיפה, שאין דעתם של בני אדם לקנות כי אם בזלזול גדול וכו'. הלכך מחזיר יורש בעל הקרקע ליורש הלוקח מה שהוציא, ויחזיר לו קרקעו עם הפירות שאכל כדן המחזיק בקרקע שאינו שלו דהדרא ארעא והדרי פירי".

(רבי שמעון ב"ר צמח ז"ל,
שו"ת התשב"ץ ח"א סי' נב)

[ב]

"שאלת ממני אודיעך דעתי בראובן ושמעון שקנו סחורה בשותפות, והיה חייב שמעון עדיין חלק מדמיה לראובן, והסחורה ביד ראובן, ושלח לו שמעון מעותיו ואמר לו תן לי סחורתי שאני רוצה למוכרה ולא נתנה לו והזלה, אם חייב ראובן לפרוע הפחת, לפי שמוען שהיה אנוס, שלא היה יכול לצאת לפתוח החצר מפני חמת המציק שהיה זמן מגיפה בר מינן.

תשובה וכו'. אם הגיע זמן מכירת הסחורה ואם לא תמכר עתה הדבר ידוע שתדד ותזול ודאי חייב לשלם שזה דבר מצוי תמיד. ואם יתברר שהיה אנוס פטור שלא קנסו אלא המזיד ואם מת לא קנסו בניו אחריו".

(רבי דוד ׳ זמרא ז"ל,
שו"ת רדב"ז ח"א סי' שצמ)

[ג]

"בשעת המגיפה בר מינן, לא מחוסר מעשה כלל, ובודאי ישוב השער כבראשונה, הוי כאין לו שער כלל, כי אין לך אדם שמוכר כלל אלא ממתנינים עד שיבוא השבח ממילא".

(רבי דוד סג"ל ז"ל,
ט"ז חו"מ סי' קמ סעיף ב)

מתנת שכיב מרע

[א]

"זכורני בימי חורפי באיזה צוואות שנעשו בזמן המגיפה שנת תקנ"ט, שלא היו מצויים בית דין הידועים בעיר, כי אם החכם כמוהר"ר יעקב בירדוגו זלה"ה

בכרבי משה ז"ל שהיה חכם מגדולי רשומי העיר, גם שב גם ישיש ויושב תמיד כמושב בית דין בפני הרב אדוני אבי זלה"ה, ונעשו הצוואות על ידו לפי שלא היה בעיר שום אחד מבית דין, ורצו ב"ד כשבאו לבטלם, ולולי שמצאו להם ארוכה בשביל שלא היו ב"ד בעיר בזמן הצוואה".

(רבי יעקב בירדוגו ז"ל,
דבר שמואל אהע"ז סי' ד)

[ב]

"מעשה בא לידינו, והמעשה שהיה כך היה, שיוסף ויהודה בני ר' שלמה נ"ע אלשוידך חלו בחולי המגיפה, וציוו בפני עדים, שכל מי שימות מהם, אחיו יירשנו ויזכה בשלו וזכיה גמורה, רח"ל שאם ימות יהודה הנזכר אין שום יורש יירשנו כי אם אחיו יוסף הנזכר, ואם ימות יוסף הנזכר לא יירשנו כי אם יהודה הנזכר. ועוד ציוו ואמרו שניהם יוסף ויהודה הנזכרים שאם ימותו שניהם שינתן כל עזבונום וכל נכסיהם הכל להקדש, וסילקו כל יורש מעל כל עזבונום בשני דינרי זהב וכו', ויעשו להם שני ספרי תורה בשני תפוחים והשאר ינתן להקדש וכו'. ומת תחילה יהודה הנזכר. ואח"כ כשהיה בחוליו יוסף הנזכר אמר לעדים זהו לשוננו, דעו שאני ואחי יהודה כבר צוינו במה שצוינו והצוואה קיימת, ובמה שצויה אחי חלקו להקדש כמו שצויה קיים, ועתה הוכרחתני אני בשלי והראוי לי להורישו לבן אחי אהרן שהוא כהקדש, ולכן אני מצוה בפניכם שכל מה שצוינו הוא קיים להקדש, וכל חלק אחי יהודה וכל עזבונו וכל נכסיו הרי הוא להקדש קיים, וחלקי אני, ומה שראוי לי תעשו ממנו ס"ת כראוי וכהוגן כמו שצויתני בצוואה הראשונה, והנשאר מחלקי אחר כן לפי שהוכרחתני ליתנו לבן אחי אהרן הנזכר לכך ינתן לו, ואם יארע בו שום דבר ומת הרי כל עזבוני הכל במתנה אחריו, ואין לשום יורש שום ירושה כלל, והרי הפסקתיה הפסקה גמורה כמו שצוינו בצוואה הראשונה הכל במתנה להקדש בהקדש גמור. אח"כ נפטר יוסף הנזכר מגו חוליו וכו'. ועתה אנו צריכים לדון אם זכה ההקדש בהקדש הנזכר או בחלק ממנו, או לא זכה כלל אלא היוורשים ולא נעקרה נחלת התורה וכו'".

(רבי שלמה ב"ד שמעון ז"ל,
שו"ת הרשב"ש סי' תרכא)

[ג]

"אירע שבתוך שמנה ימים לכתיבת החשבון הנזכר הוכה במגיפה ומת, ולא צויה

דבר מכל ענייניו ונכסיו, רק בשעת פטירתו צוה דרך כלל ואמר שפנקסו הוא צוואתו וכו'".

(רבי יום טוב צהלון ז"ל,

שו"ת מהריט"ץ החדשות סי' פו)

[ד]

"אנחנו עדים החתומים למטה היינו נדרשים ללכת לפני פתח בית ר' חיים חונין נ"ע, וראינו אותו מוטל על ערש דוי, והיה נתפס מן המגיפה, אך היה שפוי ומיושב בדעתו ובשכלו כשאר בני אדם הבריאים, ואמר לנו איך מצוה מחמת מיתה וכה דיבר. אשתי תהיה אפוטרופא שולמת ואחראית על כל רכושי ועל הבנים שלי באופן ששום אדם לא יוכל לדרוש ממנה חשבון ולא לבקש חשבון על שום דבר], כל זה היה ביום רביעי ג' סיון שנת השמ"ז ליצירה וכו'. ואירע שאחר שנפטר המצוה הנוכר מת בן אחד שהיה לו, ובעודו מצוה לא היה לו אלא בן אחד לבד, ואשתו היתה מעוברת, ושאל השואל שאחר שנפטר הבן אם נתבטלה הצוואה אם לא וכו'".

(רבי יוסף ן' עזרא ז"ל,

שו"ת ר' יוסף ן' עזרא סי' יח)

[ה]

"נשאלתי על דין עסק שמר צוואה ודי"ן א"ע כשהיה פלוני על ערש דוי הוא ואשתו ובניו ובת אחיו בחולי המגיפה בר מינן, ולא יכול שום אדם ליכנס אצלם אפילו מקרוביהם מחמת שזה החולי הוא חולי המתדבק בר מינן, אלא פלוני שהיה שוכן אתו בבית הוא ואשתו ובניו משרתים אותם לילה ויום בכל מיני שירות. ואמר לו החולה שיבקשו ב' או ג' משרתים בערך שכירות שיהיה כי המשא כבד עליהם, והשיב פלוני שאין צריך, שאנו משרתים כבן לאב. ואז אמר לו החולה הנוכר אם נחיה אני וביתי תראה מה אנו עושים עמך מטוב כאשר עושים האנשים הטובים ומבקשים מהקב"ה שירפאנו. ואלו הדברים אמר לו החולה הנוכר, והיה זה הענין כשהיה מיושב בדעתו, ושאלנו אותו על הן הן ועל לאו לאו, והשיב אותנו דברים מיושבים. ואחר זה אמר שמעוני אתם עדים איך פלוני ואשתו יש להם חוב אצלי סך כך וכך. ויען האיש פלוני, ויאמר לא כי אלא אני חייב לך שכירות הבית. ויענהו החולה הנוכר אני נתתי לך מחילה

עולמית על השכירות שאתה חייב לי, ומלבד שמחלתי בשכירות וזולתי נתתי סך כך וכך מתנה גמורה מתנת עלמין וכו'. ואמר לנו החולה הנזכר שטר מתנה זו כתובה בברא וכו'. והיה זה הענין ביום שבת קודש. וביום א' חזרנו ושאלנו אותו, ואמרנו לו אתה רוצה במה שאמרת על פלוני על ענין המתנה או לא, ויען החולה הנזכר ויאמר אני רוצה, נתתי לו מאתמול ולא מהיום, והבה נתפוס לכם בקנין לחזק הענין. וקנה בידינו בקנין שלם מועיל במנא דכשר למוקניה ביה, והיה זה ז' פ' וכו' וש"ק, עכ"ל השטר הצוואה. ושאל השואל אם השטר הזה עשוי כתקנו וזכה המקבל או לא וכו'."

(רבי עזריאל לחאיך ז"ל,

משכנות הרועים מערכת הצ' אות ו)

[ו]

"שכיב מרע אחד בזמן המניפה רחמנא ליצלן שהיה החולעריא בקיץ העבר, אשר הבין שלא יהיה עוד, אחרי נפלו למשכב ותקיף ליה עלמא, ושאלו אותו אנשים העומדים אצלו לבקרו מה יצוה לביתו, ואמר בלשון קצרה בלשון לעז 'אללע קינדר זאלין גלייך זיין, ופלוני אחי יהיה לאפטרופוס'. והאיש הנ"ל הניח אחריו בנים ובנות. מה משפט הכנות בעזבון אביהן, כי הניח אחריו שלשה בנים ושלשה בנות וכו'."

(רבי חיים הלברשטאם ז"ל,

שו"ת דברי חיים חו"מ ח"א סי' לח)

ירושה

[א]

"מעשה שהיה כך היה, רבי מצליח לזייו נ"ע נפטר לבית עולמו וחיי לרבנן שבק, והניח אשתו נעמי הרה ללדת, ולמחרת יום פטירתו ילדה בת, ונפטרה נעמי הנזכרת נ"ע אחרי ב' או ג' ימים ללידת הילדה, ונשארה הבת שילדה, ומתה אחר קצת ימים לפטירת אמה נ"ע הנזכרת. והנה על נפשי ועל יהדותי כי כמו ב' או ג' ימים קודם שחלה והוגף רבי מצליח הנזכר, פגעתי אותו בשוק ואמרתי לו למה אתה יושב בעיר ואינך בורח. והשיב לי כי אשתו היתה מעוברת ובכל יום ויום היו ממתנינים שתלד, ולכן היה רוצה להתעכב קצת ימים. באופן שמדברי

רבי מצליח הנזכר יראה כי לידת נעמי הנזכרת היתה לזמן סתם נשים היולדות דמספקא לן אי כלו חדשיו או לא. גם בשעת הלידה שמעתי שלא היו מספקים עליה, רק יען כי אמה חלתה והוגפה, ואם תמות האם תסתכן הבת. אך לא נשמע עליה שום חשש מחסרון גמר סימנים. אדרבא כמדומה לי ששאלתי לדעת אם תחיה האם אם נפטרה מן היכוס אפילו שתמות הבת. הן אמת שאם תמות הבת תוך שלשים עדיין היתה צריכה חליצה להתיירה לשוק. באופן שמכמה דברים ששמעתי נתאמת אלי בהוכחות ברורות כי הילדה הנזכרת היתה כסתם ולדות שגמרו סימניהם, ומספקא לן אי כלו חדשיהם או לא עד שישוהו שלשים יום וכו'. ובנדון דידן מי הגיד להו שזאת הילדה פיהקה ומתה, דאפשר קרוב לודאי דמתה מחמת חולי. ובפרט היות מיתתה בזמן דבר כבד מאד, וגם שנולדה בבית המנוגעת מאביה ואמה שמתו במגיפה, וקרוב הדבר שגם היא הוכתה במגיפה ומתה. באופן שעדיין יש מקום למה שאמרתי דאע"פ שלא שהתה שלשים יום לא נפקא מתורת ספק".

(רבי שלמה הכהן ז"ל,

שו"ת מהרש"ך ח"ב סי' קצו)

[ב]

"ראובן ואשתו מתו במגיפה לפני ה', וחיי לרבנן ולכל ישראל שביקו. והניח שתי בנות יתומות עגומות. והנה נכבדי הקהל של העיר שבה נפטרו ראובן ואשתו הנזכרים, שלחו היתומות הנזכרות לעיר אחרת, בעיר אשר דודיהן של היתומות יושבים. והנה דודיהם קיבלו היתומות הנזכרות בסבר פנים יפות. ועתה דודיהן הנזכרים שהיתומות הנז' מתגוררות אצלם שואלים מנכבדי הק"ק של העיר שבה נפטרו ראובן ואשתו הנזכרים, שישלחו להם נכסי עזבון של הנפטרים הנז', והם ישאו ויתנו בהם, ומן הריוח יזונו ויתפרנסו היתומות הנז'. כי עליהם מוטל מזונותיהן ופרנסתן, כי אין ליתומות הנז' גואל קרוב יותר מהם. ואנשי הק"ק משיבים כי מאחר שבעירם נפטרו ראובן ואשתו הנז', הנה הב"ד שבעירם הם אביהם של היתומים הנזכרים, וראוי שיהיו בידם נכסי הנפטרים הנז', והם ישלחו ריוח של המעות הנז' מדי שנה בשנה ביד דודיהן לזון את היתומות הנז'. עוד טוענים נכבדי הק"ק שאינם רוצים להוציא נכסי עזבון הנפטרים הנז' מידם, לפי ששמעו שיש לנפטרים הנז' בן בארץ רחוקה, ושמו היום או למחר יבא וישאל מהם נכסי עזבון אביו, כי הוא היורש. עוד טוענים נכבדי הק"ק שהנפטר הנזכר

צוה לפני מותו שיוליכו עצמותיו לארץ ישראל, ורוצים לקחת מנכסיו המעות שיצטרכו להוליך עצמותיו לארץ ישראל. ודודיהן טוענים כי ראוי שיהיו הנכסים במקום שהיתומות יושבות לא בעיר אחרת. גם טוענים שיותר מצוה הוא לזון את בנות הנפטר מלהוליך את עצמותיו לא"י, כי הנכסים מועמים ואין ראוי להוציא ממזון הבנות להולכת העצמות וכו'. ויניח שם האח במקום שהבנות שם כיד דודיהן המפקחים עליהן מזון ששה חדשים, ואחר ששה חדשים ישלחו עוד שיעור המספיק לששה חדשים אחרים, וכן יעשו לעולם עד משך זמן שיהיו בוגרות".

(רבי שלמה הכהן ז"ל,
שו"ת מהרש"ך ח"ג סי' צו)

[ג]

"למתא ג'בראלטר יע"א. במי שנתן כל נכסיו לאשתו ואחריה לעניים, ומתה אשתו קודם לו בשעת המגיפה לתפ"ץ, אם זכו העניים. ואת"ל שלא זכו הרי נמצאת מתנה אחרת לעניים דוקא אותו היום עצמו, והיורשים טוענים שמא מתנת העניים היא הראשונה ואח"כ היתה מתנת אשתו ואחריה לעניים, וכיון שלא זכתה האשה לא זכו גם העניים, ולו יהי אלא ספק אוקי ממונא בחזקת היורשים וכו'".

(רבי פתחיה מרדכי בירדוגו ז"ל,
שו"ת נופת צופים חו"מ סי' שז)

[ד]

"בג' הוינא ואסהיד קדמנא רבי שלמה לובאטון, והגיד בתורת עדות גמורה וברורה שהוא יודע נאמנה, שאלמנת מאיר וואקראט נ"ע היא מתה תחילה בשעת המגיפה לא תקום פעמיים צרה, ואחריה בנה שהיה לה מבעלה הראשון רבי יוסף קואסטרו, ואחריהם אם האלמנה הנז' היא אשתו של רבי אברהם אסכאג בר שם טוב, ואחריה הבחור חנניה בנה, ואחריו אביו אברהם הנזכר. עד כאן סוף עדות העד הנזכר. ולראיה התמנו פה תרי מגו תלת, באלול המרוצה תקנ"ט לפ"ק, וקיים. וחתומים כמוהר"ר פתחיה מרדכי בירדוגו וכרבי שמואל בן מלכא גר"ו".

(רבי יקותיאל בירדוגו ז"ל,
שו"ת תורת יקותיאל ירושה סי' ד)

[ה]

"להיות שרבי יוסף נהון נ"ע ואשתו טאטה גלב"ע בחוי הקולירה לתפ"ץ, ואחר שנלב"ע הלכו הר' שלמה עקריש ואשתו ג'אמילה בתו של הר"ן הנוכר לבית המנוח הנוכר ולקחו משם איזה כגדים ודברים אחרים ממטלטלי הבית. והן היום בא המורשה של בנו של הר"ן הנוכר שהוא יורש עצר לאביו הנוכר ותבע מהר' שלמה שיחזיר לו כל מה שלקח מהבית. והר"ש הראה והמציא שטר קבלת עדות ושם נאמר שהעיד עד אחד מבעלי החברה הר' אברהם שוקרון שהלך לבקר את האשה אשת הר"ן הנוכר שהיתה חולה ומצא לבתה אשת הר' שלמה שהיתה בוכה על פני אמה הנוכרת, והשיבה לה אמה 'לא תפחדי, יעקב אחיך יחלוק עמך הכל כאילו היית בן זכר' וכו'. עוד העיד עד אחד מבעלי החברה הר' מרדכי אלעלוף שהלך לבקר את הר"ן הנוכר שהיה חולה בחולי הקולירה לתפ"ץ, ואמר לו הר"ן לעד קרא לי לג'אמילה בתי, והשיב לו העד שאינה יכולה לבא, סכנה הוא חולה. ואמר לו הר"ן עכשיו שאינה יכולה לבא קרא לי ב' עדים וכו', תראו שתהיו עדים שהמחצית מכל נכסי נתתי לג'אמילה שתירש עם אחיה חלק בחלק, תראו שתלכו אל החכם ותאמרו לו. ובירר בעדתו העד הנוכר שבאותו הלילה גלב"ע הר"ן בחולי הנוכר, והיה מיושב בדעתו, משיב על הן הן ועל לאו לאו עד שנלב"ע. והמורשה הנוכר המציא שטר קבלת עדות שהעיד עד אחד מבעלי החברה, שבאותו יום שנלב"ע טאטה אשת הר"ן, היה הוא מצוי שם עמה, ולא היתה מדברת עד גדר שהיה נותן מעט מים בפיה ולא היתה יכולה לבלועו ומשליכתו מפיה, וכשהתחיל לקרותה הקריאת שמע נכנס אברהם שוקרון וסיימו הקריאה ויצאו שניהם וכו'".

(רבי יצחק ן' וואליד ז"ל,
ויאמר יצחק חו"מ סי' קצח)

[ו]

"נדרשתי לחוות דעתי בענין לאה ודינה בתה שמתו במגיפה, ולא נודע איזו מהנה מתה תחילה. קרובי הבת אומרים האם מתה תחילה, והבת יורשת את אמה להנחיל לקרוביה. ואחיה של האם אומר שהבת מתה תחילה ואח"כ מתה האם ולו מגעת ירושת אחותו. והשבתי שהדין עם אחיה לרשת הכל, דמדינא מעמידין הנכסים בהיכא דהוו קיימי בחזקת האם, והוא יורשה ודאי. משא"כ יורשי הבת, מי יימר שזכתה בנכסי

האם שיבואו לירש אותן. ואחר שהדבר ספק, אין מוציאין מספק מחזקתן שהיו בחזקת האם בחייה וכו'. והפשרה שעשו בשביל שחכמי אותו הכפר לא פסקו להם את הדין, הוויא פשרה בטעות וכו'".

(רבי שאול ישועה אבימבול ז"ל,

שו"ת אבני שיש ח"ב סי' סז)

אפוטרופוס

"האפוטרופוס של שמעון טוען כי הוא מצא כתוב בפנקס של שמעון אשר כתוב בתחילתו שהיה דואג מהמות, שהיה זמן מגיפה ח"ו, וכתב כל משאו ומתנו וכו'".

(רבי משה מפראני ז"ל,

שו"ת מבי"ט ח"ג סי' קז)

פקדון

"ראובן תבע משמעון שהשאל לאשתו כוס אחד של עצם אליקורנו להשקות בו את בתו שהוכתה ממגיפה, ואמרו שהיה מסוגל אותו הכוס לרפואת החולי, והוא בשתית מים בו. ושמעון השיב כי הוא לא ידע ולא שמע שאשתו שאלה אותו כוס, אלא שאחר ימים רבים שמתה הבת אמרה לו אשתו שהיא שלחה ע"י איש אחד לראובן שישאל לה הכוס, ואמר שפעם אחת ראה בביתו זה הכוס בחלון אחד, ושאל מה זה הכוס, והשיבו לו שהיה הכלי ששאלה אשתו מראובן, ואשת שמעון השיבה לב"ד ע"י שליח ב"ד שהיא שאלה הכוס הנזכר ע"י שליח בלי ידיעת בעלה, בשביל שפעם אחת שמעה מבעלה שהיה ביד ראובן כוס אחד שהיה מועיל למוכה, ושאהר שמתה בתה כמו ג' חדשים הוכתה שכנתה ושאלה שכנתה ממנה הכוס הנז' ונתנה אותו לה ונאבד בביתה, ושלא שאל עוד ראובן הכוס כי אם אחר שבעה או שמנה חדשים. יורינו רבינו מה יהיה משפט הפרעון של הכוס הזה, אם יוכל לתובעו ר' משה או לא יוכל לתבוע אותו כי אם מאשתו. ועוד שהוא טוען שהיה שוה זה הכוס ממון רב שהיה מסוגל, ושמעון טוען שלא היה שוה אלא מעט, שכמה בני אדם שתו בו ומתו, ושלאו ב"ד לדעת שיווי זה הכוס. והעיד אדם אחד שאומרים שהוא בקי ורופא, שלא הכוס הנזכרת מעצם אליקורנו כי אם עצם דג מהים, ושראה כאלה רבות. וג"כ נודע לב"ד שפעם אחד השאל ראובן כוס זה על משכון עצי בשמים.

תשובה, הבעל פטור מלשלם מה ששאלה אשתו שלא מדעתו ונאבד, והאשה אם אין לה נכסי מלוג פטורה מלשלם בעודה תחת בעלה".

(רבי יוסף קארו ז"ל,

שו"ת אבקת רובל סי' קם)

שומרים

"ראובן שלח ממדינה זו עם לוי גיסו קשר אחד מסחורות, ועם לוי הנזכר כתב ראובן לשמעון הדר במדינה אחרת שיקח הקשר הנזכר, ולא הזכיר בתורת פקדון כלל בעולם וכו'. ולוי הנזכר כשבא לעיר לא מצא לשמעון, שהיה בורח מחמת הגנף שהיה בעיר, וכשבא שמעון מהמגיפה ונתן לו לוי הנזכר כתבו של ראובן תמה הרבה על ראובן ואמר ללוי לא מצא את אחרת לשלוח סחורות לשותפו באמצעותי רק בשעת מגיפה שאני כל כך מרוד, ועם כל זה לאהבתו של יוסף אהובו גדול וקצת קרובו של שמעון לא הקפיד על זה, רק היתה כוונתו לעשות כמו שהיה עושה כל פעם ופעם שהיה שולח יוסף סחורות באמצעותו של שמעון לראובן שותפו, וגם ראובן היה שולח מעות וסחורות תמיד באמצעותו של שמעון ליוסף שותפו על דרך הנזכר, לא על דעת פקדון כלל בעולם. וכל שכן שכל מה שהיה עושה שמעון הנזכר בעד הנזכר לא היה בעד שום שכר ותועלת שהיה מקבל מהם רק מאהבה ומקורבה עם יוסף הנז' וכו'. וכשהולך שמעון הקשר לביתו לא היה בדעתו לשומרה כראוי בתורת פקדון, שגם ראובן לא הזכיר כלל פקדון בכתבו, רק כוונת שמעון היתה להניח הקשר בביתו בקרן זוית כמו שהיה עושה תמיד לסחורה ולמעות אשר היו שולחים לו ראובן ויוסף השותפים תמיד עד אשר ימצא עם מי ישלח אותם. ותמיד היה מניח הסחורה והמעות בביתו עם נכסיו. וכן עשה עתה ג"כ מהקשר הנז'. ואין ספק שאם היה בפניו ראובן שהיה מתנה עמו שמעון שלא לשומרו כראוי רק להניחו עם נכסיו בביתו בקרן זוית, כדי שלא יתחייב עליו, כי מי הכנים לשמעון בזה הדוחק לשומרו שמירה מעלייתא. ובודאי שהיה מפרש שמעון דבריו אם היה ראובן בפניו. וקרה מקרה שבין כך ובין כך שהיה ממתין שמעון לשלוח הקשר עם החמר הקודם לשותפו של ראובן, ושמעון היה הולך כל יום לכפר וחזר לעיר כמנהגו, באו גנבים שודדי לילה ונכנסו לביתו של שמעון ולקחו הרבה נכסים ובתוכם נגנב הקשר הנזכר מביתו של שמעון תוך ג' ימים להנחת הקשר בביתו של שמעון. ועתה בא ראובן ותובע דמי הקשר הנז' משמעון הנז' ואומר לו שפשע בהנחת הקשר בביתו עם

נכסיו בזמן מגיפה. ושמעון משיב לו ואומר שאפי' שומר חנם לא היה עמו, וכשהביא הקשר בביתו לא היתה כוונתו לשומרו שמירה מעלייתא רק להניחו בקרן זוית עד שישלח אותו ליוסף שותפו של ראובן, וששם אותה עם נכסיו לא לכוונת שמירת הקשר רק להזמין שם עד שישלח אותו וכו'. וגם משיב שמעון לראובן כששלחת הקשר לא היית יודע שהיתה מגיפה בעיר וכו'. וראובן השיב לשמעון אני כתבתי בכתבי שתשתדל למכור כל הסחורה או קצתה, ואתה קיבלת הקשר על זה התנאי, ובודאי שהיית מחוייב לשמרו עד שתמכור הסחורות אחר שקיבלת הקשר. ושמעון משיב לראובן כל היהודים אשר בעיר יודעים כי כשלקחתי הקשר מלוי הגז' שלוחד לא היה רק לסדר אותו ולשלוח אותו, והראיה שלא הראה הסחורות לשום אדם כדי למכור, מפני שהיה עת המגיפה, ולא היה משא ומתן כלל בעיר וכו'.

תשובה וכו'. עוד ג"ל לפטור את שמעון אפי' היה צריך שמירה מעולה יותר מקרן זוית הבית, מצד מה שמען שהיתה עת מגיפה והיה הולך ושב לכפר, דהוי כמו אונס וכו'. ואונס כי האי מפטר, מפני שהיה נחפו וטרוד למלט נפשו ונפש בני ביתו ולהטריפם לחם חוקם בכפר כדי שיהיו ניצולים שם ולא יצטרכו לבוא לעיר".

(רבי משה מטראני ז"ל,

שו"ת מכ"ט ח"א סי' שמא)

שכירות

[א]

"ראובן שהשכיר ביתו לשמעון לזמן אחד שידור אצלו בביתו, ונגמר קנין השכירות כמנהג העיר שלא היה אחד מהן יכול לחזור, וקודם כניסת שמעון לבית חלתה אשת שמעון חולי הקדחת שקורין גע"ל זוכ"ט בל"א ל"ע, ובהגיע זמן כניסת שמעון לחדרו ראובן מעכב עליו באמרו שאדעתא דהכי לא השכיר לו ביתו, שיקבל אצלו אשתו החולנית חולי כזה שהוא חולי מתדבק. וע"י אונס זה רוצה ראובן לחזור משכירותו ולא רצה לקבל שמעון בביתו וכו'. איני רואה כלל שיוכל משכיר זה לומר אדעתא דהכי לא השכרתי, אף אם נודה שזה שחלתה אשתו של שוכר מיקרי אונס, כל שכן שאינו אונס שראוי לחזור בגינו. כי מה שאומר שהוא חולי מתדבק, כולו הבל, ומי שליבו נוקפו אומר כן, כי ה' יתעלה הוא המוחזק והרופא. ואם היה כדברי המשכיר, בטל כל דיני ביקור חולים, כי לא

מצינו בשום מקום שחלקו בין חולי מתדבק לשאינו מתדבק חוץ מלענין בעל ראתן דאסרו לישב בצילו וכו'. וכ"ש בנדון דידן, דחולי זה שכיח מחמת עיפוש האויר הנהוג בעיר ההיא, הוה מידי דשכיח, ואין בית אשר לא היה שם חולי זה, דמסיק כל אדם אדעתיה, ואיכא למימר סבר וקיבל. ולכן אף בלא גמרו קניין על השכירות רק שמנהג העיר שמדברים ביחד וכל שלא הודיעו שמונה ימים קודם זמן כניסת הבתים אינם יכולין לחזור מטעם דהוה ליה להודיעו, מ"מ באונס כי האי לא יוכל לחזור".

(רבי משה איסרליש ז"ל,

שו"ת הרמ"א סי' כ)

[ב]

"והיכא דשכר בית לזמן ואחר כך ברחו מחמת המגיפה. לכאורה נראה כיון דהוי מכת מדינה יפסיד המשכיר וכו'. ואפילו היכא דהוי מכת מדינה דקיימא לן דהוי פסידא דמשכיר, מכל מקום אם הקדים לו השכר א"צ להחזירו".

(רבי אפרים נבון ז"ל,

מחנה אפרים הל' שכירות סי' ז)

[ג]

"ראובן שכר בית משמעון בחצר שמשותפת בינו ובין לוי, ומקרה רע קרה ללוי שהיה לו חולי המדבק רח"ל, וראובן רוצה לצאת מן הבית של שמעון שחשש מהחולי שמא ידבק בו כי פחד לנפשו במה שבני אדם מפחדים. תשובה. נראה דיכול לצאת, דכיון דקיימא לן דכל מום שיארע בבית הוא לאחריות המשכיר כמו נפל הבית ונשרף וכו', וכל כי האי גונא בורחים בני אדם מחצר שיש בה חולי המדבק כבורח מן הנחש, והוה ליה כמום בבית ויוכל לצאת. אך אם יטרח המשכיר עם לוי עד שיוציאונו בדינא דגוד או אגוד כמו שנהגו להוציאו בדינא דגוד או אגוד אפי' מבית לבית, צריך השוכר לחזור לביתו, או יפרע השכירות. זה נראה לעניות דעתי פשוט".

(רבי רפאל בירדוגו ז"ל,

שו"ת משפטים ישרים ח"א סי' שמג)

[ד]

"ראובן ששכר בית משמעון, ונתן לו השכירות בתורת מוקדם, ובתוך הזמן היה מגיפה בעיר, ובני שמעון הוכו במגיפה לתפ"ץ, והוכרח ראובן לברוח כי הוא חולי המדבק, ותובע השכירות שנתן בתורת מוקדם, ושמעון השיב הא ביתא קמך ומולך גרם ומה אעשה לך.

תשובה. ראיתי לאחד מרבני הישיבה שפסק הדין שחייב המשכיר להחזיר לו המעות מה שלא דר בהם וכו'. ואני אומר בנדון דידן לכולי עלמא אינו חייב להחזיר וכו'. דאפשר לדור בביתו ולשמור עצמו מזה ליגע בחולה ובמלבושיו, דלדעת כל הרופאים כל עוד שלא נגע אינו נדבק בו החולי, ושפיר יוכל לשמור עצמו. וכיון דהחולי משמיא ולא גירי דידיה דמשכיר, שפיר יוכל המשכיר לומר הא ביתך קמך ושמור את עצמך באיזה אופן שיהיה".

(רבי אברהם ענתבי ז"ל,

שו"ת מור ואהלולת חו"מ סי' ל')

[ה]

"עיר אחת אירע בה מילתא, שהיה בה מידת הדין מתוחה בר מינג, והרבה מבני העיר ברחו לנפשם בכפרים מזה אחד ומוזה אחד, עד אשר ריחם ה' ושב מחרון אפו ושבו בנים לגבולם. והנה בזמן שהתחיל החולי להלוך בחצר היהודים, הרבה מהם יצאו מביתם, להיות שהיה צר המקום, ויש סכנה מחמת הכלא וריחא מילתא, ולהיות שמצאו חוץ לחצר בתים של יהודים מאותם שברחו חוץ לעיר, נכנסו לדור מבלי נטילת רשות. והן עתה כי היתה הרוחה וחזרו הבעלי בתים ותובעים מהם שכירות הבתים, והללו רוצים ליפטר במענת ושאייה יוכת שער, ואמרי דטבא להו עבדי להו, והוה ליה זה נהנה וזה אינו חסר, הדין עם מי. ואם יש חילוק בין בית לבית. עוד איזה מאלו הבעלי בתים טוען שמצא כמה דברים שבורים כגון צלוחיות ובפרט בחלונות ורוצה ליפרע, ואותם שדרו אומרים לא כן אלא כך מצאנו. גם אירע שבבית אחד חלה אחד מאותם שדרו בבתים אלו מחולי הדבר בר מינג, הנה כי כן הבעל הבית מתפחד לדור בביתו עד שיעברו איזה חדשים מפני הארס שאומרים שנדבק בממלטלי הבית, והוכרח לבקש בית בשכירות ביוקר מן התוגרמים, וטוען מאותו שדר בביתו שישלם, והלה משיב הרי שלך לפניך, בא ודור בתוכה, דלאו מידי עבידנא ביה, ואין ניכר שום נזק, ומה לי עם דמיונך וכו'.

תשובה וכו'. העולה מן המחובר, שאם דר בחצירו שלא ברשותו ולא מיחה בו פטור, אבל אם מיחה חייב. והני מילי בחצר דקיימא לאגרא אע"ג דגברא לא עביד למיגר. והנה כבר פסק בהגה בשם המרדכי והגמ"י דסתם בתים קיימי לאגרא, ואפילו לא השכירו מעולם ע"כ. ונראה דבגדון דידן שהלכו הבעלים מן העיר ולא מיחו, לא מפני זה פטורים הדירים בבתיהם לשלם להם שכר הבתים, דהא דלא מיחו מפני שלא היו בעיר וכו'. ולא עוד אלא דכבר כתיבנא לעיל בשם ההגה ז"ל, דבזמן הזה כל הבתים חשיבי דעבידי למיגר, ואינהו נמי בודאי דעבידי למיגר, א"כ לכולי עלמא חייבין לשלם, ואע"ג שהבעלים לא היו בעיר ולא היה להם מי שישתדל בעדם להשכיר ביתם, לא חשיב חצר דלא קיימא לאגרא, שהרי כל יום ויום היו מצפים אימתי ירחם ה' עליהם וישבו לביתם. ולא דמו למה שכתב ההגה שאם לא היה בעיר ואין מי שישתדל בעדו להשכירו דחשיב כחצר דלא קיימא לאגרא, דהתם שאני שהלך לדרך מרחקים לזמן הרבה, לא כן בגדון דידן שלא הלכו מן העיר אלא למרבה דרך יום וכל יום ויום דעתם לחזור לביתם, בודאי דחשיבי כחצר דקיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר דודאי שחייבין לשלם וכו'.

קם דינא, דבגדון דידן חייבים הדיורים הללו לשלם לבעה"ב שכירות הבתים כל זמן שדרו בביתם, וכמו שכתבו הרב מו"ר זצוק"ל והרב הפוסק ז"ל. ולענין מה שטוענים הבעה"ב ששיכרו הדיורים כליהם ובפרט בחלונות, פטורים הדיורים לשלם. ונראה לעניות דעתי דאפילו שבועת היסת אין משביעין אותם, אלא מטילים חרם סתם והוא לבדו. ומה שטוען אחד מהבעה"ב שהוגף אחד מהדיורים והוכרח להשכיר בית מן הגויים, והלה משיב הרי שלך לפניך, הרי הוא פטור ומותר, כמו שכתבו הרב מו"ר זצוק"ל והרב הפוסק ז"ל. ונלע"ד דהטעם בזה, לפי שהוא היזק שאינו ניכר, וגם לא כיוון להזיק, ועוד שלא עשאו בידיהם אלא מומלא אתי, וא"כ אפילו תפס הבעה"ב מפקינן מיניה".

(רבי אברהם פינסו ז"ל,

שו"ת עזרת מצר סי' מז)

שכירות פועלים

[א]

"עמיתי האלוף מוהר"ר יוחנן י"ץ. בענין שאלתך על מלמד שברח תלמידו מעירו בעת הקצף כאשר החל הנגף בוניצי"ה בר מינן, אם חייב התלמיד לתת שכר משלם, או לנכות ימי הבטול.

הלא אהובי דבר פשוט הוא וכו' דזה שברח מאימת הנגף יקרא אונס בודאי, ושניהם שוים בידיעה המלמד והתלמיד. ואשר מרי דעובדא תלה זייניה בהג"ה דאשיר"י דבמכת מדינה גותן לו כל שכרו, לא שמיע לי, כלומר לא סבירא לי לכנות גרון דידן מכת מדינה. וכי כל הדרים בוניצי"ה ברחו ונתבטלו מלימודם, הלא מיעוטא דמיעוטא ברחו וכו'. והיינו טעמא שלא יקרא מכת מדינה רק השהו בכל אדם, כמו גזירת המושל שלא ילמדו התלמידים, שכולם בטלים וכו'. ואם לחשך אדם לומר מאחר שגרון זה אינו מכת מדינה, שלא ברחו כולם רק המיעוט, א"כ לא יקרא אונס, דלא היה לו לברוח כמו שאחרים לא ברחו, זה אינו, דהירא ורך הלבב הוא מסוכן בעת הדבר ב"מ כמפורסם, אף כי רבים הם אשר הם אבירי לב ואינם מפחדים, מכל מקום אותם המפחדים מסוכנים הם, ויש להם להמלט על נפשם. ולא ארחיב עוד באלה לפקפק ולומר אם כן התלמיד ידע שהוא רך הלבב והמלמד לא ידע טבעו, ואינם שוים בידיעה, דזה אינו, מי שהוא אביר לב לפעמים נכנס אימה בליבו פתאום והוא לא הבין זה בעצמו מקודם. גם לא עלה על דעת שום אדם סכנת הדבר בר מינן. א"כ אינו שייך לומר היה לו להתנות".

(רבי מאיר קצנלבוני ז"ל,

שו"ת מהר"ם פדואה סי' פו)

[ב]

"נדרשתי מאת אנשי יחידי סגולה פרנסים ואנשי מעמד מק"ק שלום יע"א על ענין שליח צבור שלהם שנתחייב בשבועה חמורה לדעת המקום ברוך הוא ולדעת הנבררים הנוכרים ולדעת היותר מחמיר מהם לעבוד ולשרת בקודש לש"צ בק"ק שלום אשר פה בשאלוניקי לזמן חמש שנים רצופות וכו'. נראה ממקום אחר בלשון השטר שנתחייב בכל מכל כל בין בתוך העיר בין ללכת לעיר אחרת וזה שכתוב בלשון השטר שאם ח"ו יהיה דבר בעיר בתוך הזמן וירצה הש"ץ הנוכר

להמלט ולנוס אל א' הערים או כפרים וכו', ובהגלות שהמגיפה נעצרה נתחייב לשוב פה שאלוניקי בלי שום איחור ועכוב כלל וכו', ואם איתא שחיובו אינו אלא שלא להיות ש"צ בקהל אחר בתוך שאלוניקי אבל בעיר אחרת הרשות נתונה לו למה שמתחייב כשהמגיפה נעצרה, אף אם הלך לעיר אחרת שישב תכף ומיד בלי שום איחור, והלא הרשות נתונה לו להיות שם ש"צ אם ירצה. אלא ודאי האמת יורה דרכו שהשליח צבור הנזכר אינו יכול לצאת מהק"ק שלום הנזכר בין ללכת לקהל אחר בתוך העיר להיות ש"צ בין ללכת חוץ לעיר אחרת וכו'".

(רבי יצחק אדרני ז"ל,

שו"ת דברי ריבות סי' רצמ)

[ג]

"למדנו רבינו, ראובן שכר לשמעון להיות סופר שלו על פי פנקס שלו, כמנהג הסוחרים שיש להם סופרים כותבים כל חשבונותיהם הכניסה והיציאה וכל דבר המצטרך לכתוב, ונדר ראובן לתת לשמעון בעד שכר טרחו חמישים גרושי'ש לשנת. ויהי כמשלש חדשים ותחזק הדבר בעיר, וכי ראה שמעון כי יד ה' הויה ותלך הלוך וקשה, פחד ויברח לכפרים וישב שם זמן מה, וכאשר המגיפה נעצרה שב אל העיר, וישב על כנו כבראשונה להיות סופר לראובן, ולא דיבר ראובן איתו מאומה. בתום השנה ביקש שמעון מראובן שכר טרחו, וראובן נתן לו שכר וינכה לו אותו הזמן שנם לכפרים ולא שימשו. ושמעון דורש דמים מראובן כל שכרו משלם, כי מה שברח לכפרים אונס הוא, וחייב ליתן לו כל שכרו משלם. וראובן לא רצה ליתן. והגישו מעצומותיהם לפני הדיינים שבזמן, וחייבו לראובן לפרוע לשמעון כל שכרו משלם. וראובן צווח ככרוכיא שהדיינים חייבוהו שלא כדין לשלם לשמעון אף שכר אותו זמן שהיה בכפרים. והדיינים טוענים שכדין חייבוהו, כדעת הרא"ש ז"ל שהובא בחו"מ סי' שלג, ולא הביא שום חולק לא הוא ולא הרב בב"י. יודיענו המורה לצדקה מה דעתו בזה, ושכמו"ה.

תשובה וכו'. שורת הדין נותן שיכול ראובן שהוא מוחזק לומר קים לי כתום' ומהר"ם ז"ל, שלדעתם בנדרון שלנו אין חייב ראובן לשלם לשמעון כל שכרו משלם אלא שיעור שימוש וכו'. וכיון שזכינו לדין, אמור מעתה שמה שדנו הדיינים וחייבו לראובן לא יפה דנו. אמנם אם כבר הוציאו הממון מראובן ונתנהו לשמעון מה שעשו עשוי. ואעיקרא דינא מה שרצו הדיינים לדמות נדון דידן

לההיא דהרא"ש ז"ל, לעניות דעתי אין דמיונם עולה יפה, שלא כתב הרא"ש ז"ל דכיון דאחר חליו חזר למלאכתו וקיבלו בעל הבית בסתם ולא אמר לו לנכות מה שחלה מסתמא מחל לו, אלא דוקא באונס גמור, שהשכיר אינו יכול לעשות מלאכה אם ירצה, כגון חלה או מת לו מת, דאף אם ירצה הוא לעשות מלאכה מעוכב הוא והוא נעצר מפני החולי או האבלות. אבל הבורח מחמת המגופה דמדעתיה עביד, שאם הוא ירצה לעשות מלאכה מי מעכב על ידו, אלא שהוא מדעתו חלף הלך לו, לא מיקרי אונס לשלם לו כל שכרו. ואף אם קיבלו בסתם לא מחל מה שלא שימשו, כיון דאם היה רוצה היה עושה מלאכה. ואע"ג דאמרינן (ב"ק ס, ב) דבר בעיר כנס רגלך, עצה טובה קמ"ל, אבל לא שיתחייב המשכיר לפרוע לשוכר כל ימי במלתו בברחו מפני חמת המציק מדבר בעיר יהלוך. ועוד דמדאמרינן התם בברייתא אחרת רעב בעיר פזור רגלך, מוכח דבדבר בעיר אין צריך לברוח אלא לכנס רגלו. והוא מאי דאיתא בברייתא אחרת דבר בעיר אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת. אי נמי שלא ישוטט הרבה בשוקים וברחובות וישב בביתו וכו'. היוצא מן המחובר ועולה מן המקובץ שהדיינין שדנו שיפרע ראובן לשמעון שכרו משלם לא יפה דנו, וקרוב הדבר לומר שטעו בדבר משנה. ומכל מקום איני מחליט המאמר בזה, אלא כך דעתי נוטה, שאף שדנו הדיינים שיתן ראובן לשמעון שכרו משלם, אם עדיין לא נתן ראובן השכר לשמעון לא יתן לו אלא דמי שכרו, וינכה לו דמי הביטול. ואם כבר נתן ראובן לשמעון השכר משלם, אין כח בדינו להוציאו מידו ולא לחוב לדיינים. הנראה לעניות דעתי כתבתי. הצעיר חיים בכמורבי ישראל בנבנשת זלה"ה."

(רכי חיים בנבנשתי ז"ל)

שו"ת בעי חיי חו"מ ח"א סי' רי"ט

[ד]

"עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא בתוכם תלמיד חכם ממקום אחר והתנו עמו בעד תנאו שכר בטולו ארבע אלפים לבנים מדי שנה בשנה, והכל בשבועה, ובתוך הזמן שלח ה' דבר בעיר, והתלמיד חכם בראותו מכת הדבר רצה לעמוד על נפשו לצאת מן העיר, ואנשי העיר אומרים שעומד בעונש השבועה, וגם אין רוצים לתת לו שום דבר ממה שחייבים לו בשכרו, שאומרים יעמוד כל הזמן ויתנו לו שכרו משלם. נוסף על זה בראותם כי החל הנגף בעם קמו כל אנשי העיר נד אחד ואמרו בואו ונעשה בינינו הסכמה גמורה בשבועה שלא יהיה רשאי

איש מאתנו לצאת חוצה, וכל אשר לא יעמוד בהסכמתנו אנחנו להפרישו מתוכנו ולא יהיה עמנו בשום צד, ואם ימות לא יקברוהו. וכולם נשבעו ובתוכם התלמיד חכם הנזכר. אחר זאת בראות התלמיד חכם כי רבה הנגף בעם ואביו ואמו הפצירו בו אמר מה זאת עשיתי שתים רעות, א' לעבור רצון אבי ואמי, וב' שאני מתיירא מאד ואיני יכול להתאפק, אף כי קצתם או רובם מאנשי העיר היו יוצאים חוץ לעיר לכפרים בכל יום א' ובאים לעיר יום ו', והתלמיד חכם לא זו מהעיר בהיותו מתיירא מעונש השבועה. אחר זה כשראו אביו ואמו שהדבר הולך וגדל שלחו לו כתב ביד איש עיתי מן המקום אשר הם שם שאחותו ילדה בן זכר ומהרה חושה יבא כי עליו המצוה למול את הבן. והתלמיד חכם הנזכר הלך לפי תומו, וכשנמצא שם ראה אין כל מאומה, אלא שאביו ואמו הביאוהו בטעות, ושוב לא הניחוהו לילך שם, לפי שאין להם אלא בן אחד והוא רך ויחיד להם כבבת עינם, ומתייראים בל יפגע בו מלאך המשחית ח"ו, ולב התלמיד חכם ירא וחרד אם נכשל בעוון השבועה. לכן ילמדנו רבינו אם הוא פטור אחר שהוא אנוס מחמת אימת המגיפה, וגם אם חייבים לתת לו שכרו בעד הזמן שעמד עמהם וכו'.

כיון דאי יכול להשלים זמנו כי אימות מות נפלו עליו, הרי זה יכול לחזור ואין להם לעכב שום דבר משכרו אלא יחשבו עמו כל הזמן שעמד ולפי ערך הד' אלפים שפסקו עמו לשנה כך יפרעו לו וכו'. ואם ירצו שישלים השנה כשיעבור זעם המגיפה, על משמרתו יעמוד ויתנו לו שכרו משלם וכו'. אמנם מה שהיה מקום לספק בזה הוא, אם יאמר התלמיד חכם הנזכר כשיעבור המגיפה אני אנמור ואשלים השנה כמספר הימים שהייתי חוץ לעיר ויתנו לי כל שכרי משלם, ובני העיר אומרים אין אנו רוצים אלא טול מה שמגיע לך לשכרך בימים שעמדת ולך מעמנו כיון שלא עמדת כל משך הזמן, אם הדין עמו אם לא, שבוה יש מקום עיון, ולפי שלא נשאלתי על זה לא אעמוד עליו וכו'."

(רבי דניאל אישטרושה ז"ל,

שו"ת מגן גבורים סי' ח)

[ה]

"ראובן תלמיד חכם היתה דירתו קבועה בעיר אחת, ובאו בני ק"ק שבעיר אחרת ולקחוהו משם להיות מרביץ תורה ביניהם לדרוש להם בימים הראויים וללמוד ו' תלמידי ישיבה, ועשו לו אגרת חיוב בעד ג' שנים. והנה התלמיד חכם טלטל

ביתו והלך לעירם ועשה שם שתי שנים נאה דורש ונאה מלמד תלמידים הנזכרים. ואחרי כן גרם החטא ומתו מקצת התלמידים במגיפה ומקצתם יצאו לסחורה, והנה בהיות שבני הק"ק לא היו פורעים לת"ח שכרו הלך ליריד כדי לפרנס את ביתו, ובשובו משם קרא לאנשי הק"ק למעמד ואמר להם שיפרעו לו, והשיבו לו דברים בעלמא. ובתוך זה המעמד אמרו לו גבירי הק"ק שיקח תלמידים אחרים קטנים וילמוד אותם במקום אותם שהיה לומד מתחילה. והשיב להם שלא היה רצונו ללמד תלמידים קטנים אשר עדיין לא היו מתחילין בישיבה, שלא נתחייב באלו רק בתלמידי ישיבה וכו', ויתנו לו תלמידים דומים לראשונים וילמדם וכו'".

(רבי דניאל אישטרושה ז"ל,

שו"ת מגן גבורים סי' יז)

ויהי אחרי המגיפה

[א]

"אחר המגיפה נולדים חלאים מסיבת צער המגיפה ומהמלטול מעיר לעיר שבורחים בזמן המגיפה".

(רבי יחיא צאלח ז"ל,

סידור תבלאל פי' עין חיים ר"ה שחרית אבינו מלכנו)

[ב]

"כל שלא שקטה הרעה ל' יום רצופין הוי בכלל ספק סכנה".

(רבי שלמה קלוגר ז"ל,

שו"ת האלף לך שלמה או"ח סי' שנא)

[ג]

"אחר עבור זמן המגיפה לתפ"ץ נצנצה רוח בבני אדם הרבה למכור נכסיהם ולעלות לא"י".

(רבי שאול ישועה אביטבול ז"ל,

שו"ת אבני שיש ח"א סי' פא)

הודאה

[א]

"חסדי ה' ותהלותיו אזכור כעל כל טוב אשר גמלנו כרחמיו וכרוב חסדיו אשר בשל"ח פדה ממות נפשי, כי אז עלה מות בחלוני ביתי, ומתה המשרתת שלי כמגיפה ב"מ, גם בתי המהוללה ועוד נער אחד חלה בחולי ההוא וניצולו כרחמי השי"ת, ונשארתי אז אני ובניי בתוך ההפיכה הגדולה ההיא, ודלתי ביתי סגרו בעדי כמעט שני חדשים מאין יוצא ובא וכו'. ואף חכמתי שלמדתי אז באף ובדאגה, עמדה לי להציל נפשנו ממות".

(רבי חיים ב"ר בצלאל ז"ל,

הקדמה לספר החיים)

[ב]

"אחר שראיתי כי יסור יסרני יה ולמות לא נתתני, אודך ה' על כי אנפת בי ותשוב תנחמני, ובמה אקדם את ה' ואכוף לאלהי מרום על כל הטובות אשר גמל עמי לעשות עמי נפלאות, ואמרתי אולי יהיו לרצון אמרי פי ונשלמה פרים שפתינו להקריב אל בית הדפוס קרבן ספרי זה אשר נשאר מעט מהרבה, וקצרתי כאמרי באשר נאבדו ממני בתוך הטלטול בשדות וביערים וכו', ואת אשר מצאה את ידי אחת הגה ואחת הגה לקמתי וכו'".

(רבי יוסף ב"ר יעקב ז"ל,

הקדמה לספר ראש יוסף)

[ג]

"ירוננו וישמחו חפצי צדקי על חסדי ה' כי לא תמו ולא כלו רחמיו, והיה לנו למחסה ולמסתור ביום חרון אפו אשר בערה כאש חמתו דבר כבד פה עיה"ק [טבריה] מימי הפורים עד אחר הפסח, והוא יתב' כרחמיו וחסדיו המרובים גדר בעדינו ולא יצא אחד ממנו מפתח ביתו החוצה, והיינו סגורים ומסוגרים מפורים עד שבועות. והנה חסדי ה' אזכיר, אשר בנה לי בית נכון ונשא אשר נאספו אלי חברים מקשיבים לקולי בחצרי. גם כי קטן הוא מהכיל, המועט החזיק את המרובה. והתפללנו כמנין ערב ובוקר וצהרים. וראיתי בעיני כי דבר ה' הוא אשר

היה סיבת הבית בהכנותו לסיבת הצלתינו. והנה אי"ה אוסיף ידי שנית לבאר פרטי הנם לפרסומי נימא וראה ושמח ליכם וכו'".

(רבי מנחם מנדל מויטבסק ז"ל,
יסוד המעלה ח"ב עמ' קו)

[ד]

"דרוש הודאה לפר' וישב אחר המגיפה חולי קאלארא רח"ל בשנת תקצ"ב וכו'. והנה אחינו בני ישראל עבר על העולם נקשה ומגיפה קשה, ויש מקומות שמתו לאלפים ורבבות, ומ"מ הנשארים ואם הם מתי מעט מחוייבם ליתן שבח והודאה על שהם פליטי שרידי המגיפה. וגם כי אנחנו תל"ת מה רב טובו עלינו כי מעט מעט מזועיר המתים במגיפה, ולא בפעם אחת אלא במשך זמן איזה חדשים. ורבים אשר חלו ונתרפאו תל"ת, המה כולם מחוייבים לברך ברכת גומל לחייבים טובות".

(רבי משה סופר ז"ל,
דרשות חתם סופר דף סב)

[ה]

"ותעצר המגיפה ביום השני ששה לחודש אב, ובעצם היום ההוא לעת ערב באו כל היהודים אל בית הכנסת הגדולה, וקראו את הלל הגדול, ויהללו את שם ה' כי נשגב שמו".

(רבי אברהם מאסראן ז"ל,
הגלות והפרות דף יב)

[ו]

"בחמלת ה' עלינו נודה לאלהינו שהחיינו וקיימנו הוא עשנו ולו אנחנו".
(רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים ז"ל,
ישב פנים ר"ה אות לב)

[ז]

"הנה שפתי לא אכלה, חסדי ה' אזכיר תהלות ה' אשר גמלנו ברחמיו וברוב חסדיו שבעת שכלה מכת הדבר היינו דאמרי אנשי קוליר"א לתפ"ץ מפה מתא

תונם יע"א בשלהי שנת ה' ת"ר ועשר, נתתי שבח להשי"ת, ובא לפני פסוק זה כי גבר עלינו חסדו, ומזה הוכחה עצמית על השגחתו ומציאותו בעולם בחוש הראות שהוא מכה והוא רופא ומעלנא אית ליה ומפקנא אית ליה וכו'".

(רבי יוסף גיג' ז"ל,

פי המדבר פ, ב)